

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ

2024

№2(32)

ISSN 2518-7252
DOI: 10.52425/25187252

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ**

**«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ
АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ**

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ВЕСТНИК АКАДЕМИИ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»**

**SCIENTIFIC JOURNAL
«THE BULLETIN OF ACADEMY
OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»**

№ 2 (32) 2024

Қосшы 2024

**«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
2024 № 2 (32)**

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы» ММ

2016 жылдан бастап шығады.

Жылына 4 рет шығарылады.

Жарияланымдар тілі – қазақ, орыс, ағылшын.

Ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін
ұсынылатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(ҚР БҒМ БСБК 17.04.2019 ж. № 396 бұйрығы,
28.01.2021 ж. № 52 бұйрығы (ҚБПҮ),
«Ресейлік ғылыми дәйексөз индексі» (РГДИ) Ресейлік
библиографиялық мәліметтер базасына,
Қазақстандық дәйексөз қорына (ҚазДҚ) енгізілген.

Журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген.
№ 16600-ЖБ тіркеу куәлігі 2017 жылдың 1 шілдесінде берілген.

Редакциялық кеңестің құрамы:

М.И. Сексембаев – (Қазақстан) – **Төраға**;
Е.Б. Абдрасулов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
С.В. Аракелян – з.ғ.д., профессор (Армения);
И.Ш. Борчашвили – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
М.М. Бринчук – з.ғ.д., профессор (Ресей);
В.А. Бублик – з.ғ.д., профессор (Ресей);
Ә.К. Бұрханов – саяси ғ.к., (Қазақстан);
Г.А. Василевич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
Т.Е. Қаудыров – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.П. Кирица – құқық докторы, доцент (Молдова);
Қ.С. Лақбаев – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.А. Малиновский – з.ғ.д., доцент (Қазақстан);
В.В. Марчук – з.ғ.к. (Беларусь);
Қ.Қ. Сейтенов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.Г. Татарян – з.ғ.д., профессор (Ресей);
С.Т. Тыныбеков – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
А. Трунк – құқық докторы, профессор (Германия);
Т.А. Ханов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.М. Хомич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
О.А. Ястребов – з.ғ.д., профессор (Ресей).

Редакциялық алқаның құрамы:

С.Ж. Бекішева – з.ғ.д., доцент – **Бас редактор**;
Е.Т. Әбеуов – з.ғ.к., доцент;
Ә.М. Әлібекова – з.ғ.к.;
Р.А. Әмірханов – з.ғ.к.;
Қ.Ж. Баетов – з.ғ.к.;
Е.Н. Бегалиев – з.ғ.д., профессор;
Ұ.Қ. Жанатаева – саяси ғ.д.;
Б.А. Құлмұханбетова – з.ғ.к., доцент;

Д.Х. Найманова;

Р.Р. Нұғманов – з.ғ.к.;
Б.Ғ. Нұрмағамбетов – саяси ғ.к., доцент;
Н.Б. Рахимов – құқық магистрі;
Т.М. Садинов – з.ғ.к.;
Ж.С. Сейтаева – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор;
О.Б. Филипец – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор;
В.В. Хан – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

Редакцияның құрамы:

Б.А. Бәкірова;
Б.Б. Буралкиева – халықаралық қатынастар магистрі;
З.Ж. Қалмырзина – заң ғылымдарының магистрі;
Л.А. Ксеубаева – заң ғылымдарының магистрі;
К.А. Мұқанова;
Б.Ж. Сағымбеков – LL.M құқық магистрі.

Редакцияның мекенжайы:

010078, Ақмола облысы, Қосшы қ., Республика көшесі,
94-құрылыс.
Эл. пошта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Қолжазбалар қайтарылмайды. Авторлардың пікірлері редакцияның көзқарасымен сәйкес келмеуі мүмкін. Материалдарды басқа басылымдарда қолдануға редакцияның жазбаша келісімінен кейін ғана рұқсат етіледі. Ұсынылған материалдардың шынайылығына автор жауапты. Журнал ақпараттарын пайдаланған кезде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2024 ж.

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»
№ 2 (32) 2024**

Учредитель:

ГУ «Академия правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан»

Издается с 2016 года.

Выпускается 4 раза в год.

Языки публикаций – казахский, русский, английский.

Включен в Перечень изданий, рекомендуемых для публикации
основных результатов научной деятельности
(приказ ККСОН МОН РК № 396 от 17.04.2019 г.,
приказ № 52 от 28.01.2021 г. (ДСП),

Российскую библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ).

Журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 16600-СИ от 1 июля 2017 года.

Состав Редакционного совета:

Сексембаев М.И. – (Казахстан) – **Председатель**;
Абдрасулов Е.Б. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Аракелян С.В. – д.ю.н., профессор (Армения);
Борчашвили И.Ш. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Бринчук М.М. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бублик В.А. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бурханов А.К. – к.полит.н. (Казахстан);
Василевич Г.А. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Каудыров Т.Е. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Кирица В.П. – доктор права, доцент (Молдова);
Лакбаев К.С. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Малиновский В.А. – д.ю.н., доцент (Казахстан);
Марчук В.В. – к.ю.н. (Беларусь);
Сейтенов К.К. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Татарян В.Г. – д.ю.н., профессор (Россия);
Тыныбеков С.Т. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Трунк А. – доктор права, профессор (Германия);
Ханов Т.А. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Хомич В.М. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Ястребов О.А. – д.ю.н., профессор (Россия).

Состав Редакционной коллегии:

Бекишева С.Д. – д.ю.н., доцент – **Главный редактор**;
Абеуов Е.Т. – к.ю.н., доцент;
Алибекова А.М. – к.ю.н.;
Амерханов Р.А. – к.ю.н.;
Баатов К.Ж. – к.ю.н.;
Бегалиев Е.Н. – д.ю.н., профессор;
Жанатаева У.К. – д.полит.н.;
Кулмуханбетова Б.А. – к.ю.н.;

Найманова Д.Х.;

Нугманов Р.Р. – к.ю.н., доцент;
Нурмагамбетов Б.Г. – к.полит.н., доцент;
Рахимов Н.Б. – магистр права;
Садинов Т.М. – к.ю.н.;
Сейтаева Ж.С. – к.ю.н., ассоциированный профессор;
Филипец О.Б. – к.ю.н., ассоциированный профессор;
Хан В.В. – к.ю.н., ассоциированный профессор.

Состав Редакции:

Бакирова Б.А.;
Буралкиева Б.Б. – магистр международных
отношений;
Калмурзина З.Ж. – магистр юридических наук;
Ксеубаева Л.А. – магистр юридических наук;
Муканова К.А.;
Сагымбеков Б.Ж. – магистр права LL.M.

Адрес редакции:

010078, Акмолинская область, г. Косшы,
ул. Республики, строение 94.
Эл. почта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Рукописи не возвращаются. Мнения авторов могут не
совпадать с точкой зрения редакции. Использование
материалов в других изданиях допускается только с
письменного согласия редакции. За достоверность
предоставленных материалов ответственность несет
автор. Ссылка на журнал обязательна.

© Академия правоохранительных органов, 2024 г.

**«BULLETIN OF THE ACADEMY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»
SCIENTIFIC JOURNAL
№ 2 (32) 2024**

Founder:

GA «The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's
Office of the Republic of Kazakhstan»

Published since 2016.

Issued 4 times a year.

Publication languages – Kazakh, Russian, English.

Included to the List of publications recommended for publication of the main results of scientific activity.
(Order of the CCSM MES RK No. 396 of 17.07.2019,
No. 52 of 28.01.2021 (FOUO),
Russian bibliographic database «Russian science citation index» (RSCI),
Kazakhstan Citation Base (KazCB).

The journal is registered in the Committee for Communications, Informatization and Information of the
Ministry on Investments and Development of the Republic of Kazakhstan.
Registration Certificate № 16600-SI dated by July 1, 2017.

Members of the Editorial Council:

Seksembayev M.I. – (Kazakhstan) – **Chairman**;
Abdrasulov E.B. – Doctor of Law, Professor
(Kazakhstan);
Arakelyan S.V. – Doctor of Law, Professor (Armenia);
Borchashvili I.Sh. – Doctor of Law, Professor
(Kazakhstan);
Brinchuk M.M. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Bublik V.A. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Burkhanov A.K. – Candidate of Political Sciences
(Kazakhstan);
Vasilevich G.A. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Kaudyrov T.E. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Kiritsa V.P. – Doctor of Law, Associate Professor
(Moldova);
Lakbayev K.S. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Malinovsky V.A. – Doctor of Law., Associate Professor
(Kazakhstan);
Marchuk V.V. – Candidate of Law (Belarus);
Seitenov K.K. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Tataryan V.G. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Tynybekov S.T. – Doctor of Law, Professor
(Kazakhstan);
Trunk A. – Doctor of Law, Professor (Germany);
Khanov T.A. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Khomich V.M. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Yastrebov O.A. – Doctor of Law, Professor (Russia).

Members of the Editorial Board:

Bekisheva S.D. – Doctor of Law, Associate
Professor – **Chief Editor**;
Abeuov E.T. – Candidate of Law, Associate Professor;
Alibekova A.M. – Candidate of Law;
Amerkhanov R.A. – Candidate of Law;
Baetov K.ZH. – Candidate of Law;

Begaliyev Y.N. – Doctor of Law Professor;
Zhanatayeva U.K. – Doctor of Political Science;
Kulmukhanbetova B.A. – Candidate of Law, Associate
Professor;
Naimanova D.Kh.;
Nugmanov R.N. – Candidate of Law;
Nurmagambetov B.G. – Candidate of Political Sciences,
Associate Professor;
Rakhimov N.B. – Master of Laws;
Sadinov T.M. – Candidate of Law;
Seitayeva Zh.S. – Candidate of Law, Associate
Professor;
Filipets O.B. – Candidate of Law, Associate Professor;
Khan V.V. – Candidate of Law, Associate Professor.

Editors:

Bakirova B.A.;
Burakiyeva B.B. – Master of International Relations;
Kalmurzina Z.Zh. – Master of Law;
Kseubayeva L.A. – Master of Law;
Mukanova K.A.;
Sagymbekov B.Zh. – Master of Law, LL.M.

Editorial address:

010078, Akmola region, Kosshy c., Republic st.,
building 94.
E-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Manuscripts are not returned. Opinions of the authors may not be the same with editors view. The use of materials in other journals is allowed only with the written consent of the publisher. The author is responsible for the accuracy of the materials provided. A link to the journal is required.

© Law Enforcement Academy, 2024.

МАЗМҰНЫ

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ	
Ғ.Б. Телеуев. ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	11
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ	
Б.Ж. Айтимов, Б.А. Сериев. МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕ МҮДДЕЛЕР ҚАҚТЫҒЫСЫН АЛДЫН АЛУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ.....	19
Н.Б. Рахимов. ҚАЗАҚСТАН АВТОЖОЛ САЛАСЫН САПАЛЫ ҚАЙТА ҚҰРУДЫҢ ҰЙЫМДЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	29
Д.Б. Тебаев. ЕҢ ЖОҒАРЫ ЛАУАЗЫМДЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ МӘСЕЛЕСІНЕ.....	37
Е.М. Хакимов. КӨЛІК ҚҰРАЛЫН МАС КҮЙІНДЕ БАСҚАРҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ЗАҢНАМАДАҒЫ ОЛҚЫЛЫҚТАР.....	46
АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ	
Е.М. Айтқазин, А.М. Жарылғасин. АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЭКСАУМАҚТЫҚ СОТТЫЛЫҚ: ТӘЖІРИБЕДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ СҰРАҚТАРЫ.....	55
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ	
Р.Т. Абенов, Д.К. Райбаев. ТЕМІРЖОЛ ҰРЛЫҒЫНА ҚАРСЫ ЕУРОПАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ: ГЕРМАНИЯ.....	66
С.А. Августхан, Р.А. Медиев. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚПЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҚОРҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	73
Ш.Қ. Айтжанов. БАС БОСТАНДЫҒЫН АЙЫРУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС ЖАЗАЛАРДЫҢ ПРОПОРЦИОНАЛДЫЛЫҒЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖӘБІРЛЕНУШІЛЕРГЕ ӨТЕМАҚЫ ҚОРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ӘСЕРІ.....	80
А.М. Алибекова. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ЕСЕЛЕНГЕН МӨЛШЕРДЕГІ АЙЫППҰЛ ИНСТИТУТЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	87
А.М. Алибекова, О.Б. Филипец. БАС БОСТАНДЫҒЫН ШЕКТЕУ ТҮРІНДЕГІ ЖАЗА ТУРАЛЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	95
Т.Е. Бисенова. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚЫЛМЫСЫ МЕН ЖАЗАЛАНУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ӘДІЛЕТТІЛІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚОСЫМША ҚҰРАЛДАРЫ.....	104
Л.К. Еринбетова, А.Н. Кулажанова. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАЛАЛАРЫ МЕН ЖАСТАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ.....	115
Б.М. Жиенқожаев, Т.Ғ. Маханов. ЗАЙЫРЛЫ МЕМЛЕКЕТТЕ ДЕСТРУКТИВТІ ДІНИ АҒЫМДАРҒА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	126
Г.С. Кузекова. ЭКСТРЕМИСТІК БАҒЫТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРЫ ҮШІН БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА СОТТАЛҒАН АДАМДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БАЙЛАНЫСТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ДАУЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	135
Г.Ғ. Нубаева, Б.Е. Белгібаев. ЖАЛҒАН ШОТ-ФАКТУРАЛАР: ТАРИХ, ҚАЗІРГІ ЗАМАН ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАР.....	144
Б.Т. Өразалин. ЕҢ ТӨМЕНГІ ҚАУІПСІЗДІК МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ СОТТАЛҒАНДАРДЫ ҰСТАУДЫ ТЕХНИКАЛЫҚ-КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	152
Д.П. Өтепов, Л.Б. Байжанова. ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ЕСІРТКІ БИЗНЕСІНЕ ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	161
О.Б. Филипец. КЕЙБІР КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН ЖАЗАНЫ ҚАТАҢДАТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	168
ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІ	
Б.Д. Еркенов, С.А. Сейлханова. ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢДАСТЫРУҒА (ЖЫЛЫСТАТУҒА) ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ КЕЗІНДЕ OSINT ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	175

Н.Қ. Иманғалиев. ЖЕКЕ ДЕТЕКТИВТЕРГЕ ҚОЙЫЛАТЫН БІЛІКТІЛІК ТАЛАПТАРЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	184
А.Б. Орақбаев. ЖАППАЙ ТӘРТІПСІЗДІК ІСТЕРІ БОЙЫНША ВИРТУАЛДАНДЫРУ ЖҮЙЕЛЕРІН ҚОЛДАНУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	192
 ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ БАСҚА МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҚЫЗМЕТІ	
В.Н. Лебедев. ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ ҮШІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУДЫ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ТУРАЛЫ.....	206
 ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ	
Г.Т. Айгаринова, Ж.Б. Ақшатаева. ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ.....	214
С.Ж. Бекішева, Ә.Б. Сопыханова. ӨНДІРІСТІК ЖӘНЕ ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫҢ АЙНАЛЫМЫН РЕТТЕУ БОЙЫНША ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ТӘЖІРИБЕСІ.....	224
Г.К. Рашева, Ғ.Б. Телеуев. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ БАСҚАРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ.....	232
 ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР САЛАЛАРЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР	
Қ.Қ. Сейтенов. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ЗАҢ БІЛІМІНІҢ РЕАЛИЯЛАРЫ.....	241
 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТАНУ	
А.М. Әміров. ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ЖЕКЕ ДЕРЕКТЕРДІ ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ КЕЙБІР ТӘСІЛДЕРІ ТУРАЛЫ.....	253
АВТОРЛАР ҮШІН МӘЛІМЕТТЕР.....	262

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА	
Г.Б. Телеуев. НЕКОТОРЫЕ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ.....	11
КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО	
Б.Ж. Айтимов, Б.А. Сериев. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОНФЛИКТА ИНТЕРЕСОВ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ.....	19
Н.Б. Рахимов. ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ КАЧЕСТВЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АВТОДОРОЖНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА.....	29
Д.Б. Тебаев. К ВОПРОСУ О ТИПОЛОГИИ ВЫСШИХ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ.....	37
Е.М. Хакимов. ПРОБЕЛЫ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ПО ВОПРОСАМ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ ТРАНСПОРТНЫМ СРЕДСТВОМ В СОСТОЯНИИ ОПЬЯНЕНИЯ.....	46
ГРАЖДАНСКОЕ И ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО	
Е.М. Айтказин, А.М. Жарылгасин. ЭКСТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПОДСУДНОСТЬ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ.....	55
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО	
Р.Т. Абенов, Д.К. Райбаев. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КРАЖАМ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ: ГЕРМАНИЯ.....	66
С.А. Августхан, Р.А. Медиев. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГРОЗ, СВЯЗАННЫХ С ДОМАШНИМ НАСИЛИЕМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	73
Ш.Қ. Айтжанов. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОРАЗМЕРНОСТИ НАКАЗАНИЙ, НЕ СВЯЗАННЫХ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФОНДА КОМПЕНСАЦИИ ПОТЕРПЕВШИМ.....	80
А.М. Алибекова. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА КРАТНЫХ ШТРАФОВ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	87
А.М. Алибекова, О.Б. Филипец. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О НАКАЗАНИИ В ВИДЕ ОГРАНИЧЕНИЯ СВОБОДЫ.....	95
Т.Е. Бисенова. ПРЕСТУПНОСТЬ И НАКАЗУЕМОСТЬ ЖЕНЩИН В КАЗАХСТАНЕ: ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ.....	104
Л.К. Еринбетова, А.Н. Кулажанова. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА.....	115
Б.М. Жиенкожаев, Т.Г. Маханов. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДЕСТРУКТИВНЫМ РЕЛИГИОЗНЫМ ТЕЧЕНИЯМ В СВЕТСКОМ ГОСУДАРСТВЕ.....	126
Г.С. Кузекова. СПОРНЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ ЛИЦ, ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ЭКСТРЕМИСТКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ.....	135
Г.Г. Нубаева, Б.Е. Бельгибаев. ВЫПИСКА ФИКТИВНЫХ СЧЕТОВ-ФАКТУР: ИСТОРИЯ, СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	144
Б.Т. Уразалин. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТЕХНИКО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОСУЖДЕННЫХ В УЧРЕЖДЕНИЯХ МИНИМАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	152
Д.П. Утепов, Л.Б. Байжанова. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАРКОТОРГОВЛЕ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ.....	161
О.Б. Филипец. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УЖЕСТОЧЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ ЗА ПОСЯГАТЕЛЬСТВА НА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ.....	168
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	
Б.Д. Еркенов, С.А. Сейлханова. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ OSINT ПРИ ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ПРЕСТУПНОЙ ЛЕГАЛИЗАЦИИ (ОТМЫВАНИЮ).....	175

Н.К. Имангалиев. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИОННЫХ ТРЕБОВАНИЙ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫХ К ЧАСТНЫМ ДЕТЕКТИВАМ.....	184
А.Б. Оракбаев. ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ СИСТЕМ ВИРТУАЛИЗАЦИИ ПО ДЕЛАМ О МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКАХ.....	192
 ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ И ИНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ	
В.Н. Лебедев. О НЕКОТОРЫХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ИНТЕРЕСАХ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	206
 ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО	
Г.Т. Айгаринова, Ж.Б. Акшатаева. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ.....	214
С.Д. Бекишева, А.Б. Сопыханова. ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО РЕГУЛИРОВАНИЮ ОБРАЩЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ И ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ.....	224
Г.К. Рашева, Г.Б. Телеуев. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ С ЭЛЕКТРОННЫМИ ОТХОДАМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	232
 ИССЛЕДОВАНИЯ В СФЕРЕ ПЕДАГОГИКИ, ПСИХОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК	
К.К. Сейтенов. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ АКАДЕМИЕЙ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПРИ ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: РЕАЛИИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	241
 МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ	
А.М. Амиров. О НЕКОТОРЫХ ПОДХОДАХ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ К ВОПРОСУ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ.....	253
ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ.....	264

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

G.B. Teleuyev. SOME CURRENT PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF ENERGY RELATIONS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF DIGITIZATION.....	11
--	----

CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

B.Zh. Aitimov, B.A. Seriev. LEGAL REGULATION OF CONFLICT OF INTEREST PREVENTION IN THE PUBLIC SERVICE.....	19
N.B. Rakhimov. ORGANIZATIONAL AND LEGAL PROBLEMS AND PROSPECTS FOR QUALITATIVE TRANSFORMATION OF THE ROAD INDUSTRY OF KAZAKHSTAN.....	29
D.B. Tebayev. ON THE ISSUE OF THE TYPOLOGY OF HIGHEST OFFICIALS.....	37
Y.M. Khakimov. GAPS IN LEGISLATION ON LIABILITY FOR DRIVING VEHICLE UNDER THE INFLUENCE OF ALCOHOL	46

CIVIL AND CIVIL PROCEDURE LAW

Y.M. Aitkazin, A.M. Zharylgasin. EXTRATERRITORIAL JURISDICTION IN CIVIL PROCEEDINGS: CURRENT ISSUES OF PRACTICAL APPLICATION.....	55
--	----

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW

R.T. Abenov, D.K. Raibayev. SOME ASPECTS OF THE EUROPEAN EXPERIENCE IN COUNTERING THEFT IN RAILWAY TRANSPORT: GERMANY.....	66
S.A. Avgustkhan, R.A. Mediyev. SOME THREAT PROBLEMS RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	73
Sh.K. Aitghanov. CURRENT ISSUES OF PROPORTIONALITY OF NON-CUSTODIAL PUNISHMENTS AND THEIR IMPACT ON THE FORMATION OF A COMPENSATION FUND FOR VICTIMS.....	80
A.M. Alibekova. SOME ASPECTS OF IMPROVING THE INSTITUTION OF MULTIPLE FINES UNDER THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	87
A.M. Alibekova, O.B. Filipets. SOME ASPECTS OF IMPROVING CRIMINAL LEGISLATION ON PUNISHMENT IN THE FORM OF RESTRICTION OF FREEDOM.....	95
T.E. Bissenova. CRIMINALITY AND PUNISHABILITY OF WOMEN IN KAZAKHSTAN: ADDITIONAL TOOLS FOR ENSURING SOCIAL JUSTICE.....	104
L.K. Erinbetova, A.N. Kulazhanova. THE CURRENT STATE OF CRIME AMONG CHILDREN AND YOUTH OF KAZAKHSTAN.....	115
B.M. Zhienkozhaev, T.G. Makhanov. CURRENT ISSUES OF COUNTERING DESTRUCTIVE RELIGIOUS MOVEMENTS IN A SECULAR STATE.....	126
G.S. Kuzekova. CONTROVERSIAL ISSUES OF ENSURING SOCIAL TIES OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT FOR EXTREMIST CRIMES.....	135
G.G. Nubaeva, B.E. Belgibayev. ISSUING FICTITIOUS INVOICES: HISTORY, MODERNITY AND PROSPECTS.....	144
B.T. Urazalin. CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TECHNICAL AND FORENSIC SUPPORT FOR THE DETENTION OF CONVICTS IN MINIMUM SECURITY INSTITUTIONS.....	152
D.P. Utegov, L.B. Baizhanova. PROBLEMATIC ISSUES OF COMBATING DRUG TRAFFICKING ON SOCIAL NETWORKS.....	161
O.B. Filipets. SOME ISSUES OF TIGHTENING CRIMINAL LIABILITY AND PUNISHMENT FOR ASSAULTS ON MINORS.....	168

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, FORENSIC EXPERTISE

B.D. Yerkenov, S.A. Seyilkhanova. THE EFFICIENCY OF USING OSINT TOOLS IN COUNTERING CRIMINAL LEGALIZATION (LAUNDERING).....	175
N.K. Imangaliev. SOME QUESTIONS OF QUALIFICATION REQUIREMENTS FOR PRIVATE INVESTIGATORS.....	184

A.B. Orakbayev. PROSPECTS FOR THE USE OF VIRTUALIZATION SYSTEMS IN CASES OF MASS RIOTS.....	192
THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AND OTHER GOVERNMENT AGENCIES	
V.N. Lebedev. ON SOME THEORETICAL ASPECTS OF REGULATING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE INTERESTS OF LAW ENFORCEMENT.....	206
ENVIRONMENTAL LAW	
G.T. Aigarinova, Zh.B. Akshataeva. LEGAL REGULATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION.....	214
S.D. Bekisheva, A.B. Sopykhanova. EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN REGULATING THE MANAGEMENT OF INDUSTRIAL AND MUNICIPAL SOLID WASTE.....	224
G.K. Rasheva, G.B. Teleuyev. LEGAL REGULATION OF ELECTRONIC WASTE MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	232
RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIO-ECONOMIC SCIENCES	
K.K. Seitenov. FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES BY THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY UNDER THE PROSECUTOR GENERAL'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: THE REALITIES OF LEGAL EDUCATION.....	241
INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW	
A.M. Amirov. ON SOME APPROACHES OF FOREIGN COUNTRIES TO THE ISSUE OF PROTECTION PERSONAL DATA.....	253
INFORMATION FOR AUTHORS.....	266

**МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ /
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА /
THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW**

**ӘОЖ 34:001.12/.18
МҒТАР 10.01.11**

Ғ.Б. Телеуев

Қазақстан-Америка университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

**ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аннотация. Әрбір мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік дамуында энергетика шешуші рөл атқаратын қазіргі әлемде энергетикалық қатынастарды зерттеу мен түсінудің маңызы ерекше. Энергия ресурстары негізгі экспорттық тауарлардың бірі болып табылатын Қазақстан Республикасында бұл қатынастар ерекше мәнге және күрделілікке ие. Олар көп деңгейлі және көп аспектілі сипатымен сипатталатын қарым-қатынастардың ерекше категориясын білдіреді.

Назарларыңызға ұсынып отырған мақалада Қазақстан Республикасының энергетикалық қатынастарының құқықтық табиғатын жан-жақты және кешенді зерттеуге ұмтыламыз, әсіресе цифрландыру дәуірінің біз үшін ашатын салдары мен мүмкіндіктеріне баса назар аударамыз, Қазақстан Республикасының энергетикалық құқығының теориялық аспектілерін оның құқықтық реттеудің маңыздылығы мен қажеттілігін тереңірек түсіну және жүзеге асыру үшін бөліп көрсетуді көздеп отырмыз.

Алға қойған мақсаттарымызға жету үшін осы салада белсенді жұмыс істеп жатқан отандық және шетелдік жетекші ғалымдардың пікірлері мен көзқарастарына жан-жақты талдау жасап, шолу жасауды жоспарлап отырмыз. Бұл энергетикалық құқықты зерттеуге тереңірек үңіліп қана қоймай, Қазақстан Республикасында оны дамытудың перспективалық бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: энергетикалық құқық; орнықты даму; құқық саласы; энергетикалық заңнама; баламалы энергия көзі; қоғамдық қатынас; цифрландыру; энергетикалық ресурс.

Ғ.Б. Телеуев

Казахстанско-Американский университет, г. Алматы, Республика Казахстан

**НЕКОТОРЫЕ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВИЗАЦИИ**

Аннотация. В современном мире, где энергетика играет ключевую роль в экономическом и социальном развитии каждого государства, изучение и понимание энергетических отношений особенно важно. В Республике Казахстан, где энергетические ресурсы являются одним из основных экспортных товаров, эти отношения приобретают особую значимость и сложность. Они представляют собой уникальную категорию взаимоотношений, характеризующуюся многоуровневым и многоаспектным характером.

В статье, которая предлагается вашему вниманию, мы стремимся провести тщательное и всестороннее исследование правовой природы энергетических отношений Республики Казахстан, особенно акцентируя внимание на последствиях и возможностях, которые открывает перед нами эпоха цифровизации, намерены осветить теоретические аспекты энергетического права Республики Казахстан, чтобы лучше понять и осознать важность и необходимость его правового регулирования.

Для достижения поставленных целей, планируется провести тщательный анализ и обзор мнений и взглядов ведущих отечественных и зарубежных ученых, которые активно работают в данной сфере. Это позволит нам не только глубже погрузиться в изучение энергетического права, но и определить перспективные направления его развития в Республике Казахстан.

Ключевые слова: энергетическое право; устойчивое развитие; сфера права; энергетическое законодательство; альтернативный источник энергии; связь с общественностью; цифровизация; энергетический ресурс.

G.B. Teleuyev

Kazakh-American University, Almaty c., the Republic of Kazakhstan.

SOME CURRENT PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF ENERGY RELATIONS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF DIGITIZATION

Abstract. In the modern world, where energy plays a key role in the economic and social development of each state, the study and understanding of energy relations is particularly important. In the Republic of Kazakhstan, where energy resources are one of the main export commodities, these relations acquire special significance and complexity. They represent a unique category of relationships characterised by a multi-level and multi-aspect nature.

In this article, which we bring to your attention, we aim to conduct a thorough and comprehensive study of the legal nature of the energy relations of the Republic of Kazakhstan, particularly focusing on the implications and opportunities that the digitalisation era offers. We intend to highlight the theoretical aspects of the energy law of the Republic of Kazakhstan in order to better understand and realise the importance and necessity of its legal regulation.

To achieve our goals, we plan to conduct a thorough analysis and review of the opinions and views of leading domestic and foreign scholars who are active in this field. This will allow us not only to delve deeper into the study of energy law, but also to identify promising directions for its development in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: energy law; sustainable development; sphere of law; energy legislation; alternative energy source; public relation; digitalisation; energy resource.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_11

Кіріспе. Соңғы онжылдықта дүниежүзі мемлекеттері сандық құралдарды пайдаланатын жаңа типтегі экономикаға, яғни цифрлық экономикаға белсенді түрде ауысып келеді. Ақпараттық технологиялардың жедел қарқынмен дамуы цифрландырудың мемлекет пен қоғам мүддесі үшін орасан зор пайдасы бар екенін дәлелдеді. Яғни қоғамдық қатынастардың цифрландыру үрдісінің дамуы, сәйкесінше құқықтық құралдардың да сол жылдамдықпен дамуын талап етеді. Қазақстан Республикасының энергетикалық қатынастары кешенді сипатқа ие күрделі қатынастар санатын құрайды. Осы саладағы технология әлі де тиісті деңгейде қолданысқа ие емес. Ал энергетикалық қатынастардың құқықтық негізі туралы теориялар жаңадан қалыптасып келеді. Мәселен, соңғы онжылдықта ғана отандық ғалымдар Қазақстандық энергетикалық құқық мәселесі туралы пікірлер жаза бастады. Осы уақытқа дейін энергетикалық құқық немесе энергетикалық қатынастар туралы ұғымның нақты анықтамасы болмағандықтан ол тек

жер қойнауын пайдалану құқығы шеңберінде қарастырылып зерттелініп келді, яғни энергетикалық құқық пайдалы қазбалармен байланысты зерттелді. Бірақ, энергетикалық құқық жер қойнауын пайдалану құқығынан, экологиялық құқықтан, жер құқығынан дербес құқық саласы болып табылады. Сол себептен оның өз объектісі – энергетикалық қатынастар бар. Сол қатынастарды цифрландырудың артықшылықтары болғанымен, оны тиімді түрде қолданысқа енгізу мәселесі әлі де зерттелу үстінде. Яғни аталған тақырып өзекті және маңызды тақырып болып есептеледі. Қазақстан Республикасы энергетикалық қатынастарының құқықтық мәселелерін зерттеудің алғышарттары ретінде энергетикалық қатынастардың ерекшелігі мен заманауи жағдайларды жатқызуымызға болады. Себебі энергетикалық қатынастар кешенді сипатқа ие. Ол қоршаған ортаны қорғау қатынастары, азаматтық құқықтық қатынастары, инвестициялық қатынастармен тығыз байланысты. Соңғы уақытта әлемдік мемлекеттер үшін алдыңғы қатарлы мәселе

ол орнықты даму, яғни қазіргі адамзат қоршаған ортаны келесі ұрпаққа қалыпты тапсыру қағидасы болып отыр. Ал энергияның қоршаған ортаға ықпал ету ерекшелігін ескеретін болсақ, олардың өзара байланысы да зерттелуі қажет екенін түсінеміз. Баламалы энергия көздерін құқықтық реттеу де энергетикалық құқықтық қатынастар санатын құрайды. Ал энергетикалық қатынастарды цифрландыруды құқықтық реттеу, осы саладағы мемлекеттің қызметін асырудың тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Сапалы цифрландыру энергетикалық қатынастарды ресурс үнемдеу арқылы басқаруға көмегін тигізеді.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу жұмысын орындау барысында автор құқықтың жалпы әдістерін кеңінен қолданды. Яғни құқықтың диалектикалық әдістері, логикалық амалдар, атап айтқанда салыстыру, тарихи – құқықтық әдістер, индукция, дедукция және аналогия әдістері қолданылды. Жалпыдан жекеге өту және жекеден жалпыға өту әдістері де кеңінен қолданылды. Зерттеу жұмысын орындау барысында отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері, ғылыми мақалалар, монографиялық зерттеулер қолданылды. Зерттеу жұмысының нормативтік базасына энергетикалық қатынастарды реттейтін ұлттың заңнама мен энергетикалық қатынастарды реттеудегі шетелдік нормативтік құқықтық актілер қолданылды.

Нәтижелерді талдау. Әлемдегі жаһандану үрдістің субъектісі ретінде Қазақстан Республикасы үшін де экономиканы цифрландыру маңызды бағыттардың бірі. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 желтоқсандағы №961 қаулысы негізінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және цифрлық саланы дамыту тұжырымдамасы мемлекеттің жеке салаларын цифрландыру бойынша бірқатар индикативтік көрсеткіштерді бекітіп, бүгінгі әлемде цифрландыруды дамыту экономика, мемлекеттік басқару және қоғамдық өмір салаларының жұмыс істеуінің бұрын қалыптасқан барлық тетіктері мен қағидаттарын өзгертеді деп көрсеткен¹. Кез келген қоғамдық

қатынастар өзгерген сәтте мемлекет оны реттеп, құқықтық тұрғыдан ол қоғамдық қатынасқа ықпал етуі тиіс. Цифрландыру жағдайында энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу Қазақстан Республикасы заң ғылымы үшін жаңа және өзекті тақырып болып танылады. Қолданыстағы тұжырымдамада энергетика саласын цифрландыру жанама түрде қарастырылған. Ал энергетика саласы мемлекеттің экономикасын анықтайтын ауқымды сала екенін ескерсек, оны цифрландыру уақыты келгенін толықтай мойындаймыз [1, 236-б.]. Бүгінде энергетикалық қауіпсіздік мәселесі мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігімен қатар қолданылып келеді. Себебі, мемлекет халқын жеткілікті түрде энергиямен қамтамасыз ету арқылы тәуелсіз мемлекет ретінде халықаралық құқықтың дербес субъектісі бола алады [2]. Қазақстан Республикасы энергетикалық қатынастарының құқықтық мәселелері отандық ғылым үшін жаңа мәселелер болып табылады. Бұл тақырыптың өзектілігін келесі тұжырымдармен негіздеуге болады:

1. Қазақстан Республикасының энергетикалық қатынастарын теориялық құқықтық сипатын кешенді зерттеу қажеттілігінің болуы ұсынылып отырған тақырыптың өзектілігін айқындайды.

2. Қазақстан Республикасының энергетикалық құқығының құқық жүйесіндегі орны мен мәнін зерттеу қажеттілігі. Бүгінде Қазақстан Республикасы заң ғылымында жаңа мәселе – энергетикалық құқықтық саласы ретінде қарастыру мәселесі тұр. Себебі, энергетикалық құқықтық қатынастардың дамуы мен энергетикалық саясаттың маңызды орынды иеленуі осы құқықтық қатынастардың құқықтық негізін қалыптастыру қажеттілігін туындатады [3].

3. Қазақстан Республикасының энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік деңгейде кешенді ұзақ мерзімді энергетикалық тұжырымдама қажет. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында энергетикалық саясат саласындағы басты стратегиялық құжат Қазақстан Республикасының отын-энергетикалық

¹ Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және цифрлық саланы дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 ж. 30 желтоқсандағы № 961 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000961/compare> (жүргінген күні: 24.04.2024).

кешенін дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 28 маусымдағы №724 қаулысы әрекет етеді². Бұл тұжырымдама Қазақстан Республикасы энергетика салалары бойынша индикативтік көрсеткіштерді ғана қамтиды. Бірақ, энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетіктері тиісті деңгейде қарастырылмаған. Сондықтан да Қазақстан Республикасының энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы ұзақ мерзімді тұжырымдама қолданысқа енгізілуі тиіс. Жоба авторы ұсынатын тұжырымдаманың қазіргіден ерекшелігі энергетикалық салаларындағы индикативтік көрсеткіштермен қатар, Қазақстан Республикасының энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ұзақ мерзімді тетіктері мен Қазақстан Республикасының энергетика саласын цифрландырудың құқықтық негіздерін бекітуінде болады.

4. Қазақстан Республикасының энергетикалық заңнамасы жүйеленуі тиіс. Мемлекетімізде әр түрлі деңгейлердегі нормативтік құқықтық актілерден тұратын күрделі энергетикалық қатынастарды кешенді түрде реттейтін энергетикалық кодекс қабылдануы қажет.

Осы аталған негізгі өзекті мәселелер цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасының энергетикалық қатынастарын құқықтық реттеу тақырыбында ғылыми жоба орындауға негіз болады.

Қауіпсіздік мәселесі кез келген мемлекет үшін аса маңызды. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауында энергетикалық қауіпсіздік мәселесін шешу керектігін және бұл салада қолдан келгенше өз ресурстарымызға арқа сүйегеніміз абзал деп атап өтіп, басты міндет электр энергетикасы саласына жүктелетінін айтты³.

Өз аумағында халықты жеткілікті түрде энергиямен қамтамасыз ету мемлекет

алдында тұрған басты міндет болып табылады. Өзге мемлекеттің энергиясынан тәуелсіз болу кез келген мемлекеттің негізгі функциясы болуы тиіс. Сол себептен де, қазіргі уақытта мемлекеттер энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ең бірінші кезекке қояды [4]. Байқағанымыздай, энергетикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздікті айқындайтын мемлекеттің экономикасына ерекше ықпалы бар үрдіс болғандықтан оны қамтамасыз ету үшін ең алдымен энергетикалық қатынастардың құқықтық табиғаты зерттелуі тиіс. Ал цифрландыру мемлекеттің осы бағыттағы саясатын оңтайлы жүзеге асыру үшін іске асырылады [5]. Қазақстан Республикасында энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеуге жаңаша көзқарас қажет. Себебі, осы уақытқа дейін отандық заңгер ғалымдар Қазақстан Республикасының энергетикалық құқығы жер қойнауы құқығымен байланыстырып зерттеп келді [6]. Профессор Ж.С. Елюбаев өзінің «Проблемы правового регулирования недропользования: отечественный опыт и зарубежная практика» атты ғылыми монографиясында энергетикалық құқықты Қазақстан Республикасындағы құқықтың өзге салаларынан ажырата отырып, өзіндік реттеу пәні бар және ықпал ету амалдарынан тұратын құқықтың дербес саласы ретінде қарастыруды ұсынды [7, 136-б.]. Демек, энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу мәселесі отандық заң ғылымы үшін өзекті, жаңа мәселе болып қана қоймай, ол, сонымен қатар, даму үстінде екенін мойындағанымыз жөн. Ал цифрландыру жағдайында энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу мәселесін зерттеу арқылы Қазақстан Республикасының энергетикалық құқығын қалыптасуы мен дамуына ықпал етуге болады.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу мәселесі шет мемлекеттерінде кеңінен зерттелген. Мәселен, энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу ерекшелігі

² Қазақстан Республикасының отын-энергетикалық кешенін дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 ж. 28 маусымдағы № 724 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000724> (жүгінген күні: 16.03.2024).

³ Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhmart-tokaevty-n-adiletti-kazakstannyn-ekonomikalyk-bagdary-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-18333> (жүгінген күні: 16.03.2024).

мен сипаты жөнінде зерттеуге ресейлік профессор Т.М. Лавриктің, еңбегі арналған [8], профессор В.В. Романова энергетикалық қатынастардың құқықтық табиғатын зерттеу ең алдымен мемлекеттің энергетикалық саясатының бағытын анықтау үшін қажет деп негіздейді [9]. Професор Щепанский энергетикалық құқықты энергетикалық қауіпсіздік ұғымымен байланыстыра отырып зерттеген және энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету барысында орын алуы мүмкін экологиялық құқықтық мәселелерге тоқталған [10]. Батыс мемлекеттері ғалымдарының зерттеулерінде энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеуде энергетикалық құқықтың рөлі кеңінен анықталады. Профессор Хефрон М. энергетикалық құқық негізгі үш бағытта, яғни, академиялық бағыт, кәсіби бағыт және салалық бағытта энергетикалық құқықтың рөлін көрсетеді. Автор, сонымен қатар, энергетикалық қатынастарда экологиялық құқықтық мәселелер орын алу мүмкіндігін дәлелдейді [11].

Ал А. Брэдбрук энергетикалық құқықтық энергия ресурстарына қатысты жеке тұлғалар арасында, не болмаса жеке тұлға мен мемлекет және мемлекет пен ұйымдар арасындағы қатынастарды реттейтін құқық саласы ретінде қарастырылуы керек деп жалпы анықтама береді [12].

Байқағанымыздай, энергетикалық қатынастарды цифрландыруды құқықтық реттеу мәселесі отандық және шетелдік заң ғылымында тиісті деңгейде зерттелмеген тақырып. Қазақстан Республикасының энергетикалық қатынастарын құқықтық реттеу тиімділігін іске асыру үшін осы саланы цифрландырудың құқықтық тетіктерін қарастыру энергетиканың барлық саласын қамтуы тиіс. Қазіргі уақытта стратегиялық құжаттарда тек электр энергиясын цифрландыру жөнінде индикативтер бекітілген, бірақ жаңартылатын энергия көздерін, отын энергетикалық кешен, биоотын секілді энергия түрлерін цифрландыру мәселесі қамтылмаған.

Бұл жобаның ғылыми жаңалығы цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасының энергетикалық қатынас-

тарын құқықтық реттеуді зерттеуден тұрады. Өзіндік зерттеу объектісі мен Қазақстан Республикасы энергетикалық қатынастарының ерекшелігіне қарай зерттеу нәтижелеріне қол жеткізуге ұтымды мақсат және міндеттерді қамтиды. Қазақстан Республикасының энергетикалық қатынастарының құқық реттеу сипаты отандық ғалымдардың ғылыми мақала деңгейінде және диссертациялық зерттеулерінде жанама түрде қарастырылған. Жоба авторы «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытуды құқықтық қамтамасыз ету (Қазақстан Республикасы және шет мемлекеттерінің заңдары мен тәжірибесін салыстырмалы талдау)» тақырыбында докторлық диссертация орындаған. Мәселен, осы диссертациялық зерттеуде тек жаңартылатын энергетиканы пайдалану мен дамуын құқықтық қамтамасыз ету мәселелері қамтылған, өз кезегінде жаңартылатын энергия көздері ол энергетикалық құқықтың бір институтын ғана құрайды. Ал энергетикалық қатынастар өз кезегінде энергетикалық ресурстардың көздеріне қарай түрлі институттар мен салалардан тұрады. Демек, жоба тақырыбы автордың ғылыми зерттеуінің жалғасы болып табылады [13]. Қазақстан Республикасы энергетикалық қатынастарының ауқымын ескеретін болсақ, энергетикалық қатынастарды теориялық құқықтық деңгейде кешенді зерттеуді қажет етеді. Ұсынылып отырған жоба автордың докторлық диссертациясының жалғасы болып табылады. Сол себептен де энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу тетігін жетілдіру үшін алдымен оның құқықтық табиғатын зерттеуіміз қажет [14].

Қорытынды. Біріншіден, экономиканы цифрландыру жағдайында энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу тақырыбы, алдымен энергетикалық қатынастардың құқықтық табиғаты теориялық құқықтық деңгейде зерттелуі тиіс [15]. Қазақстан Республикасы энергетикалық қатынастары мемлекеттің ұстанып отырған энергетикалық саясатына қарай өзгеріске ұшырап, дамып отырады. Зерттеу нәтижесінде, Қазақстан Республикасы энергетикалық қатынастарының ерекшелігін, энергетикалық құқықтық қатынастар сипаты, энергетикалық

құқықтық қатынастар мазмұны мен оны цифрландыру жөнінде ғылыми қорытындылар мен тұжырымдар жасалынды. Ол тұжырымдар қазақстандық энергетикалық құқық ғылымының әрі қарай дамуына түрткі болды және құқық шығармашылық процесінде фундаменталды ережелер ретінде қолдануға болады.

Екіншіден, Қазақстан Республикасының энергетикалық құқығы құқық жүйесіндегі ерекше орынды иеленеді. Энергетикалық құқықтың пәніне қандай қатынастар кіретіні теориялық деңгейде зерттелуі тиіс. Қазіргі уақытта отандық ғалымдар арасында энергетикалық құқықтың пәнін анықтайтын бірыңғай ортақ көзқарас жоқ. Дегенмен де, энергетикалық құқықтың пәнін нақты анықтау, энергетикалық құқықты құқық саласы ретінде қарастырудың маңызды алғышарты [16]. Сол арқылы энергетикалық құқықтық қатынастар шеңбері анықталады. Құқықтану білім беру бағдарламасы бойынша мамандар дайындайтын жоғары оқу орындар үшін энергетикалық құқық бойынша элективті курстар енгізу үрдісінде қолдануға болады.

Үшіншіден, Қазақстан Республикасының энергетикалық заңнамасын талдау көрсетіп отырғандай, бүгінде энергетикалық қатынастар түрлі нормативтік құқықтық актілермен реттеледі. Энергетикалық

заңнамалардың арасында коллизиялық нормалар мен қарама-қайшылықтар жиі кездеседі. Сол себептен де, энергетикалық заңнаманы жүйелеу уақыты келгенін байқаймыз. Энергетикалық заңнаманы жүйелеу заңнама арасындағы қарама-қайшылықтарды болдырмауға және энергетикалық қатынастарды реттеу тиімділігін арттыруға септігін тигізеді. Сәйкесінше, энергетикалық заңнаманы жүйелеу отандық заң ғылымы үшін жаңа мәселе. Бұл бағыт бойынша нәтижелер Парламентте заң шығару қызметінде қолдануға ұсынылады.

Төртіншіден, Қазақстан Республикасы энергетикалық қатынастарының мемлекеттік құқықтық тетігіне зерттеу жасау арқылы энергетикалық қатынастарды мемлекеттік құқықтық басқару қызметін жетілдіру бойынша ұсыныстар мен тұжырымдар әзірленді. Ол нәтижелер Қазақстан Республикасы энергетика министрлігі мен цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі қызметін жетілдіруде қолдануға ұсынылады.

Бесіншіден, Қазақстан Республикасының энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша халықаралық ынтымақтастықты арттыру, ең алдымен осы бағытта тәжірибе алмасу мен энергетика саласына инвестиция тарту үшін маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зеккер, Ф.Ю. Энергетическое право России и Германии: сравнительно-правовое исследование / Ф.Ю. Зеккер, П.Г. Лахно. – М.: Юрист, 2022. – 1076 с.
2. Еркінбаева, Л.К., Телеуев, Г.Б. Правовые аспекты обеспечения энергетической безопасности Республики Казахстан: проблемы и перспективы развития // Проблемы эколого-правового обеспечения развития энергетики Республики Казахстан: материалы междунар. научн.-практ. конф. – Астана, 2017. – С. 55-66.
3. Yerkinbayev, L. Energy law of the Republic of Kazakhstan: problems and perspectives [Electronic resource] / L. Yerkinbayev // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2015. – № 3 (39). – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/energy-law-of-the-republic-of-kazakhstan-problems-and-perspectives> (Access data: 24.04.2024).
4. Zheng, T. Shape characteristics and crushed law of deep sandstone impact crushed blocks based on digital reconstruction / T. Zheng, et al. // International Journal of Impact Engineering. – 2023. – Volume 174. – Pp. 104-125.
5. Yerkinbayeva, L. Legal regulation of kazakhstan's transition to the green economy / L. Yerkinbayeva, et al. // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2021. – № 12 (5). – Volume 174. – Pp. 1335-1342.
6. Balsalobre-Lorente, D. The environmental Kuznets curve, based on the economic complexity, and the pollution haven hypothesis in PIIGS countries / D. Balsalobre-Lorente, et al. // Renewable

Energy. – 2022. – Volume 185. – Pp. 140-148.

7. Елюбаев, Ж.С. Проблемы правового регулирования недропользования: отечественный опыт и зарубежная практика / Ж.С. Елюбаев. – Алматы, 2010. – 412 с.

8. Luo, J. Relatedness, digital economy and renewable energy product evolution – based on product space perspective / J. Luo, et al. // Energy Policy. – 2024. – Volume 186. – Pp. 113-123.

9. Энергетические рынки: проблемы и задачи правового регулирования: монография / под ред. д-ра юрид. наук В.В. Романовой. – М. : Издательство «Юрист», 2018. – 240 с.

10. Щепанский, И.С. Эколого-правовые проблемы обеспечения энергетической безопасности России: дис. ... канд. юрид. наук / И.С. Щепанский. – М., 2013. – 250 с.

11. Heffron, R.J. The evolution of energy law and energy jurisprudence: Insights for energy analysts and researchers / R.J. Heffron // Energy Research & Social Science. – 2020. – Volume 19. – Pp. 1-10.

12. Bradbrook, A. Energy Law as an Academic Discipline / A. Bradbrook // Journal of Energy & Natural Resources Law. – 2015. – № 14. – Pp. 193-217.

13. Телеуев, Г.Б. Жаңартылатын энергиясы көздерін пайдалану мен дамытуда құқылық қамтамазыз Ата (Қазақстан Республикасы және шет мемлекеттердің заңдары мен тәжірибесін салыстырмалы талдау): философия докторлары (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация: 6D030100 / Г.Б. Телеуев. – І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті. – Талдықорған: 2017. – 151 б.

14. Телеуев, Г.Б. Энергияның экологиялық құқықтық реттеуде алатын орны / Г.Б. Телеуев // KazNU Bulletin. International relations and international law series. – 2015. – № 3 (71). – Pp. 93-99.

15. Wang, B. Is the digital economy conducive to the development of renewable energy in Asia? / B. Wang, et al. // Energy Policy. – 2023. – Volume 173. – Pp. 156-168.

16. Teleuyev, G. Energy Law of the Republic of Kazakhstan: Problems and Perspectives / G. Teleuyev // Social sciences. – Pakistan, 2015. – № 8 (10). – Pp. 2167-2174.

References:

1. Zekker, F.Ju. Jenergeticheskoe pravo Rossii i Germanii: sravnitel'no-pravovoe issledovanie / F.Ju. Zekker, P.G. Lahno. – М.: Jurist, 2022. – 1076 с.

2. Erkinbaeva, L.K., Teleuev, G.B. Pravovye aspekty obespechenija jenergeticheskoy bezopasnosti Respubliki Kazahstan: problemy i perspektivy razvitija // Problemy jekologo-pravovogo obespechenija razvitija jenergetiki Respubliki Kazahstan: materialy mezhdunar. nauchn.-prakt. konf. – Astana, 2017. – S. 55-66.

3. Yerkinbayev, L. Energy law of the Republic of Kazakhstan: problems and perspectives [Electronic resource] / L. Yerkinbayev // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2015. – № 3 (39). – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/energy-law-of-the-republic-of-kazakhstan-problems-and-perspectives> (Access data: 24.04.2024).

4. Zheng, T. Shape characteristics and crushed law of deep sandstone impact crushed blocks based on digital reconstruction / T. Zheng, et al. // International Journal of Impact Engineering. – 2023. – Volume 174. – Pp. 104-125.

5. Yerkinbayeva, L. Legal regulation of kazakhstan's transition to the green economy / L. Yerkinbayeva, et al. // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2021. – № 12 (5). – Volume 174. – Pp. 1335-1342.

6. Balsalobre-Lorente, D. The environmental Kuznets curve, based on the economic complexity, and the pollution haven hypothesis in PIIGS countries / D. Balsalobre-Lorente, et al. // Renewable Energy. – 2022. – Volume 185. – Pp. 140-148.

7. Eljubaev, Zh.S. Problemy pravovogo regulirovaniya nedropol'zovaniya: otechestvennyj opyt i zarubezhnaja praktika / Zh.S. Eljubaev. – Almaty, 2010. – 412 с.

8. Luo, J. Relatedness, digital economy and renewable energy product evolution – based on product space perspective / J. Luo, et al. // Energy Policy. – 2024. – Volume 186. – Pp. 113-123.

9. Jenergeticheskie rynki: problemy i zadachi pravovogo regulirovaniya: monografiya / pod red. d-ra jurid. nauk V.V. Romanovoj. – M. : Izdatel'stvo «Jurist», 2018. – 240 s.
10. Shhepanskiy, I.S. Jekologo-pravovye problemy obespecheniya jenergeticheskoy bezopasnosti Rossii: dis. ... kand. jurid. nauk / I.S. Shhepanskiy. – M., 2013. – 250 s.
11. Heffron, R.J. The evolution of energy law and energy jurisprudence: Insights for energy analysts and researchers / R.J. Heffron // *Energy Research & Social Science*. – 2020. – Volume 19. – Pp. 1-10.
12. Bradbrook, A. Energy Law as an Academic Discipline / A. Bradbrook // *Journal of Energy & Natural Resources Law*. – 2015. – № 14. – Pp. 193-217.
13. Teleuev, G.B. Zhaңartylatynn jenergijasy kәzderin pajdalanu men damytuda qylyq qamtamazyz Ata (Qazaqstan Respublikasy zhәne shet memleketterdiң zaңdary men tәzhiribesin salystyrmaly taldaу): filosofija doktorlary (PhD) dәrezhesin alu yshin dajyndalґan dissertaciya: 6D030100 / G.B. Teleuev. – I. Zhansygirov atyndaғы Zhetisu memlekettik universiteti. – Taldyqorґan: 2017. – 151 b.
14. Teleuev, G.B. Jenergijanyң jekologijalyq qylyq retteude alatyn orny / G.B. Teleuev // *KazNU Bulletin. International relations and international law series*. – 2015. – № 3 (71). – Pp. 93-99.
15. Wang, B. Is the digital economy conducive to the development of renewable energy in Asia? / B. Wang, et al. // *Energy Policy*. – 2023. – Volume 173. – Pp. 156-168.
16. Teleuyev, G. Energy Law of the Republic of Kazakhstan: Problems and Perspectives / G. Teleuyev // *Social sciences*. – Pakistan, 2015. – № 8 (10). – Pp. 2167-2174.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ғалым Байғазыұлы Телеуев – халықаралық білім беру корпорациясындағы Қазақстан-Америка университеті факультетінің деканы, философия докторы (PhD), e-mail: galim200385@mail.ru.

Телеуев Ғалым Байғазыевич – декан факультета Казахстанско-Американского университета при международной образовательной корпорации, доктор философии (PhD), e-mail: galim200385@mail.ru.

Teleuyev Galym Baigazyuly – Dean of the Faculty of Kazakhstan-American University in International Educational Corporation, PhD, e-mail: galim200385@mail.ru.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО / CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

ӘОЖ 342.9.07
МҒТАР 10.17.25

Б.Ж. Айтимов, Б.А. Сериев

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕ МҮДДЕЛЕР ҚАҚТЫҒЫСЫН АЛДЫН АЛУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Аннотация. Ғылыми мақаланың мақсаты мемлекеттік қызмет әдебін бұзу мен парақорлықты болдырмаудың превентивті құралы ретінде мүдделер қақтығысының алдын алу мен реттеудің қазіргі жағдайын талдау. Мемлекеттік қызметке орналасу мен оны атқарудың дамуын зерттеуде диалектика әдістері пайдаланылса, заңнамалық нормаларды талдауда формальды-логикалық, шетелдік заңнамалармен салыстыруда салыстырмалы-құқықтық әдістер, сондай-ақ тәжірибені зерттеуде бақылау әдісі қолданылған. Зерттеу нәтижесінде қазақстандық заңнамада мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысының алдын алудың тек бастапқы нормалары бар екендігі және мемлекеттік сектордағы мүдделер қақтығысының толық механизмі қалыптаспағаны анықталды. Қорытындысында шетелдік тәжірибелерді талдау негізінде мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысын реттеудің тиімділігі дәлелденіп, «Мүдделер қақтығысы туралы» заң қабылдау ұсынылды. Мақаланың жаңалығы жүйелі тәсілмен мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысының алдын алудың заңнамасына және құқық қолдану тәжірибесіне сыни талдау жасалды.

Түйінді сөздер: мүдде; қақтығыс; мемлекеттік қызмет; әдеп; алдын алу; сыбайлас жемқорлық; адалдық; парасаттылық.

Б.Ж. Айтимов, Б.А. Сериев

Жетісуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдықорған, Республика Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОНФЛИКТА ИНТЕРЕСОВ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Аннотация. Цель научной статьи анализ современного состояния профилактики и регулирования конфликта интересов как превентивного средства предотвращения нарушений этики государственной службы и взяточничества. В статье использовались методы диалектики, формально-логический, сравнительно-правовой и метод наблюдения. В частности, методом диалектики изучены закономерности развития поступления и пребывания в государственной службе, формально-логический методом проведен анализ законодательных норм, с помощью сравнительно-правового метода проведены сравнения с законодательством зарубежных стран, также с помощью наблюдения исследован опыт разрешения конфликта интересов. В результате исследования установлено, что в казахстанском законодательстве имеются только первичные нормы предупреждения конфликта интересов на государственной службе и не сформирован полный механизм конфликта интересов в государственном секторе. В заключении на основе анализа зарубежного опыта доказана эффективность регулирования конфликта интересов на государственной службе и предложено принять закон «О конфликте интересов». Новизна статьи заключается в том, что системным подходом проведен критический анализ законодательства и правоприменительной практики предупреждения конфликта интересов на государственной службе.

Ключевые слова: интерес; конфликт; государственная служба; этика; предотвращение; коррупция; честность; добропорядочность.

LEGAL REGULATION OF CONFLICT OF INTEREST PREVENTION IN THE PUBLIC SERVICE

Abstract. The purpose of the scientific article is to analyze the current state of prevention and regulation of conflicts of interest as a preventive means of preventing violations of public service ethics and bribery. The article uses the methods of dialectics, formal logic, comparative law and the method of observation. In particular, the patterns of the development of admission and working in public service were studied using the dialectical method, the analysis of legislative norms was carried out using the formal logical method, comparisons with the legislation of foreign countries were carried out using the comparative legal method, and the experience of conflict of interest resolution was also studied using observation. As a result of the study, it was found that in the Kazakh legislation there are only primary norms for preventing conflicts of interest in the civil service and a complete mechanism for conflict of interest in the public sector has not been formed. In conclusion, based on the analysis of foreign experience, the effectiveness of conflict of interest regulation in the civil service has been proved and it is proposed to adopt the law «On Conflict of Interests». The novelty of the article lies in the fact that a systematic approach has been used to critically analyze legislation and law enforcement practice in preventing conflicts of interest in the civil service.

Keywords: interest; conflict; public service; ethics; prevention; corruption; honesty; integrity.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_19

Кіріспе. Мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысының алдын алу институты сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тетіктерінің бірі болуымен қатар, мемлекеттік қызметті жоғары сатыға көтерудің маңызды бөлігі болып табылады. Мүдделер қақтығысы мәселелерін талдау барысында оның екі жақты табиғатын ашып көрсететінін байқадық. Бір жағынан ол сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталса, екінші жағынан мемлекеттік қызметшілердің кәсіби әдебін көтеріп, қызметтік міндеттемелерін тиісті түрде атқаруға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік секторға қызметке орналасу, оны атқару, сондай-ақ қызметтік ілгерілеу мен қызметтен шығуда әдеп пен адалдықты сақтау, мүдделер қақтығысының алдын алу турасындағы зерттеулер жоқтың қасы. Бұл өз кезегінде мемлекеттік жүйенің тиімді дамуын қамтамасыз етудің ғылыми негізделген тәсілдер мен амалдарын қамтитын тетікті мемлекеттік қызметке енгізуге кедергісін келтіруде. Мемлекеттік қызметке орналасу мен оны атқаруда, сондай-ақ мемлекеттік қызметтен шығуда адалдықты дамыту бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Материалдар мен әдістер. Мемлекеттік қызметте мүдделер қақтығысының алдын

алумен байланысты ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасына, ҚР мемлекеттік қызметі жаңа моделінің тұжырымдамасына, Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына және де мүдделер қақтығысын алдын алудың заңнамасына, сондай-ақ шет елдердің қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілерінің нормаларына, отандық және шетелдік ғалымдардың теориялық еңбектеріне контенттік талдау жүргізілді.

Нәтижелер. Жаһандану процесінің қарқындылығы Қазақстанның мемлекеттілігіне төнетін қатердің жаңа түрлерін туғызуда. Мемлекеттік және ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіптердің ішіндегі ең бастысы сыбайлас жемқорлық болып табылады және болып қала береді. Бұл мемлекеттік басқарудың тиімділігін, елдің имидждік тартымдылығын төмендетеді, сол арқылы тұтастай алғанда мемлекеттің саяси және әлеуметтік-экономикалық дамуын тежейді. Бұған Дүниежүзілік Банктің «Мемлекеттік басқару индикаторлары» бойынша (the Worldwide Governance Indicators, WGI) зерттеуі дәлел бола алады, онда Қазақстан «Сыбайлас

жемқорлықты бақылау» индикаторы бойынша 39,5% қол жеткізген. 2019 жылы бұл көрсеткіш жоғары болды және 43,8% құрады¹.

ҚР Президенті Қ. Тоқаев өзінің 2022 жылғы 26 қарашадағы ұлықтау рәсімінде сөйлеген сөзінде «әрбір мемлекеттік қызметкер өз ісін адал атқару қажет»² деп көрсетті. Осы мәлімдеме мемлекеттік қызметте парақорлықтың алдын алудағы негізгі күш, адами құндылықтар, соның ішінде адалдық екенін мемлекеттік деңгейде ұғыну екенін білдіреді деп ойлаймыз. Сонымен бірге «Ұлт жоспары – 100 нақты қадам» бағдарламасында негізгі басымдық уақытқа сәйкес этика ережелерін енгізуге беріледі, оның себебі ретінде мемлекеттік қызмет атқару қоғам және мемлекеттен берілген ерекше сенім екендігі айтылады³. Сондай-ақ «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында» қалыптасқан «халық үніне құлақ асатын мемлекет» қағидасының негізгі мәні мемлекеттік қызметкер өзінің жеке мүдделерінен қоғам мен мемлекеттің мүддесін жоғары қоюында екендігін аңғарамыз⁴. 2022 жылы қабылданған мемлекеттік қызметшілердің әдеп кодексінде «Мемлекеттік қызмет қоғам мүдделеріне адалдық танытуға ... міндеттейді» дей отырып, «Мемлекеттік қызметшілер өз қызметінде мемлекеттік саясатты ұстануға және оны дәйекті түрде іс жүзіне асыруға, қоғамның мемлекеттік қызметке, мемлекет пен оның институттарына деген сенімін сақтауға және нығайтуға ұмтылуы тиіс»⁵ – деп көрсетілген.

Жоғарыдағыларды тарқатсақ, мемлекеттік

қызмет оны атқаратын азаматқа қоғам мен мемлекет атынан артылатын «сенім жүгі», оны атқаруда азаматқа қоғам тарапынан биік адамгершілік құндылықтарды ұстану, кәсіби әдеп нормаларын сақтау талаптар қойылады. Елімізде шенеуніктерді жұмысқа қабылдауда азаматтардың шынайы түрде ұстанатын әдеп стандарттары мен адалдық талаптары әлі қалыптаспаған. ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігі мен БҰҰ ДБ (ПРООН) бірігіп жасаған есебінен, мемлекеттік қызметке кіруде өзінің туындауы мүмкін мүдделер қақтығысы туралы жарияламау, қызметтік ілгерілеудегі мүдделер қақтығысының жиі ұшырасуы салдарынан мемлекеттік құрылымдарға деген сенімнің төмендеп келе жатқанын көруге болады⁶.

Ең алдымен мүдделер қақтығысының халықаралық құқықтық құжаттарда қаралуына тоқталсақ. Соңғы әдебиеттерде «мүдделер қақтығысы» терминінің көптеген анықтамалары кездеседі. Барлық анықтамаларды саралай келе, олардың негізінде лауазымды тұлғаның қызметтік міндеті мен жеке мүдделері арасындағы қайшылық екендігін байқаймыз, онда лауазымды адамның жеке мүддесі оның қызметтік міндеттерін жауапкершілікпен орындауына белгілі дәрежеде әсер етіп, мемлекеттік (қоғамдық) мүдденің зардап шегуіне алып келуі мүмкін. Мұндай анықтаманы ЭЫДҰ-ның зерттеулерінде берілген⁷. Және де біз осы анықтама мүдделер қақтығысын шынайы сыбайлас жемқорлық көріністерімен және өзге әдепке сай емес мінез-құлықпен шатастырмауға мүмкіндік беретін, «мүдделер қақтығысына» берілген ортақ анықтама деп

¹ Дүниежүзілік банк Қазақстандағы жемқорлықты бақылау көрсеткіші жақсарғанын айтты / Baq.kz [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://baq.kz/d-niezh-zilik-bank-aza-standa-y-zhem-orly-ty-ba-ylau-k-rsetkishi-zha-sar-anyn-aytty_233992/ (жүгінген күні: 27.03.2024).

² Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың ұлықтау рәсімінде сөйлеген сөзі / Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhmart-tokaevty-n-ulyktau-rasiminde-soylegen-sozi-26104659> (жүгінген күні: 27.03.2024).

³ 100 нақты қадам: Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100> (жүгінген күні: 27.03.2024).

⁴ Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 ж. 26 ақпандағы № 522 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522> (жүгінген күні: 27.03.2024).

⁵ Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің әдептілік нормаларын және мінез-құлық қағидаларын одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 ж. 29 желтоқсанындағы № 153 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1500000153> (жүгінген күні: 27.03.2024).

⁶ БҰҰДБ мен ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігі мемлекеттік қызметшілердің әдеп деңгейі бойынша зерттеу нәтижелерін ұсынды / Қазақстан. – 2021 ж. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.undp.org/kk/kazakhstan/press-releases/buudb-men-kr-memleketik-kyzmet-isteri-agenttigi-memleketik-kyzmetshilerdin-dep-dengeyi-boynsha-zertteu-ntizhelerin> (жүгінген күні: 27.03.2024).

⁷ Managing Conflict of Interest in the Public Sector A TOOLKIT. – OECD base, 2005. – 110 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.oecd.org/gov/ethics/49107986.pdf> (Access data: 27.03.2024).

ойлаймыз.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенциясының 7-бабы 4-тармағы «Әрбір қатысушы мемлекет өзінің ішкі заңнамасының негізгі қағидаттарына сәйкес ашықтыққа жәрдемдесетін және мүдделер қарама-қайшылығы туындауының алдын алатын жүйелерді құруға, қолдауға және нығайтуға ұмтылады»⁸ – деп қарастырады. Демек, біздің мемлекетіміз мүдделердің қақтығысы туындауының алдын алатын қажетті тетіктерді дамытудың, сондай-ақ, мемлекеттік қызметке кіру, оны атқару мен ілгерілеудің ашық болуын қамтамасыз етудің тиісті міндеттемелерін алған. Посткеңестік елдердің заңнамаларында «мүдделер қақтығысының» субъектісі ретінде тек мемлекеттік қызметшілер, көбіне көп лауазымды тұлғалар танылады. Ұлыбритания, Франция сияқты Еуропа елдері мен Канадада мүдделер қақтығысы туралы заңнаманың күші азаматтық қызметке кіретін, оны атқаратын және одан шығатын азаматтардың барлығына ортақ қолданады. Яғни, мемлекеттік сектордағы (мемлекеттік және квазимемлекеттік) мемлекет бюджетіне қатысы бар тұлғалардың барлығы тиісті құжаттарды (декларация, құпия есеп) тапсыруға және тексерілуге тиісті. Мұндай тиімді тәжірибені Қазақстанда қолданудың да өзіндік жеміс беретіні анық.

Ендігі кезекте мүдделер қақтығысының алдын алудың шетелдік тәжірибесін қарастырайық. Ұлыбританияның Министрлер кодексіне (Ministerial Code) сәйкес Министрлер өздерінің лауазымдық міндеттері мен жеке, экономикалық немесе басқа мүдделері арасында ешқандай қақтығыс пайда болмайтынына немесе жеткілікті түрде пайда бола алмайтынына көз жеткізуі керек.

Мұны нақтылау мақсатында олар әр жыл сайын 2 данада мүдделер қақтығысы туралы декларацияларды жариялауға ұсынуы керек⁹.

Францияның қоғамдық өмірдегі ашықтық туралы Заңы (Act no. 2013-907 TR transparency in public life) мүдделер қақтығысы проблемаларының алдын алу үшін өзіндік регламент белгілейді. Заңның 2-бабында мынадай анықтама келтірілген: «мүдделер қақтығысы-қоғамдық мүдделер мен жеке мүдделердің қақтығысына әкелетін кез келген жағдай белгілі бір мемлекеттік функцияның дербес, бейтарап, сондай-ақ әділ орындалуына нұқсан келтіруі мүмкін»¹⁰.

Эстонияда мемлекеттік қызмет атқаратын азаматтардың парасаттылығының кепілдігі болып екі негізгі құжат көрсетіледі: 1) «Қоғамдық ақпарат» туралы заң. Оған сәйкес әрбір мемлекеттік қызметке кірген азамат қажетті ақпараттарды жариялауға тиіс болады; 2) Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы заң. Заң лауазымды тұлғаларға қажетсіз әсер етуді болдырмау мен оны шектеудің процедуралары туралы ережелерді орнықтырған¹¹. Эстониядағы жемқорлық пен мүдделер қақтығысының алдын алу туралы ақпараттардың барлығы Әділет министрлігінің веб-сайтында жарияланып отырады. Осы веб-сайттан ағымдағы жұмыстар жайында ақпараттарды, мүдделер қақтығысының алдын алу, мүдделерді декларациялау жөнінде нұсқаулықтар, сауалнама нәтижелері, статистикалық материалдар мен стратегияларды кез келген азамат көруге мүмкіндік алған¹².

Мүдделер қақтығысының алдын алуда Латвия мемлекеті «Мемлекеттік лауазымды қызметшілердің қызметіндегі мүдделер қақтығысының алдын алу туралы» Заң қабылдаған¹³. Оған сәйкес мемлекеттік

⁸ Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы: Қазақстан Республикасының 2008 ж. 4 мамырдағы № 31 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000031_ (жүгінген күні: 27.03.2024).

⁹ Ministerial Code base (2015). – 34 p. [Electronic resource] – Access mode: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1126632/Ministerial_Code.pdf (Access data: 27.03.2024).

¹⁰ Act no. 2013-907 dated 11 October 2013 on transparency in public life [Electronic resource] – Access mode: <https://www.hatvp.fr/wordpress/wp-content/uploads/2018/01/Act-no.-2013-907-dated-11-October-2013-on-transparency-in-public-life.pdf> (Access data: 27.03.2024).

¹¹ Fifth Evaluation Round Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies. Evaluation report. Estonia [Electronic resource] – Access mode: <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680900551> (Access data: 27.03.2024).

¹² Важные вопросы. Коррупция / Сайт Министерства Юстиции Эстонской Республики [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.just.ee/ru> (дата обращения: 02.04.2024).

¹³ Latvijas Vestnesis Databas. Legal acts of the republic of Latvia – 2002 [Electronic resource] – Access mode: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/61913-on-prevention-of-conflict-of-interest-in-activities-of-public-officials> (Access data: 27.03.2024).

қызметшілердің мүдделер қақтығысын алдын алудың негізгі тетігі ретінде «мүдделер қақтығысы туралы декларация» өткізуге міндеттейді. Декларация өткізгеннен кейін Парақорлықтың алдын алу және онымен күрес Бюросы (KNAB) лауазымды адамдардың қабылданған шектеулерге сәйкестігі мен сәйкессіздігін тексереді. Бұл лауазымды адамдар тарапынан қабылдаған шешімдерді талдау арқылы жасалады. Мемлекеттік кірістер қызметі мен KNAB қабылданған шешімдер мен ауызша ескерту, 10-350 евро арасын қамтитын айыппұл салу сияқты әкімшілік шаралар көргендігі туралы өздерінің сайттарында жариялайды.

Қырғыз Республикасында қабылданған «Мүдделер қақтығысы туралы» Заңның мақсаты мүдделер қақтығысы туралы заңнаманы біріздендіру және жетілдіру, сондай-ақ мүдделер қақтығысын дер уақытында анықтау, алдын алу мен реттеудің тетіктерін енгізу болып табылады¹⁴. Заңға сәйкес азамат жаңа лауазымға орналасу кезінде өзінің жеке мүдделері туралы декларациялар тапсырады, оған сәйкес жұмыс берушімен, сондай-ақ өзіне бағыныштылармен туыстығының бар-жоғы зерделенеді, егер мүдделер қақтығысы туындап жатқан жағдайда ол туралы хабарлайды. Туындаған мүдделер қақтығысын реттеудің тетіктері ретінде лауазымды тұлғаны қызметін орындаудан шеттету, жеке мүдделерді жою, мүдделер қақтығысы туындауы мүмкін тұлғалардың ақпаратқа қол жетімділігін шектеу, тұлғалардың белгілі бір шешім қабылдаудан бас тартуы, қызметтік міндеттемелерді қайта қарау немесе өзгерту сияқты түрлері қарастырылған. Мүдделер қақтығысы орын алған жағдайда құқықтық салдарлар туындайды.

Мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысының алдын алуда маңызды тәжірибелердің бірі Молдова тәжірибесі. Тиісінше Молдова мемлекеті де «Мүлік пен жеке мүдделерді декларациялау туралы»

заң қабылдаған¹⁵. Заңға сәйкес, жоғарыдағы елдердегі туыстар категориясынан бөлек мүдделер қақтығысы аясына алдыңғы салық жылында бірге тұрған адам (созжитель) да кіргізілген. Яғни декларация өткізуі тиіс субъект, алдыңғы жылы бірге тұрған адам да декларацияда көрсетуі тиіс.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» заңында мүдделер қақтығысы ұғымы мүлдем қарастырылмаған болатын¹⁶. 2015 жылы қабылданған ҚР мемлекеттік қызметі туралы және ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңдарында мүдделер қақтығысы туралы ережелер енгізілген. Оған сәйкес «мүдделер қақтығысы бұл жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, оларға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың жеке мүдделері мен олардың лауазымдық өкілеттіктері арасындағы қайшылық, мұндай жағдайда аталған адамдардың жеке мүдделері олардың өз лауазымдық міндеттерін орындамауына және (немесе) тиісінше орындамауына алып келуі мүмкін» деп қарастырылады. ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңының 15-бабына сәйкес жоғарыда аталған тұлғалар мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда: а) мүдделер қақтығысының алдын алу мен реттеу бойынша шаралар қабылдауы тиіс; б) тікелей басшысын немесе өзі жұмыс атқаратын ұйым басшылығын туындаған немесе туындауы мүмкін мүдделер қақтығысы туралы өздеріне белгілі болған уақытта жазбаша түрде ескертуі тиіс.

Тікелей басшысы немесе ұйым басшысы лауазымды адамның жазбаша өтініші бойынша дер уақытында мүдделер қақтығысының алдын алуды реттеу бойынша шараларды жүзеге асыруы тиіс. Мұндай шаралар Қырғыз Республикасының заңында көзделген шараларға ұқсас, яғни қызметтік міндеттерін

¹⁴ О конфликте интересов: закон Кыргызской Республики от 12 дек. 2017 г. № 206 (11) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/111716/edition/862143/ru> (дата обращения: 27.01.2024).

¹⁵ О декларировании имущества и личных интересов: закон Республики Молдова 17 июня 2016 г. № 133 (с изм. и доп. по сост. на 01.02.2024 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38010666&pos=5;-106#pos=5;-106 (дата обращения: 27.01.2024).

¹⁶ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы: Қазақстан Республикасының 1998 ж. 2 шілдедегі № 267 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000267_ (жүгінген күні: 19.01.2024).

орындаудан босату, қызметтік міндеттерін өзгерту және өзге де шаралар қабылдау.

Мүдделер қақтығысын реттеу бойынша өзге нормативтік ережелер көзделмеген. Мүдделер қақтығысы жағдайында әрекет немесе әрекетсіздік танытқаны, мүдделер қақтығысының алдын алу мен реттеу бойынша шаралар қабылдамағаны, сондай-ақ орын алған мүдделер қақтығысы немесе туындауы мүмкін жағдай туралы хабарламағаны үшін не әкімшілік жауаптылық, болмаса қылмыстық жауаптылық қарастырылмаған. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы ҚР кодексінің 680-бабы мемлекеттік орган басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі шараларды қабылдамағаны үшін жауаптылық көздейді¹⁷. Алайда, сыбайлас жемқорлық туындағанға дейінгі мүдделер қақтығысы жағдайында әрекет немесе әрекетсіздік танытқаны үшін жауаптылық көзделмеген.

Мүдделер қақтығысының алдын алу немесе реттеу бойынша міндеттерді орындамағаны үшін жауаптылықтың жалғыз ғана түрі бұл тәртіптік шара көру. ҚР мемлекеттік қызметі туралы заңының 51-бабына сәйкес мемлекеттік қызметші, оның тікелей басшысы немесе мемлекеттік органның басшысы өздеріне белгілі мүдделер қақтығысын болдырмау және реттеу бойынша шаралар қабылдамағаны үшін тәртіптік жазаға тартылады¹⁸. Тиісті құқық қорғау органдары қолдана алатындай кем дегенде әкімшілік жауаптылық қарастырылуы тиіс деп ойлаймыз.

ҚР мемлекеттік қызметі туралы заңының 50-бабында мүдделер қақтығысын туындататын жағдай ретінде танылған біршама нормалар бар және де онда мүдделер қақтығысы туындататын жағдаяттардың барлығы дерлік қамтылған дей аламыз. Дегенмен де, Сыбайлас жемқорлықпен күрес жөніндегі Стамбұл іс-қимыл жоспарына сәйкес мониторинг жүргізудің 4-раундының есебінде мұндай жағдаяттарды жетімсіз деп

тапқан. Еліміздің мүдделер қақтығысының алдын алу, болдырмау мен реттеудегі тәжірибесінің күшті тұсы ретінде мүдделер қақтығысын туындатуы мүмкін жағдайлардың заңнамада толықтай дерлік көзделуін айтар едік. Алайда әлсіз тұсы ретінде мүдделер қақтығысының алдын алу, болдырмау мен реттеу бойынша міндеттемелерді орындауды қамтамасыз етудің тетіктері қалыптаспаған. Бұған дәлел ретінде мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда өз қызметінен бас тарту, қызметтен уақытша шеттету мен қызметтік міндеттемелерін қайта қараудың тәжірибеде сирек кездесетінін келтіруге болады¹⁹.

Талқылау. Мемлекеттік қызметке кіру, оны атқару, сондай-ақ шығудың әдебі пен адалдықты сақтау, мүдделер қақтығысының алдын алу турасындағы зерттеулер аз екенін айта кету керек. Мұның дәлелі ретінде мүдделер қақтығысы турасындағы қазақстандық, сонымен бірге шетелдік ғалымдардың да ғылыми еңбектерінің жеткілікті болмауын айтуға болады. Бұл өз кезегінде қоғам мен мемлекетке адал қызмет ету арқылы мемлекеттік жүйенің тиімді дамуын қамтамасыз етудің ғылыми негізделген тәсілдер мен амалдарын қамтитын тетікті мемлекеттік қызметке енгізуге кедергісін келтіруде.

Мүдделер қақтығысының алдын алу мемлекеттік қызметке кіру мен атқаруда адалдықты сақтаумен тікелей байланысты. Бұл бағыттағы азаматтың жемқорлыққа қарсы тұра алуының ең басты тұжырымдамалық негізі қоғамда парасаттылық идеологиясын әзірлеу және тарату болуы тиіс. Өмірдің негізгі тұжырымдамасын немесе адамның ойлауын өзгерте отырып, қоғамдық қатынастарға жаңа стандарттар, жемқорлықсыз өмірдің жаңа үлгілерін енгізу қажет екені айқын. Қазақстандық ғалымдардың қоғамдағы парасаттылық идеологиясын қалыптастыру мен дамыту, мемлекеттік қызметке адалдықты сақтау, қылмыстық жолмен алынған қаржыларды

¹⁷ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 ж. 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (жүгінген күні: 19.01.2024).

¹⁸ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы: Қазақстан Республикасының заңы 2015 ж. 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416> (жүгінген күні: 19.01.2024).

¹⁹ Замакима Кызылординской области уволилась из-за родственной связи с акимом города / Международное информационное агентство «Казинформ» [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/zamakima-kyzylordinskoy-oblasti-uvollilas-iz-za-rodstvennoy-svyazi-s-akimom-goroda_a3937032 (дата обращения: 27.01.2024).

жылыстатуға қарсы іс-қимыл, мүдделер қақтығысы мәселелері жөніндегі ғылыми ізденістері біршама кездеседі.

Отандық ғалымдар Б.Ж. Айтимов, Е.Ш. Дусипов, Д.Н. Бекежанов «Правовые инструменты внедрения добропорядочности» тақырыбындағы еңбегінде парасаттылықты қалыптастырудың қажеттілігін қоғамдағы парақорлықпен күресті күшейтумен байланыстыра отырып, парасаттылықты қалыптастырудың қазақстандық заңнамасына шолу жасайды [1].

Мемлекеттік қызметте парасаттылықты қалыптастыру мен мүдделер қақтығысы проблемалары туралы профессор С.С. Молдабаевтың еңбектерін ерекше атап өтуге болады. Мүдделер қақтығысы жөніндегі алғашқы еңбектерінде С.С. Молдабаев «мүдделер қақтығысы» ұғымына, ол туындаған жағдайдағы мемлекеттік қызметтегі проблемаларға тоқталған [2]. Мүдделер қақтығысының алдын алмаған жағдайда алып келетін алдыңғы қатарлы проблема сыбайлас жемқорлық, соның ішінде қызметте туыстықты, жерлестік пен таныстықты пайдаланып жасалатын парақорлықты атаған. Профессор С.С. Молдабаев өз еңбегінде мүдделер қақтығысының құқық қорғау жүйесінде дамуына тоқталып, оның нәтижесінде алып келетін еліміздегі сот әділдігінің төмендеуіне тоқталған [3].

М.Д. Наурызбек өз зерттеуінде мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысының туындауына әсер ететін ерекше жағдайлардың бірі сыйлық алу саясатын қарастырып, заңнамалық тыйым салудың әлі де болса, сыйлықтар берудің нөлдік сыйлық саясатына дейін төмендеуіне алып келмей отырғанын дәлелдейді. Және осы бағыттағы ғана, пікірлерін білдірген [4]. Біздің ойымызша, сыйлық алуға тыйым салу немесе сыйлық саясатын орнықтыру мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысының алдын алудың бір ғана құралы және оны қарастырумен ғана шектелмеуіміз керек.

Заң ғылымдарының кандидаты, доцент Ж.У. Тлембаеваның мақаласында 2018 жылға дейінгі заңнама мен құқық қолдану практикасына жоғары деңгейдегі талдау жүргізген [5]. Алайда, аталмыш мақалада

ҚР мемлекеттік қызметіндегі мүдделер қақтығысын алдын алудың нормативтік құқықтық қамтылуы мен практикасына шолу жасалған деп есептейміз. Тәжірибені жетілдіруге және тетіктерін қалыптастыруға қатысты заңнамалық және құқық қолданушылық ұсынымдар берілмеген.

Жалпы алғанда, қазақстандық ғалымдардың барлығы дерлік мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысы мәселесіне оған түсінік беру, оны болдырмау мен алдын алудың жекелеген сұрақтарына, сондай-ақ оның құқық қолдану практикасына тоқтағанын байқадық. Сондықтан да, өз зерттеуімізде мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысының алдын алу, оны болдырмау мен реттеу мәселелеріне кешенді ізденіс жасауды қажет деп санаймыз.

М. Филп өзінің «Саяси сыбайлас жемқорлықты анықтау» атты еңбегінде мемлекеттік қызмет атқаратын адамдардың сөзсіз бірнеше мүдделері бар деп қарастырады. Бұл мүдделер олардың жеке өмірінің әртүрлі аспектілерімен, сондай-ақ олардың лауазымдық міндеттеріне сәйкес атқаруы тиіс қоғамдық мүдделермен де байланысты болып келеді. «Мүдделер қақтығысы» ұғымы осы мүдделердің кейбіреулері өздері қабылдаған шешімдерді немесе олардың қызметтік міндеттерін орындау тәсілдерін бұрмалау арқылы қақтығысқа түсу қаупін білдіреді деп көрсетеді [6].

Д. Амодио, Е. Хармос-Джонс, Ф. Девайн сияқты кейбір зерттеушілердің пікіріне сүйенсек, мүдделер қақтығысын анықтаудың қиындығы ықтимал мүдделер қақтығысы туралы тек шенеуніктің өзінің білуі, бұл асимметриялық ақпарат беру мәселесіне алып келеді. Сондықтан бұл мәселені сәтті шешу үшін шенеуніктер қақтығыстарды мойындап, шешімдерін орынсыз ықпалдан қорғауға тырысуы керек деп есептейді [7]. Авторлардың көзқарастарымен келісе отырып, мемлекеттік қызметшілердің өз мүдделерін мойындауы, олардың өздерін қорғауы екендігін барлығы бірдей түсіне бермейтінін айтар едік.

Зерттеушілер адамның жеке мүдделері олардың шындық туралы түсінігін өзгертетінін

және адамдар өздерінің және басқалардың алдында жемқор әрекеттерді ақтай алатын «дәлелді пайымдау» құбылысын анықтады [8]. Мемлекеттік қызметте бұл тәуекелдер бірқатар ситуациялық әсерлерге байланысты өткір болуы мүмкін, шенеуніктер жиі өткір этикалық дилеммаларға тап болады.

Шенеуніктердің өз қызметін аяқтап, мемлекеттік қызметте өздері реттеген салаларда қызмет атқаруын «айналмалы есік» деген атаумен мүдделер қақтығысы жайлы жүргізген зерттеулер де көңіл аударуды қажет етеді [9]. Сондай-ақ мүдделер қақтығысы туралы жариялаудың қазіргі уақыттағы тиімсіз жүйесі туралы зерттеулер де кездеседі [10].

Теориялық ойларды қорыта келе, мүдделер қақтығысының алдын алу мен болдырмау, реттеуге қатысты шетелдік және қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде мемлекеттік деңгейдегі тетіктері қарастырылмағанын байқауға болады.

Қорытынды. Кез келген өзінің лауазымдық өкілеттіліктерін жеке өзінің немесе туысының материалдық жағдайын қанағаттандыруға немесе мемлекеттік қызметке кіру мен мемлекеттік қызметте ілгерілеуге пайдаланатын мемлекеттік қызметші алғашқыда сыбайлас жемқорлыққа бармауы да мүмкін. Алайда, қызметтік әдебі төмендеп, келесі жағдайларға үлгі, сондай-ақ алдағы уақытта өкілеттіліктерін теріс пайдалану арқылы парақорлық көріністердің туындауына арандатады. Зерттеуде азаматтың мемлекеттік қызметке кіруі, оны атқаруы мен қызметтік ілгерілеуінде мүдделер қақтығысын өзінің жоғары моральдық, адамгершілік құндылықтарына сүйене отырып анықтайды және жариялайды деген қорытындыға келдік.

Мүдделер қақтығысын алдын алудың қазақстандық тәжірибесі Молдова, Латвия, Эстония елдеріндегідей мүдделер қақтығысының ашықтығын қамтамасыз етудің тетіктері жетіспейтінін көрсетті. Мұндай озық тәжірибелерді әлі де болса толықтай зерттеп, оның теориялық тұстарын ғана емес, нақты процедуралық жақтарын еліміздің тәжірибесіне енгізу уақыт талабы.

Мемлекеттік қызметтегі мүдделер

қақтығысын алдын алудың қазақстандық тәжірибесі оның заңнамалық тұрғыдан толықтай дерлік қамтылғанын, алайда оны анықтау мен жариялаудың нақты тәжірибелік механизмдері жетіспейтінін көрсетті. Сонымен бірге, мүдделер қақтығысының алдын алудағы міндеттемелерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін жауаптылықты көздеуді нақтылау қажет.

Қорытындылай келе, мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысын алдын алуды қамтамасыз етудің төмендегідей ұсынымдары қалыптасты:

1. Мемлекеттік қызметтегі, сонымен бірге квазимемлекеттік сектордағы мүдделер қақтығысын алдын алудың негізгі принциптері, тетіктері мен субъектілері қамтылған «Мүдделер қақтығысы» туралы Заң қабылдау қажет. Бұл мақсатта Молдова, Латвия, Қырғыз Республикасының осы аттас заңының нормаларын зерттеп, оның оң тәжірибесін алу қажет:

- заңға сәйкес, мемлекеттік қызметке кірген азамат өзінің мүдделер қақтығысы туындауы мүмкін жағдайларын алдын ала жариялауы қажет. Және де жасырған жағдайлары анықталған жағдайда қаралатын шаралар қатаңдатылуы керек;

- заң мемлекеттік қызметтегі лауазымды адамдардың шешім қабылдауы процестерін бақылаудың процедураларын қамтуы тиіс. Және мұндай процестерді оңайлату мақсатында оны цифрландыру жолдарымен шешуді ұсынамыз.

2. Парасаттылық идеологиясын қоғамда кеңінен насихаттау қажет:

- қоғамдық санада берік орныққан «сыбайлас жемқорлық әрекеттері арқылы проблемаларды оңай шешеді», «істі шешу үшін достық қарым-қатынасты біріктіру», «жұмыстағы протекционизм» сияқты ұғымдардан арылу үшін «Рухани жаңғыру» қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасы шеңберінде парасаттылықтың тұжырымдамалық негіздерін дамыту қажет;

- азаматтарды олардың құқықтары туралы ақпараттандыру бойынша ауқымды түсіндіру жұмыстарын жүргізу, бұл оларды күнделікті проблемаларды шешудің заңсыз жолдарын іздеуден қорғайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айтимов, Б.Ж. Правовые инструменты внедрения добропорядочности / Б.Ж. Айтимов, Е.Ш. Дусипов, Д.Н. Бекежанов // Вестник Карагандинского университета. Серия «Право». – 2022. – №1(105). – С. 111-119.
2. Молдабаев, С.С. О проблеме конфликта интересов / С.С. Молдабаев // Антикоррупционная политика. – 2016. – №23. – С. 78-84.
3. Молдабаев, С.С. О проблеме конфликта интересов в системе правоохранительной службы / С.С. Молдабаев // Заң және заман. – 2018. – №11(215). – С. 2-7.
4. Наурызбек, М.Д. Мүдделер қақтығысының алдын алу: мемлекеттік қызметте сыйлық беру мен алу саясаты / М.Д. Наурызбек // Вестник университета «Туран». – 2020. – №4(88). – С. 279-285.
5. Тлембаева, Ж.У. О некоторых проблемах правового регулирования конфликта интересов в Республике Казахстан / Ж.У. Тлембаева // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2018. – №3. – С. 42-48.
6. Philp, M. Definition of political corruption / M. Philp // Political Studies. – 1997. – №3 (45). – Pp. 436-462.
7. Amodio, D. Individual differences in the activation and control of affective racial prejudices. / D. Amodio, E. Harmon-Jones, P. Devine // Journal of personality and social psychology. – 2003. – №4(84). – Pp. 738-753.
8. Feldman, Yu. Regulation of «good» people in situations of hidden conflict of interest / Yu. Feldman, E. Halali // Journal Business Ethics. – 2019. – №1(154). – Pp. 65-83.
9. Brezis, E.S. Legal conflicts of interest of the revolving door / E.S. Brezis // Journal of Macroeconomics. – 2017. – №52. – Pp. 175-188.
10. Salinas, D. Towards Integrity Machines: Design Theory for Information Systems addressing Conflicts of Interest in the Public Sector / D. Salinas // EasyChair Preprint. – 2018. – №373. – Pp. 100-108.

References:

1. Ajtimov, B.Zh. Pravovye instrumenty vnedrenija dobroporjadochnosti / B.Zh. Ajtimov, E.Sh. Dusipov, D.N. Bekezhanov // Vestnik Karagandinskogo universiteta. Serija «Pravo». – 2022. – №1(105). – S. 111-119.
2. Moldabaev, S.S. O probleme konflikta interesov / S.S. Moldabaev // Antikorrupcionnaja politika. – 2016. – №23. – S. 78-84.
3. Moldabaev, S.S. O probleme konflikta interesov v sisteme pravoohranitel'noj sluzhby / S.S. Moldabaev // Zaң zhәне zaman. – 2018. – №11(215). – S. 2-7.
4. Nauryzbek, M.D. Mүddeler қақтығыsynың aldyn alu: memlekettik қызметте syjлық беру мен alu sajasy / M.D. Nauryzbek // Vestnik universiteta «Turan». – 2020. – №4(88). – S. 279-285.
5. Tlembaeva, Zh.U. O nekotoryh problemah pravovogo regulirovanie konflikta interesov v Respublike Kazahstan / Zh.U. Tlembaeva // Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedenija. – 2018. – №3. – S. 42-48.
6. Philp, M. Definition of political corruption / M. Philp // Political Studies. – 1997. – №3 (45). – Pp. 436-462.
7. Amodio, D. Individual differences in the activation and control of affective racial prejudices. / D. Amodio, E. Harmon-Jones, P. Devine // Journal of personality and social psychology. – 2003. – №4(84). – Pp. 738-753.
8. Feldman, Yu. Regulation of «good» people in situations of hidden conflict of interest / Yu. Feldman, E. Halali // Journal Business Ethics. – 2019. – №1(154). – Pp. 65-83.
9. Brezis, E.S. Legal conflicts of interest of the revolving door / E.S. Brezis // Journal of Macroeconomics. – 2017. – №52. – Pp. 175-188.
10. Salinas, D. Towards Integrity Machines: Design Theory for Information Systems addressing Conflicts of Interest in the Public Sector / D. Salinas // EasyChair Preprint. – 2018. – №373. –

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Болат Жолдасбекұлы Айтимов – І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті құқық және экономика жоғары мектебінің қауымдастырылған профессоры, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, e-mail: bola_30081978@mail.ru.

Айтимов Болат Жолдасбекович – ассоциированный профессор высшей школы права и экономики Жетысуского университета имени И. Жансугурова, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, e-mail: bola_30081978@mail.ru.

Aitimov Bolat Zholdasbekovich – Associate Professor of the Higher School of Law and Economics of Zhetysu University named after I. Zhansugurov, PhD, Associate Professor, e-mail: bola_30081978@mail.ru.

Болат Абдулдаұлы Сериев – І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің Басқарма мүшесі – жастар саясаты жөніндегі проректор, заң ғылымдарының кандидаты, профессор, e-mail: seriev_bolat@mail.ru.

Сериев Болат Абдулдаұлы – член Правления – Проректор по молодежной политике Жетысуского университета имени И. Жансугурова, кандидат юридических наук, профессор, e-mail: seriev_bolat@mail.ru.

Seriev Bolat Abduldauly – Member of the Management Board – Vice-Rector for Youth Policy of Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Candidate of Law, Professor, e-mail: seriev_bolat@mail.ru.

УДК 342.951:351.82
МРНТИ 10.17.47

Н.Б. Рахимов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ КАЧЕСТВЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АВТОДОРОЖНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. Статья посвящена проблемным вопросам и совершенствованию организационно-правовых основ автодорожной отрасли. В качестве основных причин неудовлетворительного состояния транспортных путей автором выделены использование устаревших стандартов и методик проектирования и возведения автодорог, а также недостаточное внедрение инновационных материалов в данную сферу. В частности, выделены два главных мировых тренда: первый – применение специальных материалов в дорожном строительстве (геосинтетика и др.), предназначенных для укрепительных работ и армирования асфальтобетонных покрытий; второй – расширение цементобетонных дорог как наиболее устойчивых к большим нагрузкам. Казахстан существенно отстает от указанной международной практики создания высокопрочных и долговечных автодорожных конструкций. На основе анализа зарубежного опыта и мнения экспертов дорожно-строительных работ в статье сформулированы предложения по качественному преобразованию автодорожной инфраструктуры.

Ключевые слова: автомобильная дорога; цементобетонная дорога; асфальтобетонное покрытие; геосинтетика; автодорожная отрасль; возведение; строительная норма; проектирование.

Н.Б. Рахимов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАН АВТОЖОЛ САЛАСЫН САПАЛЫ ҚАЙТА ҚҰРУДЫҢ ҰЙЫМДЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аннотация. Мақала автожол саласының проблемалық мәселелеріне және ұйымдық-құқықтық негіздерін жетілдіруге арналған. Көлік жолдарының қанағаттанарлықсыз жай-күйінің негізгі себептері ретінде автор автожолдарды жобалау мен салудың ескірген стандарттары мен әдістемелерін пайдалануды, сондай-ақ осы салаға инновациялық материалдардың жеткіліксіз енгізілуін атап көрсетті. Атап айтқанда, екі негізгі әлемдік тренд қарастырылды: біріншісі – асфальтбетон жабындарының беріктігін арттыруға арналған жол құрылысында арнайы материалдарды (геосинтетика және т.б.) қолдану; екіншісі – үлкен жүктемелерге ең төзімді цемент-бетон жолдарын кеңейту. Қазақстан беріктігі жоғары және қызметі ұзаққа созылатын автожол құрылымдарын жасаудың аталған халықаралық тәжірибесінен айтарлықтай артта қалып отыр. Шетелдік тәжірибе мен жол-құрылыс жұмыстары сарапшыларының пікірін талдау негізінде мақалада автожол инфрақұрылымын сапалы қайта құру бойынша ұсыныстар тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: автомобиль жолы; цемент-бетон жолы; асфальтбетон жабыны; геосинтетика; автожол саласы; құрылыс; құрылыс нормасы; жобалау.

N.B. Rakhimov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshi c., the Republic of Kazakhstan*

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PROBLEMS AND PROSPECTS FOR QUALITATIVE TRANSFORMATION OF THE ROAD INDUSTRY OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article is devoted to problematic issues and improvement of the organizational and legal foundations of the road industry. As the main reasons for the unsatisfactory condition of transport routes, the author

highlights the use of outdated standards and techniques for the design and construction of highways, as well as the insufficient introduction of innovative materials in this area. In particular, two main global trends are highlighted: the first is the use of special materials in road construction (geosynthetics, etc.) intended for reinforcement work and reinforcement of asphalt concrete pavements; the second is the expansion of cement-concrete roads as the most resistant to heavy loads. Kazakhstan significantly lags behind the specified international practice of creating high-strength and durable road structures. Based on the analysis of foreign experience and the opinion of experts of road construction works, the article formulates proposals for the qualitative transformation of road infrastructure.

Keywords: highway; cement concrete road; asphalt concrete pavement; geosynthetics; road industry; construction; building regulation; design.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_29

Введение. Одной из системообразующих отраслей экономики Казахстана, где несмотря на принимаемые государственные меры, все еще не достигнут существенный и масштабный прогресс, является автодорожная инфраструктура.

В этой сфере надзорными и уполномоченными государственными органами регулярно выявляются многочисленные нарушения и недостатки, начиная с планирования и заканчивая стадией исполнения договорных обязательств. Главной институциональной проблемой выступает низкое качество и недолговечность значительной части транспортных путей, что ежедневно и повсеместно наблюдается гражданами и формирует обоснованные критические настроения в социуме.

В научной литературе обращается внимание на прогрессирующую потерю несущей способности дорожных покрытий [1].

Таким образом, состояние автомобильных дорог стал одним из «барометров» общественного мнения в оценке эффективности государственного управления данной отраслью, где вместо мультипликативного эффекта преобладают бесконечные «ямочные» ремонты на недавно построенных объектах.

Такой подход не позволяет интенсивно наращивать протяженность автодорог и тем самым транспортный потенциал страны для придания высокого импульса экономическому развитию. В этом отношении

вполне справедливым представляется экспертное сравнение нашей страны с соседним Китаем: там за 30 лет было построено более 5,5 млн км автомобильных дорог. Будучи до 1990-х годов отсталой страной, КНР выдвинул лозунг «Если хочешь быть богатым – строй дороги». Сейчас в год там строят дополнительно 17 тыс. км. Доход превышает затраты на строительство до 70 раз. А в Казахстане всего за 30 лет построено и реконструировано более 18 тыс. км дорог¹.

Материалы и методы. В ходе исследования для раскрытия выбранной темы и выработки концептуальных решений проблемных вопросов использовались метод сравнительно-правового анализа, логический подход, а также статистический метод, что позволило выявить основные мировые тенденции в возведении транспортных путей, юридические и организационные причины неудовлетворительного состояния автомобильных дорог.

Предметом изучения стали специальные нормативные правовые акты, научная литература и другие информационно-аналитические материалы.

Результаты, обсуждение. Одна из основных причин подобного положения, по мнению специалистов, кроется в использовании устаревших стандартов при строительстве дорог, не позволяющего отойти от малоэффективной и затратной стратегии в пользу возведения высокопрочных дорог.

В соответствии с подпунктом 17 статьи 1 Закона Республики Казахстан (далее – РК)

¹ От дорог зависит благосостояние населения. Почему в Казахстане плохие дороги? // Informburo.kz. 21 сентября 2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.google.com/amp/s/informburo.kz/amp/interview/ot-dorog-zavisit-blagosostoyanie-naseleniya-pocemu-v-kazaxstane-ploxie-dorogi> (дата обращения: 29.04.2024).

«Об автомобильных дорогах»², управление дорожной деятельностью как комплекс мероприятий предполагает обязательное внедрение передовых технологий.

Однако, в Казахстане все еще доминирует экстенсивная методика возведения и ремонта (песок, щебень), не рассчитанная на высокие транспортные нагрузки, тогда как многие страны уже давно применяют прогрессивные способы и материалы (геосинтетика (геотекстиль), инновационные стабилизаторы грунта, отработанные автошины, цементобетонные дороги и др.), повышающие качество автотранспортных путей.

Международные исследования доказали, что нужно повышать прочность асфальтобетонного покрытия на сжатие и несущую способность нижних слоев, т.е. «фундамент» дорог должен быть прочным и морозостойким.

По мнению профессора, академического советника Национальной инженерной академии Казахстана Б. Асмагулаева, в нашей стране до сих пор по действующим нормативам автомобильные дороги проектируются со снижением прочности слоев сверху вниз. Традиционно в нижних слоях используются не морозостойкие щебеночно-песчаные смеси и грунты. Делается это для экономии затрат на строительство, что в итоге приводит к преждевременной деформации автодорог с асфальтобетонным покрытием в течение 5-6 лет, а с цементобетонным – 15-20 лет³.

В то же время нельзя сказать, что инновационные технологии вовсе не внедряются в рассматриваемую сферу. Существуют отдельные успешные проекты и промышленные испытания новых методик. Например, автобаны «Астана – Щучинск» или «Астана – Караганда». Однако, их объемы недостаточны, чтобы говорить о системных положительных сдвигах. Как обоснованно и

тонко заметил член Национальной академии горных наук, кандидат технических наук А. Калдасов, для некоторых технологий дорога закрыта, иначе, действительно, дорожники без работы останутся⁴.

Приведенные мнения ученых наталкивают нас на следующие концептуальные вопросы: как найти оптимальный баланс и соотношение между ценой и качеством; на какую выгоду можно рассчитывать при использовании инновационных или проверенных временем надежных дорожно-строительных технологий, требующих немалых бюджетных вливаний; приведет ли их широкое внедрение к коренной трансформации автодорожной отрасли?

Полагаем, что ответ на них очевиден: качественный мега-проект с длительными сроками эксплуатации невозможно реализовать, сэкономив на передовых строительно-проектных решениях. В противном случае придется долгие годы переплачивать на устранении дорожных изъянов и трещин и, как следствие, на ремонте транспортных средств, затрачивая деньги на замену запчастей, и в худшем случае иметь дело с более серьезными последствиями, как дорожно-транспортные происшествия, обусловленные неудовлетворительным состоянием путей.

Как показывает мировой опыт, в настоящее время существуют и применяются положительные и интенсивные варианты проектирования качественных автомобильных дорог.

Одним из них выступает использование *геосинтетики* в дорожном строительстве с конца 60-х годов прошлого века. Они предназначены для укрепительных работ и армирования асфальтобетонных покрытий.

Геотекстильное полотно равномерно распределяет нагрузку на автодорогу, не допуская взаимопроникновения контактирующих слоев дорожной одежды

² Об автомобильных дорогах: закон Республики Казахстан от 17 июля 2001 г. № 245 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000245_ (дата обращения: 29.04.2024).

³ От дорог зависит благосостояние населения. Почему в Казахстане плохие дороги? // Informburo.kz. 21 сентября 2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.google.com/amp/s/informburo.kz/amp/interview/ot-dorog-zavisit-blagosostoyanie-naseleniya-pocemu-v-kazaxstane-ploxie-dorogi> (дата обращения: 29.04.2024).

⁴ Две беды: в Казахстане есть сверхсекретная технология создания прочных дорог, но она не выгодна подрядчикам // Orda.kz. – 30 августа 2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://orda.kz/dve-bedy-v-kazaxstane-est-verhsekretnaja-tehnologija-sozdaniya-prochnyh-dorog-no-ona-ne-vygodna-podryadchikam/> (дата обращения: 29.04.2024).

(слои дорожного полотна), ограничивает поступление в нее грунтовых и дождевых вод.

Применение данного материала существенно *увеличивает срок службы асфальтового покрытия и экономит расходы*⁵.

Геотекстиль доказал результативность при работах с проблемной почвой, важная его особенность – профилактика морозного пучения (увеличение объема почвы под дорожным полотном ввиду замерзания воды и как следствие трещины и другие деформации), что в условиях Казахстана является весьма актуальным.

Экономическая эффективность (позволяет существенно *снизить капиталовложения*), экологичность (уменьшается *расход природных материалов, снижаются объемы подготовительных геотехнических работ и т.д.*) и широкая область применения геосинтетиков позволяют говорить о них, как о весьма перспективном материале.

В Казахстане в последние годы наблюдаются положительные сдвиги в использовании геотекстиля, но широкого его применения в автодорожном хозяйстве пока не наблюдается.

Другим мировым трендом является расширение цементобетонных дорог как наиболее устойчивых к большим нагрузкам. Долговечность и прочность бетона в 1,5-3 раза выше асфальтных дорог [2].

Их преимущества перед широко применяемым в Казахстане асфальтом доказаны практикой сопоставимых по климату США, Канады, Китая (в этой стране половина дорог из бетона) и др.

При этом высокая стоимость бетонированной дороги окупается прочностью и длительными эксплуатационными сроками.

В европейских странах асфальтобетонные автобаны представляют собой бетонное основание, на котором нанесен тонкий слой асфальта, чего нельзя сказать о нашей стране.

Явные преимущества и экономическая

рентабельность названных и других технологий, применяемых за рубежом уже несколько десятилетий, требуют широкого их внедрения в отечественную дорожно-строительную практику.

Однако, строительство бетонированных дорог по своим масштабам не стали основным вектором развития автодорожного хозяйства в части возведения республиканских трасс ввиду того, что по законодательству нашей страны их аналогом, несмотря на сравнительно более низкие технико-эксплуатационные характеристики, остаются асфальтные пути.

Что же касается применения инновационных материалов, ради справедливости следует отметить, что строительные нормы и правила Казахстана наряду, как уже отмечено, с издавна применяемыми способами проектирования, содержат ряд положений о целесообразности и необходимости модернизации дорожных конструкций.

В частности, согласно пункту 9.2.2. Строительных норм РК СН РК 3.03-01-2013 «Автомобильные дороги» (далее – СН РК 3.03-01-2013) и пункту 8.2.2 Свода правил РК СП РК 3.03-101-2013 «Автомобильные дороги» (далее – СП РК 3.03-101-2013), для снижения трещинообразования и увеличения прочности дорожной одежды рекомендуется армирование геосинтетическими сетками и базальтовыми материалами.

В соответствии с пунктом 7.5.10 СП РК 3.03-101-2013 при соответствующем технико-экономическом обосновании в конструкциях земляного полотна могут использоваться прослойки из геосинтетических материалов, выполняющих армирующую, дренирующую, фильтрующую или разделяющую роль.

Прослойки предусматриваются:

- в основании насыпей на слабых грунтах;
- в теле насыпей: для повышения устойчивости откосов; предотвращения пучинообразования; в качестве защитного фильтра в дренажных конструкциях; в качестве дрен, обеспечивающих отвод

⁵ Application of Geotextile in Road Maintenance // 2022-07-13 – Earthshield [Electronic resource] – Access mode: <https://www.earthshields.com/application-of-geotextile-in-road-maintenance/> (Access date: 29.04.2024).

воды из водонасыщенного массива грунта; как разделяющая прослойка на контакте слоев грунта или зернистых материалов с различным гранулометрическим составом, препятствующая перемешиванию материалов слоев;

- в основании технологических проездов на грунтах с низкой несущей способностью.

Для укрепления откосов при соответствующем технико-экономическом обосновании рекомендуется использовать геосинтетические материалы, которые выполняют роль:

- покрытия, защищающего откос от водной и ветровой эрозии, улучшающего развитие травяного покрова и армирующего дернину;

- ограждения, ограничивающего деформации грунта в поверхностной зоне откоса;

- обратного фильтра в местах укрепления подтопленных откосов сборными элементами или каменной наброской (п. 7.7.2 СП РК 3.03-101-2013).

Согласно пункту 6.2.4 Строительных норм РК СН РК 3.03-04-2014 «Проектирование дорожных одежд нежесткого типа» (далее – СН РК 3.03-04-2014)⁶, в конструкциях дорожных одежд для дорог высших и средних категорий, на которых предполагается движение большегрузных автомобилей, на контакте слоев из крупнозернистых или гравийных материалов с песчаными слоями основания или грунтом земляного полотна *следует предусматривать устройство разделяющих прослоек из геотекстильных материалов* с целью предотвращения взаимопроникновения материалов смежных слоев и повышения долговечности конструкции.

Аналогичная норма содержалась и в пункте 5.22 ранее действовавших СН РК «Проектирование дорожных одежд нежесткого типа», принятых приказом Комитета по делам строительства Министерства индустрии и торговли РК от 20 декабря 2006 года № 467.

В силу пункта 6.1.4 СН РК 3.03-03-2014, для создания выравнивающего

слоя дорожного полотна *необходимо применять геотекстильные материалы* для предотвращения взаимопроникновения материалов смежных слоев.

В дополнительном слое основания дорожной одежды для улучшения водоотвода *необходимо применять геотекстиль* в виде сплошного или прерывистого слоя. Для уменьшения подтока влаги снизу *предусматриваются прерывающие прослойки из геокомпозита* (п. 6.1.6 СН РК 3.03-03-2014 «Проектирование жестких дорожных одежд»).

Согласно пункту 5.5 Методических рекомендаций по применению геосинтетических материалов в дорожном строительстве Р РК 218-42-2005, геосинтетические материалы, обладающие высокой прочностью, долговечностью, устойчивостью к воздействию гидро-геологических факторов, низкой материалоемкостью, применяют при устройстве дорожных одежд для улучшения эксплуатационных свойств автомобильных дорог.

Вопреки указанным рекомендательно-обязательным нормам, значительная часть автомобильных дорог республиканского значения проектируется и возводится без применения доступных геосинтетических материалов.

В частности, в ходе проверки органов прокуратуры установлено, что только по 13 выборочно изученным проектно-сметным документациям за 2016-2018 гг. без инновационных решений конструированы 1 117 км республиканских дорог.

Как следствие, на данных участках в последующие годы экспертной организацией – Национальным центром качества дорожных активов выявлялись трещины, колеи, ямы и другие недостатки.

Подобное положение стало возможным из-за несовершенства правовых основ техники строительства и ремонта автотранспортных путей.

Отсутствие геотекстиля в указанных

⁶ Проектирование дорожных одежд нежесткого типа. Строительные нормы Республики Казахстан СН РК 3.03-04-2014, утверждены приказом Комитета по делам строительства, жилищно-коммунального хозяйства и управления земельными ресурсами Министерства национальной экономики Республики Казахстан от 29 дек. 2014 г. № 156-НҚ [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/E14156072AD> (дата обращения: 21.05.2024).

проектах заказчики и подрядчики объяснили тем, что согласно положениям, уже другого нормативно-технического документа – СП РК 3.03-104-2014 «Проектирование дорожных одежд нежесткого типа», рассматриваемый защитный материал применяется в случае использования песка в дополнительном слое основания (п. 4.11), при укладке крупнопористых материалов на песчаный слой на дорогах I-III категорий, а также как альтернатива принятому в проекте решению (п. 4.17). Поскольку проектами предусмотрен подстилающий защитный слой из песчано-гравийной смеси (далее – ПГС), нет необходимости в укладке геотекстильного материала.

Несостоятельность данного мнения проверяющими прокурорами, в состав которых входил и автор настоящей статьи, обоснована следующим образом.

СП РК 3.03-104-2014 «Проектирование дорожных одежд нежесткого типа» в отличие от вышеприведенных обязательных строительных норм, в частности пункт 6.2.4 СН РК 3.03-04-2014, носит рекомендательный характер.

Исходя из контекста пункта 6.2.4 СН РК 3.03-04-2014 и пункта 4.17 СП РК 3.03-104-2014, в рассматриваемом случае ПГС должен укладываться на грунт с использованием геотекстильного полотна.

Кроме того, в силу абзаца второго пункта 4.17 СП РК 3.03-104-2014, прослойки из зернистых материалов (включая ПГС) следует проектировать в «обойме» из геотекстильных материалов, выполняющих роль фильтра⁷.

Следует также отметить, что мнение ответственных лиц администратора (заказчика) дорожно-строительных работ об отсутствии необходимости укладки геотекстиля в 13 проектах противоречила практике использования данного материала в других автодорожных проектах, реализованных в разных регионах страны.

В частности, необоснованность мнения об исключении применения геотекстиля при

наличии защитного слоя из ПГС подтвердилось находившимся в работе в конце 2022 года проектом «Атырау – Уральск», где в двух вариантах предусмотрена геотекстильная прослойка между ПГС и грунтом земляного полотна.

Подобная разная практика, на наш взгляд, сложилась из-за юридической природы свода правил РК 3.03-104-2014 как рекомендательного документа. Законодательство об архитектурной деятельности (п. 2 ст. 28 Закона РК «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан») к обязательным нормативным техническим документам относит как строительные нормы, так и строительные правила⁸. В отличие от Строительных норм РК 3.03-04-2014, предписывающих использование геотекстиля, Свод правил РК 3.03-104-2014 оставляет данный вопрос на усмотрение заказчика и проектировщика, создавая тем самым определенную коллизию.

Таким образом, при контроле и сопровождении процесса технико-экономического обоснования и проектирования автодорог имел место избирательный подход к исполнению пункта 6.2.4 СН РК 3.03-04-2014, предписывающего обязательное использование геотекстильного материала. Это стало возможным, как отмечено выше, ввиду несовершенства правового регулирования процесса проектирования, предоставляющего возможность применения инновационных технических решений лишь в качестве альтернативы традиционной и привычной методике.

Действительно, по мнению специалистов и экспертов, множество строительных норм и правил требуют оптимизации и актуализации с исключением архаичных, дублирующих и противоречащих положений. К этому, на наш взгляд, можно добавить и необходимость ограничения рекомендательных норм только случаями выбора варианта проектирования

⁷ Проектирование дорожных одежд нежесткого типа: свод правил Республики Казахстан 3.03-104-2014 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://igis.kz/images/snip/stroitelnye-normativy/sp-rk-3.03-104-2014-proektirovanie-dorozhnykh-odezhd-nezhestkogo-tipa.pdf> (дата обращения: 29.04.2024).

⁸ Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан: закон Республики Казахстан от 16 июля 2001 г. № 242 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000242_ (дата обращения: 21.05.2024).

из равнозначных и одинаково выгодных моделей конструирования. В остальных случаях необходимо заменить их ясными, недвусмысленными и обязательными правилами в наиболее чувствительных вопросах проектирования автомобильных дорог.

Заключение. Подводя итоги настоящей работы, отметим, что в дорожно-строительной практике Казахстана основной упор делается на экономию средств на стадии строительства, что в последующем оборачивается длительным дорогим ремонтом и содержанием из-за малых сроков эксплуатации.

В отличие от общемирового тренда в нашей стране низка доля высокопрочных дорог, возведенных из бетона, а также с помощью инновационных материалов (геосинтетика, стабилизаторы грунта и т.д.).

В этой связи предлагаем следующие пути решения рассматриваемой проблематики:

1. Необходима долгосрочная стратегия перехода на инновационные автодороги, с акцентом на цементобетонную конструкцию (*это мировой тренд*) для республиканских дорог, и сохранением асфальтобетонных дорог на монолитном основании для местных и уличных дорог.

При этом в качестве наилучших проектных решений должны рассматриваться конструкции автодорог, где применяются современные высокотехнологичные материалы, повышающие качество и эксплуатационные сроки дорожного полотна.

Одним из механизмов стимулирования возведения качественных дорог с экономией бюджетных средств мог бы стать потенциал государственно-частного партнерства, в рамках которого добросовестные подрядчики, реализовав дорожный проект полностью или частично за счет собственного капитала, смогли бы в течение ограниченного времени извлекать прибыль за счет платных дорог (*такая перспектива мотивирует подрядчика на строительство долговечной дороги*). В итоге государство не будет нести или понесет незначительные

финансовые расходы, а построенная дорога будет служить 40-60 лет, из которых в течение 15-20 лет подрядчик будет извлекать прибыль от возмездного проезда автомашин.

Подобная модель государственно-частного партнерства, основанного на извлечении подрядчиком прибыли от платных дорог, апробирован в США, Польше и других странах.

Кроме того, установление оптимального баланса между бетонированными и асфальтовыми дорогами позволит решить проблему дефицита дорожного битума.

2. Для реализации предлагаемой концепции необходимо усовершенствовать и оптимизировать правовые основы возведения и ремонта транспортных путей, поскольку действующие нормативно-технические акты предусматривают возможность использования инновационных инструментов в качестве альтернативы привычным, изначально дешевым, но в последующем влекущим большие затраты на ремонт и обслуживание, низко эффективным проектным решениям.

На сегодня отрасль дорожного строительства сильно зарегулирована, здесь в общей сложности имеется 1 200 нормативно-технических документов, которые противоречат друг другу⁹.

Важным условием фактического осуществления предлагаемой меры является должное финансирование науки автодорожной отрасли.

За последние 20 лет в Казахстане на развитие науки выделено

1 трлн тенге, из них всего 60 млн тенге направлены на дорожную отрасль.

По этой причине сильно отстает гармонизация нормативно-технической базы для повышения качества, увеличения межремонтного срока службы, и применения новых технологий.

Следовательно, не разрабатываются новые типовые конструкции дорожной одежды, не пересматривается методика расчета ее конструкции, которые морально устарели и требуют актуализации.

⁹ МИИР РК: С 2025 года строить дороги в Казахстане станет проще // Bizmedia.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.google.com/amp/s/bizmedia.kz/2022/12/23/s-2025-stroit-dorogi-v-kz-stanet-proshhe/%3famp=1> (дата обращения: 29.04.2024).

Список использованной литературы:

1. Токкулов, Б.С. Управление автомобильными дорогами Республики Казахстан: проблемы и перспективы развития [Электронный ресурс] / Б.С. Токкулов // Современные инновации. – 2017. – № 4 (18). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-avtomobilnymi-dorogami-respubliki-kazahstan-problemy-i-perspektivy-razvitiya> (дата обращения: 29.04.2024).
2. Radovskiy, B. World experience and modern approaches to the use of cement concrete pavement [Electronic resource] / B. Radovskiy, V. Nahaichuk // Construction and civil engineering. – 2020. – № 21. – Pp. 188-200. – Access mode: <http://dorogimosti.org.ua/en/svitoviy-dosvid-ta-suchasni-pidhodi-do-vikoristannya-cementobetonного-pokrittya> (Access date: 29.04.2024).

References:

1. Tokkulov, B.S. Upravlenie avtomobil'nyimi dorogami Respubliki Kazahstan: problemy i perspektivy razvitiya [Jelektronnyj resurs] / B.S. Tokkulov // Sovremennye innovacii. – 2017. – № 4 (18). – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-avtomobilnymi-dorogami-respubliki-kazahstan-problemy-i-perspektivy-razvitiya> (data obrashhenija: 29.04.2024).
2. Radovskiy, B. World experience and modern approaches to the use of cement concrete pavement [Electronic resource] / B. Radovskiy, V. Nahaichuk // Construction and civil engineering. – 2020. – № 21. – Pp. 188-200. – Access mode: <http://dorogimosti.org.ua/en/svitoviy-dosvid-ta-suchasni-pidhodi-do-vikoristannya-cementobetonного-pokrittya> (Access date: 29.04.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Нұрғали Берікұлы Рахимов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Кәсіби оқыту институты жаһандық қауіп-қатерлерге қарсы іс-қимыл бойынша арнайы даярлау кафедрасының доценті, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: nurgali.83@inbox.ru.

Рахимов Нұрғали Берикович – доцент кафедры специальной подготовки по противодействию глобальным угрозам Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юридических наук, e-mail: nurgali.83@inbox.ru.

Rakhimov Nurgali Berikovich – Associate Professor of the Department of Special Training in Countering Global Threats at the Institute of Professional Training of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: nurgali.83@inbox.ru.

Д.Б. Тебаев

*Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан*

К ВОПРОСУ О ТИПОЛОГИИ ВЫСШИХ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ

Аннотация. В статье автор рассмотрел разные подходы классификации высших должностных лиц. В литературе большинство авторов предлагают классифицировать высших должностных лиц в зависимости от формы правления. Однако на практике возможно существование различных нетипичных форм высших должностных лиц. Автор предлагает выделить основания типологии высших должностных лиц (территориальный уровень, численность, порядок наделения статусом и форма правления), по каждому из которых предлагаются классификации высших должностных лиц с соответствующими примерами. Предметом исследования являются правовые акты Республики Казахстан и зарубежных стран, сформулированные в них правовые нормы и практика их реализации, программные документы, научные представления о классификации высших должностных лиц. Целями работы являются выявление проблем типологии высших должностных лиц и выработка предложений по их решению.

Ключевые слова: Президент; глава государства; высшее должностное лицо; монарх; генерал-губернатор; республика.

Д.Б. Тебаев

*Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат институты,
Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ЕҢ ЖОҒАРЫ ЛАУАЗЫМДЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ МӘСЕЛЕСІНЕ

Аннотация. Мақалада автор жоғары лауазымды тұлғаларды жіктеудің әртүрлі тәсілдерін қарастырды. Әдебиеттерде авторлардың көпшілігі жоғары лауазымды тұлғаларды басқару формасына қарай жіктеуді ұсынады. Алайда, іс жүзінде жоғары лауазымды тұлғалардың әртүрлі типтік емес формалары болуы мүмкін. Автор жоғары лауазымды тұлғалардың типологиясының негіздерін (аумақтық деңгей, сан, мәртебе беру тәртібі және басқару нысаны) бөліп көрсетуді ұсынады, олардың әрқайсысы үшін тиісті мысалдармен жоғары лауазымды тұлғалардың жіктелуі ұсынылады. Зерттеу пәні Қазақстан Республикасының және шет елдердің құқықтық актілері, оларда тұжырымдалған құқықтық нормалар мен оларды іске асыру практикасы, бағдарламалық құжаттар, жоғары лауазымды тұлғаларды жіктеу туралы ғылыми идеялар болып табылады. Жұмыстың мақсаты жоғары лауазымды тұлғалардың типологиясының проблемаларын анықтау және оларды шешу бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Түйінді сөздер: Президент; мемлекет басшысы; жоғары лауазымды тұлға; монарх; генерал-губернатор; республика.

D.B. Tebayev

*The Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan,
Astana c., the Republic of Kazakhstan*

ON THE ISSUE OF THE TYPOLOGY OF HIGHEST OFFICIALS

Abstract. In the article, the author examined different approaches to classifying highest officials. In the literature, most authors propose to classify highest officials depending on the form of government. However, in practice, there may be various atypical forms of highest officials. The author proposes to highlight the bases for the typology of highest officials (territorial level, number, procedure for conferring status and form of government), for each of which classifications of highest officials with corresponding examples are proposed. The subject of the research is the legal acts of the Republic of Kazakhstan and foreign countries, the legal norms formulated in

them and the practice of their implementation, policy documents, scientific ideas about the classification of highest officials. The goals of the work are to identify problems in the typology of highest officials and develop proposals for solving them.

Keywords: President; head of state; highest official; monarch; governor general; republic.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_37

Введение. Большинство глав государств имеет статус монарха или президента [1]; [2]; [3]. Существуют, конечно, и иные формы: например, генерал-губернатор Австралии, фактически – федеральный канцлер Германии (де-юре глава государства – Президент Федеративной Республики Германии) [4], Председатель Китайской Народной Республики [5]; [6]; [7] (в англоязычной среде именуется Президентом) и др.

В типологии высших должностных лиц используются различные критерии. Основными из них являются: территориальный уровень, численность, порядок наделения статусом и форма правления.

Материалы и методы. Материалами исследования стали результаты работ ученых по вопросу классификации высших должностных лиц, нормы конституций и законов Республики Казахстан (далее – РК) и зарубежных стран, регулирующие эти вопросы. В ходе исследования использован комплекс общенаучных методов и специальные методы юридической науки (формально-догматический, сравнительно-правовой методы, метод толкования).

Результаты, обсуждение. По каждому из критериев следует проводить отдельную классификацию. Однако в литературе встречается одновременное использование разных критериев. Так, К.В. Арановский выделяет следующие виды глав государств: «монарх; президент; узурпатор; коллегиальный орган со статусом президента» [8, 190 стр.]. А.М. Осавелюк предлагает более детальный перечень форм: 1) монарх (единоличный монарх, который унаследовал свою должность или который назначен своей семьей или, который избирается на определенный период

другими монархами субъектов федерации); 2) президент (единоличная и коллегиальная формы), коллегиальный или единоличный узурпатор; 3) глава правительства, дополнительно осуществляющий функции главы государства; 4) представитель монарха Великобритании в государствах, которые признают его своим монархом [9, 693 стр.].

Чаще всего классифицированию подвергаются должности глав государств, хотя названные критерии в целом применимы и к высшим должностным лицам других территориальных уровней.

По территориальному критерию можно выделить высших должностных лиц наднациональных объединений¹, государств, регионов и местных территориальных образований. Конечно, в некоторых государствах существует большее количество территориальных уровней, но не на каждом из них формируются территориальные образования, у которых имеются собственные высшие должностные лица. На постсоветском пространстве по данному критерию можно выделить несколько моделей: модель с единственным высшим должностным лицом (например, Президент РК), с высшим должностным лицом на общегосударственном уровне и в отдельных политико-территориальных образованиях (например, Президент Республики Азербайджан и председатель Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики), с высшими должностными лицами на двух уровнях – общегосударственном и местном (например, Президент Республики Армения и глава общины) и с наличием множества территориально разноуровневых высших должностных лиц (например, Президент Российской Федерации, главы ее субъектов и муниципальных образований).

¹ Например, в Европейском Союзе действуют четыре ключевых органа, один из которых именуется Европейский Совет. В этот Совет входят главы государств-членов Союза, и он определяет политику Союза (Types of institutions and bodies // An official website of the European Union [Electronic resource] – Access mode: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en (Access date: 11.04.2024).

Деление по численному критерию производно от классификации глав по составу. Данная классификация не вызывает заметных разногласий. Большинство авторов предлагают выделять две основные формы главы государства:

- единоличная (форма существует в подавляющем большинстве странах мира;
- коллегиальная (присутствовала и присутствует в политической системе некоторых стран) [10]; [11, 114 стр.].

В.Е. Чиркин выделял также смешанную форму, которая впервые встречается в Китайской Народной Республике (далее – КНР) в середине XX века [12, С. 301-302] (главой государства, с одной стороны, являлся Мао Цзэдун, Председатель КНР, а с другой стороны – Постоянный комитет Всекитайского собрания народных представителей). В более поздних работах В.Е. Чиркин помимо двух первых форм выделил еще три: «комбинированная (структурная); бицефальная (двуглавая) и паритетная президентура в одной стране – Республике Сан-Марино» [13, 120 стр.]. Как бы то ни было, высшее должностное лицо, исходя из вышеназванной классификации, может быть единственным носителем данного статуса или одним из таких носителей. Все государства постсоветского пространства имеют единоличного главу

государства – президента и, соответственно, единственное высшее должностное лицо [14] (Азербайджан², Армения³, Беларусь⁴, Грузия⁵, Казахстан, Кыргызстан⁶, Латвия⁷, Литва⁸, Молдова⁹, Россия, Таджикистан¹⁰, Туркменистан¹¹, Узбекистан¹², Украина¹³, Эстония¹⁴). По данному параметру среди государств постсоветского пространства наблюдается единообразие.

По порядку наделения статусом выделяют разные виды высшего должностного лица. Во многих странах его избирают прямым голосованием гражданами (например, Франция, Республика Казахстан, Российская Федерация и др.), в некоторых – косвенно через выборщиков или иных уполномоченных на это лиц (классическим примером являются выборы Президента США), в других – парламентом государства (например, Президент Итальянской Республики) или иным представительным органом (ФРГ). В государствах постсоветского пространства сложилась следующая ситуация: прямые выборы президента проходят в Азербайджане, Беларуси, Казахстане, Кыргызстане, Литве, Молдове, России, Таджикистане, Туркменистане, Узбекистане и Украине, не прямые – в Армении, Грузии, Латвии и Эстонии.

В отношении монархов ученые выделяют различные системы передачи престола [15];

² Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası // Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev [Electronic resource] – Access mode: <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/constitution> (Access date: 31.03.2024).

³ Constitution of the Republic of Armenia // The president of the republic of armenia [Electronic resource] – Access mode: <https://www.president.am/en/constitution-2015> (Access date: 31.03.2024).

⁴ Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь // Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь [Electronic resource] – Access mode: <https://president.gov.by/be/gosudarstvo/constitution> (Access date: 31.03.2024).

⁵ Constitution Of Georgia // Legislative Herald of Georgia сайт [Electronic resource] – Access mode: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36> (Access date: 31.03.2024).

⁶ Кыргыз Республикасынын Конституциясы // Юстиция министрлиги [Electronic resource] – Access mode: <https://cbd.minjust.gov.kg/112213?refId=1202952> (Access date: 31.03.2024).

⁷ The Constitution of the Republic of Latvia [Electronic resource] – Access mode: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution/> (Access date: 31.03.2024).

⁸ Constitution of the Republic of Lithuania: Adopted by citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992 [Electronic resource] – Access mode: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892> (Access date: 31.03.2024).

⁹ Constituția Republicii Moldova [Electronic resource] – Access mode: <https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx> (Access date: 31.03.2024).

¹⁰ Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Electronic resource] – Access mode: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/111> (Access date: 31.03.2024).

¹¹ Türkmenistanyň Konstitusiyasy [Electronic resource] – Access mode: <https://turkmenistan.gov.tm/tk/habar/44646/turkmenistany-n-konstitusiyasy> (Access date: 31.03.2024).

¹² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси [Electronic resource] – Access mode: https://president.uz/uz/pages/view/constitution?menu_id=10 (Access date: 31.03.2024).

¹³ Конституція України // Офіційне інтернет-представництво [Electronic resource] – Access mode: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v> (Access date: 31.03.2024).

¹⁴ Constitution of the Republic of Estonia [Electronic resource] – Access mode: <https://president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution> (Access date: 31.03.2024).

[16]; [17]. Как отмечают конституционалисты, ключевая особенность монарха в сравнении с другими высшими должностными лицами заключается в переходе власти по наследству или по рождению [18, 579 стр.]. Конечно, указанный критерий тесно взаимосвязан с формой правления. Однако в порядке наделения статусом есть свои особенности. В частности, де-факто существуют республики, в которых президент осуществлял свои функции пожизненно (например, Сапармурат Ниязов – первый Президент Туркменистана, Ислам Каримов – первый Президент Узбекистана и др.), и республики, в которых высшая выборная должность передалась фактически по наследству. Примером являются выборы Президента в Туркменистане в 2022 году (Президентом был избран Сердар Бердымухамедов, сын второго Президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова). Таким образом, помимо вышеуказанных классических видов высших должностных лиц, можно выделить комбинированные варианты (пожизненное избрание и/или переизбрание, де-факто – передача выборной должности по наследству).

Одним из основных критериев классификации высших должностных лиц является форма правления. В первую очередь выделяют классические формы: монарх [19] и президент. Согласно данным ООН, более 25 государств по форме правления являются монархиями. Сегодня обычно выделяются следующие виды монархов:

1) монарх, ограниченный конституцией (конституционная монархия, которая также можно разделить на парламентскую (парламентарную) и дуалистическую [20], [21]);

2) монарх, не ограниченный конституцией [11, 101 стр.].

В большинстве монархий власть главы государства ограничена конституцией, он не играет важной роли в построении как внутренней, так внешней политики

государства [15, 116 стр.]. Во многих странах Европы статус монарха был закреплен правовыми актами прошлых столетий [22, С. 107-113] (те акты, которые ограничивали власть монарха, являлись определенным консенсусом общества и главы государства [22, 113 стр.]). Так, в Швеции главой государства является король [23, 231 стр.], но, по сути, он лишь символическая фигура и не играет никакой существенной роли в государственном устройстве. Король имеет лишь «церемониальные обязанности» [24, 312 стр.]. В то же время положение главы государства в дуалистических монархиях имеет сходство с положением главы государства в президентских республиках.

Абсолютной монархии в ее классическом понимании на сегодняшний день не существует. Лишь некоторые страны можно считать странами неограниченной монархии, но власть современного монарха всегда ограничена – если не законодательными актами государства, то нормами международного права.

Подавляющее большинство государств¹⁵ имеет «в своем государственном устройстве пост президента» [25]; [26]; [27]. Данный термин имеет латинские корни и дословно переводится на русский язык как «сидящий впереди, во главе» и вначале использовался для обозначения председателя. Впервые должность Президента как главы государства (и одновременно исполнительной власти [28]) стали использовать в США [29]. В настоящее время институт президента стал неотъемлемым элементом политико-правовых систем стран Старого и Нового Света, Востока и Запада [30].

В отличие от конституционной монархии и парламентской республики в президентских и полупрезидентских (смешанных) республиках, как правило, высшее должностное лицо (президент) обладает весомыми полномочиями. Одним из характерных примеров может служить и современная Франция [31]. Отметим,

¹⁵ Heads of state heads of government ministers for foreign affairs [Electronic resource] – Access mode: https://www.un.org/dgacm/sites/www.un.org.dgacm/files/Documents_hspmfmmlist.pdf (Access date: 27.03.2024).

что конституционно-правовой статус Президента Франции имеет некоторые общие черты со статусом Президента РК. По существу, Президент Франции обладает такими же полномочиями. Однако согласно предыдущей Конституции РК 1993 года Президент РК являлся не только главой государства, но и возглавлял исполнительную ветвь власти.

Однако существуют президенты, которые не обладают весомыми полномочиями и не занимают столь значимого положения в системе государственной власти. В литературе принято обозначать такие республики как парламентские (например, Президент Итальянской Республики, Президент ФРГ и др.). Исходя из вышесказанного, можно отметить наличие устойчивой зависимости между статусом президента и системой отношений между ключевыми конституционными органами (между президентом и парламентом, правительством).

Помимо указанных форм можно выделить нетипичные временные формы высшего должностного лица государства – военные диктаторы. Указанный вид появился не в рамках действующих правовых отношений, а военным путем (например, военные события в Мьянме в 2021 г.). Однако указанный вид глав государств имеет не продолжительное время существования и обычно трансформируется в одну из традиционных форм главы государства.

Таким образом, по форме правления принято выделять два основных вида высших должностных лиц – монарх и президент, которые имеют свои подвиды в соответствующих формах правления (ограниченная (конституционная и дуалистическая) и неограниченная монархия, президентская, парламентская и полупрезидентская республики и нетипичные государства). Фактически существуют и необычные типы высшего

должностного лица по критерию формы правления.

Исходя из информации, опубликованной на официальном ресурсе ООН, из 193 членов-государств и двух государств, которые не являются членами ООН, но которые получили приглашение участвовать в качестве наблюдателей и имеют постоянную миссию наблюдателя в Центральном учреждении ООН¹⁶, в 145 есть президент¹⁷, в 29 – монарх, в 14 – генерал-губернатор¹⁸, в 5 – председатель Совета (Босния и Герцеговина, Ливия, Судан, Йемен, КНДР), в 1 – Вождь (Самоа), в 1 – Папа (Ватикан). Ярким примером специфической конструкции является также Исламская Республика – Иран, в которой наряду с президентом существует еще одна высшая должность – духовный руководитель (факих). В некоторых монархиях присутствует должность президента (ОАЭ), однако де-факто он является выборным монархом. Необычное наименование главы государства есть в Самоа¹⁹. Обособленное положение занимает глава Святого престола, который имеет сходства с такой формой главы государства как монарх (в частности, с главами Саудовской Аравии и Брунея). Однако в силу специфических особенностей, отнесение его к данной форме, по всей видимости, является не совсем корректным или даже спорным.

Заключение. Таким образом, фактически существуют разные типы высших должностных лиц, которые при разделении по видам могут пересекаться. Однако с учетом всех особенностей в большинстве стран используются унифицированные и ставшие традиционными формы. Предлагается в классификации высших должностных лиц выделить основные критерии: территориальный уровень, численность, порядок наделения статусом и форма правления.

¹⁶ Non-Member-States // United Nations сайт [Electronic resource] – Access mode: <https://www.un.org/en/about-us/non-member-states> (Access date: 04.04.2024).

¹⁷ В некоторых странах в переходный период сложно определить тип главы государства, например в Афганистане после военных событий 2021 года.

¹⁸ Монархом этих государств является Король Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии, которого представляет генерал-губернатор.

¹⁹ О ле Ао О ле Мало (O le Ao o le Malo) – глава государства. Указанное наименование получило конституционное закрепление в Самоа.

Список использованной литературы:

1. Государственное управление и исполнительная власть: содержание и соотношение; под ред. Л.Л. Попова. – М., 2011. – 319 с.
2. Сравнительное конституционное право; отв. ред. В.Е. Чиркин. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 448 с.
3. Краснов, М.А. Статус главы государства как элемент авторитарного потенциала президента / М.А. Краснов // Государство и право. – 2015. – № 1. – С. 5-16.
4. Чиркин, В.Е. К вопросу о точности конституционной терминологии / В.Е. Чиркин // Журнал российского права. – 2011. – № 2. – С. 63-73.
5. Кобец, П.Н. Генезис органов государственной власти и управления Китайской Народной Республики / П.Н. Кобец // Государственная власть и местное самоуправление. – 2020. – № 7. – С. 51-55.
6. Максимова, О.О. Конституционно-правовой статус главы государства в Китае (история и современность): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.О. Максимова. – Моск. гос. юр. акад. им. О.Е. Кутафина. – М., 2012. – 199 с.
7. Базина, О.О. Конституционно-правовой статус главы государства в Китае в XX веке: монография / О.О. Базина. – Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел Рос. Федерации. – М: МГИМО-Университет, 2018. – 229 с.
8. Арановский К.В. Курс лекции по государственному праву зарубежных стран / К.В. Арановский. – Владивосток, 1996. – 488 с.
9. Осавелюк, А.М. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Общая часть / Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. 4-е изд., обновл. и дораб. – М.: Норма, 2005. – 896 с.
10. Максимова, О.О. Эволюция института главы государства в Китае в XX веке: конституционно-правовое исследование / О.О. Максимова // Реформы и право. – 2009. – № 3. – С. 29-38.
11. Чиркин, В.Е. Глава государства. Сравнительно-правовое исследование: монография / В.Е. Чиркин. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2014. – 240 с.
12. Чиркин, В.Е. Государствоведение / В.Е. Чиркин. – М.: Юрист, 2000. – 384 с.
13. Чиркин, В.Е. Глава государства. Сравнительно-правовое исследование / В.Е. Чиркин. – М.: Норма: Инфра-М, 2010. – 239 с.
14. Нечкин, А.В. Формы правления в Странах Содружества Независимых государств и других постсоциалистических государствах в свете феномена «западнизм» / А.В. Нечкин // Конституционное и муниципальное право. – 2017. – № 10. – С. 65-69.
15. Мишин, А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / А.А. Мишин. – М., 2008. – 520 с.
16. Чиркин, В.Е. Конституционное право зарубежных стран / В.Е. Чиркин. – М., 2001. – 622 с.
17. Чиркин, В.Е. Конституционное право: курс для преподавателей, аспирантов и магистрантов / В.Е. Чиркин. – М., 2013. – 688 с.
18. Конституционное (государственное право) зарубежных стран: В 4 т. Тома 1-2; отв. ред. проф. Б.А. Страшун. 3-е изд., обновл. и дораб. – М., 2000. – 784 с.
19. Каримов, Д.А. Правовой статус монархии: теоретические основы, административно-правовой аспект и новый взгляд на старую проблему / Д.А. Каримов // Государственная власть и местное самоуправление. – 2009. – № 4. – С. 2-6.
20. Тюнина, И.И. Правовое положение главы государства в дуалистических монархиях / И.И. Тюнина // Конституционализм и государственное право. – 2019. – № 4 (16). – С. 72-76.
21. Осавелюк, А.М. Монарх – глава государства / А.М. Осавелюк // Вестник Университета

имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2018. – № 6 (46). – С. 24-33.

22. Конституционное право государств Европы; отв. ред. Д.А. Ковачев. – М., 2005. – 320 с.
23. Решетников, Ф.М. Правовые системы стран мира: справочник / Ф.М. Решетников. – М.: Юридическая литература, 1993. – 256 с.
24. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник; под ред. А.Я. Сухарева. – М., 2000. – 840 с.
25. Сахаров, Н.А. Институт президентства в современном мире / Н.А. Сахаров. – М., 1994. – 176 с.
26. Ибраев, Н.С. Институт главы государства Республики Казахстан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н.С. Ибраев. – Алматы, 2001. – 25 с.
27. Каид Мухамед Тарбуш. Высшие органы власти в арабских республиках (АНДР, АРЕ, ИАР, Ирак, Ливане, САР, Судане, Тунисе): автореф. дис. ... докт. юрид. наук / Каид Мухамед Тарбуш. – М., 1990. – 30 с.
28. Глава государства в зарубежных странах; под ред. А.Г. Орлова, Н.А. Славкиной. – М.: МГИМО-Университет, 2016. – 318 с.
29. Пронкин, С.В. Государственное управление зарубежных стран: учебное пособие / С.В. Пронкин, О.Е. Петрунина. – 3-изд., доп. и перераб. – М.: КДУ, 2007. – 496 с.
30. Сапаргалиев, Г.С. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс / Г.С. Сапаргалиев. – Алматы: Жеті жарғы, 2005. – 544 с.
31. Майлыбаев, Б.А. Становление и эволюция института Президента РК: проблемы, тенденции, перспективы (опыт политико-правового исследования) / Б.А. Майлыбаев. – Алматы: Арыс, 2001. – 531 с.

References:

1. Gosudarstvennoe upravlenie i ispolnitel'naja vlast': sodержanie i sootnoshenie; pod red. L.L. Popova. – М., 2011. – 319 с.
2. Sravnitel'noe konstitucionnoe pravo; отв. ред. V.E. Chirkin. – М.: Mezhdunar. otnoshenija, 2002. – 448 с.
3. Krasnov, M.A. Status glavy gosudarstva kak jelement avtoritarnogo potenciala prezidenta / M.A. Krasnov // Gosudarstvo i pravo. – 2015. – № 1. – S. 5-16.
4. Chirkin, V.E. K voprosu o tochnosti konstitucionnoj terminologii / V.E. Chirkin // Zhurnal rossijskogo prava. – 2011. – № 2. – S. 63-73.
5. Kobec, P.N. Genezis organov gosudarstvennoj vlasti i upravlenija Kitajskoj Narodnoj Respubliki / P.N. Kobec // Gosudarstvennaja vlast' i mestnoe samoupravlenie. – 2020. – № 7. – S. 51-55.
6. Maksimova, O.O. Konstitucionno-pravovoj status glavy gosudarstva v Kitae (istorija i sovremennost'): avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / O.O. Maksimova. – Mosk. gos. jur. akad. im. O.E. Kutaфина. – М., 2012. – 199 с.
7. Bazina, O.O. Konstitucionno-pravovoj status glavy gosudarstva v Kitae v XX veke: monografija / O.O. Bazina. – Mosk. gos. in-t mezhdunar. otnoshenij (un-t) M-va inostr. del Ros. Federacii. – М.: MGIMO-Universitet, 2018. – 229 с.
8. Aranovskij K.V. Kurs lekciij po gosudarstvennomu pravu zarubezhnyh stran / K.V. Aranovskij. – Vladivostok, 1996. – 488 с.
9. Osaveljuk, A.M. Konstitucionnoe (gosudarstvennoe) pravo zarubezhnyh stran: Obshhaja chast' / Ruk. avt. koll. i отв. ред. B.A. Strashun. 4-e izd., obnovl. i dorab. – М.: Norma, 2005. – 896 с.
10. Maksimova, O.O. Jevoljucija instituta glavy gosudarstva v Kitae v XX veke: konstitucionno-pravovoe issledovanie / O.O. Maksimova // Reformy i pravo. – 2009. – № 3. – S. 29-38.
11. Chirkin, V.E. Glava gosudarstva. Sravnitel'no-pravovoe issledovanie: monografija / V.E. Chirkin. 2-e izd., ispr. i dop. – М.: Norma: INFRA-M, 2014. – 240 с.
12. Chirkin, V.E. Gosudarstvovedenie / V.E. Chirkin. – М.: Jurist#, 2000. – 384 с.

13. Chirkin, V.E. Glava gosudarstva. Sravnitel'no-pravovoe issledovanie / V.E. Chirkin. – M.: Norma: Infra-M, 2010. – 239 s.
14. Nechkin, A.V. Formy pravenija v Stranah Sodruzhestva Nezavisimyh gosudarstv i drugih postsocialisticheskikh gosudarstvah v svete fenomena «zapadnizm» / A.V. Nechkin // Konstitucionnoe i municipal'noe pravo. – 2017. – № 10. – S. 65-69.
15. Mishin, A.A. Konstitucionnoe (gosudarstvennoe) pravo zarubezhnyh stran / A.A. Mishin. – M., 2008. – 520 s.
16. Chirkin, V.E. Konstitucionnoe pravo zarubezhnyh stran / V.E. Chirkin. – M., 2001. – 622 s.
17. Chirkin, V.E. Konstitucionnoe pravo: kurs dlja prepodavatelej, aspirantov i magistrantov / V.E. Chirkin. – M., 2013. – 688 s.
18. Konstitucionnoe (gosudarstvennoe pravo) zarubezhnyh stran: V 4 t. Toma 1-2; otv. red. prof. B.A. Strashun. 3-e izd., obnobl. i dorab. – M., 2000. – 784 s.
19. Karimov, D.A. Pravovoj status monarhii: teoreticheskie osnovy, administrativno-pravovoj aspekt i novyj vzgljad na staruju problemu / D.A. Karimov // Gosudarstvennaja vlast' i mestnoe samoupravlenie. – 2009. – № 4. – S. 2-6.
20. Tjunina, I.I. Pravovoe polozhenie glavy gosudarstva v dualisticheskikh monarhijah / I.I. Tjunina // Konstitucionalizm i gosudarstvovedenie. – 2019. – № 4 (16). – S. 72-76.
21. Osaveljuk, A.M. Monarh – glava gosudarstva / A.M. Osaveljuk // Vestnik Universiteta imeni O.E. Kutafina (MGJuA). – 2018. – № 6 (46). – S. 24-33.
22. Konstitucionnoe pravo gosudarstv Evropy; otv. red. D.A. Kovachev. – M., 2005. – 320 s.
23. Reshetnikov, F.M. Pravovye sistemy stran mira: spravocnik / F.M. Reshetnikov. – M.: Juridicheskaja literatura, 1993. – 256 s.
24. Pravovye sistemy stran mira. Jenciklopedicheskij spravocnik; pod red. A.Ja. Suhareva. – M., 2000. – 840 s.
25. Saharov, N.A. Institut prezidentstva v sovremennom mire / N.A. Saharov. – M., 1994. – 176 s.
26. Ibraev, N.S. Institut glavy gosudarstva Respubliki Kazahstan: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / N.S. Ibraev. – Almaty, 2001. – 25 s.
27. Kaid Muhamed Tarbush. Vysshie organy vlasti v arabskikh respublikah (ANDR, ARE, IAR, Irak, Livane, SAR, Sudane, Tunisie): avtoref. dis. ... dokt. jurid. nauk / Kaid Muhamed Tarbush. – M., 1990. – 30 s.
28. Glava gosudarstva v zarubezhnyh stranah; pod red. A.G. Orlova, N.A. Slavkinov. – M.: MGIMO-Universitet, 2016. – 318 s.
29. Pronkin, S.V. Gosudarstvennoe upravlenie zarubezhnyh stran: uchebnoe posobie / S.V. Pronkin, O.E. Petrunina. – 3-izd., dop. i pererab. – M.: KDU, 2007. – 496 s.
30. Sapargaliev, G.S. Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: Akademicheskij kurs / G.S. Sapargaliev. – Almaty: Zheti zharry, 2005. – 544 s.
31. Majlybaev, B.A. Stanovlenie i jevoljucija instituta Prezidenta RK: problemy, tendencii, perspektivy (opyt politiko-pravovogo issledovanija) / B.A. Majlybaev. – Almaty: Arys, 2001. – 531 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Дидар Болатұлы Тебаев – Қазақстан Республикасы Заңнама құқықтық және ақпарат институтының конституциялық, әкімшілік заңнама және мемлекеттік басқару бөлімінің жетекші ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD), e-mail: tebdidar@gmail.com.

Тебаев Дидар Болатович – ведущий научный сотрудник отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, доктор философии (PhD), e-mail: tebdidar@gmail.com.

Tebayev Didar Bolatovich – Leading Researcher at the Department of Constitutional, Administrative

Legislation and Public Administration of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan, PhD, e-mail: tebdidar@gmail.com.

ӘОЖ 342.9.086;351.03
МҒТАР 10.17.65

Е.М. Хакимов

*Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы*

КӨЛІК ҚҰРАЛЫН МАС КҮЙІНДЕ БАСҚАРҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ЗАҢНАМАДАҒЫ ОЛҚЫЛЫҚТАР

Аннотация. Мақалада алкогольдік, есірткі немесе психотроптық мас күйінде көлік құралдарын басқарғаны үшін жазаны реттейтін құқықтық нормалардағы кемшіліктер мен қайшылықтар зерттеледі. Автор заңнаманы тиімді қолдануды қиындататын негізгі олқылықтарды анықтай отырып, қолданыстағы нормативтік құқықтық актілер мен заңға тәуелді актілерге егжей-тегжейлі талдау жүргізеді. Мақалада автордың мас күйінде жүргізушілер тудырған оқиғалар бойынша жүргізген сауалнамасын талдау кіреді, бұл шараларды қатаңдату және нормативтік-құқықтық базаны жақсарту қажеттілігін көрсетеді. Осы саладағы халықаралық тәжірибе, атап айтқанда, басқа елдерде мас күйінде көлік жүргізумен күресудің табысты тәжірибелері қарастырылады және оларды Қазақстанда енгізу мүмкіндігі бағаланады. Мақаланың соңында автор жол қозғалысы қауіпсіздігін арттыруға және жүргізушілердің мас болуымен байланысты апаттар санын азайтуға бағытталған заңнаманы жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар ұсынады. Жұмыстың қорытындылары құқықтық өзгерістерді, сондай-ақ қоғамдық сана мен жүргізушілердің жауапкершілігін арттыру жөніндегі шараларды қамтитын мәселені шешуге кешенді көзқарастың қажеттілігін көрсетеді.

Түйінді сөздер: мас жүргізуші; көлік құралы; әкімшілік дискреция; жауапкершілік; құқық бұзушылық; жол қозғалысы ережелері; куәландыру; жүргізуші.

Е.М. Хакимов

*Костанайская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан*

ПРОБЕЛЫ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ПО ВОПРОСАМ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ ТРАНСПОРТНЫМ СРЕДСТВОМ В СОСТОЯНИИ ОПЬЯНЕНИЯ

Аннотация. В статье исследуются недостатки и противоречия в правовых нормах, регулирующих наказание за управление транспортными средствами в состоянии алкогольного, наркотического или психотропного опьянения. Автор проводит детальный анализ действующих нормативных правовых актов и подзаконных актов, выявляя основные пробелы, которые затрудняют эффективное применение законодательства. Статья включает анализ проведенного автором анкетирования по происшествиям, вызванных водителями в состоянии опьянения, что подчеркивает необходимость ужесточения мер и улучшения нормативной базы. Рассматривается международный опыт в данной сфере, в частности, успешные практики борьбы с пьяным вождением в других странах, и оценивается возможность их внедрения в Казахстане. В завершение статьи автор предлагает конкретные рекомендации по совершенствованию законодательства, направленные на повышение безопасности дорожного движения и снижение количества аварий, связанных с опьянением водителей. Выводы работы подчеркивают необходимость комплексного подхода к решению проблемы, включающего как правовые изменения, так и меры по повышению общественного сознания и ответственности водителей.

Ключевые слова: алкогольное опьянение; транспортное средство; административная дискреция; ответственность; правонарушение; правила дорожного движения; освидетельствование; водитель.

Y.M. Khakimov

*The Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, Kostanay c., the Republic of Kazakhstan*

GAPS IN LEGISLATION ON LIABILITY FOR DRIVING VEHICLE UNDER THE INFLUENCE OF ALCOHOL

Abstract. The article examines the shortcomings and contradictions in the legal norms governing the punishment for driving vehicle under the influence of alcohol, drugs or psychotropic substances. The author conducts a detailed analysis of the current regulatory legal acts and by-laws, identifying the main gaps that make it difficult to effectively apply the legislation. The article includes an analysis of the questionnaire conducted by the author on accidents caused by drivers in a state of intoxication, which emphasizes the need to tighten measures and improve the regulatory framework. The international experience in this field is considered, in particular, successful practices in combating drunk driving in other countries, and the possibility of their implementation in Kazakhstan is assessed. At the end of the article, the author offers specific recommendations for improving legislation aimed at improving road safety and reducing the number of accidents associated with driver intoxication. The conclusions of the work emphasize the need for an integrated approach to solving the problem, including both legal changes and measures to increase public awareness and responsibility of drivers.

Keywords: alcohol intoxication; vehicle; administrative discretion; responsibility; offense; traffic rules; examination; driver.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_46

Кіріспе. Ұзақ уақыт бойы Қазақстан жолдарындағы мас жүргізушілермен күрес мәселелері өзекті болып қала береді. Егемен Қазақстанның қалыптасу кезеңінде мас күйінде көлік құралдарын жүргізушілерді басқарғаны үшін Санкциялар едәуір қатаңдатылды. Мәселен, егер бұрын тиісті шарттармен құқық бұзушылықтар үшін басқару құқығынан айыру түріндегі жаза бір жылдан үш жылға дейін болған болса (ҚазКСР ӘҚБК 124-бабы)¹, қазіргі уақытта бұл жазаның ең төменгі мерзімі жеті жылды құрайды, ал қайталап бірдей құқық бұзушылық жасалған жағдайларда және әкімшілік жауапкершілікті ауырлататын мән-жайлар болған кезде 10 жылға дейінгі мерзімге жүргізуші куәлігінен айыру орын алуы мүмкін².

Мас күйінде көлік жүргізуге қарсы тұру мәселесі жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі баяндамада арнайы атап өтілді, бұл саладағы елеулі прогреске қарамастан, 2023

жылы Женевада өткен және Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы дайындаған шұғыл шешімді қажет ететін жаһандық мәселе болып қала береді. Басқалармен қатар, мас күйінде автомобильдерді басқару мәселесін шешудің бірыңғай тәсілінің жоқтығы туралы алаңдаушылық айтылды³.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу барысында жол қозғалысы саласындағы ұлттық заңнамаға, сондай-ақ статистикалық мәліметтерге талдау жасалды. Әкімшілік құқық мәселелерімен айналысатын ғалымдардың еңбектері зерттелді.

Зерттеудің кешенділігін, теориялық негізділігі мен сенімділігін қамтамасыз ету үшін оның жалпы ғылыми зерттеу әдістерін қамтитын әдіснамалық негізі құрылды. Атап айтқанда, әлеуметтік-құқықтық құбылыстар мен процестерді танудың келесі әдістері қолданылды: диалектикалық (жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің жалпы жүйесіндегі жауапкершілік шараларының

¹ Кодекс Казахской ССР об административных правонарушениях: кодекс принят на восьмой сессии Верховного Совета Казахской ССР десятого созыва 22 марта 1984 г. (утратил силу) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K840001000_ (дата обращения: 11.05.2024).

² Әкімшілік құқық бұзушылық туралы: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 ж. 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (жүгінген күні: 11.04.2024).

³ Обеспечение безопасности дорожного движения несмотря на заметный прогресс в этой области остается глобальной проблемой, требующей срочного решения // Всемирная организация здравоохранения [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news/item/13-12-2023-despite-notable-progress-road-safety-remains-urgent-global-issue> (дата обращения: 13.05.2024).

өзара әрекеттесуіндегі заңдылықтарды талдау кезінде); индуктивті-дедуктивті (жол қозғалысы саласындағы құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікке тарту мәселелерін реттейтін нормаларды жүйелі бағалау кезінде); талдау және синтездеу (заңнама нормалары шеңберінде жекелеген нұсқамаларды қажетті егжей-тегжейлі көрсету және оларды жиынтық бағалау үшін).

Нәтижелер, талқылау. Қазақстанда көлік құралдарын мас күйінде басқару проблемасы айқын үрдіске ие. Сонымен К.А. Бакишевтің зерттеу нәтижелері бойынша сауалнамаға қатысқан жүргізушілердің шамамен үштен бірі (32,3%) мас күйінде автокөлікті жиі немесе кейде басқарғанын мойындады. Жүргізушілердің 31,2%-ы ешқашан мас күйінде көлік жүргізбеген, кейде 34,7%, сирек 19,4%, жиі 3,8% [1, 26 б.]. Тиісінше, жүргізушілердің жартысынан көбі мас күйінде көлік құралын басқаруға мүмкіндік береді. Жүргізушілердің 50%-дан астамы мас күйінде рульге отырады, осылайша жеке мүдделерін жол қауіпсіздігі мүдделерінен жоғары қояды. Бұл жағдайда жүргізушілердің мұндай объективті-деструктивті мінез-құлықтың қауіптілігін түсінбеуі жағдайды нашарлатады.

Осылайша, көлік құралын мас күйінде басқаруға жауапкершілікті көздейтін құқық бұзушылықтар құрамының болуы дәстүрлі және әлеуметтік шартты фактор болып табылады. Сонымен қатар заңнамалық өзгерістердің динамикасын талдау «мас жүргізушілерге» әсер ету шараларының қатаңдығын арттырудың біржақты тенденциясын көрсетеді. Алайда, жауапкершілік периметрінің қазіргі жай-күйінің жеткіліктілігін анықтаған кезде, қолданыстағы ҚР ҚК және ӘҚБтК осы уақытқа дейін алкоголь өнімін немесе психоактивті заттарды пайдалануға байланысты толық тыйым салуды тиісті түрде ресімдеу үшін жеткілікті құралдармен қамтамасыз етілмегенін атап өткен жөн.

Бұл жағдайда алкогольді ішуге тыйым салу тек көлік құралын басқару сәтімен шектелмейтін кеңірек екенін есте ұстаған

жөн. Сонымен ҚР ЖҚЕ 2-бөлімінің 10 б. сәйкес (жүргізушілердің жалпы міндеттері) 12-бөлімінде жүргізушіге «өзіне қатысы бар жол-көлік оқиғасынан кейін не көлік құралы ішкі істер органдары қызметкерінің талап етуі бойынша тоқтатылғаннан кейін уәкілетті лауазымды адам мас күйін анықтау мақсатында куәландыру жүргізгенге дейін алкогольдік ішімдіктерді, есірткі немесе психотроптық заттарды тұтынуға» тыйым салынады немесе уәкілетті лауазымды адам мұндай куәландыруды жүргізуден босату туралы шешім қабылдағанға дейін»⁴.

Егер жол қозғалысы саласындағы құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік периметрін қалыптастыратын қолданыстағы құқық бұзушылық құрамдарына жүгінетін болсақ, онда жалғыз «лайықты» құрам ҚР ӘҚБтК-нің 620-бабы болып табылады, ол ӘҚБтК-нің 30-тарауында арнайы көрсетілмеген ережелерді бұзу жағдайлары үшін жауапкершілікті көздейді және ескерту немесе 3 АЕК мөлшерінде айыппұл түрінде жазаны айқындайды. Мұндай әсер ету механизмдері жеткіліксіз деп санаймыз. Тиісті заттарды қолдануға тыйым салу-бұл жүргізуші үшін аксиома, сонымен қатар зерттелетін жағдай аясында. Сонымен қатар осы мақаланың аясында жүргізілген зерттеу нәтижелері мұндай жағдайларды елемей мүмкіндігін жоққа шығарады, өйткені олар осы құбылыстың өте жоғары таралуын көрсетті. Сонымен сауалнамаға қатысқан 348 полиция қызметкерінің 62-сі (17,8%) осындай жағдайға тап болғанын, ал 37-сі (10,6%) мұндай жағдайлардың бірнеше рет болғанын, мұндай жағдайлардың туындауы туралы хабардарлықты 92 респондент (26,4%), 64 полиция қызметкері (18,4%) растағанын атап өтті. Бұл мәселе әріптестерімен талқыланды.

Респонденттердің төрттен бір бөлігінен астамы (26,4%) мұндай жағдайларға тап болмағанын атап өтті. Тиісті әкімшілік-құқықтық немесе қылмыстық-құқықтық тыйымның болмауы сотта істерді қарау барысында құқық бұзушылар мен олардың қорғаушылары үшін «саңылаудың» болуына

⁴ Жол жүрісі қағидаларын, Көлік құралдарын пайдалануға рұқсат беру жөніндегі негізгі ережелерді, көлігі арнайы жарық және дыбыс сигналдарымен жабдықталуға және арнайы түсті-графикалық схемалар бойынша боялуға тиіс жедел және арнайы қызметтер тізбесін бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2023 ж. 30 маусымдағы № 534 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2300033003> (жүгінген күні: 11.01.2024).

ықпал етеді. Сонымен қатар «жүргізушілер қауымдастығы» айқын ынтымақтастыққа ие екендігіне, оның ішінде жауапкершілікке тартудан аулақ болуға көмектесу мәселелеріне де назар аударылды. Нәтижесінде, ұқсас жағдайлар басқа жүргізушілердің ұқсас мінез-құлқына әсер ету қаупі бар. Мұндай жағдайлардың табиғи кідірісінен басқа (заңнамалық тыйым салынбағандықтан), әкімшілік жауапкершілікті жүзеге асыру тәжірибесінде алкогольді немесе басқа психоактивті заттарды ЖКО немесе көлік құралы тоқтағаннан кейін пайдаланған адамдар мас күйінде көлік құралын басқарғаны үшін жауапқа тартылған кезде жағымсыз «иілулер» байқалды. Полиция қызметкерлерінің мұндай әрекеттерге қатысты тәуелсіз тыйым салу туралы ұсынысқа қатысты пікірлері де қызықты: 34,8% жауап беруде қиындықтарға тап болды; 23,6% осы жағдайларды мас күйінде көлік құралын басқару жағдайларына теңестіруге рұқсат етілген деп санайды; 15,8% мұндай жағдайлар үшін дербес тыйым салу қажет деген пікір білдірді; 24,7% әкімшілік құқық бұзушылықтың дербес құрамын құрастыру қажеттілігін қарастырмады. Жиынтықта алынған мәліметтер ұсынылған тыйымның әлеуметтік шарттылығын бекітуге де, оны нақты қолданудың кең таралған тәжірибесін болжауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, көлік құралдары жүргізушілерінің «алкогольдік мінез-құлық» тәуекелдерін бағалау кезінде тек фактографиядан ғана емес (көлік құралын тоқтату кезінде пайдалану фактісі көрсетілген бе, жоқ па), сонымен қатар жол қозғалысына қатысушылардың әртүрлі мінез-құлық модельдерінің (ең алдымен көлік құралдарының жүргізушілері) мүмкіндігінен де назар аудару керек. Әр түрлі факторлармен, соның ішінде алкогольдің қол жетімділігімен байланысты болуы мүмкін (атап айтқанда, оның көлік салонында болуы). Бұл ретте көлік құралының салонында алкоголь өнімін сақтауға тыйым салуды енгізу шамадан тыс болып көрінеді, өйткені бірқатар жағдайларда ол экстремалды сипаттағы техникалық жағдайларды жою кезінде импровизацияланған құрал ретінде

пайдаланылуы мүмкін. Бұл тұрғыда есірткі немесе психотроптық заттарды сақтауға тыйым салу абсолютті болып табылады, сондықтан мұндай қиындықтар туындамайды. Сонымен қатар жол-көлік оқиғасынан кейін немесе көлік құралын басқа негіздер бойынша тоқтатқаннан кейін алкоголь өнімін тұтыну фактісі нормативтік және әлеуметтік түсінуді талап етеді. Жалпы алғанда, алкогольді тұтыну проблемасы әлеуметтік сияқты нормативті емес, бірақ жол қозғалысы жағдайында ол ультра фактордың мәніне ие болады, өйткені ол құқық бұзушылықтың өзі де, жүргізушінің жеке басы да қоғамдық қауіптілік дәрежесін сыни түрде арттырады. Өз зерттеуінде Н.И. Исаев апаттың шамамен 30%-ы көлік жүргізушісінің мас күйінде болуына байланысты екенін көрсетеді, бұл бүкіл халықтың жауапсыздық коэффициентіне жатқызылуы мүмкін [2, 22-б.].

Ғылымда жауапкершілікті белгілеу және жол қозғалысы процесінде концентрация мен реакция қабілеттерін айтарлықтай нашарлататын дәрілік заттарды қолдану жағдайлары туралы ұсыныстар бар [3].

Өрине, бұл жағдайда, ең алдымен, жол қозғалысына қатысушы ретінде жүргізушінің қажетті реакцияларына жағымсыз әсер ету факторы ескеріледі. Сонымен қатар, дәрі-дәрмектерді алкогольмен және басқа психоактивті заттармен салыстыру контекстіндегі әлеуметтік бағалау сапалы түрде ерекшеленеді (бірінші жағдайда – мәжбүрлі қажеттілік; екіншісінде-әлеуметтік жауапкершіліктің айқын төмендеуі).

Медициналық зерттеулердің авторлары осы мәселе аясында атап өткендей, мас күйінде көлік құралын басқаруға қатысты жауапкершілікті күшейту факторы тиісті нәтижеге әкелмейді, өйткені алдын алу шараларының кешені қажет. Бұл ретте деликттік жауапкершілік фактісімен тікелей байланысты емес, бірақ «мас күйінде жүргізудің» алдын алуға бағытталған бірқатар шаралар ұсынылады: алкогольді ішімдік ішкен күдіктілерді ғана емес, барлық жүргізушілерді куәландыруға жол берілетіндігі туралы ережені енгізу; алкогольді тұтыну қаупі жоғары жүргізушілерге қатысты

орталықтандырылған мәліметтер базасын құру; жүргізушілердің жекелеген санаттары үшін көлік құралында алкоблокираторды орнату (негізінен мас күйінде басқаруға қайта рұқсат берген); көлік құралын басқару құқығын қайтару алдында алкоголь факторымен тікелей байланысты психикалық және мінез-құлық бұзылыстарының диагностикасын қолдану және т.б. [4].

Алкогольді тұтыну жиілігіне байланысты (көлік құралын басқарумен байланысты емес) көлік жүргізушілерінің мінез-құлқының жекелеген тенденцияларын зерттеу де қызығушылық тудырады. Сонымен атап айтқанда, С.В. Шпорт өзінің докторлық диссертациясында аптасына 1 реттен көп емес алкоголь ішетін жүргізушілер аптасына 1 реттен көп ішетіндерге қарағанда, жолдағы шиеленісті жағдайға деген сенімділіктің едәуір жоғары күйін бастан кешіретін заңдылықты анықтады [5, 33-б.].

Осылайша, «алкоголь-адам (жүргізуші)» өзара әрекеттесуі көлік құралын басқару кезінде когнитивті және мінез-құлық аспектілеріне әсер етумен байланысты ситуациялық мәнге ие болып қана қоймайды, сонымен қатар алдыңғы және кейінгі мінез-құлық фактілерімен белгілі бір ұзартылған корреляцияға ие. Әрине, құқықтық тыйымдар тұрғысынан «алкоголь-адам» өзара әрекеттесу жүйесіне толықтай әсер ету мүмкін емес. Сонымен бірге құқықтық өрісте жол қозғалысына қатысу мәселелеріне байланысты (сондай-ақ қастандықтан кейінгі жағдайлардағы мінез-құлық) алкогольді ішімдік ішудің кез келген жағдайларына тосқауыл қоя алатын ең жоғары мүмкін болатын «қорғаныс қаңқасын» қалыптастыру керек. Көлік құралын басқару кезінде алкоголь құралдарының қолжетімді болуының кез келген түріндегі жолдағы жағдайға теріс әсер етудің ықтимал тәуекелдерін ескере отырып, 2010 жылы ҚР ІІМ көлік құралының жолаушыларына алкогольді пайдалануға тыйым салуды ұсынды⁵. Бұл тұрғыда АҚШ-тың тәжірибесі қызықты, оны жалпылама түрде «ашық контейнерлер туралы

заңдар» деп атайды. Бұл жағдайда тыйым салудың мәні-автокөлікте алкогольмен (тіпті жолаушыларда) жауапкершілікке қауіп төндіретін ашық ыдыстың болу мүмкіндігін болдырмау. Мұндай шара көлік құралының жүргізушісі үшін алкогольдің болу қаупімен байланысты, тиісінше, ол айқын профилактикалық сипатқа ие⁶. Біздің ойымызша, дәл осындай себептерге байланысты («адам-алкоголь» өзара әрекеттесуінің кез келген түріне байланысты әр түрлі тәуекелдердің болуы) қазіргі диссертациялық зерттеулерде алкогольге тыйым салуды белгілеу мәселесі тек «тар» мағынада ғана емес, көлік құралын басқару кезінде жүргізушіге категориялық талап ретінде бағаланады, сонымен қатар кеңірек тыйым ретінде. Атап айтқанда, К.С. Баканов тиісті тыйымға «басқа да тыйым салу нормалары, атап айтқанда, көлік құралы тоқтағаннан кейін белгілі бір жағдайларда мас күйінде болатын сусындар мен заттарды тұтынуға жол бермеу» кіретінін көрсетеді [6, 9-б.]. Бір қызығы, бұрынғы шетелдік зерттеулерде жол қозғалысына қатысуға байланысты құқық бұзушылықтар объектісі басқару тәртібі деп аталды және «жол қауіпсіздігі» ұғымы мас күйінде көлік құралын басқаруға тыйым салуды қамтамасыз етуге байланысты қоғамдық қатынастардың жиынтығы ретінде бағаланды [7]. Мұндай екпін «алкоголь факторы» жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету тұрғысынан ең маңызды болып табылады. В.И. Майоров өзінің соңғы жарияланымдарында атап өткендей, жол қозғалысы саласындағы әкімшілік жауапкершіліктің қазіргі заманғы шаралары заңды мінез-құлықтың қажетті қондырғысын қалыптастыру есебінен ЖКО-ның алдын алуға барынша бағытталуы тиіс [8, 83-б.]. Тиісінше, әкімшілік-құқықтық ықпал ету шекараларының кеңеюін қосымша репрессиялық тетіктердің пайда болуы тұрғысынан ғана емес, сонымен бірге азаптау мінез-құлқының аса қауіпті түрлерінің алдын алу тәсілі ретінде бағалау керек. Бұл тұрғыда уәкілетті лауазымды адамдардың

⁵ МВД РК предложило запретить распивать спиртное в салоне автомобиля [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://vesti.kz/society/mvd-rk-predlozilo-zapretit-raspivat-spirtnoe-salone-71604> (дата обращения: 02.04.2024).

⁶ Законы США об открытых контейнерах – United States open-container laws [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikibrief.org/wiki/United_States_open-container_laws (дата обращения: 10.05.2024).

ЖКО немесе көлік құралын тоқтатқаннан кейін алкогольді, есірткіні немесе психотроптық заттарды пайдаланғаны үшін жауапкершілікті анонимизациялау, қажетті ықпал ету шараларын қолдану практикасының болмауына әкеп соқтыратын айқын олқылықты көрсетеді. Сонымен қатар қазіргі зерттеулерде бақылау мен талдаудың эмпирикалық-статистикалық әдісі негізінде алкогольді тұтыну факторының ЖКО деңгейіне сыни әсеріне қатысты аксиома расталады. Сонымен атап айтқанда, шетелдік зерттеушілер тәуекел факторларының екі тобын ажыратады: апат ықтималдығын арттыру және салдардың ауырлығын арттыру. Бірінші топта жүргізушілердің ішімдік ішу факторы ЖКО ықтималдығын барынша арттыратын факторға жатады [9]. Сонымен қатар У.С. Байжанов өз зерттеуінде куәландырудан өтуден бас тарту сияқты проблеманы көрсетті, әкімшілік заңнамада бүгінгі күнге осы мәселе шешілген, бірақ қылмыстық заңнамада олқылықтар бар [10, 75-б.]. Мұндай көрсеткіштер жол қозғалысына қатысушылар тарапынан «алкоголь факторына» (сондай-ақ өзге де психоактивті заттар контекстінде) қатысты тыйымдарды қабылдау талап етілетін нысанда қабылданбайтынын көрсетеді. Дәл осы себепті «адам-алкоголь» жүйесінде жүргізушілердің тәртіптілігінің жеткіліксіздігін көрсететін кез келген жағдайларға байланысты тыйымдарды күшейту қажеттілігі туралы мәселе туындайды. Медициналық, техникалық және құқықтық зерттеулер тұрғысынан мұндай негіздемелер «алкогольдік мінез-құлықты» бағалау тек көлік құралын басқаруға байланысты әкімшілік құқық бұзушылықтың нақты құрамымен шектелмейтіндігін көрсетеді. Шын мәнінде, «алкоголь-адам» өзара әрекеттесу тізбегі жеке-жеке сараланған мінез-құлық ерекшеліктеріне ие. Көрсетілген алкогольді, есірткіні немесе психотроптық заттарды қолдануға тікелей тыйым салу. 10 ҚР жол қозғалысы ережелерінің

2-бөлімінің 12-тармағы (жүргізушілердің жалпы міндеттері)⁷, «алкоголь факторына» тыйым салу саласы қастандықтан кейінгі мінез-құлық жағдайларына да қатысты деп болжайды. Бұл ретте қолданыстағы редакция ҚР ӘҚБтК 620-бабы⁸, біз атап өткендей, тұтастай алғанда, ЖКО немесе көлік құралын тоқтату фактісінен кейін алкоголь өнімін, есірткі немесе психотроптық заттарды пайдаланған жүргізушіні тарту мүмкіндігін жоққа шығармайды. Алайда, бұл жағдайда, біздің ойымызша, ӘҚБтК-нің 620-бабының шамадан тыс абстрактілі құрамы шеңберінде айқын әлеуметтік зиянды мінез-құлықты анонимизациялау орын алады. Іс жүзінде мұндай жағдайда Қазақстанда осы уақытқа дейін нақты көзқарасы қалыптаспаған әкімшілік дискреция деп аталатын мәселе туындайды. Зерттеушілер әділетті түрде атап өткендей, атқарушы билік өкілінің қалауы қаншалықты кең болса да, ол кез келген жағдайда заңнамалық шекаралармен белгіленеді [11]. Жалпы, қазіргі ғылымда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл қажеттілігіне байланысты өте сақтықпен қараған әкімшілік дискреция институтын оңалту үрдісі бар [12].

Заңнама сонымен қатар дискрецияны кезең-кезеңімен тану жолымен жүреді. Алайда, зерттелетін аспект контекстінде ҚР ӘҚБтК-нің 620-бабында жол-көлік оқиға-сынан немесе көлік құралын тоқтатқаннан кейін алкогольді, есірткі немесе психотроптық заттарды тұтыну фактісі үшін жауапкершілікке тарту мүмкіндігіне қатысты нақты жасалған дискреция сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін қамтиды (әсіресе, егер алкогольді тұтыну қаупі жоғары жүргізушілердің ақпараттық базасын құру перспективасы туралы айтатын болсақ). Осы жағдайлардың контекстінде дискрециялық принциптен айырылған нақты белгіленген тәжірибе қажет деп санаймыз. Бұл зерттелетін фактордың жол қауіпсіздігі құрылымындағы рөлімен тікелей анықталады.

Қорытынды. Осылайша, ҚР ӘҚБтК-нің

⁷ Жол жүрісі қағидаларын, Көлік құралдарын пайдалануға рұқсат беру жөніндегі негізгі ережелерді, көлігі арнайы жарық және дыбыс сигналдарымен жабдықталуға және арнайы түсті-графикалық схемалар бойынша боялуға тиіс жедел және арнайы қызметтер тізбесін бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2023 ж. 30 маусымдағы № 534 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2300033003> (жүгінген күні: 11.01.2024).

⁸ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 ж. 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (жүгінген күні: 11.04.2024).

ағымдағы редакциясында ЖКО немесе көлік құралы тоқтағаннан кейін алкогольді, есірткі немесе психотроптық заттарды пайдалану жағдайларын бағалау кезінде негізінен қаулы етуден кейінгі мінез-құлықтың бір түрі ретінде бағалануы немесе әкімшілік дискреция тәртібімен ҚР ӘҚБтК-нің 620-бабының контекстінде баға алуы мүмкін, онда ескертпеде әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау кезінде қббк-нің қайсысы ЖҚЕ ережесі бұзылған (бұл, әрине, ЖҚЕ-да тікелей тыйым салудың болуына байланысты мүмкін). Алайда, өнерді қолдану контекстінде. 620 ҚР ӘҚБтК белгілі бір күрделіліктерге ие (айқын дискрециялық қағидадан басқа). Біріншіден, осы норманың санкциясы (3 АЕК) өте аз. Екіншіден, ҚР ӘҚБтК-нің 30-тарауының құрылымында объективті түрде қоғамға қауіпті емес жол қозғалысына қатысушылардың іс-әрекеттері әлдеқайда айқын түрде жазаланады (мысалы, 615-баптың 3-бөлігі бойынша ЖҚЕ-ны қайта бұзған жаяу жүргіншіге айыппұл 10 АЕК құрайды). Сонымен қатар біз бұрын атап өткеніміздей, «алкоголь факторы» жүргізушінің мінез-құлқының белгілі бір үлгісін қалыптастыруға бейім, ол жол қауіпсіздігін сақтау қажеттілігі тұрғысынан

жауапкершіліктің төмендеуімен сипатталады.

Бұл ретте, атап айтқанда, ҚР ӘҚБтК 613-бабының 4-бөлімінде заң шығарушы лауазымды адамдардың мас күйіне куәландырудан өту туралы заңды талабын орындамағаны үшін жауапкершілікті белгілей отырып, осы мінез-құлық үлгісінің ерекше маңызын іс жүзінде ескереді. Сонымен қатар бұл әрекеттің жазалануы өте репрессивті деңгейде (8 жыл мерзімге көлік құралын басқару құқығынан айыра отырып, 15 тәулікке қамауға алу). Тиісінше, «мас жүргізушілерге» қатысты кінә презумпциясының жалпы тенденциясын ескере отырып, Жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілікті көздейтін әкімшілік құқық бұзушылықтың жаңа құрамын ҚР ӘҚБтК-ге қосу керек деп санаймыз. Бұл жағдайда оның әлеуметтік-құқықтық мазмұны бойынша алкогольді немесе басқа да психоактивті заттарды ЖКО немесе көлік құралы тоқтағаннан кейін пайдаланған жүргізушінің мінез-құлқы куәландырудан өту туралы талапты орындамаумен бірдей екендігіне негізделуі керек. Және, шын мәнінде, әкімшілік жауапкершілік мәселесін барабар шешу үшін айқын қиындықтар түрінде бірдей жағымсыз салдарларға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бакишев, К.А. Ответственность за управление транспортным средством лицом, лишенным права управления транспортными средствами, находящимся в состоянии алкогольного, наркотического и (или) токсикоманического опьянения, а равно передачу управления транспортным средством такому лицу или допуск к управлению транспортным средством такого лица (ст. 346 УК РК) / К.А. Бакишев // Ғылым-Наука. – 2018. – № 2 (57). – С. 22-27.
2. Исаев, Н.И. Уголовная ответственность за нарушение Правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств: научно-практическое пособие; под ред. Н.Г. Кадникова / Н.И. Исаев. – М.: Юриспруденция, 2011. – 192 с.
3. Gutierrez-Abejón, E. Use of driving-impairing medicines by a Spanish population: a population-based registry study / E. Gutierrez-Abejón, et al. // BMJ Open. – 2017. – № 7 (11). – Pp. 108-111.
4. Alonso, F. Consistency between the subjective perception of feeling indisposed, the decision to drive and driving performance / F. Alonso, et al. // Sci J Public Health. – 2016. – № 4 (6). – Pp. 8-12.
5. Шпорт, С.В. Концепция психопрофилактического обеспечения безопасности дорожного движения водителей автомобильного транспорта: автореф. дис. ... докт. медиц. наук / С.В. Шпорт. – Санкт-Петербург, 2021. – 50 с.
6. Баканов, Б.С. Административно-правовой запрет на управление транспортным

средством в состоянии опьянения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Б.С. Баканов. – М., 2018. – 32 с.

7. Summala, H. Fatal accidents among car and truck drivers: Effect of fatigue, age, and alcohol consumption / H. Summala, T. Mikkola // *Ergonomics*. – 1994. – № 36. – Pp. 25-30.

8. Майоров, В.И. Проблемы административной ответственности в сфере дорожного движения / В.И. Майоров // *Вестник Омской юридической академии*. – 2017. – № 4. – С. 81-84.

9. Peck, R.C. The relationship between blood alcohol concentration (BAC), age, and crash risk / R.C. Peck, et al. // *J Safety Res*. – 2008. – № 39 (3). – Pp. 5-9.

10. Байжанов, У.С. «Сәтті сапар!» Актуальные вопросы безопасности дорожного движения: научно-практическое издание. – Астана, 2017. – 146 с.

11. Ченерелли, А. Геракл против Лернейской гидры, или суд и дискреционное административное полномочие / А. Ченерелли // *Журнал административного судопроизводства*. – 2021. – № 2. – С. 29-34.

12. Давыдов, К.В. Дискреция и ошибки законодателя / К.В. Давыдов // *Журнал административного судопроизводства*. – 2017. – № 2. – С. 57-65.

References:

1. Bakishev, K.A. Otvetstvennost' za upravlenie transportnym sredstvom licom, lishennym prava upravleniya transportnymi sredstvami, nahodjashhimsja v sostojanii alkogol'nogo, narkoticheskogo i (ili) toksikomanicheskogo op'janenija, a ravno peredachu upravleniya transportnym sredstvom takomu licu ili dopusk k upravleniju transportnym sredstvom takogo lica (st. 346 UK RK) / K.A. Bakishev // *Fylym-Nauka*. – 2018. – № 2 (57). – S. 22-27.

2. Isaev, N.I. Ugolovnaja otvetstvennost' za narushenie Pravil dorozhnogo dvizhenija i jekspluatatsii transportnyh sredstv: nauchno-prakticheskoe posobie; pod red. N.G. Kadnikova / N.I. Isaev. – М.: Jurisprudencija, 2011. – 192 s.

3. Gutierrez-Abejón, E. Use of driving-impairing medicines by a Spanish population: a population-based registry study / E. Gutierrez-Abejón, et al. // *BMJ Open*. – 2017. – № 7 (11). – Pp. 108-111.

4. Alonso, F. Consistency between the subjective perception of feeling indisposed, the decision to drive and driving performance / F. Alonso, et al. // *Sci J Public Health*. – 2016. – № 4 (6). – Pp. 8-12.

5. Shport, S.V. Konceptcija psihoprofilakticheskogo obespechenija bezopasnosti dorozhnogo dvizhenija voditelej avtomobil'nogo transporta: avtoref. dis. ... dokt. medic. nauk / S.V. Shport. – Sankt-Peterburg, 2021. – 50 s.

6. Bakanov, B.S. Administrativno-pravovoj zapret na upravlenie transportnym sredstvom v sostojanii op'janenija: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / B.S. Bakanov. – М., 2018. – 32 s.

7. Summala, H. Fatal accidents among car and truck drivers: Effect of fatigue, age, and alcohol consumption / H. Summala, T. Mikkola // *Ergonomics*. – 1994. – № 36. – Pp. 25-30.

8. Majorov, V.I. Problemy administrativnoj otvetstvennosti v sfere dorozhnogo dvizhenija / V.I. Majorov // *Vestnik Omskoj juridicheskoy akademii*. – 2017. – № 4. – S. 81-84.

9. Peck, R.C. The relationship between blood alcohol concentration (BAC), age, and crash risk / R.C. Peck, et al. // *J Safety Res*. – 2008. – № 39 (3). – Pp. 5-9.

10. Bajzhanov, U.S. «Sәtti sapar!» Aktual'nye voprosy bezopasnosti dorozhnogo dvizhenija: nauchno-prakticheskoe izdanie. – Astana, 2017. – 146 s.

11. Chenerelli, A. Gerakl protiv Lernejskoj gidry, ili sud i diskrecionnoe administrativnoe polnomochie / A. Chenerelli // *Zhurnal administrativnogo sudoproizvodstva*. – 2021. – № 2. – S. 29-34.

12. Davydov, K.V. Diskrecija i oshibki zakonodatelja / K.V. Davydov // *Zhurnal administrativnogo*

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ержан Маратұлы Хакимов – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD), e-mail: erjik-1989@mail.ru.

Хакимов Ержан Маратович – начальник кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, доктор философии (PhD), e-mail: erjik-1989@mail.ru.

Khakimov Yerzhan Maratovich – Head of the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, PhD, e-mail: erjik-1989@mail.ru.

АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ / ГРАЖДАНСКОЕ И ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО / CIVIL AND CIVIL PROCEDURE LAW

ӘОЖ 347.921
МҒТАР 10.31.25

Е.М. Айтқазин, А.М. Жарылғасин
Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЭКСАУМАҚТЫҚ СОТТЫЛЫҚ: ТӘЖІРИБЕДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ СҰРАҚТАРЫ

Аннотация. Ғылыми мақалада 2021 жылдың 20 желтоқсанындағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру және дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеу институттарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының № 84-VII Заңымен Азаматтық процестік кодекстің 32-бабына енгізілген өзгеріске талдау жасалынған. Жаңашылдыққа сәйкес эксаумақтық қағида негізінде республиканың барлық соттары арасында азаматтық істерді бөлу мүмкіндігі көзделген. Эксумақтық соттылық бойынша іс осы санаттағы істерді қарайтын басқа облыстың тиісті сотына жолданылуы мүмкін.

Зерттеу тақырыбының өзектілігін авторлар осы институттың іс жүзінде жұмыс істеуінен көреді. Тәжірибе көрсеткендей эксумақтық соттылық елімізде өте сирек жағдайда қолданылады және заңшығарушымен жаңашылдықты енгізілуде қойылған мақсатқа қол жеткізілмеген. Авторлардың пікірінше аталған институттың толыққанды жұмыс істеуіне кедергілер жеткілікті.

Мақалада қойылып отырған мақсатқа сай авторлар азаматтық процестегі эксумақтық соттылықтың құқықтық негізін зерттеген, институттың тәжірибеде қолданылуына баға береді, толыққанды жұмыс істеуі жолындағы кедергілерді талқылайды. Эксумақтық соттылық институтын қазіргі бар қолданыстағы құқықтық реттеу түрінде белсенді қолдану мүмкін еместігін атай келе, авторлар заңнаманы жетілдіру шараларының өз нұсқасын ұсынады.

Түйінді сөздер: сот; азаматтық процесс; тарап; эксумақтық соттылық; аумақтық соттылық; азаматтық іс; сот жүйесі; талап-арыз.

Е.М. Айтқазин, А.М. Жарылғасин
Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

ЭКСТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПОДСУДНОСТЬ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация. В статье проведен анализ изменений, внесенных Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования гражданского процессуального законодательства и развития институтов внесудебного и досудебного урегулирования споров» от 20 декабря 2021 года № 84-VII в статью 32 Гражданского процессуального кодекса. В соответствии с нововведением предусмотрена возможность разделения гражданских дел между всеми судами республики на основе экстерриториальных правил. Дело по экстерриториальной подсудности может быть направлено в суд другой области, рассматривающий дела данной категории.

Актуальность темы исследования в практическом функционировании этого института. Как показывает практика экстерриториальная подсудность в стране применяется крайне редко и не достигает поставленной законодателем цели по внедрению данного новшества. Барьеров для полноценной работы данного института достаточно.

Авторы исследуют правовую основу экстерриториальной подсудности в гражданском процессе, оценивают применение института на практике, обсуждают препятствия на пути к полноценному

функционированию. Отмечая невозможности активного применения института экстерриториальной подсудности в форме существующего правового регулирования, авторами предложен свой вариант мер по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: суд; гражданский процесс; сторона; экстерриториальная подсудность; территориальная подсудность; гражданское дело; судебная система; исковое заявление.

Y.M. Aitkazin, A.M. Zharylgasin

Alikhan Bukeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

EXTRATERRITORIAL JURISDICTION IN CIVIL PROCEEDINGS: CURRENT ISSUES OF PRACTICAL APPLICATION

Abstract. The article analyzes the changes introduced by the Law of the Republic of Kazakhstan «On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on improvement of civil procedural legislation and development of institutions of extrajudicial and pre-trial settlement of disputes» dated December 20, 2021 № 84-VII in Article 32 of the Civil Procedure Code. In accordance with the innovation the possibility of division of civil cases among all courts of the republic on the basis of extraterritorial rules is provided. A case under extraterritorial jurisdiction may be sent to a court of another region that considers cases of this category.

The authors see the relevance of the topic of the study in the practical functioning of this institution. As practice shows, extraterritorial jurisdiction in the country is applied very rarely and the goal set by the legislator to introduce this innovation has not been achieved. According to the authors, there are enough barriers for the full-fledged operation of this institution.

In the article the authors study the legal basis of extraterritorial jurisdiction in civil proceedings, assess the application of the institute in practice, discuss the barriers to its full functioning. Noting the impossibility of active application of the institute of extraterritorial jurisdiction in the form of the existing legal regulation, the authors propose their own version of measures to improve the legislation.

Keywords: court; civil procedure; parties; extraterritorial jurisdiction; territorial jurisdiction; civil case; judicial system; statement of claim.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_55

Кіріспе. Азаматтық процестік кодекстің 32-бабына сәйкес тараптар өзара келісім бойынша соттың іс жүргізуінде жатқан істер бойынша эксаумақтық соттылықты таңдай алады¹. Мұндай мүмкіндік 2021 жылдың 20 желтоқсанында кодекске енгізілген өзгерістердің нәтижесінде пайда болды. Жаңа норманы енгізудегі негізгі мақсат – соттардағы жүктемені бөлу арқылы оны оңтайландыру және сот жүйесіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу болып табылады. Заң шығарушы аталған жаңашылдықтарды енгізу арқылы географиялық болжамсыздық факторын жоғарылатқысы келді. Істерді осындай бөлу кезінде сот жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдері төмендеуі тиіс деген болжамдар жасалынды, себебі, белгілі бір азаматтық істің қай сотқа түсетінін

болжау мүмкіндігі күрделене түсуі керек болды.

Соттылық құқықтық және іс жүргізу категориясы ретінде бүгінгі күнге дейін елімізде толық зерттелмеген. Ғалымдардың пікірінше, соттылық мәселелерін теориялық тұрғыдан түсіну заңнаманы жетілдіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстарды әзірлеу үшін ғана емес, сонымен қатар соттардың құқық қолдану қызметін үйлестіру үшін де маңызды.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі де осы институттың іс жүзінде жұмыс істеуінде болып отыр. Тәжірибе көрсеткендей эксаумақтық соттылық елімізде өте сирек жағдайда қолданылады және заңшығарушымен жаңашылдықты енгізуде қойылған мақсатқа қол жеткізілді деп айту қиын. Мамандардың

¹ Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі: 2015 ж. 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377> (жүргізілген күні: 10.02.2024).

пікірінше аталған институттың толыққанды жұмыс істеуіне кедергілер жеткілікті.

Мақалада қойылып отырған мақсат азаматтық процестегі эксаумақтық соттылықтың құқықтық негізін зерттей отырып, институттың тәжірибеде қолданылуына баға беру, толыққанды жұмыс істеуі жолындағы кедергілерді талқылау. Қолданылуын арттыруға әсер етуі тиіс шараларды ұсыну.

Әдістер мен материалдар. Азаматтық процестегі эксаумақтық соттылық тақырыбын зерттеу бағытындағы отандық және шетелдік авторлардың ғылыми еңбектеріне шолу жасалынып, қабылданған институттың құқықтық мәні теориялық және жүйелік талдау әдістерді пайдалану арқылы зерттелді. Зерттеу барысында статистикалық мәліметтер мен ғылыми ақпарат көздерін талдау үшін аналитикалық әдіс қолданылды.

Мақаланы дайындау үшін материалдар ретінде қолданыстағы Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексі, 2021 жылдың 20 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру және дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеу институттарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының № 84-VII Заңы пайдаланылды.

Эмпирикалық база ретінде мақала авторларымен Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетіне жолданған ресми сұрау арқылы алынған 2023 жылы республика бойынша қаралған азаматтық істердің жалпы саны және соның ішінде эксаумақтық соттылық бойынша жолданған істердің саны туралы мәліметтер қолданылды.

Талқылау. Аумақтық соттылықтың жалпы ережесі Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексінің 28-бабымен реттеледі.

Осы тәртіпке сай жауапкердің тұрғылықты жері бойынша сотқа талап қойылады, ал заңды тұлғаға талап-арыз ұйымның орналасқан жері бойынша қойылады. Талапкердің істердің белгілі бір санаты бойынша және белгілі бір мән-жайлар болған кезде сотты өз бетінше таңдау құқығы бар². Мысалы, Азаматтық процестік кодексінің 30-бабының 7-бөлігінде көзделген некені бұзу туралы талап-арыздар талапкердің тұрғылықты жері бойынша онымен бірге кәмелетке толмаған балалар тұрған кезде қойылуы мүмкін.

2021 жылдың 20 желтоқсанында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру және дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеу институттарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының № 84-VII Заңымен³ Азаматтық процестік кодекстің 32-бабына⁴ өзгеріс енгізілген болатын. Оған сәйкес азаматтық істерді эксаумақтық қағида негізінде бағыттау арқылы республиканың барлық соттары арасында бөлу мүмкіндігі көзделген. Эксаумақтық соттылық бойынша іс осы санаттағы істерді қарайтын басқа облыстың тиісті сотына жолданып, сол сотта қаралуы мүмкін.

Істі аумақтан тыс бағыттау үшін міндетті талаптың бірі – істі сот талқылауына дайындау сатысында екі тарап та сотқа қолдарын қойған эксаумақтық соттылықты қолдану туралы өтініштің жіберілуі. Берілген өтініштің негізінде сот шешім қабылдайды және өтініштер қанағаттандырылған жағдайда ІТ-жүйені қолдану арқылы, яғни автоматты түрде ең аз жүктемесі бар басқа сотқа іс жолданады.

Істі эксаумақтық қағида бойынша беру екі тараптың келісімімен ғана мүмкін болатынын атап өту маңызды. Яғни, егер мұндай өтініш бір тараптан келіп түссе, ал екінші тарап онымен келіспесе іс өзге аумақтың сотына

² Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі: 2015 ж. 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377> (жүгінген күні: 03.03.2024).

³ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру және дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеу институттарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: 2021 ж. 20 желтоқсандағы № 84-VII ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000084> (жүгінген күні: 05.03.2024).

⁴ Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі: 2015 ж. 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377> (жүгінген күні: 05.03.2024).

беруге жатпайды. Өзгерістерге дейін ІТ-жүйемен істерді бөлу тек бір соттың ішінде жұмыс істесе, ендігі, эксаумақтық соттылық бойынша істер республиканың барлық соттары арасында бөлінетін болды.

Өзгеріс 2022 жылдың 1 тамызынан бастап қолданысқа енгізілді.

Азаматтық процестік кодекске енгізілген бұл жаңа норманың негізгі мақсаты – соттардағы жүктемені бөлу арқылы оны оңтайландыру және сот жүйесіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу болып табылады. Заң шығарушы аталған жаңашылдықтарды енгізу арқылы географиялық болжамсыздық факторын жоғарылатқысы келді. Істерді осындай бөлу кезінде сот жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдері төмендеуі тиіс деген болжамдар жасалынды, себебі, белгілі бір азаматтық істің қай сотқа түсетінін болжау мүмкіндігі күрделене түсуі керек болды.

А.А. Асылбекова «Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне енгізілген кейбір өзгерістер мен толықтырулар» атты мақаласында эксаумақтық соттылық мәселелерін қарастырады. Автордың пікірінше, эксаумақтық соттылық ережелеріне сәйкес істер автоматты түрде бөлініп түскен кезінде істің жан-жақты және объективті қаралуына мүмкіндік артады [1].

Заңдарды қабылдау процесіне осы саладағы сарапшылар мен мамандарды және ғалымдарды тарту қажет. Заң жобалары мен қолданыстағы заңнамаға талдау жүргізу қызметіне ғылым өкілдері болып табылатын университеттердің профессорлық құрамы мен зерттеу орталықтарының мамандарын пайдалану жағымды нәтижелерге әкелуі мүмкін [2].

Жалпы, эксаумақтық соттылықты енгізу негіздері мен мақсатын анықтау жолында оның өзіне нақты анықтама беру маңызды. Соттылық құқықтық және іс жүргізу категориясы ретінде бүгінгі күнге дейін елімізде толық зерттелмеген. Ғалымдардың пікірінше, соттылық мәселелерін теориялық тұрғыдан түсіну заңнаманы жетілдіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстарды әзірлеу үшін ғана емес, сонымен қатар соттардың құқық қолдану қызметін үйлестіру

үшін де маңызды [3].

Зерттеушілер дәстүрлі түрде соттылықты екіге бөледі, олар: топтық және аумақтық соттылық [4, 29-б.]; [5, 160-б.]. А.В. Лейбошицтің пікірінше: «аумақтық соттылық – бұл азаматтық істі қарауға міндетті сот, азаматтық іс және сот қызметінің аумағы арасындағы байланысты аумақтық белгісі негізінде анықтайтын соттылықтың бір түрі» [6]. Ал Г.Л. Осокинаның пікірінше топтық соттылықтың белгілері: істердің бағыты, түрлері мен санаттары болып табылады [7, 425-б.].

Юрисдикция сияқты, «эксаумақтылық» сөзі нақтылауды қажет етеді. Эксаумақтылық – бұл заңды құрылым, оны қолдану мәселенің мәніне байланысты өзгеруі мүмкін [8]. Әдебиеттерде бұл «аумақтан тыс» дегенді білдіреді. Қазіргі кездегі технологиялық мүмкіндіктердің артуына байланысты біз кейде аумақтан тыс жерде болып жатыр деп қабылдайтын көптеген әрекеттер немесе оқиғалар аумақтағы әрекеттерге айналуы немесе сондай анықтауға ие болуы мүмкін [9, 534-б.].

Тағы бір пікір бойынша, қазіргі таңда мемлекет ішінде аумақтық және эксаумақтық юрисдикция дискурсы географиялық негізін жойған және іс жүзінде ол тек құқықтық тәртіптер арасындағы категориялардың абстрактілі схемасы ретінде жұмыс істеп тұр. Сол себепті, мемлекеттің ішінде юрисдикцияның аумақтылықпен ешқандай міндетті байланысы жоқ [10].

Әрине, ұсынылған тетік бойынша эксаумақтық соттылықты таңдай отырып, тараптар «ыңғайсыз» сотқа тап болуы мүмкін (аумақтық қашықтық, дәлелдемелер берудің қиындығы және т.б. себептер). Алайда, мұнда да қолдануға болатын халықаралық тәжірибе бар. Жалпы құқық доктринасында «ыңғайсыз сот» деп аталынатын тұжырымдама (*forum non conveniens*) қалыптасқан, ондағы әзірленген критерийлер сотты ыңғайсыз деп анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, АҚШ-та сотты осындай тәртіппен «ыңғайсыз» деп тануға болады, егер:

- дәлелдемелерге қол жеткізу қиын болса, оның ішінде сотқа жалған куәгерлерді әкелу

қаупі болса;

- куәгерлерді шақыруға байланысты жоғары шығындарға әкелсе;

- сот процесінің құнына, жылдамдығына және ыңғайлылығына кері әсер етсе;

- болашақ шешімнің орындалуына байланысты практикалық сипаттағы мәселелер туындаса [11, 48-49-б.].

Дегенмен, Қазақстанда онлайн режимінде азаматтық істер бойынша сот отырыстарын өткізудің бүгінгі күнгі техникалық мүмкіндіктері жеткілікті деп бағалауға болады, азаматтық істердің басым көпшілігі осы режимде қаралады. Алайда, әлемнің көптеген мемлекеттері секілді еліміз үшін де мұндай жаңашылдықтарды енгізу оңай процесс болмағаны анық.

Мемлекеттердегі ұлттық сот жүйелерінің дәстүрлі сот процестерінен онлайн режиміне жылдам ауысуы дағдарыс кезінде де қоғамның әділсот жүйесіне қол жеткізуіне көмектесті. Соңғы өзгерістердің ауқымын ескере отырып, соттардың жаңа технологияларды енгізу қабілетіне, сондай-ақ сот төрелігіне жаңа онлайн моделінің әсеріне қатысты мәселелер туындады, әсіресе қоғамның осал мүшелері үшін алаңдаушылық көп болды. Сонымен қатар кейбір соттарда диверсиялық технологияларды қолдану осы инновациялардың дәстүрлі мағынадағы «әділеттіліктің» мәнін сақтап қала ала ма деген де сұрақтарды тудырды [12].

З.Х. Баймолдина эксаумақтық соттылықтың келесідей артықшылықтарын атап көрсетеді:

- 1) Соттар үшін де, процеске қатысушылар үшін де уақыт пен ресурстарды үнемдеу мүмкіндігі.

- 2) Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін және жергілікті соттың бейтараптығына күмәнді жояды.

- 3) Істерді соттардың арасында әділ бөлу және судьяларға біркелкі жүктеменің артылуын қамтамасыз етеді.

Автордың пікірінше, іс жүзінде пандемиядан кейін Қазақстанда онлайн режимде процестерді өткізу басым, азаматтық істер бойынша сот отырыстарының 95%-нан астамы онлайн форматта өтуде және бұл жағдай азаматтық істер бойынша эксаумақтық соттылық институтын қолдану үшін

ыңғайлы. Өңірлердің басты ерекшеліктерінің бірі – халықтың әр түрлі тығыздығы болып отыр. Кейбір соттарда бір судьяға жүктеме жылына 700 іске жетсе, басқаларында істердің саны жеті есе аз болуы мүмкін. Негізгі жүктеме ірі қалалардағы соттардың судьяларына жүктеледі [13].

Дегенмен, тәжірибе көрсеткендей эксаумақтық соттылық институты Қазақстанда өте сирек жағдайда қолданылады және мұндай жағдайдың қалыптасуы аталған жаңашылдықты енгізу кезінде көзделген мақсатқа қол жеткізу мүмкіндігін төмендетуде.

Сұрау жасау арқылы Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінен 2023 жылы республика бойынша қаралған азаматтық істердің жалпы саны және соның ішінде эксаумақтық соттылық бойынша жолданған істердің саны туралы мәліметтер алынды. Берілген статистикалық деректерге сәйкес 2023 жылы бірінші сатыдағы соттарда 282 618 азаматтық іс қаралып, олар бойынша шешім шығарылған, оның ішінде 1 645 іс эксаумақтық соттылық тәртібін пайдалану арқылы өзге соттарға жолданған. Бұл жалпы республика бойынша азаматтық істердің 0,6% құрайды.

Бұл жерде ерекше назарға ілінетін жағдай облыстар мен ел астанасы және Алматы, Шымкент қалалары бойынша берілген мәліметтердің ішіндегі Астана қаласының көрсеткіші болып отыр. Аталған қала соттарынан 1 313 іс эксаумақтық соттылық бойынша өзге өңірлерге жіберілген, яғни, республика бойынша барлық жолданған 1 645 эксаумақтық істің 1 313-і осы қалаға ғана тиесілі деген сөз. Бұл республика бойынша істердің 0,46%, ал Астана қаласы бойынша (жалпы қала бойынша 26 920 азаматтық іс) 4,8% құрайды.

Келесі көрсеткіш Шымкент қаласына тиесілі, онда 125 (жалпы қала бойынша 12 604 азаматтық іс) іс эксаумақтық соттылық бойынша жолданған. Сондай-ақ Ақмола облысы бойынша көрсеткішті де атап өтуге болады, облыс бойынша 91 іс (жалпы облыс бойынша 8 786 азаматтық іс) эксаумақтық соттылық арқылы жолданған.

Өзге өңірлер бойынша көрсеткіштер тым төмен, кейбір облыстарда бірде бір іс эксаумақтық соттылық бойынша жолданбаған. Астана қаласын қоспағанда республика бойынша көрсеткіштер төмен деп санаймыз. Әсіресе, Алматы қаласында жалпы саны 70 985 азаматтық істің тек 37-сі ғана аталған институтты қолдану алқылы өзге соттарға жолданғаны оған қатысты сұрақтар тудыратыны анық⁵.

Мамандардың пікірінше институттың толыққанды жұмыс істеуіне кедергілер жеткілікті.

Судья Б. Есенкожаеваның пікірінше әзірге бұл жаңашылдықтың іс жүзінде қолданылу механизмі толық пысықталмаған: жүйенің мамандануды қалай анықтайтыны қарастырылмаған. Маманның пікірінше жекелеген даулар бойынша қиындықтар туындауы мүмкін. Мәселен, елдің әр аймағында өзіндік ерекшеліктер бар, тиісінше даулардың ерекшеліктері де болуы мүмкін, мысалы: өнеркәсіп (өңірде шахталардың орналасуы, соған сәйкес даулардың ерекшелігі), инфрақұрылым (қараусыз қалған тұрғын үйлердің көптігіне байланысты істер) және тағы басқаларын атауға болады [14].

Ал судья А. Нурлыбекованың пікірінше істі қарайтын соттың орналасқан жерінің алыс болуына байланысты тараптар іс материалдарымен танысқысы келгенде қолайсыздықтар туындауы мүмкін [15].

Сондай-ақ тағы бір туындайтын сұрақ: егер эксаумақтық соттылық келісімі болса, істерді автоматты түрде бөлу жүйесіне қол жеткізу үшін талапкер мұндай талап-арызды бір жерге беруі керек. Заңның мәтінінен мұндай өтініш бастапқыда қай сотқа берілетіні, сондай-ақ мемлекеттік бажды қай облыстың реквизиттері бойынша төлейтіні түсініксіз. Талапкер кез келген тиісті аудандық немесе оған теңестірілген сотқа немесе жауапкердің орналасқан жеріндегі сотқа талап қоя алады, содан кейін ол қайта бөлінеді деп болжауға болады, дегенмен, заң оны нақтыламайды [16].

Жоғарыда аталғандарға ұқсас, эксаумақтық соттылық институтының өміршеңдігіне қатысты сыни пікірлер заңгерлер қауымдастығында өте көп⁶.

Нәтижелер. Соңғы жылдары жүргізілген заңнаманы жетілдіру әрекеттерінің нәтижесінде Қазақстан Республикасының азаматтық сот ісін жүргізуде сот төрелігінің қолжетімділігіне, дәлелдемелік базамен қамтамасыз етуге, процесті жеделдету мен құқықтық айқындық талаптарын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін институттар енгізілді. Азаматтық процестік кодекстің барлық новеллалары азаматтық істер бойынша сот төрелігін әділ іске асыру арқылы азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерінің толық қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Соның ішінде эксаумақтық соттылық еліміз үшін жаңа институт, сол себепті ғылыми тұрғыдан толыққанды зерттелмеген. Ондай зерттеулер заңнаманы жетілдіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстарды әзірлеу үшін ғана емес, сонымен қатар соттардың құқық қолдану қызметін үйлестіру үшін де маңызды.

Азаматтық процестік кодекстің 32-бабына енгізілген өзгерістерге сәйкес азаматтық істі эксаумақтық қағида негізінде бағыттау арқылы республиканың барлық соттары арасында істерді бөлу мүмкіндігі пайда болды. Эксаумақтық соттылық бойынша іс осы санаттағы істерді қарайтын басқа облыстың тиісті соттарына жіберіліп, сол сотта қарала алады.

Алайда, тәжірибе көрсеткендей эксаумақтық соттылық Қазақстанда өте сирек жағдайда қолданылады және мамандардың пікірінше сот істерін оңтайландыру мен сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға арналып енгізілген бұл институттың толыққанды жұмыс істеуіне кедергілер жеткілікті.

Заңнама мен оны қолдану тәжірибесін талдау нәтижесі көрсеткендей эксаумақтық соттылықты қолдаудағы кедергілер келесілер:

⁵ Ответ Комитета по правовой статистике и специальным учетам ГП РК № ЖТ-2024-03470735 от 20 марта 2024 года на запрос № ЖТ-2024-03470735 от 19 марта 2024 года о предоставлении сведений о количестве рассмотренных гражданских дел и направленных по экстерриториальной подсудности за 2023 год: Отчет № 2 – «По рассмотрению гражданских дел судами первой инстанции» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 20.03.2024).

⁶ Предложения Ж.С. Елюбаева по вопросам судебной системы и верховенства права [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://kazbar.org.kz/predlozheniya-zh-s-elyubaeva-po-voprosam-sudebnoj-sistemy-i-verhovenstva-prava/> (дата обращения: 23.03.2024).

1) Біздің пікірімізше ең маңызды және көзге жасырын болып тұрған негізгі кедергі – географиялық болжамсыздық факторы. Себебі, тараптар еліміздегі өңірлердің менталитет жағынан әр түрлі болуына байланысты мұндай тәуекелге барғылары келмейді, тиісінше бұл соттылықты таңдамайды. Географиялық болжамсыздық факторын жоғарылату бастапқы идея бойынша осы институтты тиімді етудің басты құралы ретінде қарастырылғаны белгілі, ол арқылы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуіміз керек болған. Алайда, тәжірибе көрсеткендей мұндай белгісіздік тұтынушыларды керісінше, үркітуде.

2) Азаматтық іс автоматты түрде түскен соттардың белгілі бір дауды қарауға тиісті біліктілігінің болуына қатысты күмәннің болуы.

3) Істі қарайтын соттың орналасқан жерінің алыс болуына байланысты тараптар іс материалдарының электронды емес нұсқасымен танысқысы келгенде қолайсыздықтар туындауы мүмкін.

4) Заңның мәтінінде мұндай өтініштер бастапқыда қай сотқа берілетіндігіне байланысты анықтылық жоқ.

5) Мемлекеттік бажды қай облыстың реквизиттері бойынша төлейтіндігіне байланысты түсініксіздік бар.

6) Іс жүргізу тіліне байланысты мәселелердің де туындау қаупі бар. Әсіресе, еліміздің солтүстік және оңтүстік өңірлерінен істер бір-біріне түскен кезде жағдай күрделенуі мүмкін.

7) Тараптармен эксаумақтық соттылықты таңдау кезінде артықшылықтардың болмауы (Мысалы: мемлекеттік баж көлемін азайту, істі жылдам мерзімде қарастыру кепілдігі және т.б.).

Қорытынды. Қазіргі уақытта эксаумақтық соттылық институтын теориялық зерттеулердің жетіспеушілігі сезіледі. Азаматтық іс жүргізу заңнамасын реформалау аясында қолданыстағы құқықтық нормаларды егжей-тегжейлі зерделеу, жүйелеу қажет деп санаймыз, себебі бүгінгі күнге эксаумақтық соттылықты анықтаудың нақты нормативтік критерийлері жоқ.

Аумақтық соттылыққа қатысты, әдетте,

біртекті соттардың құзыретін ажырата отырып, аумақтық соттылық ережелері істі қарауға тиісті сотты анықтайды. Біздің ойымызша, бұл Қазақстанның азаматтық процесінде аумақтық соттылық ережелерінің практикалық мақсатын білдіреді. Аумақтық соттылықтың әрекет ету механизмі келесідей – азаматтық іс пен оны қарауға тиіс сот арасында осы істің белгілі бір аумаққа тікелей қатынасына негізделген байланыс орнатылады.

Ал эксаумақтық соттылық болса істерді автоматты бөлу жүйесімен азаматтық істерді бөлуді қарастырады. Мұндай тәртіппен істерді бағыттау республиканың барлық соттары арасында азаматтық істерді тең бөлу мүмкіндігін көздейді.

Аталғандарға сүйене отырып шарттық соттылық пен эксаумақтық соттылықтың айырмашылығы тек істерді бөлу механизмінде ғана деген түйінге келуге болады. Яғни, басты айырмашылық – іс бағытталатын сотты тараптардың өздерінің немесе олар үшін компьютерлік бағдарламаның таңдауында ғана. Бұл ретте шарттық немесе эксаумақтық соттылықтың болсын пайда болуының негіздері екі тараптың келісімі болып табылатындығын ескеру қажет.

Заң шығарушы сот процесіне эксаумақтық соттылықты енгізу идеясын сәтті жүзеге асыра алмады деп санаймыз. Географиялық болжамсыздық факторы бар эксаумақтық соттылық істің дұрыс қаралуына теріс әсер етуі мүмкін екені анық. Аз жұмыс істейтін соттың белгілі бір дауды қарауға тиісті біліктілігі болатынына кепілдік жоқ.

Эксаумақтық соттылықты қазіргі бар қолданыстағы құқықтық реттеу түрінде белсенді қолдану мүмкін еместігі туралы пікірімізді жоғарыда атап өттік. Сондықтан, аталған бағыттағы заңнаманы жетілдірудің жолдары қарастырылуы қажет деп санаймыз. Ойымызды түйіндей келе, келесідей шаралар елімізде эксаумақтық соттылық институтының тәжірибеде жиі қолданылуына әсер етуі тиіс деп санаймыз:

1. Біздің ойымызша, бірінші кезекте өңірлердің ерекшеліктерін ескеретін жағдай жасалынуы керек. Яғни, географиялық болжамсыздық пен өңірлердің менталитетінің

әртүрлілігіне байланысты тараптар үшін туындайтын тәуекелдерді азайту шаралары қажет. Эксаумақтық соттылық мүмкіндігінің іс жүзінде тараптармен аз пайдаланылуының негізгі себебі осында жатыр деп болжаймыз. Сондықтан қолданыстағы тәртіпті өзгерту қажет.

Мәселен, тараптардың қалауы бойынша іс жолдануы мүмкін өңірлердің тізімі олардың өздерімен құрастырылатын болса. Оған сәйкес тізімде алғашқы тұрған соттар істі жіберу үшін бірінші кезекте қарастырылатын болады. Мысалы, Абай облысындағы азаматтық іс тараптардың қалауы бойынша бірінші кезекте Шығыс Қазақстан облысының соттарының біріне жолданса, ондай мүмкін болмаса екінші кезекте Павлодар облысының соттарының біріне, үшінші кезекте Қарғанды облысының соттарына және әрі қарай осындай тәртіппен жүре береді.

Іс жүзінде мұндай мүмкіндіктерді жүзеге асыру Қазақстан Республикасы сот органдарына арыздарды қабылдауға арналған «Сот кабинеті» және «eOtinish» сервистеріне қосымша функциялар енгізу арқылы орындалуы мүмкін. Аталған жүйелерде соттарды таңдау мен тізімін құрастырудың қосымша мүмкіндіктерін қосу қажет. Сол арқылы тараптар іс жолданатын өңірлердің тізімін өз қалаулары бойынша құрастыратын болады.

Біздің ойымызша бұл ұсыныс жоғарыда аталған мәселелерді ғана шешіп қоймай, сонымен қатар мақала барысында қарастырылған – тараптар іс материалдарымен танысқысы келген кездегі туындауы мүмкін қиындықтар мен іс жүргізу тіліне байланысты қолайсыздықтарды азайтуға мүмкіндік беруі тиіс.

2. Мемлекеттік бажды төлеуге қатысты заңдағы түсініксіздікті жою үшін оған өзгертулер қажет.

Мұндай өзгерту «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының кодексінің соттарда мемлекеттік баж төлеу бойынша кейінге қалдыруды беру тәртібі мен шарттарын бекітетін 51-2-бабының 4-тармағында бекітілген тізімге толықтыру түрінде болуы мүмкін. Яғни, талап қоюды

беру кезінде мемлекеттік баж төлеуге мүмкіндік бермейтін жағдайлардың қатарына эксаумақтық соттылықты таңдау кезін де жатқызу қажет.

Ал кейінге қалдыру мерзіміне келетін болсақ, мұндай жағдай жеке немесе заңды тұлғаның қаржылық жағдайының қиын болуына байланысты емес себеп болғандықтан, осы баптың 3-тармағында бекітілген бір жыл емес, одан қысқа мерзімде төлену міндеттілігі бекітілуі мүмкін.

3. Тараптармен эксаумақтық соттылықты таңдау кезінде артықшылықтар қарастырылуы қажет деп санаймыз. Мұндай ұсыныс бір қарағанда мемлекет үшін тиімсіз, ал біздің тарапымыздан популизм болып көрінуі мүмкін. Алайда, тараптарды мұндай соттылықты таңдауға ынталандыру болашақта өзін ақтауы тиіс деп санаймыз. Бұл жаңашылдықты енгізу арқылы заң шығарушы соттардың жүктемесін оңтайландыру мен сыбайлас жемқорлықтың алдын алу түріндегі үлкен мақсаттарға қол жеткізгісі келгенін ескеретін болсақ осындай түрдегі ұсыныстарды да қарастыруы керек деп санаймыз.

Ынталандыру үшін қажет жеңілдіктерді біз мысалы – мемлекеттік баж көлемін азайту, істі жылдам мерзімде қарастыру кепілдігі және тағы да басқа шараларды қабылдаудан көреміз.

4. Азаматтық іс түскен соттардың белгілі бір дауды қарауға тиісті біліктілігінің болуын немесе мамандануын қамтамасыз ету қажет.

Бұл мәселені тағы да сол «Сот кабинеті» мен «eOtinish» сервистеріне және соттарға келіп түскен істерді автоматты бөлуге арналған IT-жүйеге қосымша функциялар енгізу арқылы шешуге болады деп санаймыз. Тиісті істерді қарау тәжірибесі мен біліктілігі бар соттар мен судьялар туралы ақпараттарды жүйелерге жүктеу арқылы оларды таңдау кезінде бағдарламаны осы жағдайды ескеруін міндеттеуге болады. Яғни, IT-жүйе өзіне жүктелген ақпаратты ескере отырып, істі тиісті сотқа, тіпті нақты бір судьяға беретін болады.

Жоғарыда, бірінші берілген ұсыныспен осы ұсынысты үйлестіргенде келесідей жүйе қалыптасатын болады: жүйеде

тараптар іс жолданатын өңірлерді өздері таңдайды, ал бағдарлама осы таңдауда соттардың біліктілігі мен істерді қарау тәжірибесіне қатысты ақпаратты ескеріп отырады. Істі қарау тәжірибесі жоқ немесе тиісті маманданбаған соттарды бағдарлама тараптарға таңдатпайды немесе ол туралы ескертеді.

Жалпы, талқыланған жаңашылдықты заң шығарушымен енгізудегі оның ниеті бізге түсінікті және қойылған мақсаттар да аса маңызды, оған ешқандай күмән жоқ. Дегенмен, соңғы жылдардағы онлайн

режимінде сот отырыстарын өткізудің техникалық мүмкіндіктерінің артуы аталған институтты енгізу үшін жеткілікті деген қате баға берілгендей көрінеді. Мұндай мүмкіндік жағымды серпін беретіні рас, алайда ол өзі ғана жеткіліксіз және ескерілуі керек өзге факторлар өте көп. Сондықтан бүгінгі күнде қалыптасқан жағдайды ескере отырып, бұл институттың іс жүзінде қолданылуын арттырудың амалдары іздестірілуі қажет, сұрақ қоғамдық талқылауға шығарылып, заңгерлер қауымымен жан-жақты зерттелуі тиіс деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Асылбекова, А.А. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне енгізілген кейбір өзгерістер мен толықтырулар / А.А. Асылбекова // Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы. – 2022 – № 4 (71). – 94-100 б.
2. Nevisandeha, M. Principles of Speed and Accuracy in the Civil Proceedings / M. Nevisandeha, A.R. Chalkasarib // Procedia Economics and Finance. – 2016 – № 36. – Pp. 321-326.
3. Акимбекова, С.А. Договорная экстерриториальная подсудность в гражданском процессе Республики Казахстан: вопросы теории и практики / С.А. Акимбекова // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2023 – № 3 (74). – С. 114-122.
4. Қамбарова, Н.Ш. Азаматтық іс жүргізу құқығы. Оқу құралы (альбом-кесте) / Н.Ш. Қамбарова. – Алматы: Нұр-пресс, 2009. – 108 б.
5. Ярков, В.В. Гражданский процесс: учебник / В.В. Ярков, А.Г. Плешанов. – М.: Статут, 2022. – 734 с.
6. Лейбошиц, А.В. Виды подсудности гражданских дел / А.В. Лейбошиц // Вестник Московского университета. Серия «Право». – 2010. – № 4. – С. 85-97.
7. Осокина, Г.Л. Гражданский процесс. Общая часть: учебник. – 3е издание, перераб. / Г.Л. Осокина. – М.: Изд-во НОРМА ИНФРАМ, 2013. – 704 с.
8. Buxbaum, H.L. Territory, Territoriality, and the Resolution of Jurisdictional Conflict / H.L. Buxbaum // The American Journal of Comparative Law. – 2009. – № 57 (3). – Pp. 631-675.
9. Bryan, A.G. Black's Law Dictionary: Deluxe 9th ed. / A.G. Bryan. – Eagan: Thomson West, 2009. – 1418 p.
10. Szigeti, P. The Illusion of Territorial Jurisdiction / P. Szigeti // Texas International Law Journal. – 2017. – № 3 (52). – Pp. 369-399.
11. Гетьман-Павлова, И.В. Международное частное право в 3-х томах: учебник для ВУЗов / И.В. Гетьман-Павлова. – М.: Издательство Юрайт, 2021. – 320 с.
12. Sourdin, T. Court innovations and access to justice in times of crisis / T. Sourdin, B. Li, D.M. McNamara // Health Policy Technol. – 2020. – № 9 (4). – Pp. 447-453.
13. Баймолдина, З.Х. Гражданское судопроизводство в Республике Казахстан: новеллы и тенденции / З.Х. Баймолдина // Правовое государство: теория и практика. – 2023. – № 3 (73). – С. 149-155.
14. Б. Есенкожаева. Вопросы экстерриториальной подсудности // Zanmedia.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://zanmedia.kz/voprosy-eksterritorialnoj-podsudnosti/90487/> (дата обращения: 21.03.2024).
15. А. Нурлыбекова. Экстерриториальная подсудность // Zanmedia.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://zanmedia.kz/%d1%8d%d0%ba%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%80%d0%b8%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0%d1%8f-%d0>

%bf%d0%be%d0%b4%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c/103623/ (дата обращения: 21.03.2024).

16. Б. Тукулов. Досудебный протокол, экстерриториальная подсудность, образцовое решение и другие новшества ГПК // Kazbar [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://kazbar.org.kz/dosudebnyj-protokol-eksterritorialnaya-podsudnost-obrazczovoe-reshenie-i-drugie-novshestva-gpk/> (дата обращения: 23.03.2024).

References:

1. Asylbekova, A.A. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне енгізілген кейбір өзгерістер мен толықтырулар / A.A. Asylbekova // Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Zharshysy. – 2022 – № 4 (71). – 94-100 b.

2. Nevisandeha, M. Principles of Speed and Accuracy in the Civil Proceedings / M. Nevisandeha, A.R. Chalkasari // Procedia Economics and Finance. – 2016 – № 36. – Pp. 321-326.

3. Akimbekova, S.A. Dogovornaja jeksterritorial'naja podsudnost' v grazhdanskom processe Respubliki Kazahstan: voprosy teorii i praktiki / S.A. Akimbekova // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2023 – № 3 (74). – S. 114-122.

4. Қамбаров, N.Sh. Азаматтық іс зhyргізу құқығы. Оқу құралы (al'bom-keste) / N.Sh. Қамбаров. – Алматы: Нұр-press, 2009. – 108 b.

5. Jarkov, V.V. Grazhdanskij process: uchebnik / V.V. Jarkov, A.G. Pleshanov. – M.: Statut, 2022. – 734 s.

6. Lejboshic, A.V. Vidy podsudnosti grazhdanskih del / A.V. Lejboshic // Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija «Pravo». – 2010. – № 4. – S. 85-97.

7. Osokina, G.L. Grazhdanskij process. Obshhaja chast': uchebnik. – 3e izdanie, pererab. / G.L. Osokina. – M.: Izd-vo NORMA INFRAM, 2013. – 704 s.

8. Buxbaum, H.L. Territory, Territoriality, and the Resolution of Jurisdictional Conflict / H.L. Buxbaum // The American Journal of Comparative Law. – 2009. – № 57 (3). – Pp. 631-675.

9. Bryan, A.G. Black's Law Dictionary: Deluxe 9th ed. / A.G. Bryan. – Eagan: Thomson West, 2009. – 1418 p.

10. Szigeti, P. The Illusion of Territorial Jurisdiction / P. Szigeti // Texas International Law Journal. – 2017. – № 3 (52). – Pp. 369-399.

11. Get'man-Pavlova, I.V. Mezhdunarodnoe chastnoe pravo v 3-h tomah: uchebnik dlja VUZov / I.V. Get'man-Pavlova. – M.: Izdatel'stvo Jurajt, 2021. – 320 s.

12. Sourdin, T. Court innovations and access to justice in times of crisis / T. Sourdin, B. Li, D.M. McNamara // Health Policy Technol. – 2020. – № 9 (4). – Pp. 447-453.

13. Bajmoldina, Z.H. Grazhdanskoe sudoproizvodstvo v Respublike Kazahstan: novelly i tendencii / Z.H. Bajmoldina // Pravovoe gosudarstvo: teorija i praktika. – 2023. – № 3 (73). – S. 149-155.

14. Б. Есенкозхаева. Voprosy jeksterritorial'noj podsudnosti // Zanmedia.kz [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://zanmedia.kz/voprosy-eksterritorialnoj-podsudnosti/90487/> (data obrashhenija: 21.03.2024).

15. A. Nurlybekova. Jeksterritorial'naja podsudnost' // Zanmedia.kz [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://zanmedia.kz/%d1%8d%d0%ba%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%80%d0%b8%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0%d1%8f-%d0%bf%d0%be%d0%b4%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c/103623/> (data obrashhenija: 21.03.2024).

16. Б. Тукулов. Досудебный протокол, экстерриториальная подсудность, образцовое решение и другие новшества ГПК // Kazbar [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://kazbar.org.kz/dosudebnyj-protokol-eksterritorialnaya-podsudnost-obrazczovoe-reshenie-i-drugie-novshestva-gpk/> (data obrashhenija: 23.03.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ерлан Майданұлы Айтқазин – Alikhan Bokeikhan University азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Айтқазин Ерлан Майданұлы – старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, магистр права, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Aitkazin Yerlan Maydanuly – Senior Lecturer of the Department of Civil Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Айдос Мақсатұлы Жарылғасин – Alikhan Bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: aidos.prok@mail.ru.

Жарылғасин Айдос Максатович – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук, e-mail: aidos.prok@mail.ru.

Zharylgasin Aidos Maksatovich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Master of Laws, e-mail: aidos.prok@mail.ru.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ / УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО / CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW

УДК 343.2/.7(4/9)
МРНТИ 10.77.91

Р.Т. Абенов¹, Д.К. Райбаев²

¹Костанайская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан

²Карагандинская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КРАЖАМ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ: ГЕРМАНИЯ

Аннотация. В данной статье авторы рассматривают опыт противодействия преступности на железнодорожном транспорте Федеративной Республики Германия. Изучение правоприменительного практического опыта рассматриваемой страны показывает, что качественно проработанные меры предупреждения преступности сокращают или, более того, устраняют причины и условия, способствующие совершению уголовных правонарушений, в том числе, краж на объектах железнодорожного транспорта. Анализ изучения исторического развития и деятельности Федеральной полиции Германии позволяют предложить авторам имплементацию передовых методов профилактики преступности, применяемых рассматриваемым правоохранительным органом в правоприменительную деятельность органами внутренних дел нашей республики. При этом надо помнить, что менталитет, обычаи, традиции и общественные отношения, существующие в нашей стране, несколько отличаются от действующих за рубежом. Поэтому мы должны глубоко изучить иностранные превентивные меры, прежде чем, внедрять их в практику.

Ключевые слова: орган; федеральная полиция; железнодорожный транспорт; государство; международный опыт; патрулирование.

Р.Т. Абенов¹, Д.К. Райбаев²

¹Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

²Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТЕМІРЖОЛ ҰРЛЫҒЫНА ҚАРСЫ ЕУРОПАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ: ГЕРМАНИЯ

Аннотация. Бұл мақалада автор Германия Федеративтік Республикасының теміржол көлігіндегі қылмысқа қарсы тәжірибені қарастырады. Қаралып отырған елдің құқық қолдану практикалық тәжірибесін зерделеу қылмыстың алдын алудың сапалы пысықталған шаралары қылмыстық құқық бұзушылықтар, оның ішінде теміржол көлігі объектілерінде ұрлық жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды қысқартатынын немесе одан да көп жоятынын көрсетеді. Германияның Федералдық полициясының тарихи дамуы мен қызметін зерттеуді талдау авторға республикамыздың ішкі істер органдарының құқық қолдану қызметіне қаралып отырған құқық қорғау органы қолданатын қылмыстың алдын алудың озық әдістерін енгізуді ұсынуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге біздің елде бар менталитет, әдет-ғұрыптар, дәстүрлер мен қоғамдық қатынастар шетелдіктерден біршама ерекшеленетінін есте ұстаған жөн. Сондықтан, біз шетелдік алдын алу шараларын тәжірибеге енгізбес бұрын терең зерделеуіміз керек.

Түйінді сөздер: орган; федералды полиция; теміржол көлігі; мемлекет; халықаралық тәжірибе; патрульдеу.

R.T. Abenov¹, D.K. Raibayev²

¹*The Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, Kostanay c., the Republic of Kazakhstan*

²*The Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, Karaganda c., the Republic of Kazakhstan*

SOME ASPECTS OF THE EUROPEAN EXPERIENCE IN COUNTERING THEFT IN RAILWAY TRANSPORT: GERMANY

Abstract. In this article, the author examines the experience of countering crime in railway transport in the Federal Republic of Germany. The study of the law enforcement practical experience of the country under consideration shows that well-developed crime prevention measures reduce or, moreover, eliminate the causes and conditions conducive to the commission of criminal offenses, including theft at railway transport facilities. An analysis of the study of the historical development and activities of the German Federal Police allows the author to propose the implementation of advanced crime prevention methods used by the law enforcement agency in question in law enforcement activities by the internal affairs bodies of our republic. At the same time, it must be remembered that the mentality, customs, traditions and social relations existing in our country are somewhat different from those operating abroad. Therefore, we must deeply study foreign preventive measures before putting them into practice.

Keywords: authority; federal police; railway transport; state; international experience; patrolling.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_66

Введение. Анализируя правоприменительную практику правоохранительных органов нашей страны можно сделать вывод о сравнительно невысоком уровне их профилактической деятельности, низком качестве разрабатываемых методов превенции, а также отсутствии скоординированной работы во взаимодействии всех органов правоохранительной системы, иных государственных органов, участвующих в процессе борьбы с преступностью, а также институтов гражданского общества, обеспечивающих соблюдение прав и свобод человека в уголовном процессе.

В зарубежных исследованиях подчеркивается важность эффективной профилактики преступности, которая должна быть скоординированной и систематической. Эта профилактика включает мероприятия, направленные на улучшение качества жизни граждан, развитие системы образования, воспитание несовершеннолетних, совершенствование уголовного правосудия и усиление уголовно-правовой защиты [1]. Так, как отмечает К.М. Осмоналиев «профилактика преступности в зарубежных

странах сводится в комплекс социальных, психологических, общественных, административно-правовых, уголовно-правовых и иных мер ограничения и сдерживания опасностей негативного воздействия на интересы граждан и государства конкретных криминогенных факторов и обстоятельств» [2].

Мы разделяем мнение вышеуказанных авторов, т.к. эффективность борьбы с преступностью зависит не только от качественного взаимодействия заинтересованных правоохранительных органов и совершенствованию уголовного закона, но и повышения социально-экономического положения граждан, психологических и общественных инструментов воздействия гражданского общества.

Методы и материалы. Система отдельных научных методов в написании статьи: социальная (для получения достоверной оценки относительно исследуемой системы общественных отношений, повышения обоснованности сформулированных выводов и рекомендаций); структурно-функциональная;

контент-анализ теоретических источников, публикаций в СМИ и доступных информационно-коммуникационных ресурсов (для оценки экспертных оценок, уровня общественного настроения по исследуемой проблеме).

Результаты, обсуждение. В условиях социально-экономических, политических, культурных преобразований общества развитие транспортной инфраструктуры занимает одну из важнейших направлений интереса государства. Таким образом, в целях обеспечения качественного и безопасного развития указанной сферы необходимо обратить внимание на правоохранительные институты страны. Интерес, по нашему мнению, представляет, в т.ч. и международный опыт предупреждения исследуемого деяния, который основан на многовековой трансформации правоприменительной деятельности.

Сказанное, во-первых, вызывает необходимость рассмотрения исторического зарождения и развития ОВД на транспорте. Во-вторых, следует обратить внимание на меры предупредительного воздействия против краж в рассматриваемой отрасли.

Весьма интересен опыт некоторых стран Европейского континента. Здесь следует отметить, что имущественная безопасность граждан, а также железнодорожных организации обеспечивается как общими мерами стран членов Европейского союза железных дорог, так и государственными мерами отдельных государств. К общим мерам можно отнести патрулирование полицейскими и охранными структурами, установление заборов, ворот, шлагбаумов, фонарей, стен, дверей, замков на объектах железнодорожной инфраструктуры. Вместе с тем в некоторых государствах Европы используются ряд других мер. К примеру, установка билетных барьеров на станциях, оборудование для досмотра пассажиров и багажа, технология распознавания лиц или поведения, защита от проникновения автотранспорта, в т.ч. с использованием мобильного оборудования для обнаружения, например, дронов и т.д.

Также, в Европе существует

международная ассоциация RAILPOL (Railway Police), основанная голландской полицией и состоящая из суверенных служб, отвечающих за безопасность железнодорожных сетей. Деятельность данной организации направлена на развитие международного сотрудничества между членами 18 государств: Германии, Австрии, Бельгии, Болгарии, Испании, Венгрии, Италии, Латвии, Литвы, Нидерланды, Португалии, Чехии, Румынии, Великобритании, Словакии, Словении, Швейцарии и Франции. В то же время следует отметить, что статус ассоциированного члена имеют два учреждения в США: AMTRAK (Федеральная железнодорожная полиция) и Агентство транспортной безопасности (TSA) [3, 235 стр.]. Целью этих организаций является повышение уровня безопасности лиц, пользующихся железнодорожным транспортом, которая, также, достигается путем партнерства между эксплуатационными службами вышеуказанных стран. Таким образом в результате взаимодействия происходит обмен передовым опытом в борьбе с преступностью и нелегальной иммиграцией по общему правилу.

Следует отметить, что ассоциация RAILPOL организует скоординированные международные операции под названием Rail Action Day (RAD). Профилактические и репрессивные по своей природе они позволяют мгновенно зафиксировать и сфотографировать влияние преступности и нелегальной иммиграции на криминальную обстановку на конкретном объекте.

В целях подробного исследования предупредительных мер воздействия против краж на железнодорожном транспорте в Германии необходимо рассмотреть историю развития профилактических мер в данном государстве.

Так, в Германии железнодорожная полиция была образована в 1835 году распоряжением магистрата «Королевского Баварского города Нюрнберга в качестве совета полиции». Здесь, ввиду эксплуатации первых железных дорог частными предприятиями полномочия и задачи полиции на транспорте возлагались на обслуживающий персонал. Далее

создание Северогерманского союза в 1866 году положило начало национализации германских железных дорог. Так, в городе Нюрнберг были приняты первые полицейские предписания. Данный железнодорожный регламент «О железных дорогах Северогерманского союза» вступил в силу в 1871 году. Этот нормативный правовой акт, регламентирующий деятельность железнодорожной полиции, действовал как общее полицейское предписание для всех железных дорог Германии [4]. В 1919 году Имперским министерством транспорта на железных дорогах был введен вооруженный персонал, задачей которого было обеспечение безопасности железнодорожного транспорта [5, 31 стр.]. Таким образом железнодорожным патрулям было разрешено носить оружие, что свидетельствует о приоритетности безопасности пассажиров и их имущества со стороны государства.

После окончания Второй мировой войны (1939-1945 гг.) определенный период функционировало отдельное правоохранительное подразделение, а именно Железнодорожная полиция Германии, однако оно было расформировано еще в 1992 году, а его полномочия и обязанности были делегированы Федеральной пограничной охране и полиции. В связи с изменениями в полицейской деятельности германский законодатель закрепил обеспечение безопасности на железнодорожном и воздушном транспорте за федеральной полицией.

В их обязанности на железнодорожном транспорте входили следующие функции:

«1. федеральная полиция осуществляет задачи по защите общественной безопасности и порядка на объектах железнодорожного транспорта федерального уровня от опасностей, которые угрожают пользователям, сооружениям и предприятиям железнодорожного транспорта или возникают на предприятиях железнодорожного транспорта или исходят от сооружений на

железнодорожном транспорте;

2. транспортные компании, за выполнение задач, изложенных в пункте 1 настоящего параграфа, предоставляют федеральной полиции соответствующие льготы. МВД в праве по согласованию с министерством транспорта, строительства и градообразования устанавливать размер компенсации, который не может превышать 50% от общих затрат, затраченных на выполнение задач, установленных в пункте 1 настоящей статьи. При этом учитывается полученная прибыль и платежеспособность транспортной компании»¹.

В свою очередь, задачами полиции на железнодорожном транспорте являются:

«а) предупреждение преступлений и уголовного преследования на вокзалах и железнодорожных сооружениях, например, вандализм, преступления против собственности, насильственные преступления, опасное вмешательство в железнодорожное движение;

б) патрулирование, прежде всего, в транспорте, которым можно пересечь границу, и в связи с перемещениями по поводу акций протеста;

в) патрульная деятельность и розыск в поездах пригородного и грузового транспорта, подвергающихся опасности;

г) меры охраны на вокзалах и в поездах в связи с пассажирскими грузоперевозками во время массовых мероприятий (например, сопровождение футбольных фанатов)»².

Следует отметить, что на современном этапе при Министерстве транспорта существует специальное подразделение, однако в большей степени оно занимается контролем и охраной железнодорожных сооружений. Говоря о безопасности непосредственно в пассажирских поездах в Германии, то она полностью обеспечивается преимущественно систематическими профилактическими мерами.

Кроме того, на вокзалах ходят патрули, которые следят за правопорядком. Таким

¹ Постановление министра инфраструктуры от 14 июля 2004 года о детальном объеме деятельности и порядка организации железнодорожной охраны [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://isap-sejm.gov.pl.translate.googleusercontent.com/DocDetails.aspx?id=WDU20041641718&x_tr_sl=pl&x_tr_tl=ru&x_tr_hi=ru&x_tr_pto=sc (дата обращения: 11.04.2024).

² Czy podróż pociągiem nocnym jest bezpieczna? Statystycznie codziennie dochodzi do kradzieży [Electronic resource] – Access mode: <https://www.nakolei.pl/czy-podroz-pociagiem-nocnym-jest-bezpieczna-statystycznie-codziennie-dochodzi-do-kradziezy/> (Access date: 11.04.2024).

образом, при возникновении нештатных случаев контролеры, а также машинисты поездов могут сообщить о таких ситуациях непосредственно во время движения поезда. Преступные деяния как кражи на транспорте, считаются опасной ситуацией и требуют незамедлительных мер воздействия. При возникновении таких случаев в пассажирских поездах на ближайшей станции поезд ждет группа стражей порядка, для сбора материала и расследования преступления. Специальными мерами по противодействию кражам является установка специальных боксов в поездах для личных вещей пассажиров, чтобы те могли хранить вещи безопасно, в частности во время сна [6, 36 стр.].

Федеральная полиция имеет право получать доступ к системам видеонаблюдения на станциях и рекомендовать установку и модернизацию, но не имеет права устанавливать их. Вместо этого решения об установке оборудования видеонаблюдения принимаются соответствующим компетентным органом, который может поручить железнодорожному предприятию выполнить необходимые работы. Существует также отдельная служба безопасности железных дорог DB Sicherheit, которая обеспечивает присутствие службы безопасности на станциях и имеет ограниченные полномочия по реагированию на инциденты, связанные с безопасностью, например, она может изолировать территорию вокруг предполагаемого взрывного устройства, но не может участвовать в ликвидации его самого.

Заключение. Основным нормативным правовым актом, обеспечивающим безопасность на железнодорожном транспорте в Федеративной Республике Германии, является принятая в 2004 году Директива Европейского Союза о безопасности, переработанная в директиву 2016/798. Она обязывает обеспечивать безопасность в организации перевозок, а также гарантировать надежность и безопасность железнодорожной инфраструктуры и подвижного состава.

Это положение распространяется на все железнодорожные компании и на владельцев подвижного состава. По нашему мнению, принятие такого рода нормативного правового акта в нашей стране назрела давно. Как свидетельствует право-применительная практика необходимость решения вопроса продиктовано тем, что ОВД на транспорте зачастую не ощущают должную поддержку со стороны организаций и предприятий железнодорожной отрасли хозяйствования. Здесь необходимо отметить, что в нашей стране по мнению некоторых авторов «...в структуре хищений, совершаемых на железной дороге, на первом месте находятся кражи из подвижного состава, на втором кражи устройств сигнализации и блокировки, на третьем месте изделия электрификации и энергоснабжения» [7, 214 стр.].

В последнее время возрастает значение международных взаимосвязей для немецкого уголовного права. В Германии ратифицирован статут Международного уголовного суда и в 2002 году принят Кодекс международного уголовного права, который имплементировал в немецкое уголовное право составы преступных деяний, предусмотренные в статуте. В результате этого процесса международные преступные деяния, совершенные вне пределов Германии, могут преследоваться по национальному уголовному праву [8, 44 стр.]. Учитывая стремление Республики Казахстан к соблюдению всеобщих норм международного права, включая защиту прав человека, целесообразно рассмотреть возможность присоединения к соответствующему международному соглашению.

Рассматривая национальную реформу с этой точки зрения, следует признать, что казахстанское законодательство применяется уже в соответствии с мировыми стандартами [9, 39 стр.].

Учитывая вышеизложенное и подводя итоги сказанного, можно сделать вывод о том, что в обеспечении имущественной безопасности в нашей стране необходимо активно задействовать организации и

предприятия железнодорожного сектора. Представляется, что такое положение продиктовано с созданием общих, фундаментальных усилий в предупреждении краж на транспорте, как основной проблемы, порождающей страх пользователей услугами железнодорожного транспорта.

Кроме того, необходимо дальнейшее

глубокое изучение правоприменительной деятельности правоохранительных и иных органов, обеспечивающих безопасность личности и их имущества на транспорте зарубежных высокоразвитых стран, в т.ч. железнодорожном, в целях имплементации наиболее эффективных профилактических мер, применяемых ими в борьбе с преступностью.

Список использованной литературы:

1. Григорян, В.К. Предупреждение преступности в высокоразвитых зарубежных странах / В.К. Григорян // Актуальные проблемы российского права. – 2012. – № 4 (25). – С. 272-279.
2. Осмоналиев, К.М. Сравнительно-правовые подходы к реализации криминологических концепций предупреждения преступности в зарубежных странах / К.М. Осмоналиев // Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика и право. – 2019. – № 2. – С. 44-56.
3. Haidar, O.V. Concept and Classification of Covert Embezzlement of the Property of Another / O.V. Haidar // Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs. – 2021. – № 93 (2). – Pp. 233-241.
4. Кучма, В.В. Полицейская организация Франции после крушения Первой империи (1814-1870 гг.) [Электронный ресурс] / В.В. Кучма // Legal Concept. – 2007. – №9. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/politseyskaya-organizatsiya-frantsii-posle-krusheniya-pervoy-imperii-1814-1870-gg> (дата обращения: 25.04.2024).
5. Kuznetsov, D.Yu. Actual problems of qualification of theft with qualifying features / D.Yu. Kuznetsov // Scientific Bulletin of The Orel Law Institute of The Ministry of Internal Affairs of Russia named after V.V. Lukyanov. – 2020. – № 3 (84). – Pp. 30-33.
6. Moiseev, N.A. The use of investigative measures of the survey in the detection of thefts committed on long-distance trains / N.A. Moiseev, N.G. Novoselov // Bulletin of the Belgorod Law Institute of The Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2020. – № 1. – Pp. 34-38.
7. Жакеев, Т.С. Некоторые особенности получения информации о хищениях металла с промышленных предприятий / Т.С. Жакеев // «Хабаршы – Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2022. – № 2. – С. 212-220.
8. Головненков, П.В. Уголовное уложение федеративной республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB): научно-практический комментарий и перевод текста закона [Электронный ресурс] / П.В. Головненков. – Universitätsverlag Potsdam, 2021. – 489 с. – Режим доступа: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf (дата обращения: 16.05.2024).
9. Әнуар, Е. Қазақстандағы құқықбұзушылықтардың жіктелуін тарихи талдау мәселесіне қатысты / Е. Әнуар, Д.Д. Сүлейменов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2020. – № 4 (18). – 34-40 б.

References:

1. Grigorjan, V.K. Preduprezhdenie prestupnosti v vysokorazvityh zarubezhnyh stranah / V.K. Grigorjan // Aktual'nye problemy rossijskogo prava. – 2012. – № 4 (25). – S. 272-279.
2. Osmonaliev, K.M. Sravnitel'no-pravovye podhody k realizacii kriminologicheskikh koncepcij preduprezhdenija prestupnosti v zarubezhnyh stranah / K.M. Osmonaliev // Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo evrazijskikh gosudarstv: politika, jekonomika i pravo. – 2019. – № 2. – S. 44-56.
3. Haidar, O.V. Concept and Classification of Covert Embezzlement of the Property of Another /

O.V. Haidar // Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs. – 2021. – № 93 (2). – Pp. 233-241.

4. Kuchma, V.V. Policejskaja organizacija Francii posle krusheniya Pervoy imperii (1814-1870 gg.) [Elektronnyj resurs] / V.V. Kuchma // Legal Concept. – 2007. – №9. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/politseyskaya-organizatsiya-frantsii-posle-krusheniya-pervoy-imperii-1814-1870-gg> (data obrashheniya: 25.04.2024).

5. Kuznetsov, D.Yu. Actual problems of qualification of theft with qualifying features / D.Yu. Kuznetsov // Scientific Bulletin of The Orel Law Institute of The Ministry of Internal Affairs of Russia named after V.V. Lukyanov. – 2020. – № 3 (84). – Pp. 30-33.

6. Moiseev, N.A. The use of investigative measures of the survey in the detection of thefts committed on long-distance trains / N.A. Moiseev, N.G. Novoselov // Bulletin of the Belgorod Law Institute of The Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2020. – № 1. – Pp. 34-38.

7. Zhakeev, T.S. Nekotorye osobennosti polucheniya informacii o hishhenijah metalla s promyshlennyh predpriyatij / T.S. Zhakeev // «Habarshy – Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Beisenova. – 2022. – № 2. – S. 212-220.

8. Golovnenkov, P.V. Uголовное ulozhenie federativnoj respubliki Germanija – Strafgesetzbuch (StGB): nauchno-prakticheskij kommentarij i perevod teksta zakona [Elektronnyj resurs] / P.V. Golovnenkov. – Universitätsverlag Potsdam, 2021. – 489 s. – Rezhim dostupa: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf (data obrashheniya: 16.05.2024).

9. Әнуар, Е. Қазақстандағы құқықбұзшылықтардың зияткерлік тарихі талдау мәселесіне қатысты / Е. Әнуар, D.D. Sylejmenov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2020. – № 4(18). – 34-40 б.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ришат Талғатұлы Абенев – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жедел іздестіру қызметі кафедрасының оқытушысы, e-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Абенев Ришат Талгатович – преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности Костанайской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, e-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Abenov Rishat Talgatovich – Lecturer at the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Даулет Кумарбекұлы Райбаев – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы заң пәндері кафедрасы бастығы, философия докторы (PhD), e-mail: doul_zare4ka@mail.ru.

Райбаев Даулет Кумарбекович – начальник кафедры общеправовых дисциплин Карагандинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), e-mail: doul_zare4ka@mail.ru.

Raibayev Daulet Kumarbekovich – Head of the Department of General Legal Disciplines of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, PhD, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru.

ӘОЖ 343.23.01
МҒТАР 10.77.21

С.А. Августхан, Р.А. Медиев

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚПЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҚОРҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасында тұрмыстық зорлық-зомбылық кезінде туындайтын қорқытудың кейбір проблемаларын талдау мақсатында орындалды. Мақалада жәбірленушілер кездесетін қорқытудың әртүрлі формалары, соның ішінде психологиялық зорлық-зомбылық талданды. Негізгі назар құрбандарды қорғаудың құқықтық және әлеуметтік тетіктеріне аударылады, сондай-ақ қолданыстағы заңнамалық және нормативтік актілердің тиімділігі зерттелді. Авторлар тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес саласындағы заңнаманың ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізіп қана қоймай, Қазақстан Республикасының қылмыстық-құқықтық заңнамасында жәбірленушілердің құқықтарын қорғауды күшейту бойынша ұсынымдар ұсынады. Зерттеу қылмыстық-құқықтық аспектілерге және статистикалық деректерді талдауға негізделген, бұл Қазақстан Республикасындағы проблеманың ауқымы мен ерекшеліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: тұрмыстық зорлық-зомбылық; балалардың қауіпсіздігі; қорқыту; психологиялық зорлық-зомбылық; жәбірленуші; қылмыстық құқық; қадір-қасиет.

С.А. Августхан, Р.А. Медиев

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГРОЗ, СВЯЗАННЫХ С ДОМАШНИМ НАСИЛИЕМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Статья выполнена в целях рассмотрения некоторых проблем угрозы, совершаемые при домашнем насилии в Республике Казахстан. Анализируются различные формы угроз, с которыми сталкиваются жертвы в виде психологического насилия. Основное внимание уделяется правовым и социальным механизмам защиты жертв, а также изучается эффективность существующих законодательных и нормативных актов. Авторами проведен анализ не только текущего состояния законодательства в области борьбы с домашним насилием, но и предлагаются рекомендации по усилению защиты прав жертв в уголовно-правовом законодательстве Республики Казахстан. Исследование базируется на уголовно-правовых аспектах и анализе статистических данных, что позволяет глубже понять масштабы и особенности проблемы в Республике Казахстан.

Ключевые слова: домашнее насилие; безопасность детей; угроза; психологическое насилие; потерпевший; уголовное право; достоинство.

S.A. Avgustkhan, R.A. Mediyev

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

SOME THREAT PROBLEMS RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article is conducted with the purpose of examining some issues of threats made in domestic violence in the Republic of Kazakhstan, where it explores complex issues related to threats arising in the context of domestic violence in Kazakhstan. The article analyzes various forms of threats faced by victims in the form

of psychological violence. The main focus is on legal and social mechanisms for victim protection, as well as examining the effectiveness of existing legislation and regulatory acts. The authors analyze not only the current state of legislation in the field of combating domestic violence but also offer recommendations for enhancing the protection of victims' rights in the criminal law of the Republic of Kazakhstan. The study is based on criminal-legal aspects and the analysis of statistical data, which allows for a deeper understanding of the scope and characteristics of the problem in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: domestic violence; children's safety; threat; psychological violence; victim; criminal law; dignity.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_73

Кіріспе. Кез келген демократиялық, құқықтық қоғамда адам құқықтары мен бостандықтары ең бірінші орында тұруы қажет. Еліміздің Конституциясында «ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды», деп атап көрсетілген¹.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Отбасылық зорлық-зомбылықты қылмыс санатына жатқызу мәселесі қоғамда көптен бері талқыланып жүр. Құқық қорғау органдары бұл ұсыныстың дұрыс екеніне күмәнмен қарайды. Себебі, мұндай тұрмыстық жағдайларды анықтау оңай емес, яғни осындай оқиғаларды тергеп-тексеру қиынға соғады. Бұл сөздің де жаны бар. Бірақ, қалай десек те, отбасылық зорлық-зомбылыққа көз жұма қарауға болмайды. Отбасында ойран салатындар жазаға тартылмаса, олар одан бетер басынып кетеді. Ал жапа шеккендер мүлдем қорғаусыз қалады. Мұндай әрекеттер үшін жазаны күшейтетін кез келді деп санаймын. Зардап шеккен жандар елдің сөзінен немесе біреудің қысым жасауынан қорықпауы қажет. Сондықтан, полиция қызметкерлері олармен өте мұқият жұмыс жүргізіп, тиісті шаралар қолдануы керек», деп атап өтті².

Баяндалғаннан көріп отырғанымыздай, Мемлекет басшысы тұрмыстық зорлық-зомбылықпен байланысты құқық бұзушылықтарды қылмыс санатына жатқызу

туралы өзекті сұрақты көтеріп, әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық үшін жазаны қатаңдатуды тапсырған.

Қазіргі кезде елімізде зорлық-зомбылық, оның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылықпен байланысты жасалған заңға қайшы, қоғамға қауіпті іс-әрекеттер қатаң жазаланады. Оған дәлел ретінде, 2024 жылдың сәуір айында мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдердің құқықтары мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» және «Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне әйелдердің құқықтары мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойды.

Әдістер мен материалдар. Мақаланы жазу барысында Қазақстан Республикасының және шетелдердің қылмыстық заңнамалары пайдаланылады.

Сонымен қатар мақалада Отандық және шетелдік авторлардың тұрмыстық зорлық-зомбылықпен, қорқытумен байланысты еңбектері мен дереккөздері, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2023 жылға Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексіндегі қорқыту бабы бойынша тіркелеген қылмыстық құқық бұзушылықтар саны, әйелдерге қатысты, кәмелеттік жасқа толмағандарға қарсы жасалған іс-әрекеттер,

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы: Конституция 1995 ж. 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгінген күні: 29.04.2024).

² Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам / Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – 2022 ж. 1 қыркүйектегі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhmart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> (жүгінген күні: 27.05.2024).

сотқа жолданғаны, жас шамасы аралығы көрсетілген жәбірленушілер, құқық бұзушы туралы ақпараттар көрсетілген.

Отбасылық тұрмыстық қарым қатынас шеңбері аясындағы зорлық зомбылыққа ұшыраған адамдардың құқықтарын қорғауды реттеудің кейбір аспектілеріне зерттеу жүргізу барысында қарастырылып отырған саладағы заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар мен қорытындылар шығара отырып, аталған адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған қылмыстық заңнама нормаларына салыстырмалы құқықтық зерттеу әдістері қолданылады. Және де жалпы ғылыми және арнайы жүйелік құқықтық әдістері қолданылады.

Логикалық әдісті қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтардың негізгі белгілерін анықтаған кезде қылмыстық заңнама нормаларына талдау жүргізуге, қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер, талқылау. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес (бұдан әрі – Заң) тұрмыстық зорлық-зомбылық – отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға (басқаларға) қатысты дене зардабын және (немесе) психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекеті (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі)³.

Берілген ұғымнан, отбасылық тұрмыстық қарым қатынаста психикалық зардап

келтіру, тұрмыстық зорлық зомбылық болып табылатынын байқауға болады. Заңға сәйкес, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бір түрі, психологиялық зорлық-зомбылық – адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды немесе өмірге немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы арнамысы мен абыройын кемсіту⁴.

Қазіргі қолданыста жүрген Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 115 бабында (бұдан әрі – Қазақстан Республикасының ҚК) өлтірумен немесе денсаулыққа ауыр зиян келтірумен, сол сияқты қорқытудың іске асатынына қауіптенудің жеткілікті негіздері болған кезде адамның жеке басына өзгедей ауыр күш қолданумен не мүлікті өртеп жоюмен, жарылыс жасаумен немесе өзге жалпы қауіпті тәсілмен қорқытқандығы үшін қылмыстық жауаптылық белгілейді⁵.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараты бойынша 2023 жылы барлығы 140 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелген, оның ішінде 94 әйелдер мен кәмелеттік жасқа толмағандарға қарсы жасалған, яғни басым бөлігі отбасылық тұрмыстық қарым қатынаста жасалады деуге негіз бар (1 кесте).

2023 жыл	Тіркелеген қылмыстық құқық бұзушылық	Әйелдерге қатысты жасалған	кәмелеттік жасқа толмағандарға қарсы жасалған	Сотқа жолданған
Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабы	140	90	4	12

1 кесте

Жәбірленушілерді 21-49 аралығанда отбасылық тұрмыстық қарым қатынаста топтастырғанда, көрсетілген жас болатындығын ескеріп, Қазақстан шамаларындағы адамдардың басым бөлігі Республикасының ҚК 115 бабының

³ Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы: Қазақстан Республикасының 2009 ж. 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214_ (жүгінген күні: 29.04.2024).

⁴ Сол жерде.

⁵ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 ж. 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 29.04.2024).

жәбірленушісі деп пайымдауға болады.

2023 жыл	21-29 жас шамасы аралығындағы жәбірленушілер	30-39 жас шамасы аралығындағы жәбірленушілер	40-49 жас шамасы аралығындағы жәбірленушілер
Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабы	23	46	34

2 кесте

Сонымен қатар төменде берілген 3, 4 және 5 кестеде, Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабында көзделген іс-әрекетті жасайтын құқық бұзушының жас шамасы, жұмысы мен білімі көрсетілген. Кестеден көргеніміздей орта жас буын, жұмыссыздар, білімі орта және арнайы орта, ішімдік ішкен адамдардың құқық бұзушылықты көп жасағандығын көреміз.

2023 жыл	21-29 жас шамасы аралығындағы құқық бұзушылар	30-39 жас шамасы аралығындағы құқық бұзушылар	40-49 жас шамасы аралығындағы жәбірленушілер	50-59 жас шамасы аралығындағы жәбірленушілер
Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабы	4	17	3	3

3 кесте

2023 жыл	құқық бұзушылар - жұмысшы	құқық бұзушылар - жұмыссыз	құқық бұзушылар - білімі жоғары	құқық бұзушылар - білімі орта және арнайы орта
Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабы	2	25	4	25

4 кесте

2023 жыл	ішімдік ішіп құқық бұзушылық жасаған	құқық бұзушылар - бұрын соңды құқық бұзушылық жасаған	Сотталғандығы алынбаған
Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабы	12	10	3

5 кесте

Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабында көзделген заңға қайшы іс-әрекеттер жасалған кезде адамдардың өмірі мен денсаулығына қол сұғу қаупін тудыратын, өлтіремін немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіремін деп, сол сияқты қорқытудың іске асатынына қауіптенудің жеткілікті негіздері болған кезде адамның жеке басына өзгедей ауыр күш қолданумен не мүлікті өртеп жоюмен, жарылыс жасаумен немесе өзге

жалпы қауіпті тәсілмен қорқытқандығы, және қорқытудың іске асатындығына қауіптенудің жеткілікті негіздері бар екендігі арқылы сипатталады. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінде қорқытудың нақты түрлері өлтіру, денсаулыққа ауыр зиян келтіру, адамның жеке басына өзгедей ауыр күш көрсету, мүлікті өртеу, жарылыс жасау, жалпыға қауіпті тәсілді қолдану нақты көрсетілген. Қорқытуды білдіру тәсілі әр түрлі болуы мүмкін ауызша, жазбаша, белгі беру басқа бір адам арқылы айту немесе белгілі бір нақты іс-әрекеттер жасау арқылы болуы мүмкін.

Жеке адамға қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтарды саралау, жауаптылық мәселелері бойынша еңбектер жазып, зерттеулер жүргізіп жүрген ғалымдардың ой пікірлеріне назар аударатын болсақ, С.М. Рахметов өзінің «Қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау» атты еңбегінде аяқталмаған қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралауды, Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабындағы көзделген іс әрекеттерден ажыратуды атап өткен. Яғни, Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабындағы көзделген өлтірумен немесе денсаулыққа ауыр зиян келтірумен, сол сияқты қорқытудың іске асатынына қауіптенудің жеткілікті негіздері бар нақты іс-әрекеттер екендігі көрсетілген [1, 99-б.].

С.М. Рахметовтың пікірімен келісеміз, себебі жасалынған заңға қайшы, қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді аяқталмаған қылмыстық құқық бұзушылықтардан ажыратып, дұрыс саралау әділ сот жазасын орнатуда маңызы зор.

«Жас балалардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі қылмыстық заңнаманы жетілдірудің кейбір аспектілері» атты ғылыми еңбегінде Ә.М. Әлібекова, соңғы жылдары еліміздегі жас балалардың өмірі мен жыныстық тиіспеушілігінде қол сұғатын аса қауіпті қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатысты қылмыстық кодексе енгізілген өзгерістер қажетті және уақытылы қабылданғандығын атап өтеді [2, 64-б.].

Кәмелетке толмағандар мен жас балалар

әр бір отбасының мүшесі. Олардың құқықтарын сақтап, қорғау мәселелері әр дайым бірінші орында болуы қажет деп ойлаймыз. Отбасылық тұрмыстық қарым-қатынаста жасалатын қорқыту, кәмелетке толмағандар мен жас балалардың заңмен қорғалуы тиіс құқықтарына нұқсан келтірері сөзсіз.

А.Н. Ағыбаевтың пікірінше: «Қылмыстық жауаптылықтың негізгі шарты Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексте көрсетілген қорқыту тәсілдерінің іске асатындығына қауіптенудің жеткілікті негіздері бар екендігі болып табылады. Мұндай негіздер әр түрлі факторларды есепке ала отырып нақты жағдайларға байланысты шешіледі: кінәлінің қорқыту әрекеттерін жасау тәсілдері, оның қару-жарағының болуы; жеке тұлғасының ерекшеліктері бұрын сотталғандығы, эмоциялық жай-күйі» [3, 275-б.].

С.А. Боженок, Ресей Федерациясы қылмыстық кодексінің 119 бабында көзделген қорқытуда, объективтік жағында жәбірленушіге өлтірумен немесе денсаулыққа ауыр зиян келтірумен қорқыту, психикалық зорлық-зомбылықпен жүзеге асатын іс-әрекетті түсіндіреді [4, 62-б.].

С.А. Боженоктің, психикалық зорлық-зомбылық қорқытумен ұштасады деген пікірімен бізде келісеміз. Себебі, мақала жазу барысында психологиялық зорлық-зомбылық адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, өмірге немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту деп атап өткенбіз.

Қарастырылып отырған мәселе сонымен қатар шетелдердің қылмыстық заңнамаларында көзделген, мысалы Германияның қылмыстық кодексінде денсаулыққа немесе өмірге ауыр зиян келтіру қаупі, сондай-ақ жәбірленушіге немесе оның жақындарына ауыр зиян келтіруі мүмкін қылмыс жасау қаупі қылмыс болып табылады деп белгіленген. Мысал ретінде өлім қаупі немесе ауыр дене жарақатын келтіруге

болады⁶.

Америка Құрама Штаттарында қорқыту іс-әрекеті, мемлекеттік деңгейде реттеледі, өйткені қылмыстық заңдар негізінен штаттарға берілген. Осылайша, қорқыту туралы заңдар штаттарға байланысты өзгеруі мүмкін.

Әдетте, физикалық зиян келтіру қаупі немесе қылмыс жасау қаупі әртүрлі қылмыстық баптарда қарастырылуы мүмкін, мысалы, «физикалық зиян келтіру арқылы қорқыту», «өлім қаупі» және тағы басқа. Сонымен қатар қоғам қайраткерлері немесе құқық қорғау органдарының қызметкерлері сияқты белгілі бір санаттағы адамдарға қауіп төндіретін жеке заңдар да болуы мүмкін⁷.

Қорытынды. Қазақстан Республикасының ҚК 115 бабында көзделген қорқыту отбасындағы тұрмыстық қарым қатынаста жасалған кезде латентті болуы мүмкін. Оған отбасы мүшелерінің немқұрайлы қарауы немесе шынайы қорыққандықтарынан құқық қорғау органдарына, жақындарына

хабарламауы, асыраушыларының отбасылық кірістерінен айырылып қалғысы келмейтіндіктері тағы басқа себептері жатуы мүмкін.

Қорқыту бабы қазіргі кезде, қылмыстық теріс қылық болып табылады және отыз тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алумен жазаланады. Заңға қайшы, қоғамға қауіпті қорқыту қолсұғушылық жасағаны үшін кінәлі адамдардың жауаптылығын қатаңдату мақсатында Қазақстан Республикасының ҚК-нің 115-бабына, аталған бап бойынша жәбірленуші болып табылатын адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған өзгерістер мен толықтырулар енгізу ұсынылады: Қазақстан Республикасының ҚК 115-бабының (Қорқыту) 2-бөлігін келесі редакцияда «2-1. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекеттер, егер отбасылық тұрмыстық қарым қатынаста немесе өзгедей материалды тәуелді адамға, адамдарға қатысты жасалса-»,».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рахметов, С.М. Квалификация уголовных правонарушений: науч.-практ. пособие / С.М. Рахметов. – Алматы: Издательство LEM, 2019. – 220 с.
2. Әлібекова, Ә.М. Жас балалардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі қылмыстық заңнаманы жетілдірудің кейбір аспектілері / Ә.М. Әлібекова // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2024. – № 1 (31). – 60-66 б.
3. Ағыбаев, А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер / А.Н. Ағыбаев. – Алматы: Жеті жарғы, 2015. – 768 б.
4. Боженок, С.А. Квалификация преступлений против личности: учебное пособие / С.А. Боженок. – Москва: Проспект, 2015. – 96 с.

References:

1. Rahmetov, S.M. Kvalifikacija ugovolnyh pravonarushenij: nauch.-prakt. posobie / S.M. Rahmetov. – Almaty: Izdatel'stvo LEM, 2019. – 220 s.
2. Əlibekova, Ə.M. Zhas balalardyn qykyqtary men bostandyqtaryn qorqau zhənindegі kылmыstыq заңnamany zhetildirudің kejbіr aspektіlerі / Ə.M. Əlibekova // Qykyq qorqau organdary akademijasynyn zharshysy. – 2024. – № 1 (31). – 60-66 b.
3. Aғыbaev, A.N. Qazaqstan Respublikasynyn Qylmystыq kodeksine tysındirme. Zhalpy zhəne Erekshe belіkter / A.N. Aғыbaev. – Almaty: Zheti zharғы, 2015. – 768 b.
4. Bozhenok, S.A. Kvalifikacija prestuplenij protiv lichnosti: uchebnoe posobie / S.A. Bozhenok. – Moskva: Prospekt, 2015. – 96 s.

⁶ German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB). Bundesministerium der Justiz [Electronic resource] – Access mode: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html (Access date: 29.04.2024).

⁷ U.S. Code Part I – CRIMES. Cornell Law School [Electronic resource] – Access mode: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I> (Access date: 29.04.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Сырым Августханұлы Августхан – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының арнайы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: syrym_077@mail.ru.

Августхан Сырым Августханұлы – старший преподаватель кафедры специальных юридических дисциплин Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор философии (PhD), e-mail: syrym_077@mail.ru.

Avgustkhan Syrym Augustkhanuly – Senior Lecturer of the Department of Special Legal Disciplines of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, PhD, e-mail: syrym_077@mail.ru.

Ренат Амангельдіұлы Медиев – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының арнайы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, e-mail: rina_okp@mail.ru.

Медиев Ренат Амангельдыевич – старший преподаватель кафедры специальных юридических дисциплин Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, e-mail: rina_okp@mail.ru.

Mediyev Renat Amangeldyevich – Senior Lecturer of the Department of Special Legal Disciplines of the Law Enforcement Academy under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, PhD, Associate Professor, e-mail: rina_okp@mail.ru.

УДК 343.24.01
МРНТИ 10.77.31

Ш.Қ. Айтжанов

*Академия правоохранных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОРАЗМЕРНОСТИ НАКАЗАНИЙ, НЕ СВЯЗАННЫХ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФОНДА КОМПЕНСАЦИИ ПОТЕРПЕВШИМ

Аннотация. В статье проанализирован институт наказания, его цели и порядок назначения наказаний, особое внимание уделено построению санкций статей Особенной части Уголовного кодекса Республики Казахстан. Рассмотрен вопрос о несоразмерности сроков или размеров наказаний, не связанных с изоляцией от общества в части преступлений, имеющих равнозначную степень и характер общественной опасности.

Автором отмечены достоинства и недостатки института замены наказания по действующему законодательству республики. Отдельное внимание уделено законодательному алгоритму замены наказаний в случае злостного уклонения лица от отбывания наказания и замены на более мягкий вид. С учетом проведенного анализа автор выделяет серьезные проблемы законодательной регламентации отдельных правил изменения вида применяемого уголовно-правового воздействия на осужденного. Также в статье рассмотрена и обоснована возможность применения исправительных работ при замене наказания, а также влияние внесенного предложения на дальнейшее формирование Фонда компенсации потерпевшим.

Ключевые слова: замена; исправление; категория; свобода; наказание; опасность; преступление; санкция; фонд; штраф.

Ш.Қ. Айтжанов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

БАС БОСТАНДЫҒЫН АЙЫРУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС ЖАЗАЛАРДЫҢ ПРОПОРЦИОНАЛДЫЛЫҒЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖӘБІРЛЕНУШІЛЕРГЕ ӨТЕМАҚЫ ҚОРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ӘСЕРІ

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінің баптарының санкцияларының құрылымына ерекше назар аударылып, жаза институты, оның мақсаты мен жаза тағайындау тәртібі талданды. Қоғамдық қауіптілік дәрежесі мен сипаты бірдей қылмыстар үшін қоғамнан оқшауланумен байланысты емес жазалардың мерзімдері мен мөлшерінің сәйкессіздік мәселесі қарастырылды.

Автор Республиканың қолданыстағы заңнамасы бойынша жазаны ауыстыру институтының артықшылықтары мен кемшіліктерін атап өтті. Адам жазаны өтеуден қасақана жалтарған және неғұрлым жеңіл түрге ауыстырылған жағдайда жазаны ауыстырудың заңнамалық алгоритміне бөлек назар аударылды. Жүргізілген талдауды ескере отырып, автор сотталған адамға қолданылатын қылмыстық-құқықтық ықпал ету түрін өзгертудің жекелеген ережелерін заңнамалық реттеудің күрделі мәселелерін анықтайды. Сондай-ақ мақалада жазаны ауыстыру кезінде түзету жұмыстарын қолдану мүмкіндігі, сонымен қатар енгізілген ұсыныстың Жәбірленушілерге өтемақы қорын одан әрі қалыптастыруға әсері қарастырылған және негізделген.

Түйінді сөздер: ауыстыру; түзету; санат; бостандық; жаза; қауіп; қылмыс; санкция; қор; айыппұл.

Sh.K. Aitzhanov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

CURRENT ISSUES OF PROPORTIONALITY OF NON-CUSTODIAL PUNISHMENTS AND THEIR IMPACT ON THE FORMATION OF A COMPENSATION FUND FOR VICTIMS

Abstract. The article analyzes the institution of punishment, its goals and the procedure for imposing punishments. Special attention is paid to the construction of sanctions articles of the Special part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The question of the disproportionality of terms or sizes of punishments not related to isolation from society in terms of crimes having an equivalent degree and nature of public danger is considered.

The author notes the advantages and disadvantages of the institution of substitution of punishment under the current legislation of the republic. Special attention is paid to the legislative algorithm for replacing punishments in case of malicious evasion of a person from serving a sentence and replacement with a milder form. Taking into account the analysis, the author identifies serious problems of legislative regulation of certain rules for changing the type of applied criminal legal influence on the convicted person. The article also examines and substantiates the possibility of applying correctional labor when replacing punishment, as well as the impact of the proposal on the further formation of the Compensation Fund for Victims.

Keywords: replacement; correction; category; freedom; punishment; danger; crime; sanction; fund; fine.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_80

Введение. Справедливость назначения, порядок исполнения наказаний являются актуальной частью уголовного и уголовно-исполнительного права. Законом Республики Казахстан (далее – РК) предусмотрены разные способы смягчения уголовной ответственности и наказания, в т.ч. во время его исполнения.

Такие институты дают возможность эффективно достигать цели наказания в виде исправления осужденных, не лишая их свободы и не вводя в тюремную среду. В следствии снижается влияние тюремной культуры на население.

Для достижения указанных целей, а также снижения тюремного населения законодателем предусмотрены инструменты замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания. Данный институт имеет свои законодательные недостатки, которые мы рассмотрим в настоящей статье.

Материалы и методы. В рамках исследования проведен тщательный анализ статей 73 и 87 Уголовного кодекса РК (далее – УК РК)¹. Рассмотрены научно-правовые позиции ряда ученых.

Вместе с тем, комплексных работ по указанной теме практически нет. В этой связи рассмотрены мнения отечественных (С.М. Рахметов, Е.И. Каиржанов, О.Б. Филипец) и зарубежных (Л.В. Готчина, Р. Хендерсон, М. Фелпс, П. Швейцер) ученых в части достижения целей наказания.

Для выявления особенностей правовой регламентации соразмерности наказаний, не связанных с лишением свободы, а также их замены и соотношение с формированием Фонда компенсации потерпевшим использован метод сравнительно-правового анализа. Применение логического метода позволило провести анализ института замены наказания, подготовить рекомендации и предложения по совершенствованию уголовного законодательства.

Результаты и обсуждение. Наказание в уголовном праве является серьезным инструментом реагирования на совершенное преступное деяние. «Преступность деяний отличаются друг от друга по направленности посягательства, способу внешнего проявления, субъективной стороне, характеру и степени общественной

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.04.2024).

опасности, и иным обстоятельствам. Вместе с тем решение многих вопросов уголовно-правового характера зависит от особенностей отдельного преступления» [1].

УК РК в зависимости от общественной опасности и формы вины выделяет четыре категории преступлений: преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления, особо тяжкие преступления.

Деление преступлений на категории основано на размере и виде наказания за совершение преступления, а также форме вины, с которой совершено преступление.

«Уголовное наказание как понятие в концентрированном виде выражает основные положения, которыми руководствуется общество и государство, применяя к лицам, признанным виновными в совершении преступлений, меры воздействия» [2].

Отечественный законодатель дает определение понятию наказания в части 1 статьи 39 УК РК²: наказание есть мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда. Наказание применяется к лицу, признанному виновным в совершении уголовного правонарушения, и заключается в предусмотренном настоящим Кодексом лишении или ограничении прав и свобод этого лица³.

Тем самым, наказание – это самая суровая мера государственного принуждения, назначаемая судом от имени государства. Назначается только в отношении лица, виновного в совершении уголовного правонарушения и носит сугубо личный характер. Наказание включает в себе карательные свойства и влечет судимость за совершение преступления.

Е.И. Каиржанов дает следующее определение наказанию: «наказание – это установленная уголовным законом мера государственного принуждения, которая применяется от имени государства судом к лицам, виновным в совершении преступления и выражает порицание деяния и личности виновного» [3].

Законодатель определяет следующие

виды основных наказаний за совершение преступлений: штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы, лишение свободы.

Штраф – это денежное взыскание в пользу государства, назначаемое в пределах, предусмотренных УК РК, исчисляемое месячными расчетными показателями (далее – МРП), кратной суммой или стоимостью взятки, суммой переданных денег, похищенного имущества, полученного дохода или не поступивших платежей в бюджет.

Исправительные работы – это денежное взыскание, исполняемое путем ежемесячного удержания и перечисления в Фонд компенсации потерпевшим (далее – Фонд) от десяти до пятидесяти процентов заработной платы (денежного содержания) осужденного исчисляемое в МРП назначаемое в пределах, предусмотренных УК РК.

Привлечение к общественным работам представляет собой выполнение осужденным не требующих определенной квалификации бесплатных общественно полезных работ, организуемых местными исполнительными органами в общественных местах.

Ограничение свободы – вид уголовного наказания, сущность которого образует совокупность обязанностей и запретов, налагаемых судом на осужденного, которые исполняются без изоляции осужденного от общества с установлением пробационного контроля на срок от шести месяцев до семи лет и привлечением к принудительному труду.

Лишение свободы – вид уголовного наказания, заключающийся в принудительной изоляции осужденного от общества в специализированном учреждении с определенным режимом отбывания наказания.

Вид назначаемого наказания определяется судом в пределах санкции статей Особенной части УК РК исходя из ряда обстоятельств – характеристики личности, в т.ч. социального положения виновного, характера

² Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.04.2024).

³ Там же.

причиненного преступным деянием вреда, степени общественной опасности совершенного деяния.

По мнению американского ученого Р. Хендерсона «стремление наказания состоит в привлечении правонарушителей к ответственности за их индивидуальные проступки, защите общества и изменении поведения в будущем» [4].

Данное утверждение схоже с нормами части 2 статьи 39 УК РК⁴, где определены цели назначения наказания, которыми являются: восстановление социальной справедливости, исправление осужденного и предупреждение совершения новых уголовных правонарушений, как осужденным, так и другими лицами.

Размер назначенного наказания должен быть соразмерен совершенному уголовно-наказуемому и общественно-опасному деянию. Соответственно все виды наказаний, предусмотренные санкциями статей Особенной части УК РК, должны быть соразмерны.

На наш взгляд законодатель при установлении максимального срока лишения свободы не уделяет должного внимания размеру наказаний, не связанных с изоляцией от общества.

К примеру, санкция части 2 статьи 190 (квалифицированный состав мошенничества) предусматривает максимальное наказание в виде лишения свободы до 4 лет. Аналогичное наказание предусмотрено и частью 1 статьи 191 УК РК (Грабеж)⁵.

При этом максимальный размер штрафа и исправительных работ отличается по преступлениям, которые относятся к одной категории (средней тяжести) и имеют одинаковую степень общественной опасности (до 4 лет лишения свободы).

Размер наказания в виде штрафа и исправительных работ при наличии квалифицированного состава мошенничества вдвое превышает аналогичные наказания, предусмотренные санкцией грабежа, 4 тыс. МРП против 2 тыс. МРП.

Казусная ситуация с формированием санкций наблюдается и по преступлениям, представляющим повышенную степень общественной опасности.

Несоразмерность наказаний в виде штрафа и исправительных работ усматривается в санкциях статей, различающихся по размеру максимального наказания.

Для примера можно обратиться к санкции части 2 статьи 188 УК РК (квалифицированный состав кражи), предусматривающей максимальное наказание в виде лишения свободы до 5 лет. Размер штрафа и исправительных работ при наличии отягчающих признаков кражи на тысячу МРП ниже (3 000 МРП), чем по части второй статьи 190 УК РК (4 000 МРП), где срок лишения свободы не превышает 4 лет⁶.

Помимо рассмотренного, на наш взгляд, законодателем при замене наказания не учтена соразмерность размеров штрафа и исправительных работ с наказаниями в виде ограничения и лишения свободы. Замена наказания представляет с собой замену судом неотбытой части назначенного наказания на иной более мягкий (ст.ст. 73 и 87 УК РК) или строгий вид наказания.

Так, при злостной неуплате штрафа либо возникновении обстоятельств, препятствующих исполнению исправительных работ они заменяются на ограничение или лишение свободы из расчета один день за четыре неуплаченных МРП.

Тем самым, при неуплате штрафа в размере 2 000 МРП за совершение грабежа и его замене на ограничение либо лишение свободы, максимальный срок наказания не может превышать 500 дней ($2\,000/4=500$). Максимальный срок ограничения либо лишения свободы по санкции данной статьи составляет 4 года. Таким образом, по данной статье максимальный размер штрафа при его замене не эквивалентен максимальному сроку лишения свободы.

В соответствии с частью 3 статьи 73 УК РК при замене неотбытой части наказания суд может избрать штраф из расчета один

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.04.2024).

⁵ Там же.

⁶ Там же.

МРП за четыре дня лишения свободы либо ограничение свободы⁷.

При этом в УК РК норм, запрещающих повторную замену наказания не предусмотрено.

Исходя из изложенной законодателем «формулы», уголовный закон позволяет заменить первоначальный штраф на более строгий вид наказания, заменив его позже на штраф со значительным снижением его изначального размера.

В продолжение вышеуказанного примера, назначенный за грабеж штраф на сумму 2 000 МРП, замененный на лишение свободы на срок в 500 дней при наличии оснований, можно повторно заменить на штраф, сумма которого в итоге составит всего 125 МРП ($500/4=125$).

Мы не против института замены наказания в целом, т.к. при отсутствии такой возможности достижение целей и задач пенитенциарной системы усложняется. Также считают зарубежные исследователи, по их мнению, к примеру, испытательный срок является более реабилитационным вариантом наказания, чем лишение свободы [5]. Это применительно и к институту замены наказания, который предусматривает применение различных, более мягких видов уголовно-правового воздействия на осужденных.

Институт замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания положительно влияет на реабилитацию осужденных лиц, т.к. применяется исходя из личностных характеристик человека. Дается оценка его поведению в период отбывания наказания, его стремлению встать на путь исправления и возмещению ущерба.

Однако при наличии такой лазейки в законе о существенном снижении размера или срока наказания, назначенного судом, эффективность пенитенциарной системы в отдельных случаях может быть крайне низкой.

К тому же не стоит исключать и коррупционных рисков присутствующих в такой формуле замены наказаний.

Американский политический консультант П. Швейцер утверждал, что коррупция следует за властью [6]. Принятие решения о замене наказания в свою очередь является наглядным примером применения власти.

Таким образом, мы пришли к выводу, что формулы замены наказаний, предусмотренные уголовным законом нашей страны не совершенны.

Указанные обстоятельства дают возможность осужденным отбывать наказания по выгодным для них условиям и создают возможные коррупционные риски.

Тем самым, уголовное наказание может утратить свое основное предназначение и не достичь основных целей – восстановление социальной справедливости, исправление осужденного, предупреждение преступлений.

Другим актуальным вопросом является то, что срок ограничения или лишения свободы может быть заменен только на штраф. Это обусловлено большой вероятностью отсутствия постоянного места работы осужденного во время изоляции от общества, однако не берет в расчет возможность трудоустройства в период отбывания наказания в виде ограничения свободы.

К тому же в нынешнем веке цифровизации присутствует возможность удаленного трудоустройства, в т.ч. в учреждениях пенитенциарной системы.

Мы считаем неправильным исключать возможность замены неотбытой части наказания на исправительные работы.

К тому же предоставление такой возможности положительно повлияет на обеспечение защиты прав потерпевших и развитие Фонда по причине того, что исправительные работы являются одним из источников его формирования.

Поправки направленные на расширение возможностей использования источников формирования Фонда оказывают положительное влияние «на защиту интересов потерпевших, восстановление социальной справедливости» [7].

Заключение. В целях исключения

⁷ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.04.2024).

возможности снижения сроков и размеров необходимо пересмотреть формулы исчисления замены на более строгие и/или мягкие виды наказаний, в пользу достижения целей и задач уголовно-исполнительного воздействия на виновных лиц.

Данные изменения приведут к логической структуризации санкций статей особенной части УК РК и справедливости назначения наказаний.

По преступлениям, законодательно имеющим одинаковую общественную

опасность, предлагаем исключить несоответствие размера наказаний, не связанных с лишением и ограничением свободы.

Включение возможности назначения исправительных работ при замене неотбытой части наказания более мягкими видами наказания станет одним из факторов дальнейшего развития восстановительного правосудия в нашей стране и позволит расширить материальные возможности Фонда.

Список использованной литературы:

1. Рахметов, С.М. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: учебник / С.М. Рахметов. – Алматы: ТОО Лантар Трейд, 2020. – 404 с.
2. Готчина, Л.В. Понятие и цели наказания: лекция / Л.В. Готчина // Мир политики и социологии. – 2018. – № 5-6. – С. 56-67.
3. Каиржанов, Е.И. Уголовное право Республики Казахстан (общая часть): учебник для высших учебных заведений / Е.И. Каиржанов. – Алматы: Арда, 2006. – 248 с.
4. R. Henderson. Alaska Criminal Law – 2022 Edition. The Purposes of Punishment [Electronic resource] – Access mode: <https://pressbooks.pub/alaskacriminallaw2022/chapter/1-5-the-purposes-of-punishment/> (Access date: 15.04.2024).
5. Phelps, M.S. The paradox of probation: Community supervision in the age of mass incarceration / M.S. Phelps // Law & policy. – 2013. – № 1-2 (35). – Pp. 51-80.
6. Schweizer, P. Profiles in corruption / P. Schweizer. – New York, 2020. – 249 p.
7. Филипец, О.Б. Принудительный платеж как инструмент защиты прав потерпевшего от уголовного правонарушения в Республике Казахстан / О.Б. Филипец // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2023. – № 1 (27). – С. 73-80.

References:

1. Rahmetov, S.M. Uголовное право Respubliki Kazahstan. Obshhaja chast': uchebnik / S.M. Rahmetov. – Almaty: TOO Lantar Trejd, 2020. – 404 s.
2. Gotchina, L.V. Ponjatie i celi nakazaniya: lekcija / L.V. Gotchina // Mir politiki i sociologii. – 2018. – № 5-6. – s. 56-67.
3. Kairzhanov, E.I. Uголовное право Respubliki Kazahstan (obshhaja chast'): uchebnik dlja vysshih uchebnyh zavedenij / E.I. Kairzhanov. – Almaty: Arda, 2006. – 248 s.
4. R. Henderson. Alaska Criminal Law – 2022 Edition. The Purposes of Punishment [Electronic resource] – Access mode: <https://pressbooks.pub/alaskacriminallaw2022/chapter/1-5-the-purposes-of-punishment/> (Access date: 15.04.2024).
5. Phelps, M.S. The paradox of probation: Community supervision in the age of mass incarceration / M.S. Phelps // Law & Policy. – 2013. – № 1-2 (35). – Pp. 51-80.
6. Schweizer, P. Profiles in corruption / P. Schweizer. – New York, 2020. – 249 p.
7. Filipec, O.B. Prinuditel'nyj platezh kak instrument zashhity prav poterpevshego ot ugovnogo pravonarusheniya v Respublike Kazahstan / O.B. Filipec // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2023. – № 1 (27). – S. 73-80.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Шынғыс Қайырғалиұлы Айтжанов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының

жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, құқық магистрі, e-mail: aitzhanov_shyngys@mail.ru.

Айтжанов Шынғыс Қайырғалиұлы – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр права, e-mail: aitzhanov_shyngys@mail.ru.

Aitzhanov Shyngys Kairgaliuly – Doctoral Student at the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: aitzhanov_shyngys@mail.ru.

ӨОЖ 343.24.01
МҒТАР 10.77.31

А.М. Алибекова

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ЕСЕЛЕНГЕН МӨЛШЕРДЕГІ АЙЫППҰЛ ИНСТИТУТЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация. Бас бостандығынан айыруға байланысты емес жаза түрлерін жетілдіру бөлігінде қылмыстық заңнаманы реформалау қылмыстық саясатты іске асырудың негізгі қағидаттарының бірі болып табылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға кінәлі адамдарға қолданылатын қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларының тиімділігін қамтамасыз ету олардың жаңа қылмыстық іс-әрекеттер жасауының алдын алудың қажетті шарты болып табылады. Қылмыс немесе қылмыстық теріс қылық жасаған адамдарға қатысты қолданылатын негізгі жазалардың бірі ретінде еселенген мөлшердегі айыппұл институтын құқықтық реттеу мәселелері осы мақаланы дайындау шеңберінде зерттеу нысаны болды. Зерттеу барысында еселенген мөлшердегі айыппұл түріндегі жазаның ерекшеліктерін анықтау мәселелері бойынша отандық заңнама нормаларына талдау жүргізілді, кейбір шет елдердің қылмыстық жазаның қарастырылып отырған түрін заңнамалық бекіту бөлігіндегі тәжірибесі зерделенді. Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша еселенген мөлшердегі айыппұл түріндегі жазаны қылмыстық-құқықтық регламенттеудің ерекшеліктері қаралды, талдау қорытындылары бойынша қаралып отырған заңнаманы жетілдіруге бағытталған қорытындылар мен ұсыныстар тұжырымдалды.

Түйінді сөздер: қылмыстық жаза; санкция; еселенген мөлшердегі айыппұл; қылмыстық заң; заңнаманы жетілдіру; құқықтық реттеу; қылмыстық-құқықтық норма.

А.М. Алибекова

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА КРАТНЫХ ШТРАФОВ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Реформирование уголовного законодательства в части совершенствования видов наказаний, не связанных с лишением свободы, является одним из основных принципов реализации уголовной политики. Обеспечение эффективности воздействия уголовно-правовых санкций, применяемых в отношении виновных лиц в совершении уголовных правонарушений, представляется необходимым условием предупреждения совершения ими новых уголовно-наказуемых деяний. Вопросы правовой регламентации института кратного штрафа как одного из основных уголовный проступок, явились предметом изучения в рамках подготовки данной статьи. В ходе исследования проведен анализ норм отечественного законодательства по вопросам установления особенностей наказания в виде кратного штрафа, изучен опыт некоторых зарубежных стран в части законодательного закрепления рассматриваемого вида уголовного наказания. Рассмотрены особенности уголовно-правовой регламентации наказания в виде кратного штрафа по законодательству Республики Казахстан, по итогам анализа сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование рассматриваемого законодательства.

Ключевые слова: уголовное наказание; санкция; кратный штраф; уголовный закон; совершенствование законодательства; правовое регулирование; уголовно-правовая норма.

A.M. Alibekova

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

SOME ASPECTS OF IMPROVING THE INSTITUTION OF MULTIPLE FINES UNDER THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The reform of criminal legislation in terms of improving the types of punishments not related to imprisonment is one of the main principles of the implementation of criminal policy. Ensuring the effectiveness of criminal legal sanctions applied to persons guilty of committing criminal offenses seems to be a necessary condition for preventing them from committing new criminal acts. The issues of legal regulation of the institution of a multiple fine as one of the main punishments applied to persons who have committed a crime or a criminal offense have been the subject of study during the preparation of this article. In the course of the study, an analysis of the norms of domestic legislation on the establishment of the specifics of punishment in the form of a multiple fine was carried out, the experience of some foreign countries in terms of legislative consolidation of the type of criminal punishment in question was studied. The features of the criminal law regulation of punishment in the form of a multiple fine under the legislation of the Republic of Kazakhstan are considered, based on the results of the analysis, conclusions and proposals aimed at improving the legislation under consideration are formulated.

Keywords: criminal punishment; sanction; multiple fine; criminal law; improvement of legislation; legal regulation; criminal law norm.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_87

Кіріспе. Отандық қылмыстық заңнаманың қазіргі жай-күйі қылмыстық жазаларды іске асыру жолымен кінәлі адамдарға қылмыстық-құқықтық ықпал етудің пәрменді тетіктерін қалыптастыруға бағытталған оны жоспарлы реформалаудың нәтижесі болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес «қылмыстық-құқықтық реттеудің жазалау, қалпына келтіру және алдын алу құралдарының теңгерімділігі маңызды болып табылады. Осы тұрғыда қылмыстық заңнаманың бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге, сотталғандар тарапынан да, өзге адамдар тарапынан да жаңа құқық бұзушылықтардың алдын алуға барынша бағытталуы артатын болады. Қылмыстық-құқықтық нормалардың санкциясын қалыптастыру кезінде олардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі мен құқық бұзушылық сипатына мөлшерлес болу қағидаты мүлтіксіз сақталуға тиіс»¹.

Қабылданған қылмыстық жазалар жүйесі олардың мазмұны мен мақсаты бойынша ерекшеленетін қатаңдық дәрежесін

(қатаңдығы аз жаза түрінен неғұрылым қатаң түріне) ескере отырып қалыптасады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚК) 52-бабының ережелеріне сәйкес «қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға оның түзелуі және жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін қажетті және жеткілікті жаза тағайындалуға тиіс. Егер жасалған қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделген жазаның онша қатаң емес түрі жазаның мақсатына жетуді қамтамасыз ете алмайтын болса ғана, ол үшін көзделгендері арасынан неғұрлым қатаң жаза түрі тағайындалады»². Осыған байланысты ғалымдардың келесі пікірі әділ болып көрінеді: «Қылмыстық саясаттың міндеттері мен қағидаттарына негізделген қылмыстық-құқықтық санкциялар жүйесін айқындау қылмыс жасауға кінәлі адамдарға әсер етудің тиімділігін қамтамасыз етудің және жаңа қылмыстардың жасалуының алдын алудың қажетті шарты болып табылады, ал сайып келгенде – мемлекеттің қылмыстық-құқықтық саясатының тиімділігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып

¹ Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 ж. 15 қазандағы № 674 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (жүгінген күні: 05.03.2024).

² Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 ж. 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 05.03.2024).

табылады» [1, 419 б.].

Материалдар мен әдістер. Мақалада Қазақстан Республикасының және шет мемлекеттердің нормативтік құқықтық актілері пайдаланылады, кейбір авторлардың қылмыстық жаза ретінде танылатын еселенген мөлшердегі айыппұлдың ерекшеліктері туралы еңбектері мен дереккөздері, мақала материалдары мен басылымдар және т.б. ғылыми жұмыстар мен ақпарат көздері көрсетілген. Мақаланы дайындау шеңберінде айыппұлдың еселенген мөлшеріндегі түрінің құқықтық реттеу ерекшеліктерін анықтау үшін қылмыстық заңнама нормаларын зерттеу кезінде салыстырмалы-құқықтық талдау әдісі қолданылды. Логикалық әдісті қолдану қылмыстық заңнама нормаларына талдау жүргізуге, қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер/талқылау. Қазақстан Республикасының қылмыстық саясатын іске асыру бағыттарының бірі бас бостандығынан айыруға байланысты емес қылмыстық жазаларды қолдану мүмкіндігін кеңейту болып табылады, оның ішінде айыппұл сияқты жаза түрін атап өткен жөн. Айыппұл қылмыстық жазаның тиімді түрлерінің бірі болып танылады. «Айыппұл мемлекетке табыс әкелуге қабілетті, сондықтан мемлекеттік органдар бұл жазаға қызығушылық танытады және оны қолдану негізсіз болмайды. Айыппұл жазаның басқа түрлеріне қарағанда аз репрессияға ие» [2].

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы айыппұл түріндегі жазаны қылмыс жасағаны үшін де, қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін де кінәліге қатысты негізгі жазалардың бірі ретінде көздейді. Қылмыстық жазалар жүйесіндегі айыппұл бірінші орында және жазалардың ең қатандығы аз түрлеріне жатқызуға болады.

Шетелдік тәжірибені зерттеу айыппұлды жаза түрі ретінде қолданудың жеткілікті таралуын көрсетеді. В.Н. Додоновтың пікірінше «айыппұл қылмыстық жазаның бір түрі ретінде әлемнің барлық елдерінің заңнамасында көзделген. Олардың көпшілігінде бұл жазаның ең көп қолданылатын түрі. Әлемнің барлық дерлік

елдерінде айыппұл негізгі және қосымша жаза ретінде әрекет етуі мүмкін. Сонымен қатар ол әрдайым негізгі жаза ретінде баламалы (ең алдымен бас бостандығынан айыру) және мүмкін болатын жалғыз жаза ретінде әрекет етеді» [3, 322-б.].

Кейбір шет елдердің қылмыстық заңнамасы бойынша айыппұл институтына қатысты «қазіргі әлемде айыппұл мөлшерін есептеудің бірнеше негізгі жүйелері белгілі, оларды таңдау ұлттық дәстүрлерге, елдің экономикалық жағдайларына және қылмыстық әрекеттің ерекшеліктеріне байланысты» [3, 323-б.]. Айыппұлдың мөлшерлерінің түрлері ішінде мыналарға назар аударуға болады:

1) жеткілікті тұрақты ақша жүйесі бар елдер үшін айыппұл мөлшерлемесін немесе оның шегін ұлттық валюта бірліктерінде белгілеу тән (Ұлыбритания, АҚШ, Швеция, Жапония, евро аймағының мемлекеттері);

2) посткеңестік кеңістік елдері үшін шартты өлшем бірліктерінде айыппұл мөлшерін белгілеу тән, мысалы, ең төменгі жалақы мөлшері (әдетте үкім шығарылған күні белгіленген ең төменгі айлық жалақы), айлық есептік көрсеткіш, ең төменгі күнкөріс деңгейі және т.б. (Әзірбайжан, Армения, Беларусь, Қырғызстан, Қазақстан, Литва және т.б.);

3) айыппұлдың мөлшерін күндізгі ставкаларда белгілеу (сот үкім шығару кезіндегі адамның жеке және материалдық жағдайын ескере отырып, әрбір нақты жағдайда күнделікті ставканы айқындайды, бұл жазаны барынша дараландыруға қол жеткізеді. Германия, Дания, Мексика және Эстонияда сот, әдетте, адамның орташа тәуліктік кірісі бар немесе болуы мүмкін таза кірістен шығады);

4) айыппұл мөлшері оны заңсыз алынған пайда сомасына, ұрланғанның құнына, қылмыстық айналым мөлшеріне және т.б. пайызбен немесе еселенген сомадан тұрады (атап айтқанда Испанияда, ҚХР-да қолданылады) [3, 323-б.].

«Әлемнің басқа елдерінде табысқа негізделген айыппұлдардың мөлшерін белгілейтін жүйелер жүз жылға жуық уақыт болды. «Күндізгі айыппұл» деп аталатын ең көп таралған модель адамның күнделікті

кірісіне сәйкес айыппұлдарды есептейді. Бұл модельдер тағайындалған жазалардың пропорционалдылығын қамтамасыз етеді, айыппұлдардың тиімділігін жаза ретінде арттырады және тіпті айыппұлдарды түрмеге балама ретінде пайдалануға мүмкіндік береді деп саналады» [4].

Алынған пайда сомасына, ұрланған мүлікке және т.б. қатысты еселенген мөлшерде тағайындалған айыппұл түрі ерекше ғылыми қызығушылық тудырады. Бұл институт, біздің ойымызша, жаңа және ең тиімді болып табылады.

Қылмыстық жаза ретінде еселенген мөлшердегі айыппұл түрі кейбір Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (бұдан әрі – ТМД) елдерінің қылмыстық заңнамасында қарастырылған. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 46-бабына сәйкес «айыппұл ... тауардың құнының немесе коммерциялық пара беру сомасының, келісімшарттық қызмет қызметкерінің, келісімшартты басқарушының, сатып алуды жүзеге асыру жөніндегі комиссия мүшесінің және мемлекеттік немесе муниципалдық қажеттіліктерді қамтамасыз ету үшін тауарларды, жұмыстарды, қызметтерді сатып алу саласындағы тапсырыс берушінің мүдделерін білдіретін өзге де уәкілетті тұлғалардың пара алуымен, парамен немесе заңсыз өткізілген ақша қаражатының сомасының және (немесе) ақша құралдарының құнының еселенген мөлшерімен есептеледі»³.

Әзербайжан Республикасының Қылмыстық заңының нормаларына сәйкес экономикалық қызмет саласындағы кейбір қылмыстардың (заңсыз кәсіпкерлік, жалған кәсіпкерлік және т.б.) баптарының санкцияларында, мысалы, қылмыс нәтижесінде келтірілген залалдың (алынған табыстың) екі еседен төрт есеге дейінгі сомасына айыппұлдар көзделеді⁴.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының еселенген мөлшердегі айыппұл институтын қолдану бөлігіндегі нормалары шет елдердің осындай жазаны қолдану бойынша ең жақсы тәжірибесін, оның ішінде осындай түрдегі айыппұл мөлшерін белгілеу тәсілдерін зерделеуді ескере отырып регламенттеледі.

2014 жылғы редакцияда қабылданған ҚР ҚК-де айыппұл айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір мөлшерінде белгіленген, оның мөлшерін мемлекет әр жылға белгілейді, сонымен қатар еселенген мөлшердегі айыппұл да қарастырылған болатын. Айта кету керек, айыппұлдың бұл түрін құқықтық реттейтін қылмыстық-құқықтық нормаға оны жетілдіруге бағытталған келесі өзгерістер мен толықтырулар енгізілді:

1) қолданысқа енгізу сәтінде 2014 жылғы ҚР ҚК 41-бабының 1-бөлігі (*2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша*), айыппұл пара сомасының немесе құнының еселенген мөлшерінде көзделді және ҚР ҚК Ерекше бөлігінің тиісті бабының санкциясында белгіленген мөлшерде ҚР ҚК 366, 367 және 368-баптары бойынша қылмыстар үшін ғана тағайындалды⁵ (пара алу, пара беру және парақорлыққа делдал болу құрамдары бойынша санкцияда қарастырылған параның еселенген сомасы мөлшерінде);

2) бұдан әрі осы нормаға айыппұлдың еселенген мөлшерін нақтылау және жасағаны үшін бірнеше айыппұл қолдану көзделген құрамдар тізбесін кеңейту бөлігінде өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқық қорғау жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2017 жылғы 3 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңымен ҚР ҚК-не өзгерістер мен толықтырулар енгізілді⁶ және ҚР ҚК 41-бабының 1 және 2-бөлімдері келесі

³ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 12.11.2018) [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 06.03.2024).

⁴ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (30 dekabr 1999-cu il tarixli 787-IQ sayılı Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə təsdiq edilmişdir) [Electronic resource] – Access mode: https://e-qanun.az/framework/46947#_Toc89058491 (Access date: 07.03.2024).

⁵ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 05.03.2024).

⁶ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқық қорғау жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2017 ж. 3 шілдедегі № 84-VI ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000084#7> (жүгінген күні: 10.03.2024).

редакцияда нақтыланды (2017 жылғы 3 шілдедегі жағдай бойынша):

«1. Айыппұл осы Кодексте көзделген шекте, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір санына сәйкес келетін мөлшерде не пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, немесе алынған кіріс сомасына не бюджетке түспеген төлемдер сомасына еселенген мөлшерде тағайындалатын ақшалай өндіріп алу.

2. Айыппұл қылмыстық теріс қылықтар үшін – айлық есептік көрсеткіштің жиырма бестен бес жүзге дейінгі шегінде, қылмыстар үшін – айлық есептік көрсеткіштің бес жүзден он мыңға дейінгі шегінде, ал осы Кодекстің 245 (үшінші бөлігінде), 253 (екінші, үшінші, бесінші, алтыншы бөліктерінде), 307 (үшінші бөлігінің 2) тармағында), 366, 367 және 368-баптарында көзделген қылмыстар үшін осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабының санкциясында белгіленген мөлшерде белгіленеді. Айыппұл мөлшерін жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлығын және сотталған адамның мүлдіктік жағдайын ескере отырып, сот айқындайды»⁷;

3) қолданыстағы қылмыстық заңның 41-бабындағы еселенген мөлшердегі айыппұлдың құқықтық реттеу мәселелері «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнама мен құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдар қызметін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2018 жылғы 12 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңымен анықталған⁸. Осы Заңға сәйкес ҚР ҚК 41-бабы жаңа редакциясында жазылған, соның ішінде еселенген мөлшердегі айыппұл мәселелері келесідей анықталған (ҚР ҚК 41 бабының 1, 2 бөліктері):

«1. Айыппұл – осы Кодексте көзделген шекте, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір санына сәйкес келетін мөлшерде не пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, жымқырылған мүлік құнына, алынған кіріс сомасына немесе бюджетке түспеген төлемдер сомасына еселенген мөлшерде тағайындалатын ақшалай өндіріп алу.

2. Айыппұл қылмыстық теріс қылықтар үшін – айлық есептік көрсеткіштің жиырмадан екі жүзге дейінгі шегінде, қылмыстар үшін айлық есептік көрсеткіштің екі жүзден он мыңға дейінгі шегінде не еселенген мөлшерде белгіленеді»⁹.

Соңғы енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес, заң шығарушы еселенген мөлшерде белгіленетін айыппұл түріндегі жаза қарастырылатын қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамының нақты тізбесі көзделетін практикадан бас тартты деген қорытынды жасауға болады. Енді зерттеліп отырған айыппұл түрін құқықтық реттеу бойынша жалпы норма қарастырылған және заң шығарушы ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің бабында айқындалған санкцияларда жазаның осы түрін белгілеген. Талдау көрсеткендей, еселенген мөлшердегі айыппұл тек қылмыс жасағаны үшін тағайындалады, ал қылмыстық құқық бұзушылықтардың құрамдары бұрынғыдай нақтыланбаған.

Осылайша, айыппұл жаза ретінде балама түрде келесідей тағайындалуы мүмкін:

- ҚР ҚК-де көзделген шектерде ҚР заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштердің белгілі бір санына сәйкес мөлшерде;

- пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, жымқырылған мүлік құнына, алынған кіріс сомасына немесе бюджетке түспеген

⁷ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 05.03.2024).

⁸ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнама мен құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдар қызметін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2018 ж. 12 шілдедегі № 180-VI ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000180#z17> (жүгінген күні: 10.03.2024).

⁹ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 05.03.2024).

төлемдер сомасына еселенген мөлшерде.

Айлық есептік көрсеткіштің мөлшерін заң шығарушы күнтізбелік жылға белгілейді және ҚР Бюджет заңнамасымен қарастырылады. Айлық есептік көрсеткіштердің мөлшері ҚР ҚК 41-бабының 2-бөлігіне және нақты қылмыстық-құқықтық нормалардың санкцияларына сәйкес шегінде көзделеді.

Қылмыстық заңға сәйкес айыппұлдың еселенген мөлшері келесі бірліктерде анықталған:

- пара сомасы немесе құны;
- берілген ақша сомасы немесе берілген мүлік құны;
- жымқырылған мүлік құны;
- алынған кіріс сомасы;
- бюджетке түспеген төлемдер сомасы.

Қолданыстағы ҚР ҚК қылмыстық құқық бұзушылық санкцияларын талдау мынадай қылмыстық құқық бұзушылықтардың санкцияларында еселенген мөлшерде айыппұл көзделетінін көрсетеді:

- 189-баптың 3-бөлігі 2) тармақшасы бойынша (Сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу) әрекет жасағаны үшін – жымқырылған мүліктің он еселенгеннен жиырма еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл;

- 190-баптың 3-бөлігі 2) тармақшасы бойынша (Алаяқтық) әрекет жасағаны үшін – жымқырылған мүліктің он еселенгеннен жиырма еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл;

- 245-баптың 3-бөлігі бойынша (Ұйымдарға салынатын салықты және (немесе) бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді төлеуден жалтару) іс-әрекет жасағаны үшін – бюджетке түспеген төлемдер сомасының екі еселенгеннен үш еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл;

- 253-баптың 2, 3, 5, 6-бөліктері бойынша (Параға коммерциялық сатып алу) іс-әрекеттер жасағаны үшін – тиісінше берілген ақша сомасының немесе берілген мүлік құнының отыз еселенгеннен сексен еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл;

- 307-баптың 3-бөлігі 2) тармақшасы (Заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру) бойынша іс-әрекет жасағаны үшін – алынған кіріс сомасының он еселенгеннен жиырма

еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл;

- 366-баптың 1, 1-1, 2, 3, 4-бөліктері бойынша (Пара алу) әрекеттер жасағаны үшін – тиісінше параның жиырма еселенгеннен сексен еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл;

- 367-баптың 1, 2, 3, 4-бөліктері бойынша (Пара беру) әрекеттер жасағаны үшін – тиісінше параның жиырма еселенгеннен алпыс еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл;

- 368-баптың 1, 2-бөліктері бойынша (Парақорлыққа делдал болу) іс-әрекеттер жасағаны үшін – тиісінше параның он еселенгеннен отыз еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл тағайындалады.

Аталған өзгерістер қабылданғанға дейін қылмыстық заңның редакциясымен салыстыра отырып, заңшығарушы қылмыстық жаза ретінде еселенген мөлшерде айыппұл салуды көздейтін іс-әрекеттер тізбесін едәуір кеңейткенін атап өткен жөн.

Қарастырылған іс-әрекеттердің тізбесінде экономикалық қызмет саласында, коммерциялық және өзге де ұйымдардағы қызмет мүдделеріне, халық денсаулығы мен адамгершілікке қарсы қылмыстардың кейбір құрамдарын жасағаны үшін еселенген мөлшердегі айыппұл қарастырғанын анықтауға болады. Көрсетілген қылмыс түрлері үшін еселенген мөлшердегі айыппұл салу қисынды және орынды болып көрінеді, өйткені аталған санаттағы іс-әрекеттер ең алдымен мүлікті жымқыруға, заңсыз табыс алуға немесе бюджетке төлемдерді төлемеуге бағытталған. Сонымен қатар аталған қылмыстық іс-әрекеттердің арасында бірқатар сыбайлас жемқорлық қылмыстар қарастырылған: ҚР ҚК 189-баптың 3-бөлігі 2) тармақшасы, 190-баптың 3-бөлігі 2) тармақшасы, 366-баптың 1, 1-1, 2, 3, 4-бөліктері, 367-баптың 1, 2, 3, 4-бөліктері, 368-баптың 1, 2-бөліктері (ҚР ҚК 3-бабының 29)-тармағында сыбайлас жемқорлық қылмыстар тізімі қарастырылған).

В.А. Уткиннің пікірінше «қоғамдық қауіптілігі ең алдымен олар келтірген мүліктік залалмен немесе кінәлінің материалдық пайдасының көлемімен анықталатын қылмыстар сияқты, ақшалай қаражаттың

(ақша құралдарының) заңсыз қозғалысы кезінде айыппұлды «еселенген» есептеу негізінен рұқсат етіледі... Бірақ пара алу және коммерциялық пара беру кезінде еселенген айыппұлды қолдану дұрыстығына күмәнданудың маңызды себептері бар. Өйткені, олардың қоғамдық қауіптілігінің сипаты мен дәрежесі, сайып келгенде, пара алу немесе пара беру сомасымен емес, коммерциялық және басқа ұйымдардағы және мемлекеттік билік саласындағы қызмет мүдделері саласындағы, мемлекеттік қызмет мүдделері мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарындағы қызмет саласындағы қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастардың бұзылу дәрежесімен анықталады» [5, 9-б.].

Осы ұстанымды қолдай отырып, еселенген мөлшердегі айыппұл қолданған кезде жазаның бұл түрі қылмыс жасаған адамдарға қатысты қолданылатын ең қатаң емес негізгі жазалардың бірі болып табылатындығын ескеру қажет деп санаймыз. Ал, сыбайлас жемқорлық қылмыстардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі айтарлықтай жоғары болып табылады. Т.Г. Махановтың пікірі бойынша «қазіргі таңда, аталған санаттағы қылмыстар үшін жаза тағайындау мәселесі өзекті болып отыр, себебі қоғамға аяны бұл қылмыстардың қоғамға қауіптілік дәрежесі едәуір жоғары» [6, 26-б.].

Аталған қол сұғушылықтар мемлекеттік биліктің беделіне нұқсан келтіруге, мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделерін бұзуға бағытталған. Біздің пікірімізше, парақорлық жасау кезінде еселенген мөлшердегі айыппұлды қолдану орынсыз болып көрінеді. Осыған байланысты

ҚР ҚК 366-368-баптарының санкциясынан тиісті нормаларды алып тастай отырып, сыбайлас жемқорлық қылмыстарға қатысты негізгі жаза түріндегі еселенген мөлшердегі айыппұлды қолданудан бас тарту ұсынылады.

Сонымен қатар қарастырылып отырған айыппұл түрінің ерекшеліктерін ескере отырып, меншікке қарсы (мысалы, ұсақ-түйек жымқыру, ұрлық, мал ұрлау, тонау, қорқытып алу, сыбайлас жемқорлық құрамдарын қоспағанда сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу және алаяқтық) және экономикалық қызмет саласында (мысалы, заңсыз кәсіпкерлік, заңсыз банктік, микроқаржылық немесе коллекторлық қызмет, қылмыстық жолмен алынған ақшаны және (немесе) өзге мүлікті заңдастыру (жылыстату) және экономикалық контрабанда) жасалған кейбір қылмыстық әрекеттер үшін қарастыру ұсынылады. Жоғарыда айтылғандар, біздің ойымызша, еселенген мөлшердегі айыппұлдың мақсатын толық көлемде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Еселенген мөлшердегі айыппұлды қолдануға болатын қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамдарының санын көбейтуді қылмыстық заңнаманы жетілдіру бағыттарының бірі ретінде қарастыруға болады. Осындай түріндегі айыппұл институтын кеңейту жөніндегі шаралар, біздің ойымызша, бас бостандығынан айырудың баламалы жазалау шараларын, оның ішінде меншікке қарсы және экономикалық қызмет саласында кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін пайдалану жөніндегі іс-шараларды іске асыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Меркурьев, В.В. Некоторые вопросы уголовного наказания в виде штрафа, кратного сумме взятки, по уголовному законодательству Республики Казахстан / В.В. Меркурьев, Т.Г. Маханов, В.С. Минская // Всероссийский криминологический журнал. – 2017. – № 2. – С. 416-425.
2. Malykova, S.B. Some issues of execution of criminal punishment in the form of a fine / S.B. Malykova, N. Akraeva // European journal of law and political sciences. – 2015. – № 1. – Pp. 75-76.
3. Додонов, В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография; под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы / В.Н. Додонов. – М., 2009. – 448 с.
4. A. Schierenbeck. The Constitutionality of Income-Based Fines / The University of Chicago

Law Review [Electronic resource] – Access mode: <https://lawreview.uchicago.edu/print-archive/constitutionality-income-based-fines> (Access date: 12.03.2024).

5. Уткин, В.А. Парадоксы штрафа / В.А. Уткин // Уголовная юстиция. – 2014. – № 2 (4). – С. 9-12.

6. Маханов, Т.Ф. Сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін тағайындалатын қосымша жазалардың кейбір мәселелері / Т.Ф. Маханов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2018. – № 2 (8). – 24-32 б.

References:

1. Merkur'ev, V.V. Nekotorye voprosy ugovnogo nakazaniya v vide shtrafa, kratnogo summe vzjatki, po ugovnomu zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan / V.V. Merkur'ev, T.G. Mahanov, V.S. Minskaja // Vserossijskij kriminologicheskij zhurnal. – 2017. – № 2. – S. 416-425.

2. Malykova, S.B. Some issues of execution of criminal punishment in the form of a fine / S.B. Malykova, N. Akpaeva // European journal of law and political sciences. – 2015. – № 1. – Pp. 75-76.

3. Dodonov, V.N. Sravnitel'noe ugovnoe pravo. Obshhaja chast': monografiya; pod obshh. i nauch. red. d.ju.n., professora, zasluzhennogo dejatelja nauki RF S.P. Shherby / V.N. Dodonov. – M., 2009. – 448 s.

4. A. Schierenbeck. The Constitutionality of Income-Based Fines / The University of Chicago Law Review [Electronic resource] – Access mode: <https://lawreview.uchicago.edu/print-archive/constitutionality-income-based-fines> (Access date: 12.03.2024).

5. Utkin, V.A. Paradoksy shtrafa / V.A. Utkin // Ugolovnaja justiciya. – 2014. – № 2 (4). – S. 9-12.

6. Mahanov, T.F. Sybajlas zhemqorlyq qylmystary yshin tarajyndalatyn qosymsha zhazalardyң kejbir meseleleri / T.F. Mahanov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2018. – № 2 (8). – 24-32 б.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Асель Муратовна Алибекова – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы заң пәндері кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: aselam@mail.ru.

Алибекова Асель Муратовна – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: aselam@mail.ru.

Alibekova Assel Muratovna – Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, e-mail: aselam@mail.ru.

УДК 343.24.01
МРНТИ 10.77.31

А.М. Алибекова, О.Б. Филипец

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О НАКАЗАНИИ В ВИДЕ ОГРАНИЧЕНИЯ СВОБОДЫ

Аннотация. Тенденции расширения сферы применения наказаний, не связанных с изоляцией от общества, оказывают существенное влияние на дальнейшее развитие уголовного и уголовно-исполнительного законодательства и вопросам их совершенствования. В статье проведен анализ правовой регламентации ограничения свободы как одного из основных наказаний, применяемых за совершение преступлений и вида наказания, не связанного с изоляцией осужденного от общества.

В ходе исследования рассмотрено современное состояние уголовного и уголовно-исполнительного законодательства в части правового регулирования наказания в виде ограничения свободы, определены особенности и признаки рассматриваемого наказания, изучен опыт некоторых зарубежных стран в части регламентации этого наказания. По итогам анализа сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование норм уголовного и уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан о наказании в виде ограничения свободы.

Ключевые слова: уголовное наказание; ограничение свободы; исполнение обязанностей; принудительный труд; исполнение наказания; осужденный; совершенствование законодательства.

А.М. Алибекова, О.Б. Филипец

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

БАС БОСТАНДЫҒЫН ШЕКТЕУ ТҮРІНДЕГІ ЖАЗА ТУРАЛЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация. Қоғамнан оқшауланумен байланысты емес жазаларды қолдану аясын кеңейту тенденциялары қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының одан әрі дамуына және оларды жетілдіру мәселелеріне айтарлықтай әсер етеді. Мақалада қылмыс жасағаны үшін қолданылатын негізгі жазалардың бірі ретінде бас бостандығын шектеуді құқықтық реттеуге және сотталғанды қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жаза түріне талдау жасалды. Зерттеу барысында бас бостандығын шектеу түріндегі жазаны құқықтық реттеу бөлігіндегі қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының қазіргі жағдайы қарастырылды, қарастырылып отырған жазаның ерекшеліктері мен белгілері анықталды, кейбір шет елдердің осы жазаны реттеу бөлігіндегі тәжірибесі зерделенді. Талдау қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасының бас бостандығын шектеу түріндегі жаза туралы қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының нормаларын жетілдіруге бағытталған тұжырымдар мен ұсыныстар тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: қылмыстық жаза; бас бостандығын шектеу; міндеттерін орындау; мәжбүрлі еңбек; жазаны орындау; сотталған; заңнаманы жетілдіру.

A.M. Alibekova, O.B. Filipets

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

SOME ASPECTS OF IMPROVING CRIMINAL LEGISLATION ON PUNISHMENT IN THE FORM OF RESTRICTION OF FREEDOM

Abstract. Trends in the expansion of the scope of punishments not related to isolation from society have a significant impact on the further development of criminal and penal enforcement legislation and issues of their

improvement. The article analyzes the legal regulation of restriction of freedom as one of the main punishments used for committing crimes and the type of punishment not related to the isolation of the convicted person from society. In the course of the study, the current state of criminal and penal enforcement legislation in terms of the legal regulation of punishment in the form of restriction of freedom is considered, the features and signs of the punishment in question are identified, the experience of some foreign countries in terms of regulating this punishment is studied. Based on the results of the analysis, conclusions and proposals aimed at improving the norms of the criminal and penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan on punishment in the form of restriction of freedom are formulated.

Keywords: criminal punishment; restriction of freedom; performance of duties; forced labor; execution of punishment; convicted person; improvement of legislation.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_95

Введение. В свете реализации Концепции правовой политики до 2030 года Республикой Казахстан (далее – РК) планомерно осуществляются положения, направленные на совершенствование уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, в т.ч. и в части правовой регламентации и практики исполнения уголовных наказаний. «В целях улучшения регулирования порядка и условий исполнения и отбывания наказаний и иных мер уголовно-правового регулирования, а также усиления охраны прав и свобод осужденных требуется дальнейшее совершенствование уголовно-исполнительного законодательства, в т.ч. путем его приближения к общепризнанным международным стандартам»¹.

Ограничение свободы как вид наказания является одним из важных и необходимых мер государственного принуждения в отношении осужденного, который не связан с изоляцией такого лица от общества. По мнению Д. Олимовой «включение ограничения свободы в качестве альтернативы тюремному заключению, не связанного с изоляцией осужденного от общества ... является прямым проявлением гуманизации уголовно-правовой политики страны» [1]. На наш взгляд, применение указанного вида наказания может оказать положительное воздействие в части исправления осужденного в связи с тем, что такое лицо не изолировано от своей привычной социальной среды, отсутствием негативных факторов, влияющих на

формирование в дальнейшем позитивного поведения осужденного.

Цель и задачи. Основная цель публикации – проведение анализа уголовного и уголовно-исполнительного законодательства по правовой регламентации наказания в виде ограничения свободы, с выработкой предложений и выводов по совершенствованию законодательства в рассматриваемой сфере. Задачи статьи – изучить современное состояние законодательства об ограничении свободы, отдельные вопросы практики исполнения рассматриваемого вида наказания, проведение сравнительно-правового анализа опыта некоторых зарубежных стран и национального законодательства об ограничении свободы.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования стали результаты работ ученых по вопросам правового регулирования наказания в виде ограничения свободы, нормативные правовые акты РК и некоторых зарубежных стран, регламентирующие рассматриваемый вид наказания. В рамках подготовки статьи для выявления особенностей и проблем нормативного закрепления ограничения свободы применялся метод сравнительно-правового анализа при изучении норм уголовного законодательства, регламентирующего наказание в виде ограничения свободы. Применение логического метода позволило провести анализ норм уголовного законодательства при выявлении основных

¹ Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: указ Президента Республики Казахстан от 15 окт. 2021 г. № 674 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 20.03.2024).

признаков рассматриваемого вида наказания, подготовить предложения по совершенствованию уголовного и уголовно-исполнительного законодательства.

Результаты/обсуждение. Ограничение свободы предусматривается статьей 44 Уголовного кодекса РК (далее – УК РК) и является одним из видов основных наказаний, который может применяться в отношении лица, признанного виновным в совершении преступления.

Рассматриваемый вид наказания в системе наказаний занимает важное место и оказывает существенное значение при выборе альтернативных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества. Как справедливо отмечают А.В. Орлов и М.С. Окшин «ограничение свободы в качестве основного наказания, ... является одной из наиболее перспективных мер уголовно-правового воздействия на осужденных, выступающих реальной альтернативой лишению свободы. При достаточно невысокой затратности ограничение свободы позволяет добиться достижения целей применения уголовных наказаний и не создает проблем в постпенитенциарной адаптации осужденного» [2, 28 стр.].

Солидарны с мнением М.М. Хайдарова, который считает, что «ограничение свободы проявляется в запрещении (ограничении) судом определенных прав и свобод осужденного. Понятно, что закон предусматривает, что в рамках ограничения свободы суд ограничивает конституционно-правовой статус личности. Речь идет о принуждении человека терпеть определенные лишения, и это является карательным признаком ограничения свободы» [3].

Согласно статье 44 УК РК ограничение свободы заключается «в установлении пробационного контроля за осужденным на срок от шести месяцев до семи лет и привлечении его к принудительному труду

по сто часов ежегодно в течение всего срока отбывания наказания. Ограничение свободы отбывается по месту жительства осужденного без изоляции от общества. Принудительный труд организуется местными исполнительными органами в общественных местах и отбывается не свыше четырех часов в день»².

В соответствии с пунктом 10-1 нормативного постановления Верховного суда РК «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания» от 25 июня 2015 года № 4 «наказание в виде ограничения свободы состоит в установлении и осуществлении пробационного контроля. В связи с чем, срок пробационного контроля должен совпадать со сроком назначаемого наказания. Статья 44 УК также устанавливает срок привлечения к принудительному труду – сто часов ежегодно. Увеличение или снижение этого срока недопустимо»³.

Из указанных норм следует, что ограничение свободы как вид наказания заключается в следующем:

- установлении ограничений, которые осуществляются путем выполнения осужденным определенных обязанностей;
- осуществлении пробационного контроля за осужденным в период отбывания наказания;
- привлечении к принудительному труду, устанавливаемого в определенном количестве часов.

К обязанностям, которые должен выполнить осужденный к ограничению свободы, законодатель относит:

- «не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления уполномоченного государственного органа, осуществляющего контроль за поведением осужденного;
- не посещать определенные места;
- пройти курс лечения от психических, поведенческих расстройств (заболеваний), связанных с употреблением психоактивных веществ, заболеваний, передающихся

² Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z318> (дата обращения: 25.03.2024).

³ О некоторых вопросах назначения уголовного наказания: нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 25 июня 2015 г. № 4 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000004S> (дата обращения: 26.03.2024).

половым путем;

- осуществлять материальную поддержку семьи;

- другие обязанности, которые способствуют исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых уголовных правонарушений»⁴.

Согласно статье 21 Конституции РК правом свободного передвижения по территории РК и свободного выбора местожительства, кроме случаев, оговоренных законом, правом выезжать за пределы Республики обладает любой гражданин и человек⁵, которые являются одним из важных прав и свобод. В своих правах и свободах могут быть ограничены только по закону. Применительно к указанным свободам ограничение может иметь место только в случае признания лица виновным в совершении преступного деяния по приговору суда.

Несмотря на указанные ограничения на передвижение, выборе места проживания, в целом такое лицо находится в кругу своих близких, тем самым сохраняются семейные узы, что способствует созданию благоприятных условий ресоциализации осужденного в обществе и его адаптации, что, по нашему мнению, является существенным обстоятельством при применении рассматриваемого вида уголовного наказания.

Обязанности лица пройти курс лечения от психических, поведенческих расстройств (заболеваний), связанных с употреблением психоактивных веществ, заболеваний, передающихся половым путем либо осуществлять материальную поддержку семьи направлены, прежде всего, на восстановление здоровья осужденного и на улучшение материального состояния семьи такого лица, что в целом должно способствовать в дальнейшем нормализации повседневной жизни осужденного и его близких.

Несмотря на положительные аспекты применения ограничения свободы,

среди ученых высказывается мнение, что данный вид наказания может оказывать существенное негативное влияние на осужденного. Так, по мнению Т.Ю. Кузьминой «кроме ограничения важнейших конституционных прав, ограничение свободы как вид наказания оказывает серьезное психологическое влияние на осужденного. Это связано с тем, что лицо, ограниченное в своих правах, находится в обществе среди свободных людей. Наложённые обременения ощущаются осужденным в такой обстановке гораздо сильнее, острее. Ведь его окружают свободные люди, распоряжающиеся своей жизнью по своему усмотрению, действующие согласно своим желаниям. И, возможно, с данной точки зрения, морально легче отбывать наказание в местах лишения свободы, где все лица находятся в равных условиях» [4, 231 стр.]. На наш взгляд, учитывая условия отбывания ограничения свободы и, для сравнения, лишения свободы, в случае применения ограничения свободы осужденный имеет больше возможностей для сохранения социальных связей, и нормализации в дальнейшем своего положения в обществе, нежели при отбывании срока лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной системы.

В части определяемых законодателем обязанностей в отношении осужденного к ограничению свободы нет однозначного перечня в уголовных законах стран ближнего зарубежья. Следует отметить, что по уголовному законодательству некоторых стран перечень устанавливаемых обязанностей несколько иной.

К примеру, согласно частям 2 и 3 статьи 62 УК Кыргызской Республики (далее – УК КР) перечень обязанностей делится на две категории: те, которые возлагаются судом на осужденного для эффективного исполнения и те, которые суд вправе возложить при назначении наказания в виде ограничения

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z318> (дата обращения: 25.03.2024).

⁵ Конституция Республики Казахстан: от 30 авг. 1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 20.03.2024).

свободы.

Так, по части 2 статьи 62 УК КР «на осужденных к ограничению свободы судом возлагаются следующие обязанности:

- 1) явиться в органы пробации по месту жительства в течение десяти дней с момента вступления приговора суда в законную силу;
- 2) являться два раза в месяц в органы пробации для регистрации и участия в профилактических беседах;
- 3) не выезжать за пределы страны;
- 4) уведомлять органы пробации о месте жительства, работы и учебы, а также об их изменении;
- 5) получать разрешение органов пробации на краткосрочный выезд с места жительства;
- 6) не употреблять психоактивные вещества;
- 7) участвовать в программах ресоциализации, назначаемых органами пробации»⁶.

Согласно части 3 статьи 62 УК КР «суд при назначении наказания в виде ограничения свободы вправе возложить на лицо одну или более из следующих обязанностей:

- 1) не посещать определенные места;
- 2) воздержаться от определенного рода действий или занятий;
- 3) находиться в определенное судом время суток по месту жительства;
- 4) поступить на работу или учебу к установленному судом сроку;
- 5) возместить в определенный судом срок ущерб, причиненный потерпевшему;
- 6) не контактировать с определенными лицами;
- 7) пройти курс лечения от алкогольной, наркотической, психотропной, токсической зависимости или от болезни, представляющей опасность для здоровья других лиц, на что им предварительно было дано согласие;
- 8) по требованию органа пробации извещать его об исполнении обязанностей, возложенных судом»⁷.

Анализ указанных обязанностей показывает, что кыргызским законодателем

в качестве обязательных для исполнения обязанностей указаны как меры организационного характера (установление времени, сроков, количество посещений и уведомления органов пробации), так и обязанности направленные на ресоциализацию и исправление осужденного лица.

Из числа обязанностей, которые могут быть наложены на осужденного по усмотрению суда, интерес представляют обязанности поступить на работу или учебу к установленному судом сроку, возместить в определенный судом срок ущерб, причиненный потерпевшему, не контактировать с определенными лицами. На наш взгляд, указанные меры в большей степени могут способствовать исправлению осужденного лица (в связи с поступлением на работу или учебу), при этом такому лицу предоставляется возможность ограничить общение и контакты с определенными лицами, возможно из криминального прошлого осужденного лица. Указанный положительный опыт может быть заимствован в отечественный уголовный закон, что способствует достижению целей наказания в отношении осужденного к ограничению свободы.

Одним из обязательных элементов наказания в виде ограничения свободы является привлечение к принудительному труду, устанавливаемого в определенном количестве часов.

Применительно к термину принудительный труд необходимо руководствоваться положением статьи 2 Конвенции о принудительном или обязательном труде, в соответствии с которым под таким трудом понимается «всякая работа или служба, требуемая от какого-либо лица под угрозой какого-либо наказания, для которой это лицо не предложило добровольно своих услуг». При этом, следует отметить, что всякая работа или служба, требуемая от какого-либо лица вследствие приговора,

⁶ Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза кодекси: Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы № 127 [Electronic resource] – Access mode: <https://cbd.minjust.gov.kg/3-38/edition/2087/kg> (Access date: 28.03.2024).

⁷ Там же.

вынесенного решением судебного органа, при условии, что эта работа или служба будет производиться под надзором и контролем государственных властей и что указанное лицо не будет уступлено или передано в распоряжение частных лиц, компаний или обществ⁸ не включается в термин принудительного труда.

Согласно статье 44 УК РК при назначении ограничения свободы привлечение осужденного к принудительному труду осуществляется по сто часов ежегодно в течение всего срока отбывания наказания. Принудительный труд организуется местными исполнительными органами в общественных местах и отбывается не свыше четырех часов в день.

Уголовным законом РК предусматриваются категории лиц, в отношении которых не применяется принудительный труд. К таковым относятся:

- осужденные, имеющие постоянное место работы или занятые на учебе;
- несовершеннолетние;
- беременные женщины;
- женщины, имеющие малолетних детей в возрасте до трех лет;
- мужчины, воспитывающие в одиночку малолетних детей в возрасте до трех лет;
- женщины в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет;
- мужчины в возрасте шестидесяти трех и свыше лет;
- лица с инвалидностью первой или второй группы;
- осужденные, которым наказание заменено на ограничение свободы сроком менее шести месяцев⁹.

Уголовно-исполнительным кодексом РК (далее – УИК РК) регламентируется порядок организации и применения принудительного труда. В соответствии с частью 2 статьи 63 УИК РК, привлечение осужденных к ограничению свободы к принудительному труду

организуется местными исполнительными органами в соответствии со статьями 57-59 УИК РК. В данном случае законодателем применяется отсылка к нормам о порядке исполнения наказания в виде привлечения к общественным работам.

По нашему мнению, законодатель отсылая к указанным нормам тем самым не определяет разницы между признаками таких основных видов наказания как ограничение свободы и привлечение к общественным работам. Применяя при привлечении к принудительному труду статьи 57-59 УИК РК, мы сталкиваемся с содержанием наказания в виде привлечения к общественным работам. И если по мнению законодателя такая форма правовой регламентации разных по содержанию институтов уголовного права возможна, то следует ли понимать, что по сути и по содержанию привлечение к общественным работам и принудительный труд это одно и то же и нет необходимости их различать по степени строгости наказаний (в данном случае привлечения к общественным работам и ограничения свободы).

Исходя из норм уголовно-исполнительного законодательства, к которым имеется ссылка в статье 63 УИК РК, следует, что и принудительный труд и наказание в виде привлечения к общественным работам «состоит в выполнении осужденным не требующих определенной квалификации бесплатных общественно полезных работ, организуемых местными исполнительными органами в общественных местах, расположенных по месту его жительства»¹⁰. И далее применяя нормы касательно порядка исполнения наказания в виде общественных работ в отношении принудительного труда, все больше убеждаемся в отсутствии различий между указанными видами наказаний.

Для достижения целей наказания представляется необходимым законо-

⁸ О ратификации Конвенции о принудительном или обязательном труде: закон Республики Казахстан от 14 дек. 2000 г. № 120-II [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000120_ (дата обращения: 26.03.2024).

⁹ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z318> (дата обращения: 25.03.2024).

¹⁰ Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234#z267> (дата обращения: 30.03.2024).

дательное закрепление четких границ условий и порядка исполнения наказаний, в данном случае ограничения свободы (с применением принудительного труда) и привлечения к общественным работам.

Ранее УК РК 1997 года ограничение свободы не предусматривал привлечения в принудительному труду. Согласно статье 45 УК РК 1997 года такой вид наказания «состоял в наложении на осужденного судом определенных обязанностей, ограничивающих его свободу, и отбывается по месту его жительства под надзором специализированного органа без изоляции от общества сроком от одного года до семи лет»¹¹. Таким образом осужденный к ограничению свободы был обязан выполнять только обязанности согласно приговору суда в установленные сроки. В качестве отдельного вида наказания и отдельным порядком исполнения определялись общественные работы, которые заключались в «выполнении осужденным в свободное от основной работы или учебы время бесплатных общественно полезных работ, вид которых определяется актами местных исполнительных органов или органов местного самоуправления»¹². Представляется, что указанное положение позволило законодателю иметь четкие границы при определении признаков наказаний в виде ограничения свободы и привлечения к общественным работам.

Кроме того, исходя из названия наказания в виде ограничения свободы, следует, что содержание данного наказания должно заключаться в ограничении осужденного в реализации своих прав и свобод (таких, как, свобода передвижения, местонахождения и другие). По мнению Т.Н. Елисеевой «само название «ограничение свободы» свидетельствует о том, что ограничивается свобода личности» [5]. В этой связи дополнительное привлечение осужденного к принудительному труду в рамках данного вида наказания, на наш взгляд, является

чрезмерным. Если суд считает необходимым исправление осужденного только через привлечение его труду или определенным работам, то для такого решения в системе наказаний предусмотрено привлечение к общественным работам.

Следует отметить и опыт некоторых зарубежных стран в решении вопроса об отказе от принудительного труда при применении наказания в виде ограничения свободы. Так, согласно нормам уголовных законов Российской Федерации (статья 53) и Кыргызской Республики (статья 62) ограничение свободы в качестве наказания заключается в ограничении осужденного в реализации определенных прав и свобод путем выполнения установленных судом обязанностей без привлечения к принудительному труду.

Проведенный сравнительно-правовой анализ опыта зарубежных стран и ранее действовавшего уголовного законодательства РК, показал, что необходимо установление четких признаков уголовных наказаний для их разграничения, в целях правильного их применения.

Заключение. Учитывая изложенное, представляется целесообразным предусмотреть меры по совершенствованию уголовно-правовой нормы об ограничении свободы. В этой связи для усиления мер по исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых уголовных правонарушений перечень обязанностей, налагаемых судом на осужденного к ограничению свободы предлагается расширить, и предусмотреть помимо указанных следующие обязанности: обязанность поступить на работу или учебу к установленному судом сроку; возместить в определенный судом срок ущерб, причиненный потерпевшему; не контактировать с определенными лицами.

Кроме того, в целях установления четких признаков наказания в виде ограничения свободы предлагается отказаться от принудительного труда как составной

¹¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 16 июля 1997 г. № 167 (утратил силу) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ (дата обращения: 01.04.2024).

¹² Там же.

части рассматриваемого вида наказания, предусмотрев только ограничения в части реализации определенных прав и свобод с выполнением установленных судом обязанностей.

Таким образом, по итогам проведенного исследования сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование уголовного и уголовно-исполнительного законодательства РК в части правовой регламентации и практики исполнения наказания в виде ограничения свободы. В этой связи редакцию части 1 статьи 44 УК РК предлагается изложить в следующей редакции:

«1. Ограничение свободы состоит в установлении пробационного контроля за осужденным на срок от шести месяцев до семи лет. Ограничение свободы отбывается

по месту жительства осужденного без изоляции от общества».

В части 2 статьи 44 УК РК после слов «осуществлять материальную поддержку семьи;» дополнить следующими словами «поступить на работу или учебу к установленному судом сроку; возместить в определенный судом срок ущерб, причиненный потерпевшему; не контактировать с определенными лицами;».

Кроме того, часть 2 статьи 63 УИК, регламентирующего порядок привлечения осужденных к ограничению свободы к принудительному труду, предлагается исключить.

Указанные меры позволят конкретизировать содержание наказания в виде ограничения свободы и обеспечат его эффективное практическое применение.

Список использованной литературы:

1. Olimova, D. Execution Of Punishment In The Form Of Restriction Of Freedom In The Republic Of Uzbekistan [Electronic resource] / D. Olimova // The American Journal of Political Science Law and Criminology. – 2021. – № 3 (04). – Pp. 177-181. – Access mode: <https://inlibrary.uz/index.php/tajpslc/article/view/7221> (Access date: 04.05.2024).
2. Орлов, А.В. Ограничение свободы: проблемы законодательной регламентации / А.В. Орлов, М.С. Окшин // Вестник Самарского юридического института. – 2013. – № 1 (9). – С. 24-28.
3. Khaydarov, M.M. Some comments on the relationship between restriction of freedom and conditional sentence [Electronic resource] / M.M. Khaydarov // JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. – 2021. – № 6 (12). – Pp. 238-241. – Access mode: <https://repo.journalnrx.com/index.php/nx/article/view/62> (Access date: 02.04.2024).
4. Кузьмина, Т.Ю. Сущность ограничений, налагаемых на осужденного при назначении ограничения свободы / Т.Ю. Кузьмина // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2014. – № 1 (96). – С. 228-231.
5. Елисеева, Т.Н. Ограничение свободы в системе наказаний, не связанных с изоляцией от общества: историко-правовой анализ [Электронный ресурс] / Т.Н. Елисеева // Наука. Мысль: электронный периодический журнал. – 2017. – № 3-1. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ogranichenie-svobody-v-sisteme-nakazaniy-ne-svyazannyh-s-izolyatsiey-ot-obschestva-istoriko-pravovoy-analiz> (дата обращения: 07.04.2024).

References:

1. Olimova, D. Execution Of Punishment In The Form Of Restriction Of Freedom In The Republic Of Uzbekistan [Electronic resource] / D. Olimova // The American Journal of Political Science Law and Criminology. – 2021. – № 3 (04). – Pp. 177-181. – Access mode: <https://inlibrary.uz/index.php/tajpslc/article/view/7221> (Access date: 04.05.2024).
2. Orlov, A.V. Ogranichenie svobody: problemy zakonodatel'noj reglamentacii / A.V. Orlov, M.S. Okshin // Vestnik Samarskogo juridicheskogo instituta. – 2013. – № 1 (9). – S. 24-28.
3. Khaydarov, M.M. Some comments on the relationship between restriction of freedom and

conditional sentence [Electronic resource] / M.M. Khaydarov // JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. – 2021. – № 6 (12). – Pp. 238-241. – Access mode: <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/62> (Access date: 02.04.2024).

4. Kuz'mina, T.Ju. Sushhnost' ogranichenij, nalagaemyh na osuzhdenного pri naznachenii ogranichenija svobody / T.Ju. Kuz'mina // Vestnik Saratovskoj gosudarstvennoj juridicheskoy akademii. – 2014. – № 1 (96). – S. 228-231.

5. Eliseeva, T.N. Ogranichenie svobody v sisteme nakazaniy, ne svyazannyh s izoljaciej ot obshhestva: istoriko-pravovoj analiz [Jelektronnyj resurs] / T.N. Eliseeva // Nauka. Mysl': jelektronnyj periodicheskij zhurnal. – 2017. – № 3-1. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/ogranichenie-svobody-v-sisteme-nakazaniy-ne-svyazannyh-s-izolyatsiey-ot-obschestva-istoriko-pravovoy-analiz> (data obrashhenija: 07.04.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Асель Муратовна Алибекова – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы заң пәндері кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: aselam@mail.ru.

Алибекова Асель Муратовна – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: aselam@mail.ru.

Alibekova Assel Muratovna – Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, e-mail: aselam@mail.ru.

Оксана Борисовна Филипец – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы құқықтық пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Филипец Оксана Борисовна – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Filipets Oxana Borisovna – Assistant Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Law Enforcement Academy under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: f-oxana@mail.ru.

УДК 343.24; 343.82
МРНТИ 10.77.35; 10.83.21

Т.Е. Бисенова

*Костанайская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан*

ПРЕСТУПНОСТЬ И НАКАЗУЕМОСТЬ ЖЕНЩИН В КАЗАХСТАНЕ: ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Аннотация. Проблема осуждения женщин к наказанию в виде лишения свободы, равно как и пребывания женщин в условиях изоляции является одной из «неудобных» как для законодателя, так и для правозащитников. С одной стороны, сам факт принадлежности к женскому полу часто воспринимается как причина для применения более гуманных методов воздействия. С другой стороны, снисхождение, основанное исключительно на половой принадлежности, способно привести к нарушению принципа социальной справедливости. При этом криминологическая картина совершения женщинами общеуголовных преступлений, в том числе, и насильственных, ежегодно только ухудшается. Необходима выработка непротиворечивой методологии в вопросах применения и исполнения лишения свободы в отношении женщин при использовании дополнительных инструментов, доступных в рамках казахстанской правовой системы.

Ключевые слова: женская преступность; лишение свободы; насильственное преступление; убийство; тяжкий вред здоровью; семейно-бытовое насилие; необходимая оборона; суд присяжных.

Т.Е. Бисенова

*Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚЫЛМЫСЫ МЕН ЖАЗАЛАНУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ӘДІЛЕТТІЛІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚОСЫМША ҚҰРАЛДАРЫ

Аннотация. Әйелдерді бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға соттау мәселесі, сондай-ақ әйелдердің оқшаулану жағдайында болуы заң шығарушы үшін де, құқық қорғаушылар үшін де «ыңғайсыз» мәселелердің бірі болып табылады. Бір жағынан, әйел жынысына жату фактісі көбінесе адамгершілік әсер ету әдістерін қолданудың себебі ретінде қабылданады. Екінші жағынан, тек жыныстық қатынасқа негізделген жұмсақтық әлеуметтік әділеттілік принципін бұзуға әкелуі мүмкін. Сонымен қатар әйелдердің жалпы қылмыстық, оның ішінде зорлық-зомбылық қылмыстарын жасауының криминологиялық көрінісі жыл сайын нашарлайды. Қазақстандық құқықтық жүйе шеңберінде қолжетімді қосымша құралдарды пайдалану кезінде әйелдерге қатысты бас бостандығынан айыруды қолдану және орындау мәселелерінде дәйекті әдіснаманы әзірлеу қажет.

Түйінді сөздер: әйелдер қылмысы; бас бостандығынан айыру; зорлық-зомбылық қылмыс; кісі өлтіру; денсаулыққа ауыр зиян келтіру; отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық; қажетті қорғаныс; алқабилердің соты.

T.E. Bissenova

*The Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, Kostanay c., the Republic of Kazakhstan*

CRIMINALITY AND PUNISHABILITY OF WOMEN IN KAZAKHSTAN: ADDITIONAL TOOLS FOR ENSURING SOCIAL JUSTICE

Abstract. The problem of sentencing women to imprisonment, as well as the isolation of women, is one of the «inconvenient» for both legislators and human rights defenders. On the one hand, the fact of belonging to the female is often perceived as a reason for using more humane methods of influence. On the other hand, leniency based solely on gender can lead to a violation of the principle of social justice. At the same time, the criminological picture of women committing ordinary crimes, including violent ones, is only getting worse every year. It is necessary to develop a consistent methodology for the application and execution of deprivation of liberty against women using additional tools available within the framework of the Kazakh legal system.

Keywords: women's crime; imprisonment; violent crime; murder; serious harm to health; domestic violence; necessary defense; jury trial.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_104

Введение. Актуальность выбранной для анализа темы обусловлена непрекращающейся дискуссией о целесообразности особого подхода при назначении и исполнении наказания в виде лишения свободы в отношении женщин. Сам феномен женской преступности, как правило, оценивается в контексте ее противопоставления мужской (маскулинной) преступности. Аналогично, и вопросы отбывания наказания женщинами нередко оформляются через предписания, имеющие характер исключения из общих (т.е. фактически рассчитанных на мужчин) правил. В частности, при регламентации вида учреждения для отбывания наказания в виде лишения свободы в отношении мужчин используется термин «лицо», а в отношении женщин применяются специальные оговорки, уточняющие половой признак.

Сопоставление (или даже противопоставление) с «мужским» сегментом далеко не всегда является удачным. Как по данному поводу указывает К.Х. Рахимбердин, уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан (далее – РК) нуждается в дополнении «положениями о правах осужденных особых, «уязвимых» категорий (женщин, несовершеннолетних, лиц с психическими расстройствами, иностранцев и т.п.), предусмотрев алгоритм

обеспечения этих прав» [1]. Проблема исполнения лишения свободы в отношении женщин привлекает внимание не только отечественных исследователей [2]; [3], но также ближнего [4]; [5] и дальнего зарубежья [6]; [7]. Основная цель проводимых по этой проблеме исследований – поиск баланса между необходимостью адекватной реакции на факт совершенного женщиной общественно опасного деяния (которое нередко является не менее общественно опасным, чем «мужское») и соблюдением устоявшегося на протяжении многих лет развития человечества консенсуса относительно того, что женщина уже по факту своей половой принадлежности требует особых стандартов обращения, в т.ч. и в практике применения уголовного наказания.

Материалы и методы. Анализ вопросов, которым посвящена статья, осуществляется на основе современных представлений о социально-правовом назначении наказания в виде лишения свободы и его специфики в случаях осуждения женщин. Базовым методом является статистически-криминологический анализ уровня общеуголовной преступности среди женщин в контексте посягательств, за совершение которых чаще всего применяется лишение свободы. Использованы метод анализа (постановка акцентов на отдельных видах

преступных посягательств, совершаемых женщинами), синтеза (обоснование общей картины женской преступности в стране), формально-юридический метод (оценка состояния отечественного законодательства в исследуемом вопросе), метод правового моделирования (аргументация законодательных изменений).

Результаты. Каждая осужденная к лишению свободы женщина – это особая судьба, особый набор обстоятельств личного и, как правило, весьма неблагоприятного характера. В этом смысле описание личного опыта отдельно взятой женщины, осужденной к лишению свободы, нередко вызывает эмпатию и умозаключения относительно того, что места лишения свободы являются чрезмерно агрессивной средой для женского пола. При этом аксиомой права является то обстоятельство, что правовая норма фиксирует модель должного поведения, которая адресована неопределенному кругу лиц и рассчитана на многократное применение во всех аналогичных случаях. Это не означает, что отсутствуют те или иные механизмы дифференциации и индивидуализации, однако частные вопросы все-таки больше

относятся к сфере правоприменения, профессионального правосознания сотрудников правоохранительной системы, государственной политики в том или ином вопросе. Криминология также изучает понятие «личность преступника» в обобщенном варианте, т.е. в совокупности наиболее выраженных, типичных, воспроизводимых признаков. Соответственно, в рамках понятий «личность женщины-преступницы», «личность осужденной женщины» будут существенным образом нивелированы какие-либо частные признаки. Вместе с тем, обобщенные данные нередко могут дать вполне объективное и четкое представление относительно того, каковы наиболее значимые типологические характеристики и тенденции женской преступности в стране.

Традиционно принято считать, что женщины в гораздо меньшей степени склонны к совершению насильственных преступлений, нежели мужчины. На диаграмме 1 приведены пропорциональные данные относительно количественных показателей преступлений, связанных с причинением смерти, тяжкого и средней тяжести вреда здоровью, совершенных женщинами за период с 2021 по 2023 гг.¹

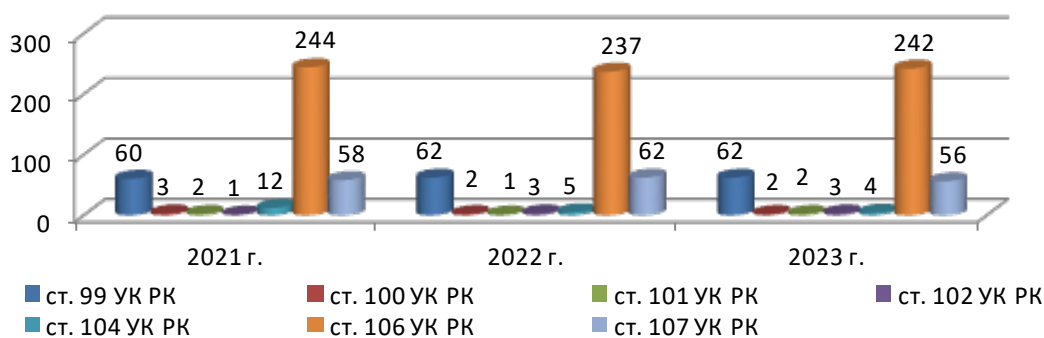

Диаграмма 1. Сведения о преступлениях, связанных с причинением смерти, тяжкого и средней тяжести вреда здоровью, совершенных женщинами в 2021-2023 гг.

Как следует из наглядно представленных динамических рядов, ежегодно структура преступности в рамках выделенных составов остается стабильной, при явном преобладании такого состава, как умышленное причинение тяжкого вреда здоровью (ст. 106 УК РК). Причем удельная доля «женского»

сегмента в данном преступлении в 2021 году составила 13,6%; в 2022 – 12,97%; в 2023 – 13,26%. В контексте умышленного причинения средней тяжести вреда здоровью пропорции выглядят совершенно иначе. Так, в 2021 году процент совершения данного преступления (ст. 107 УК РК) женщинами

¹ Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» / Правовая статистика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 15.02.2024).

составил 3,43%; в 2022 – 3,1%; в 2023 – 2,71% от общего объема соответствующих уголовных правонарушений. Что касается доли совершенных женщинами убийств в общей массе данных преступлений (ст. 99 УК РК), то в 2021 году она составила 10,13%; в 2022 – 11,2% ; в 2023 – 11,6%, т.е. имеет место некоторый прирост.

Обращает на себя внимание, что в деяниях, связанных с причинением смерти при наличии так называемых «привилегированных» обстоятельств (состояние аффекта, превышение пределов необходимой обороны), процент их

совершения женщинами несколько выше. В целом, регистрация соответствующих посягательств ежегодно носит характер единичных случаев. Вместе с тем, процент женщин, совершивших убийство в состоянии аффекта (ст. 101 УК РК), составил в 2021 году – 28,6% (2 из 7 случаев); в 2022 – 16,66% (1 из 6 случаев), в 2023 – 22,22% (2 из 9 случаев). Что же касается убийства при превышении пределов необходимой обороны, то в 2021 году число совершивших данное посягательство женщин составило 20% (1 из 5 случаев), в 2022 – 25% (3 из 12 случаев), в 2023 – 27% (3 из 11 случаев).

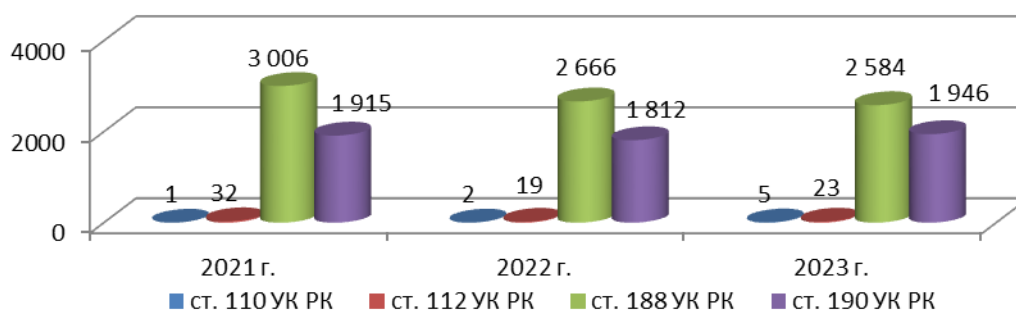

Диаграмма 2. Сведения о некоторых иных уголовных правонарушениях, совершенных женщинами в 2021-2023 гг.

Обращают на себя внимание и некоторые другие показатели (представленные на диаграмме 2)². Так, в 2021 году доля «женского» сегмента в совершении истязаний (ст. 110 УК РК) составила 5,88% (1 из 17 случаев), в 2022 – 28,6% (2 из 7 случаев), в 2023 – 55,5% (5 из 9 случаев). Еще более критические пропорции имеют место в рамках такого состава преступления, как причинение тяжкого вреда здоровью при превышении пределов необходимой обороны (ст. 112 УК РК). В 2021 году доля женщин, совершивших данное посягательство составила 45,7% (32 из 70 случаев), в 2022 – 27,53% (19 из 69 случаев), в 2023 – 43,4% (23 из 53 случаев). Причем, за весь анализируемый период потерпевших женщин по статье 112 УК РК не было, т.е. каждое преступление, совершенное женщиной по статье 112 УК РК, было направлено на лицо мужского пола.

Что касается наиболее «типичных» для женщин уголовных правонарушений против собственности, которые

одновременно относятся и к ежегодно наиболее часто регистрируемым уголовных правонарушениям, то следует отметить две прямо противоположные тенденции. Так, за период с 2021 по 2023 гг. количество совершаемых женщинами краж в абсолютных показателях сократилось на 14%. Однако в данном случае следует учитывать, что за аналогичный период имело место общее сокращение количества совершенных в стране краж, что исключает выраженную спецификацию статданных в отношении женщин. При этом существенно возросла доля мошенничеств (ст. 190 УК РК), причем доля женщин, совершивших данное посягательство в 2023 году, составила уже 29%.

Обсуждение. Таким образом, оценивая общие черты женского сегмента преступности на территории Казахстана в период с 2021 по 2023 гг., можно выделить ряд значимых закономерностей и тенденций. В целом, приведенные ранее статистические

² Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» / Правовая статистика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 15.02.2024).

данные во многом отражают ранее сформулированные в криминологической теории черты женской преступности. Здесь отметим, что в рамках анализа не приведены еще отдельные составы преступлений, в контексте которых «женский сегмент» также несколько превышает общий средний показатель женской преступности (в частности, преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ). Тот факт, что женщины склонны к совершению мошеннических действий, уже давно отмечен в криминологической науке. Они в большей степени способны вызвать доверие и эмпатию со стороны потенциальных жертв, механизм данного преступления не требует наличия физической силы, не связан с возникновением угрозы жизни и здоровью как для потерпевших, так и для самих виновных лиц.

Особого же внимания требуют преступления, связанные с демонстрацией той или иной формы насильственного поведения. Кроме того, именно по этим преступлениям, как показывают данные уголовно-правовой статистики Комитета по правовой статистике и специальным учетам (далее – КПСиСУ) Генпрокуратуры РК, как правило, применяется наказание в виде лишения свободы (как минимум, по квалифицированным составам соответствующих преступлений). Так, обращает на себя внимание то обстоятельство, что доля «женского сегмента» в общем объеме совершения умышленного причинения средней тяжести вреда здоровью (ст. 107 УК РК) существенно ниже общего уровня женской преступности. При этом доля совершения умышленного причинения тяжкого вреда здоровью (ст. 106 УК РК), напротив, равна или даже превышает средние показатели по всей совокупности преступных посягательств. При этом, например, в 2023 году в общей совокупности преступлений данного вида 15,3% было совершено в сфере семейно-

бытовых отношений.

Что же касается причинения тяжкого вреда здоровью при превышении пределов необходимой обороны (ст. 112 УК РК), где в рамках общего количества зарегистрированных в 2023 году случаев доля женщин составила без малого половину, то в соответствующем году 34% данных посягательств констатировались в сфере семейно-бытовых отношений. Причем, как ранее было отмечено, во всех случаях потерпевшими в рамках статьи 112 УК РК являлись мужчины, что указывает на то, что деяния были совершены женщинами преимущественно против мужей (сожителей) или иных лиц мужского пола. Аналогичные показатели, хоть и при относительно небольших абсолютных величинах, демонстрируют также случаи совершения женщинами привилегированных видов убийств, а также истязаний. Конечно же, рост удельного веса истязаний, совершаемых женщинами, не может не вызывать тревоги, поскольку данные деяния, как правило, направлены против более слабых в физическом и психическом плане лиц, т.е. на детей, лиц пожилого возраста и т.д.

По большинству из указанных преступлений, доля применения наказания в виде лишения свободы является достаточно высокой³. Прежде чем обозначить проблемные вопросы, следующие из приведенных выше умозаключений, следует рассмотреть общие вопросы организации в РК процесса отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными женщинами. Так, на начало 2024 года в 63 исправительных учреждениях Казахстана отбывают наказание свыше 31 тыс. осужденных, около 2 тыс. из них женщины; соответственно из всех пенитенциарных учреждений – 6 предназначены для отбывания наказания именно осужденными женщинами (5 из них являются учреждениями средней безопасности и 1 – максимальной безопасности)⁴. К настоящему времени соответствующие учреждения находятся в

³ Отчет №1 «О работе судов первой инстанции по рассмотрению уголовных дел (2021-2023 гг.)» / Правовая статистика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 15.02.2024).

⁴ Сколько казахстанцев изолировано от общества / Tengri news. – 16.02.2024 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/skolko-kazahstantsev-izolirovani-ot-obschestva-526508/ (дата обращения: 03.03.2024).

Атырау, Караганде, Алматы, Петропавловске, Восточно-Казахстанской области (средняя безопасность) и Шымкенте (максимальная безопасность).

Поскольку спецификация статистических данных в отношении осужденных женщин, за исключением общих количественных показателей, в данных КПСиСУ не приводится (КУИС МВД РК также не публикует соответствующие данные), то показатели характеристик состава осужденных можно привести только исходя из обобщенных данных⁵. Так, преобладающей среди осужденных является возрастная группа от 30 до 49 лет; сравнительно меньшая доля (около 22%) относится к возрастной группе 25-29 лет. Осужденные в возрасте 50 лет и старше составляют около 14% и 9% – от 18 до 24 лет. Следует отметить, что сегмент женской преступности во многих аспектах, в т.ч. и в стадии исполнения приговора, недостаточно обособлен в рамках статданных, хотя, безусловно, обладает существенными специфическими признаками.

Об особенностях переживания осужденными женщинами пенитенциарного периода и его последствий в правовых, психологических и иных исследованиях написано достаточно много. В частности, всегда отмечается то обстоятельство, что для женщин разлука с близкими и, в первую очередь, с детьми, представляет собой более выраженную критическую ситуацию, нежели для большинства лиц мужского пола. Именно по этой причине в международных стандартах, посвященных вопросам исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении женщин (Бангкокские правила 2010 г.)⁶, особо фиксируются вопросы, связанные с материнством, необходимостью поддержания связей с детьми в течение всего срока пребывания в заключении. Называется и целый ряд иных факторов, которые существенно повышают

деструктивность пребывания в местах лишения свободы для женщин: высокий процент разводов по причине осуждения; более сложная адаптация к условиям физической изоляции и более сильные переживания по поводу осуждения и др.

Нередко появляющиеся аргументы относительно необходимости смягчения уголовной ответственности и отбывания наказания осужденными женщинами преимущественно основаны на эмоциональной составляющей, что далеко не всегда соответствует целям уголовного и уголовно-исполнительного законодательства. При этом часто не принимается во внимание то обстоятельство, что чрезмерный гуманизм в отношении женщин, обусловленный исключительно гендерным признаком, способен привести к ущемлению интересов потерпевших от преступлений, снижению степени реализации цели восстановления социальной справедливости.

Указанные доводы не означают, что гендерный аспект вовсе должен быть нивелирован. Однако следует признать, что УК РК и УИК РК к настоящему времени уже содержат значительный набор отдельных изъятий и преференций, адресованных именно женщинам, совершившим преступные посягательства и осужденным по данному факту. Так, в частности, еще со времени функционирования УК РК 1997 года⁷ и вплоть до действующей редакции УК РК 2014 года⁸ к женщинам не применяется пожизненное лишение свободы, не назначается отбывание наказания в колонии особого режима (с 2014 г. – учреждениях чрезвычайной безопасности). При этом отсрочка отбывания наказания по факту наличия малолетних детей изначально была адресована только женщинам и лишь в последующем была распространена на мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей. УК РК 2014 года еще

⁵ Отчеты №№10, 11, 12 «Об осужденных лицах» / Правовая статистика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 02.03.2024).

⁶ Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся обращения с женщинами-заключенными и мер наказания для женщин-правонарушителей, не связанных с лишением свободы (Бангкокские правила): приняты Резолюцией 65/299 Генеральной Ассамблеи от 21 декабря 2010 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bangkok_rules.shtml (дата обращения: 28.03.2024).

⁷ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 16 июля 1997 г. № 167 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 15-16. – Ст. 211 (утратил силу).

⁸ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V // Ведомости Парламента РК. – 2014 г. – № 13-II. – Ст. 83.

несколько расширил данный перечень, в частности, путем предоставления привилегий в применении условно-досрочного освобождения для беременных женщин и женщин, имеющих малолетних детей. В свою очередь, УИК 2014 года установил полный запрет на перевод в учреждение полной безопасности (в УИК 1997 г. – тюрьмы) беременных женщин и женщин, имеющих при себе малолетних детей (ч. 3-1 ст. 96)⁹.

Таким образом, утверждение относительно того, что законодатель не учитывает некоторые особые потребности (состояния) женщин, обусловленные половой принадлежностью, состоянием беременности и материнством, было бы неверным. Не стоит отрицать, что законодательство до настоящего времени не лишено лакун, которые требуется восполнить с точки зрения учета гендерного признака, однако в большей степени это должно быть связано исключительно с фактором состояния беременности и рождения ребенка в период нахождения в местах лишения свободы. Периодически, в том числе, и в зарубежных исследованиях [8, 38 стр.], ставится вопрос о нецелесообразности применения лишения свободы к женщинам в случае совершения ненасильственных преступлений. Однако в любом случае аргументы относительно гуманизации должны приводиться с осторожностью.

Так, в рамках общественной дискуссии, продолжающейся последние 2-3 года и нашедшей свое отражение в доступных информационных ресурсах, сталкиваются различные позиции: от аргументов относительно необходимости полного пересмотра всей системы уголовного правосудия в отношении женщин, минимизации объема применения наказания в виде лишения свободы, реализации специальных «женских» амнистий и т.д. до отрицания более или менее убедительных причин к тому, чтобы имело место то или иное снисходительное отношение к женщинам, совершившим преступления и подвергнутым наказанию в виде лишения свободы. Первую позицию отстаивают, в частности,

юрист Ж. Торекул, имеющая личный опыт пребывания в изоляции, а также доктор юридических наук, профессор, почетный юрист Казахстана М.Ч. Когамов; сдержанную позицию выражает правозащитник Е. Жовтис и социолог К. Ковязина [9].

В частности, Ж. Торекул считает необходимым издание специального акта об амнистии в отношении женщин, а также формулировку адресных норм, связанных со смягчением наказания, в том числе и в вопросах условно-досрочного освобождения. Ею даже был разработан авторский проект закона «Об амнистии женщин и несовершеннолетних», в котором помимо женской амнистии затронуты и условия ненадлежащего содержания женщин в местах заключения [10]. Вместе с тем абсолютизация амнистии как гуманной меры не вполне соответствует действительности, поскольку, оказавшись на свободе, женщина сталкивается с огромным количеством проблем. Именно по этой причине во многих зарубежных практиках большей частью речь идет не о безусловном освобождении, а о реализации подготовительных программ [11].

Кроме того, правозащитница указывает на существенное снижение количества случаев предоставления осужденным женщинам условно-досрочного освобождения, замены неотбытой части наказания более мягким видом в последние годы (в 2015 г. УДО было предоставлено 518 женщинам, а в 2022 г. – 180; замена неотбытой части наказания более мягким видом в 2015 г. была применена в отношении 282 женщин, а в 2022 г. – в отношении 146). Однако в последнем случае снижение количественных показателей может объясняться вовсе не возрастанием репрессивности правоприменительной практики, а тем, что, во-первых, произошло общее снижение численности женщин, находящихся в местах лишения свободы; а во-вторых, соответствующие институты применяются только при наличии набора необходимых формальных и материальных критериев и являются законным интересом, а не безусловным правом осужденных.

Вместе с тем, возвращаясь к ранее

⁹ Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: от 5 июля 2014 г. № 234-V // Ведомости Парламента РК. – 2014 г. – № 17. – Ст. 91.

приведенным рассуждениям при оценке криминологических параметров женской преступности, следует признать, что отдельные элементы защиты прав женщин на этапе привлечения и реализации уголовной ответственности все же необходимы. Это позволит не только повысить гарантии назначения справедливого наказания (или даже его неприменения), но и, соответственно, предотвратит факты попадания женщин в места лишения свободы без достаточных к тому оснований. Одним из таких инструментов может стать использование суда присяжных для рассмотрения уголовных дел, совершенных в сфере семейно-бытового насилия. В действующем перечне статей УК РК, по которым возможно рассмотрение дела с участием присяжных заседателей (ст. 631 УПК РК)¹⁰, возможность подобного механизма для значительного количества преступлений, совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений, не предусмотрена.

Так, обращаясь к ранее использованным статистическим отчетам КПСиСУ, касающихся итогов работы судов первой инстанции, можно установить, что в 2021 году по делам в сфере семейно-бытового насилия были осуждены 349 лиц, из них 125 – женщины (35,8%), в 2022 за подобную группу преступлений были осуждены 258 лиц, из них 89 женщин (34,5%), в 2023 осуждено 345 лиц, из них 119 – женщин (34,5%). При этом в течение 2021-2023 гг. был только один оправдательный приговор (в 2023 г.), и он был вынесен не в отношении женщины. Количество же дел, рассмотренных с участием присяжных, в подобных делах крайне незначительно: в 2021 году – 6; в 2022 – 1; в 2023 – 6. Учитывая то обстоятельство, что круг преступлений, по которым возможно рассмотрение уголовного дела с участием присяжных, является ограниченным, полное сопоставление пропорций относительно обвинительных и оправдательных приговоров затруднительно. Тем не менее в 2023 году осуждение с участием присяжных по особо тяжким преступлениям составило 8,8% от всех случаев; оправдательный же

приговор по особо тяжким преступлениям при рассмотрении дела с участием присяжных заседателей был вынесен в 5 из 16 случаев (31,25%).

Суд присяжных может быть более эффективным инструментом, в частности, в таких делах, когда рассматривается вопрос относительно превышения пределов необходимой обороны (ст. 102 и ст. 112 УК РК), причем и в тех случаях, когда окончательное обвинение имеет место по статье 99 или статье 106 УК РК, но защита настаивает на том, что деяние было совершено в состоянии необходимой обороны.

В науке периодически обращается внимание на необходимость отнесения подобных категорий уголовных дел к ведению суда присяжных. Так, в частности, М.А. Малина указывает, что присяжные заседатели, руководствуясь своими жизненными знаниями и опытом, решат, преступил ли гражданин эту тонкую грань, отделяющую необходимую защиту от преступного поведения, виновен ли он [12, 123 стр.]. Примечательно, что практикующие адвокаты США отмечают, что в некоторых штатах при рассмотрении дел о необходимой обороне принимаются аргументы относительно того, что в прошлом лица являлись жертвами домашнего насилия, по причине чего и было совершено нападение на обидчика [13].

Заключение. Несмотря на выраженную гуманную составляющую аргументов о необходимости безоговорочной гуманизации процесса назначения и исполнения лишения свободы в отношении женщин, данный вопрос должен иметь прочную методологическую базу, которая не нарушала бы принцип социальной справедливости. Все аргументы, касающиеся условий пребывания в местах лишения свободы женщин, заслуживают внимания. Вместе с тем применение чрезмерных предпочтений на стадии назначения и исполнения лишения свободы исключительно по принципу гендера нежелательно. Действующее уголовное и уголовно-

¹⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 29.03.2024).

исполнительное законодательство к настоящему времени уже содержит достаточное количество оговорок и изъятий, которые учитывают особые потребности (состояния) женщин, обусловленные их половой принадлежностью и гендерно обусловленными функциями. Это не отрицает возможность поиска дополнительных обеспечительных и защитных механизмов, однако они должны иметь рациональную основу (состояние беременности, материнства и др. убедительные основания).

Вместе с тем, на индивидуальном уровне возможно использование дополнительных механизмов, которые позволяют снизить риски попадания в места лишения свободы женщин при совершении ряда преступлений, преимущественно в сфере семейно-бытовых отношений. С учетом выявленных факторов криминологической действительности имеются все основания полагать, что имеющаяся правоприменительная практика способна

привести к тому, что женщина может оказаться в местах лишения свободы при совершении акта самообороны на фоне семейно-бытового насилия. В подобных ситуациях все проблемные вопросы правовой оценки состояния необходимой обороны, а также решения вопроса о наличии (отсутствии) превышения ее допустимых пределов существенным образом обостряются. Использование суда присяжных в делах о преступлениях, связанных с превышением пределов необходимой обороны (ст. 102 и ст. 112 УК РК), равно как и в случаях, когда защита настаивает на наличии состояния необходимой обороны в иных составах (ст. 99, ст. 106 и др.) способно создать дополнительные гарантии от несправедливого осуждения, в том числе и от попадания в места лишения свободы женщин, которые, подвергаясь актам семейно-бытового насилия, воспользовались своим правом на самооборону.

Список использованной литературы:

1. Рахимбердин, К.Х. Проблемы уголовно-исполнительного регулирования: альтернативный взгляд на проект Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года / К.Х. Рахимбердин // «Ғылым-Наука». – 2021. – № 3 (70). – С. 12-19.
2. Алимпиев, А.А. К вопросу о достижимости исправительного эффекта в отношении женщин, осужденных к лишению свободы, с учетом негативных личностных свойств, обусловивших совершение преступления / А.А. Алимпиев // Уголовно-исполнительное право. – 2022. – № 3 (17). – С. 371-378.
3. Акимжанов, Т.К. О некоторых проблемных аспектах института уголовного наказания как эффективного инструмента предупреждения преступности / Т.К. Акимжанов // Сб. материалов круглых столов, приуроченных к 30-летию Независимости Республики Казахстан. – Косшы: Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, 2021. – С. 20-25.
4. Дядюн, К.В. Назначение наказания женщинам с точки зрения принципов равенства граждан перед законом, гуманизма и справедливости / К.В. Дядюн // Ленинградский юридический журнал. – 2017. – № 2 (48). – С. 196-208.
5. Кийко, Н.В. Об актуальных вопросах исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осужденных женщин / Н.В. Кийко // Актуальные вопросы современной криминологической и уголовно-исполнительной науки: тез. докл. междунар. научн.-практ. заоч. конф. – Минск: Академия МВД, 2020. – С. 41-43.
6. Bastick, M. Women in prison: a commentary on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Discussion draft, Quaker United Nations Office / M. Bastick. – Geneva, 2005. – 130 p.
7. Collica-Cox, K. When Doing Gender in the Joint: Perceptions of Being an Effective Woman Leader in Corrections / K. Collica-Cox, D. Schulz // Women & Criminal Justice. – 2019. – № 6 (30).

– Pp. 427-444.

8. Purcell, J.A. The state of women's minimum security federal prisons in the United States: why alternatives to incarceration is essential for the future: thesis for Master of Science in criminal justice / J.A. Purcell. – Evolution Reentry Services, LLC. – 2022. – 49 p.

9. Ж. Жулмухаметова. В Казахстане предлагают ввести женскую амнистию. Насколько она необходима. – 16 мая 2022 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://baigenews.kz/amnistiya_132016/ (дата обращения: 23.02.2024).

10. Н. Овчинникова. Женская амнистия: почему она нужна Казахстану и кто выступает против / PressKz. – 29.01.2024 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://press.kz/novosti/zhenskaya-amnistiya-pochemu-ona-nuzhna-kazahstanu-i-kto-vystupaet-protiv> (дата обращения: 26.02.2024).

11. Gordon, A. Getting out: women in transition / A. Gordon // American Culture Studies. – 2018 [Electronic resource] – Access mode: <https://amcs.wustl.edu/news/getting-out-women-transition> (Access date: 10.03.2024).

12. Малина, М.А. Уголовные дела о превышении пределов необходимой обороны должны быть подсудны суду с участием присяжных заседателей / М.А. Малина // Юрист-Правоведъ. – 2021. – №1(96). – С. 121-125.

13. Mince-Didier, A. Self Defense Laws [Electronic resource] – Access mode: <https://www.criminaldefenselawyer.com/resources/self-defense-laws.htm> (Access date: 28.03.2024).

References:

1. Rahimberdin, K.H. Problemy ugolovno-ispolnitel'nogo regulirovaniya: al'ternativnyj vzgljad na proekt Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda / K.H. Rahimberdin // «Fylm-Nauka». – 2021. – № 3 (70). – С. 12-19.

2. Alimpiev, A.A. K voprosu o dostizhimosti ispravitel'nogo jeffekta v otnoshenii zhenshhin, osuzhdennyh k lisheniju svobody, s uchetom negativnyh lichnostnyh svojstv, obuslovivshih sovershenie prestuplenija / A.A. Alimpiev // Ugolovno-ispolnitel'noe pravo. – 2022. – № 3 (17). – С. 371-378.

3. Akimzhanov, T.K. O nekotoryh problemnyh aspektah instituta ugolovnogo nakazaniya kak jeffektivnogo instrumenta preduprezhdenija prestupnosti / T.K. Akimzhanov // Sb. materialov kruglyh stolov, priurochennyh k 30-letiju Nezavisimosti Respubliki Kazahstan. – Koshy: Akademiya pravoohranitel'nyh organov pri General'noj prokurature Respubliki Kazahstan, 2021. – С. 20-25.

4. Djadjun, K.V. Naznachenie nakazaniya zhenshhinam s točki zrenija principov ravenstva grazhdan pered zakonom, gumanizma i spravedlivosti / K.V. Djadjun // Leningradskij juridicheskij zhurnal. – 2017. – № 2 (48). – С. 196-208.

5. Kijko, N.V. Ob aktual'nyh voprosah ispolneniya nakazaniya v vide lisheniya svobody v otnoshenii osuzhdennyh zhenshhin / N.V. Kijko // Aktual'nye voprosy sovremennoj kriminologicheskoy i ugolovno-ispolnitel'noj nauki: tez. dokl. mezhdunar. nauchn.-prakt. zaoch. konf. – Minsk: Akademiya MVD, 2020. – С. 41-43.

6. Bastick, M. Women in prison: a commentary on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Discussion draft, Quaker United Nations Office / M. Bastick. – Geneva, 2005. – 130 p.

7. Collica-Cox, K. When Doing Gender in the Joint: Perceptions of Being an Effective Woman Leader in Corrections / K. Collica-Cox, D. Schulz // Women & Criminal Justice. – 2019. – № 6 (30). – Pp. 427-444.

8. Purcell, J.A. The state of women's minimum security federal prisons in the United States: why alternatives to incarceration is essential for the future: thesis for Master of Science in criminal justice / J.A. Purcell. – Evolution Reentry Services, LLC. – 2022. – 49 p.

9. Zh. Zhulmuhametova. V Kazahstane predlagajut vvesti zhenskuyu amnistiju. Naskol'ko ona neobhodima. – 16 maja 2022 g. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://baigenews.kz/amnistiya_132016/ (data obrashhenija: 23.02.2024).

10. N. Ovchinnikova. Zhenskaja amnistija: pochemu ona nuzhna Kazahstanu i kto vystupaet protiv / PressKz. – 29.01.2024 g. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://press.kz/novosti/zhenskaya-amnistiya-pochemu-ona-nuzhna-kazahstanu-i-kto-vystupaet-protiv> (data obrashhenija: 26.02.2024).

11. Gordon, A. Getting out: women in transition / A. Gordon // American Culture Studies. – 2018 [Electronic resource] – Access mode: <https://amcs.wustl.edu/news/getting-out-women-transition> (Access date: 10.03.2024).

12. Malina, M.A. Ugolovnye dela o prevyshenii predelov neobhodimoj oborony dolzhny byt' podsudny sudu s uchastiem prisjazhnyh zasedatelej / M.A. Malina // Jurist-Pravoved#. – 2021. – № 1 (96). – S. 121-125.

13. Mince-Didier, A. Self Defense Laws [Electronic resource] – Access mode: <https://www.criminaldefenselawyer.com/resources/self-defense-laws.htm> (Access date: 28.03.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Таланды Елумагамбетқызы Бисенова – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: bisenova.t@mail.ru.

Бисенова Таланды Елумагамбетовна – докторант Костанайской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, магистр юридических наук, e-mail: bisenova.t@mail.ru.

Bissenova Talandy Elumagambetovna – Doctoral Student at the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Master of Law, e-mail: bisenova.t@mail.ru.

ӨОЖ 343.9; 343.9.018.3
МҒТАР 10.81.31; 10.81.35

Л.К. Еринбетова, А.Н. Кулажанова
Еуразиялық технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАЛАЛАРЫ МЕН ЖАСТАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Аннотация. Авторлармен ұсынылған мақалада, біздің еліміздегі балалар мен жастардың қылмыс жасауының негізгі себептері қарастырылады. Қолайсыз өмірлік жағдайларды, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдердің өмір сүру жағдайларын, біздің қоғамда орын алатын жағымсыз факторларды талдау, болашақ ересек қылмыскерлердің қалыптасуына негіз болады деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың деңгейі, ел халқының әлеуметтік және моральдық-адамгершілік жағдайының басты көрсеткіші болып табылады. Қазақстандағы жалпы қылмысқа қарсы күрес, жасөспірімдер қылмысының көрсеткішін төмендетуге бағытталған, уақтылы профилактикалық жұмыстарды жүзеге асырған жағдайда ғана тиімді болуы мүмкін. Қазіргі әлемде, кәмелетке толмағандардың қылмыс жасау түрлері мен тәсілдері және олардың күрделілігіне қарай, айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Жасөспірімдер қылмысы ерекше қатыгездікпен, өзімшілдікпен және ұйымшылдықпен ерекшеленеді, сондықтан олар біздің азаматтар үшін аса қауіпті. Мақалада, Қазақстандағы балалар мен жастардың арасындағы қылмыстың қазіргі жағдайы қарастырылады және талданады. Ұсынылған ресми статистика негізінде, ағымдағы жылдың қаңтар айы, өткен ұқсас кезеңдермен салыстырғанда, Қазақстан бойынша балалар мен жастардың жасаған қылмыстарының динамикасы зерттеледі.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандардың қылмысы; ауыр қылмыс; отбасындағы зорлық-зомбылық; ата-ана; жасөспірім; уақытша ұстау изоляторы; отбасы; Ішкі істер министрлігі.

Л.К. Еринбетова, А.Н. Кулажанова
Евразийский технологический университет, г. Алматы, Республика Казахстан

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В представленной статье авторами рассматриваются главные причины, на основе которых детьми и молодежью в нашей стране совершаются преступления. Анализ неблагоприятных жизненных ситуаций, а также условий проживания детей и подростков позволяет прийти к выводу о том, что отрицательные факторы, имеющие место в нашем обществе, становятся основой в формировании будущих взрослых преступников. Преступность среди несовершеннолетних, является главным показателем социального и морально-нравственного состояния населения страны. Борьба с общей преступностью в Казахстане может быть эффективной только при условии осуществления своевременных профилактических работ, направленных для снижения уровня подростковой преступности. В современном мире виды и способы совершения преступлений несовершеннолетними претерпели значительные изменения в сторону их усложнения. Подростковая преступность отличается особой жестокостью, корыстной направленностью и организованностью, что делает их опасными для граждан. В статье рассматривается и анализируется современное состояние преступности среди детей и молодежи в Казахстане. На основе, приведенной официальной статистики, отслеживается динамика совершаемых преступлений детьми и молодежью по Казахстану, в отрезке – январь текущего года в сравнении с предыдущими аналогичными периодами.

Ключевые слова: преступление несовершеннолетних; тяжкое преступление; насилие в семье; родитель; подросток; изолятор временного содержания; семья; Министерство внутренних дел.

THE CURRENT STATE OF CRIME AMONG CHILDREN AND YOUTH OF KAZAKHSTAN

Abstract. In the presented article, the authors consider the main reasons on the basis of which children and youth commit crimes in our country. The analysis of unfavorable life situations, as well as the living conditions of children and adolescents, allows us to conclude that the negative factors taking place in our society become the basis for the formation of future adult criminals. Juvenile delinquency is the main indicator of the social and moral state of the country's population. The fight against general crime in Kazakhstan can be effective only if timely preventive work is carried out to reduce the level of juvenile delinquency. In the modern world, the types and methods of committing crimes by minors have undergone significant changes in the direction of their complication. Children and youth delinquency are characterized by special cruelty, mercenary orientation and organization, which makes them dangerous for citizens. The article examines and analyzes the current state of children and youth delinquency in Kazakhstan. Based on the above official statistics, the dynamics of crimes committed by minors in Kazakhstan is monitored, in the period January of this year in comparison with previous similar periods.

Keywords: juvenile delinquency; serious crime; domestic violence; parent; teenager; temporary detention center; family; Ministry of Internal Affairs.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_115

Кіріспе. Балалар мен жастар арасындағы қылмыс, елдегі жалпы қылмыстың бір бөлігі болып табылады, өйткені ол қылмыстың жалпы қасиеттерімен сипатталады, бірақ сонымен қатар, өзіне тән ерекше белгілерге ие. Қылмыстың бұл түрінің айырмашылығы олардың белгілі бір жас шегінде жасалуы болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2002 жылы, 8 тамызда қабылданған Баланың құқықтары туралы заңының 1 бап, 1 тарауында бала деп он сегіз жасқа толмаған адамдар танылады¹. Қазақстан Республикасының 2015 жылы, 9 ақпанда қабылданған Мемлекеттік жастар саясаты туралы заңының 1-бап, 1-тарауында жастар деп Қазақстан Республикасының он төрт жастан отыз бес жасқа дейінгі азаматтары танылады².

Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеяның қаулысымен «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі нұсқаулығы» 1990 жылы қабылданды. Бұл құжат жасөспірімдер қылмысының алдын

алудың негізгі қағидаларын көрсетеді³.

Жасөспірім жасына жататындар, осал және онша қорғалмаған әлеуметтік топтар болып табылады, сондықтан қылмыстың алдын алу осы санаттағы адамдар үшін үлкен маңызға ие. Алдын алу дегеніміз, балалар мен жасөспірімдерді қауіпті қылмыстық әсерден қорғау шараларының жүйесін білдіреді. Төменде біз, белгіленген топтағы қылмыс деңгейі жоғары болып қала беретін статистикалық мәліметтерді ұсынамыз.

Қазіргі заманның шындығы болып табылатын, әлемнің барлық дерлік елдері үшін қылмыс субъектісінің тез жасарып бара жатқаны алаңдатарлық жағдай [1]. Осыдан бірнеше ондаған жыл бұрын жасөспірімдердің кісі өлтіру немесе басқа да ауыр қылмыстар жасағаны туралы ақпарат, бүкіл қазақ қоғамын қатты үрейлендіріп, мүмкін еместей болып көрінетін. Алайда, қазіргі уақытта мұндай фактілер әдеттегідей болды [2, 45-6.].

Кәмелетке толмағандар қылмысының жалпы қасиеттері мен белгілері бар. Кәмелетке толмағандар арасындағы

¹ Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы: Қазақстан Республикасының 2002 ж. 8 тамыздағы № 345 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_ (жүгінген күні: 03.06.2024).

² Мемлекеттік жастар саясаты туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 ж. 9 ақпандағы № 285-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285> (жүгінген күні: 03.06.2024).

³ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) / General Assembly resolution 45/112. – December 14, 1990 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh> (Access data: 25.02.2024).

қылмысты оның жеке бір түрі ретінде анықтау, жас ерекшелігіне, қылмыс жасаған субъектінің психоэмоционалды және интеллектуалдық ерекшеліктеріне байланысты [3]. Бұндай жас көбінесе жеке қасиеттерді, интеллектуалдық және психоэмоционалды көңіл-күйді қалыптастыратын өтпелі кезең болып табылады. Сонымен қатар жасөспірімде жеке өмірлік тәжірибе жинақталады, ал ол өз кезегінде әрқашан оң бола бермейді, бұл ақыр соңында қылмыс жасауға бейімделген, қоғамда мақұлданбаған (девиантты) мінез-құлыққа әкеледі [4]. Кәмелетке толмағандардың едәуір бөлігі үлкендердің жүйелі қорлауы мен зорлық-зомбылығына төтеп бералмай, қаржылық қиындықтарға ұшыраған әлеуметтік жағдайы төмен отбасыларда тұрады. Әдетте, жасалған қылмыстардың алдында жасөспірімнің өмір сүру салты, атап айтқанда, ішінара немесе толық үйден безіп кетуі, күмәнді, кейде ашық бұзақылық жасайтын топтармен араласу, алкогольдық ішімдіктерді ішу және басқа да қоғамға жат әрекеттерді жасай бастайды. Мұндай орта жасөспірім үшін криминогендік фактор болып табылады.

Қазіргі жасөспірімдер қылмысы елеулі өзгерістерге ұшырады және олардың жасалу тәсілдерімен ерекшеленеді, атап айтқанда: ерекше қатыгездікпен, пайдакүнемділік бағытта, ұйымшылдықпен, әрекеттерді алдын ала жоспарлау және қылмыс іздерін жасыру жолдарын табу және т.б.

Қазақстандағы кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықты зерттеудің өзектілігі мен қажеттілігі, балалық және жасөспірімдік шағында қылмыс жасағандарды кейіннен түзету қиынға соғатынымен байланысты. Олардың санынан болашақта ересек қылмыс жасаудың резерві қалыптасады.

Материалдар мен әдістер. Бұл жұмыста кәмелетке толмағандар арасындағы қылмысты зерттеу үшін диалектикалық әдіс қолданылды. Зерттеудің әдіснамалық негізі: жалпылау, салыстыру, фактілер мен статистикалық мәліметтерді талдау, синтездеу және т.б. Сонымен қатар 18 жасқа толмағандардың қылмысы қарапайым

қылмыстар жиынтығы емес, өзіндік ерекшелігі бар күрделі құрылым, сондықтан да, бұл бағытта жүйелі-құрылымдық зерттеу әдістері қолданылады.

Нәтижелер/талқылау. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс – өзіндік белгілері бар, көптеген элементтерден тұратын күрделі жүйе. Ғылыми зерттеулердің нәтижелері бойынша, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың анықтамасын шығаруға болады. Сонымен криминологияда кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс, қоғамға қауіпті, әлеуметке жат құбылыс ретінде түсіндіріледі. Ол қылмыстық заңмен жазаланатын, қоғамға қауіпті және заңсыз әрекеттер жүйесі. Бұл қылмыстар белгілі бір аумақта, белгілі бір уақыт аралығында сандық және сапалық белгілерімен жасалады.

Балалар мен жасөспірімдер қылмысының қауіптілігі, бұл санаттағы адамдар болашақ кәсіби және жоғары деңгейде ұйымдасқан қылмыскерлерді дайындау үшін өзіндік резерв немесе «кадр» қызметін атқара алатындығында. Халықаралық сарапшылардың бағалауы бойынша, қайталанатын қылмыстарды, соның ішінде: тонау, көлік ұрлау, үй ұрлықтары және т.б. жасайтын, тиісті дағдылары мен тәжірибесі бар кәмелетке толған кәсіби қылмыскерлердің 80%-дан астамы алғашқы қылмысын жасөспірімдік шағында жасаған.

Көптеген жылдар бойы жүргізілген зерттеулер нәтижесінде кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстардың бірнеше түрі айқындалды. Олардың ішінде:

Меншікке қарсы. Жасөспірімдер арасындағы мүлктік қылмыстар, ең көп таралған қылмыстың түрі болып табылады. Оларға: ұрлық, тонау, алаяқтық, көлікті ұрлау, бөтеннің мүлкін жою немесе бүлдіру және т.б. жатады. Ұрлық, кәмелетке толмағандар жасайтын мүлктік қылмыстардың негізін, олардың ең тұрақты бөлігін құрайды. Көбінесе олар жасөспірімдер жасаған басқа қылмыстарға қарағанда, қылмыстың жәй-күйі мен динамикасын жақсы сипаттайды.

Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы. Қылмыстың бұл түрі кәмелетке толмағандар арасында да кең тараған. Оларға: есірткі заттарымен

жасалған барлық операциялар, бұзақылық, қаруды заңсыз сақтау, жарылғыш заттарды сақтау және тағыда басқалары жатады.

Ересектердің қатысуымен. Әдетте, жасөспірімдерді аса ауыр қылмыстарды жасауға ересектер тартады. Ол үшін ересек қылмыскерлер психологиялық ықпал етудің әртүрлі тәсілдерін пайдаланады: манипуляция, қорқыту, бопсалау, көндіру, уәде беру және т.б. Психикасының тұрақсыздығынан және жасының ерекшеліктерінің болуына байланысты жасөспірімдер, ересектердің ықпалымен тонау, кісі өлтіру және т.б. сияқты ауыр қылмыстарды жасайды [5].

Сонымен қатар кәмелетке толмағандардың қылмыстарының өсу себептеріне жұмыссыздықты, ата-аналардың беделінің төмендеуін, әлеуметтік жағдайы нашар қалалық аудандардың халыққа толып кетуін, отбасының ыдырауын және білім беру жүйелерінің тиімсіздігін жатқызамыз [6].

«Ағымдағы жылдың қаңтар айындағы жағдайларды есепке ала отырып, өткен

жылдармен салыстырғанда, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс туралы «Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің» статистикалық сандарына негізделіп, Ranking.kz-есеп орталығы, келесі көрсеткіштерді мәлімдеді: «Биыл қаңтарда ҚР-да 12-29 жас аралығындағы 1,6 мың адам қылмыстық құқық бұзушылық жасады, бұл бір жыл бұрынғыдан 6,7% аз. Оның ішінде 14-15 жас аралығындағы 19 адам, 16-17 жас аралығындағы 101 адам, 18-20 жас аралығындағы 349 адам, 21-29 жас аралығындағы 1,1 мың адам»⁴.

«Оның ішінде 226 адам теріс қылық, 1,4 мың адам қылмыс жасаған, оның ішінде 267 адам онша ауыр емес, 577 адам орташа ауырлықтағы, 441 адам ауыр, 73 адам аса ауыр қылмыс жасаған. Салыстыру үшін: былтыр сәйкес кезеңде 12-29 жас аралығындағы 1,7 мың адам қылмыстық құқық бұзушылық жасады, бір жылда 25,1% көбейген»⁵.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 12–29 жас аралығындағы тұлғалар туралы мәліметтер. Қаңтар | адам

ҚР БП ҚС АЕК мәліметтері негізіндегі Ranking.kz есебі

1-сурет. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 12-29 жас аралығындағы тұлғалар туралы мәліметтер

«Көбінесе жастар «Ұрлық» бабы бойынша қылмыстық құқық бұзушылық жасады: 514 адам – бір жыл бұрынғыдан 8,5% аз. Алаяқтық (267 адам, 1,8% азайған) және ұсақ ұрлық (111 адам, 6,7% азайған) деректері де «танымал» болып шықты. Одан кейін бұзақылық (88 адам), тонау (80 адам),

жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзу (68 адам) және есірткіні өткізу мақсатынсыз заңсыз пайдалану (57 адам) келеді»⁶.

«Өңірлер бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтардың басым бөлігін 12-29 жас аралығындағы қазақстандықтар оңтүстіктегі

⁴ Қылмыскер жастар: ҚР-да бір айдың ішінде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған бір жарым мыңнан астам жас ұсталды / Ranking.kz [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://ranking.kz/kz/sholu/regions-kz/kylmysker-zhastar-kr-da-bir-aydyn-ishinde-kylmystyk-kukyk-buzushylyk-zhasagan-bir-zharym-mynnan-astam-zhas-ustaldy.html> (жүрінген күні: 25.02.2024).

⁵ Сол жерде.

⁶ Сол жерде.

халық тығыз орналасқан өңірлерде жасаған. Көбінесе Алматыда мұндай құқық бұзушылықтарды жасаған жастар ұсталды: 294 адам – бір жыл бұрынғыдан 15% аз.

Одан кейінгі орында Астана (207 адам, 3,7% азайған), Алматы облысы (103 адам, 8,8% азайған), Шымкент (93 адам) және Түркістан облысы (86 адам)»⁷.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 12-29 жас аралығындағы тұлғалар туралы мәліметтер. ҚР ҚК баптары бойынша. Қаңтар (адам)						
	Барлығы		Қорытынды өсім		ҚР-дағы үлес	
	2024/01	2023/01	2023/01		2024/01	2023/01
Барлығы	1 586	1 700	93,3%	-114	100,0%	100,0%
188-бап. Ұрлық	514	562	91,5%	-48	32,4%	33,1%
190-бап. Алаяқтық	267	272	98,2%	-5	16,8%	16,0%
187-бап. Ұсақ-түйек жымқыру	111	119	93,3%	-8	7,0%	7,0%
293-бап. Бұзақылық	88	101	87,1%	-13	5,5%	5,9%
191-бап. Тонау	80	75	106,7%	5	5,0%	4,4%
345-бап. Көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы	68	50	136,0%	18	4,3%	2,9%
296-бап. Есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу	57	50	114,0%	7	3,6%	2,9%
107-бап. Денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру	49	76	64,5%	-27	3,1%	4,5%
297-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу	48	45	106,7%	3	3,0%	2,6%
106-бап. Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру	40	40	100,0%	0	2,5%	2,4%
200-бап. Автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу	37	43	86,0%	-6	2,3%	2,5%
389-бап. Өзінше билік ету	26	27	96,3%	-1	1,6%	1,6%
122-бап. Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау	20	20	100,0%	0	1,3%	1,2%
346-бап. Көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған және алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын басқаруды осындай адамға беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол беру	19	29	65,5%	-10	1,2%	1,7%
194-бап. Қорқытып алу	15	8	187,5%	7	0,9%	0,5%
Басқалар	147	183	80,3%	-36	9,3%	10,8%
ҚР БП ҚС АЕК мәліметтері негізіндегі Ranking.kz есебі						

2-сурет. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 12-29 жас аралығындағы тұлғалар туралы мәліметтер. ҚР ҚК баптары бойынша

«ІІМ жастар арасындағы қылмыстық топтардың қылмыстық әрекеттерін анықтап, алдын алу бойынша кешенді жұмыстар жүргізуде. Жақында ІІМ ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес департаменті осындай екі топтың Шымкент және Павлодар қалаларында ұсталып, қатысушылары қамауға алынғанын, тергеу жүріп жатқанын хабарлады. Көбіне мұндай топтар жасырын сипаттағы қылмыстарды жасайды, яғни топ мүшелерінің қоқан-лоқысынан зардап шеккендер полицияға хабарласпайды»⁸.

«2024 жылғы қаңтарда ҚР-да 12-29 жас

аралығындағы 1,6 мың адам қылмыстық құқық бұзушылық жасады – бұл өткен жылмен салыстырғанда 6,7%-ға аз. Олардың ішінде 19 адам 14-15 жаста, 101 адам 16-17 жаста, 349 адам 18-20 жаста, 1,1 мың адам 21-29 жаста болды.

2023 жылдың ұқсас кезеңінде 12-29 жас аралығындағы 1,7 мың адам қылмыстық құқық бұзушылық жасады, оған қоса жылына 25,1%.

Көбінесе жастар «Ұрлық» бабы бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтар жасады: 514 адам – өткен жылмен салыстырғанда

⁷ Қылмыскер жастар: ҚР-да бір айдың ішінде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған бір жарым мыңнан астам жас ұсталды / Ranking.kz [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://ranking.kz/kz/sholu/regions-kz/kylmysker-zhastar-kr-da-bir-aydyn-ishinde-kylmystyk-kukyk-buzushylyk-zhasagan-bir-zharym-mynnan-astam-zhas-ustaldy.html> (жүгінген күні: 25.02.2024).

⁸ Сол жерде.

8,5%-ға аз» дейді [ranking.kz](https://www.kt.kz)⁹.

Айта кету керек, криминологияда кең таралған көзқарастардың негізінде жеке тұлғаның мінез-құлқы келесі жағдайларда детерминацияға ұшырайды: әлеуметтік ортада – әлеуметтік детерминацияның жалпы деңгейі (макроорта); жақын орта (микроорта); белгілі бір адамның ішкі әлемі. Макродеңгей – бұл мемлекеттегі жалпы жағдай және оның маңызы үлкен, өйткені микродеңгейдегі жағдай соған байланысты болып, бұл, өз кезегінде, белгілі бір жеке тұлғаның ұстанымына айналады [7].

Макродеңгей қоғамның әлеуметтік, саяси, экономикалық дамуының және құқықтық кеңістіктің ерекшеліктерімен сипатталады. Микроортаға келетін болсақ, кәмелетке толмағандар бірқатар себептер бойынша құқық бұзушылыққа баратынын атап өткен жөн, соның ішінде:

Отбасылық мәселелер/тұрмыстық зорлық-зомбылық. Зорлық-зомбылықпен қылмыс жасаған адамдардың көпшілігі балалық шағында қорлық пен жазаға ұшырағанын, үлкендердің қатыгездігінен зардап шеккенін криминологтар мен құқық қорғау органдары біледі. Балаларға, сондай-ақ балалардың өзі, өз қатарластарына деген қатыгездігінің артуы бірқатар себептерге байланысты [8].

Отбасындағы зорлық-зомбылықтың таралуына алкогольді еркін тұтыну көп ықпал етеді. Кем дегенде бір ата-анасы маскүнем болған отбасыларда тұратын балалар, зорлық-зомбылық пен қатыгездікке жиі ұшырайды. Мәселен, еліміздің Бас прокуратурасы құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметінше, 2022 жылы балаларға қатысты 2005 қылмыс жасалған, ал олардың жыныстық қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстар саны 719 жағдайды құраған¹⁰.

Қолайсыз орта. Кәмелетке толмаған баланы қараусыз қалдыру, оларды нашар ортаның ықпалына алып келуі мүмкін.

Қолайсыз ортада қалған жасөспірімдердің басым көпшілігі әлеуметтік жетімдер, яғни ата-анасы тастап кеткен немесе баланы тәрбиелеу мен асырау жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын, ата-ана құқығынан айырылғандардың балалары. Көбінесе күнкөріс құралдарынан айырылған, жағдайы төмен отбасылардың балалары, қылмыстық әрекеттерге (жезөкшелік, темекі, алкоголь, есірткі өнімдерін сату және т.б.) тартылған. Қараусыз қалу көбіне ата-аналардың балаларды тәрбиелеудегі өз міндеттерін орындағысы келмеуінің не болмаса, оларды орындаудың объективті мүмкін еместігінің салдарынан болады (мысалы, денсаулығына байланысты) [9].

Үлкендердің итермелеуі. Жасөспірімдер үлкендердің ықпалымен көптеген қылмыстарға баратыны белгілі. Арандату ол тек итермелеу ғана емес, сонымен бірге қылмысқа тарту. Арандатушылар кез келген әдіспен кәмелетке толмағандарды тәуелді етуге, оларды жалған романтикаға итермелеуге, бос жүріспен, маскүнемдікпен және нашақорлықпен бүлдіруге тырысады. Мәселен, 2020 жылы «Екібастұз маңында Артур Баталовты бөтелке сынығымен өлтірген 15 жасар жасөспірім сегіз жылға сотталды. Алайда, тамыз айында жәбірленушінің інісі Элизбар екі адам өлтірді деп күдіктенетінін айтқан. Ер адам сотта, қылмыскердің ересек досы, қылмыскердің атын атап: «Аяқта!» деп айғайлағанын естігенін айтты. «Бір адамға үкім шығарылды, екіншісі арандатқанымен, ол куәгер болды», – деді жәбірленушінің інісі. «Қайткенде де сотталушы бір адам – 15 жастағы жасөспірім. Психологиялық сараптама көрсеткендей, ол кісі өлтіру кезінде әлеуметтенген мінез-құлықтың бұзылуынан зардап шексе де, әрекеттеріне толық есеп бере алатындай жағдайда болған. Сот үкімінде белгіленгендей, баланың анасы оны тәрбиелеуде үнемі қиналған, ол агрессивті болған, сабақты көп қалдыратын және басқа балаларды ұрып-

⁹ Сколько уголовных преступлений совершила молодежь в Казахстане в январе / 15.02.2024 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.kt.kz/rus/crime/skolko_ugolovnyh_prestupleniy_sovershila_molodezh_v_1377961201.html (дата обращения: 03.06.2024).

¹⁰ Ужасающая статистика: стало известно, сколько детей насилуют ежедневно в Казахстане / Ulys/media [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ulymedia.kz/news/22276-uzhasaiushchaia-statistika-stalo-izvestno-skolko-detei-nasiluet-ezhednevno-v-kazakhstan/> (дата обращения: 25.02.2024).

соғатын»¹¹.

Құқықтық сауаттылығының төмендігі. Құқықтық сауатсыздық, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық пен қылмыстың себептерінің бірі болып табылады. Олар кейбір моральдық тыйымдардың заңмен бекітілгенін біле бермейді және көптеген әрекеттер моральдық тұрғыдан болмауы тиіс қана емес, сонымен қатар, заң бойынша да жауапкершілікке әкеп соғатынын елемейді. Ұрлық, тонау, бұзақылық, әртүрлі ауырлықтағы дене жарақатын келтіру – бұл заңсыз әрекеттердің барлығы жасөспірімдердің әкімшілік және қылмыстық заңнамада көзделген жауапкершілікті білмеуінен жасалады [10].

БАҚ, теледидар және интернеттің әсері. Қазақстандық БАҚ балалар құқығын бұзады, БҰҰ-ның бала құқықтары туралы Конвенциясында¹² белгіленген зорлық-зомбылық көріністерін экранда (ең алдымен теледидарда) көрсету кезінде жас шектеуін сақтамайды. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 234-бабында¹³, Қазақстан Республикасының «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңының 25-бабында¹⁴ және «ҚР баланың құқықтары туралы»¹⁵ Заңында көзделгендей балалардың рухани-адамгершілік дамуына зиян келтіретін қатыгездік пен зорлық-зомбылықты насихаттайтын туындыларды заңсыз тарату үшін жауапкершілік шарасы айқындалған. Мәселен, 2023 жылдың бірінші жарты жылдығының қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасында 944 кәмелетке толмағандар қылмыстық жауапкершілікке тартылды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 11,5%-ға артық¹⁶.

Кәмелетке толмағандар жасаған

қылмыстардың топтық сипаты (60% астам) тұрақты белгіге айналууда. Оның үстіне кәмелетке толмағандар арасындағы топтық қылмыс, ұйымшылдық белгілеріне ие болуда. Басқа маңызды әлеуметтік себептердің қатарында, көптеген сарапшылар катализатор ретінде сапасыз экшн фильмдерін атайды. Осы фактілердің барлығы зорлық-зомбылықтың балаларға әсер ету проблемасы, мемлекеттің, БАҚ-тың, жалпы жұртшылықтың, ата-аналар мен мұғалімдердің бірлескен нақты шешімдер қабылдауын талап ететін, өте өткір мәселеге айналғанын көрсетеді. Қазақстан полициясы жасөспірімдердің бос уақытының тым көп болуынан, жастар арасындағы қылмыс көбейіп отыр деп есептейді. Зорлық-зомбылықты насихаттайтын немесе көрсететін фильмдерге, бейнежазбаларға және компьютерлік ойындарға құмар болудың да рөлі үлкен. Кәмелетке толмағандардың мінез-құлқына Қазақстанда соңғы кездері танымал «Черный двор», «Пацанские истории», «Сержан братан», «Тараз», «Слово пацана» атты фильмдері кері әсер етуде. Ресейлік «Слово пацана. Кровь на асфальте» атты фильм, Қазақстан Республикасының оқу-ағарту министрлігімен Ақпарат министрлігінің инспекторлары бірлесіп, Қазақстанда тыйым салу үшін зерттеп жатыр. Бұл фильм қылмыстық өмір салтын романтизациялағандықтан, жасөспірімнің тұрақсыз психикасына кері әсер етуде¹⁷.

Қорытынды. 2019 жылы, ІІМ-гі өкілдері Қазақстанда кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға жазаны қатайтып, 14 жасқа дейінгі жасөспірімдерді жауапқа тарту туралы бастама көтерді. Оған себеп,

¹¹ Подросток осужден на восемь лет за убийство мужчины «розочкой» близ Экибастуза / КазТАГ [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kaztag.info/ru/news/podrostok-osuzhden-na-vosem-let-za-ubiystvo-muzhchiny-rozochkoj-bliz-ekibastuza> (дата обращения: 25.02.2024).

¹² Convention on the rights of the child. Adopted by resolution 44/25 of the General Assembly of November 20, 1989 [Electronic resource] – Access mode: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en (Access data: 25.02.2024).

¹³ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 25.02.2024).

¹⁴ Бұқаралық ақпарат құралдары туралы: Қазақстан Республикасының 1999 ж. 23 шілдедегі № 451 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_ (жүгінген күні: 25.02.2024).

¹⁵ Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы: 2002 ж. 8 тамыздағы № 345 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_ (жүгінген күні: 25.02.2024).

¹⁶ Дети и подростки все чаще совершают уголовные преступления? / Ranking.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ranking.kz/reviews/socium/deti-i-podrostki-vsyo-chasche-sovershayut-ugolovnye-prestupleniya.html> (дата обращения: 25.02.2024).

¹⁷ Запретят ли «Слово пацана» в Казахстане. Власти изучают сериал / Курсив [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2023-12-05/lbbs-serilzapre/> (дата обращения: 25.02.2024).

соңғы кездері жасөспірімдер арасында зорлық-зомбылық фактілері көбейіп, зорлау, кісі өлтіру сияқты қылмыстардың жиілеуіне байланысты. Алайда, жасөспірім болғандықтан қылмыскерлер жазадан құтылады. Енді полицейлер тіпті 14 жасқа толмағандарды қамауда ұстаудың ерекше режимі бар ұйымдарға жіберуге мүмкіндік беретін заңға өзгертулер енгізуді сұрап отыр.

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, 11-13 жастағы бала қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықтың субъектісі болып табылмайды. Демек, кәмелетке толмаған құқық бұзушы тек ішкі істер бөлімінде есепке тұра алады, ал ата-анасы ӘҚБтК-нің бала тәрбиелеудегі міндеттерін тиісінше орындамауды реттейтін 127-бабы бойынша айыпталып¹⁸, 7 АЕК көлемінде айыппұл төлеуі мүмкін. Теориялық тұрғыдан, 11 жастан бастап, оны девиантты мінез-құлқы бар балаларға арналған арнайы білім беру ұйымына орналастыруға болады, бірақ іс жүзінде әдетте оған жетпейді. Ал қарапайым тіркеуге алу, әдетте, аса бір маңызды рөл атқармайды.

ІІМ-нің бастамасына жауап ретінде бірқатар сарапшылар өз пікірлерін білдірді және атап айтқанда, келесі ұстанымдар болды:

Заңгер Станислав Лопатиннің пікірінше, «жасөспірім қылмыскерлерді қамауда ұстаудың ерекше режимі бар ұйымдарға орналастырудан ешқандай пайда болмайды, ал ұзақ мерзімде тіпті салдары теріс болуы мүмкін. Сондықтан мұндай балаларға полиция қызметкерлері, психологтар, психиатрлар және білім беру органдары өз жұмысында басты назар аудару керек. Сондай-ақ ата-аналарға қатысты қатаң шаралар қолданылып, егер олар өз міндеттерін орындай алмаса, ата-ана құқығынан айыру мәселесін көтерген жөн» деп пікірін айтты.

«Үнсіз қалма» жыныстық зорлық-зомбылыққа қарсы қозғалыстың жетекшісі Дина Смаилова, ІІМ ұсынған жаңашылдыққа үзілді-кесілді қарсы. Оның ойынша «қиын»

балалар, ата-анасының да, мемлекеттік органдардың да назарынан тыс қалып отыр. Қылмыстық жауаптылықтың жасын төмендету, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс мәселесін шешпейді. Жасөспірімдер арасындағы қылмыстың көбеюі немқұрайлы тәрбиенің көрінісі. Мемлекет балаларды дамытудың түрлі бағдарламаларына ақша салады. Алайда, бұл шаралар жағдайы төмен отбасының балаларын қамтымайды. Дәл осы санаттағы балалар мен жасөспірімдер психологиялық, педогогикалық және физикалық түзетуді қажет етеді. Девиантты мінез-құлықтағы балаларды барлық мамандандырылған әлеуметтік қызметтер мен ІІМ-гі қадағалауы керек.

Мысал ретінде Дина Смаилова, Щучинск қаласындағы мектепті келтірді. Оның директоры 740 оқушылардың отбасын түгел аралап шығып, жеке өзі 41 нашар қамтылған отбасын анықтады. Оқу жылының басында ұстаз осы мектеп оқушыларының барлығын жинап, оларды нағыз әлеуметтік көшбасшы етіп тәрбиелеуге тырысады. Яғни, оларды қандайда бір ортақ идеямен біріктіріп, жұмыспен жүктеп, түрлі тапсырмалар беріп, тегін қызығушылықтарына байланысты үйірмелерге қосады. Нәтижесінде бұл мектепте құқық бұзушылықтардың саны аз.

Әлеуметтанушы, «Стратегия» қорының президенті Гулмира Ілеуова, ІІМ-гі ұсынған жаңашылдықты қолдамады. Атап айтқанда, бұл мәселе бойынша ол мынандай пікір білдірді: «Біз кәмелетке толмаған қылмыскерлердің барлығын түрмеге отырғыза алмаймыз. Ал қылмыс деңгейі өсіп келе жатқандығы бұл, отбасында, қоғамда терең әлеуметтік себептердің бар екенін білдіреді. Ұсынылып жатқан жаңашылдық, менің ойымша, ешқандай оң нәтиже бермейді. Өйткені, оның себептері анықталып, шешілмесе, ешқандай жазалау шаралары нәтижелі болмайды»¹⁹.

Біз сарапшылардың пікірлерін толықтай қолдаймыз. Балалар мен жастар арасындағы қылмысының негізгі себебі ретінде

¹⁸ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 ж. 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (жүгінген күні: 25.02.2024).

¹⁹ Уголовник или ребенок: нужно ли отправлять в тюрьму до достижения 14 лет / Zakon.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4956024-ugolovnik-ili-rebenok-nuzhno-li.html> (дата обращения: 25.02.2024).

элеуметтік-экономикалық проблемалар жатыр, сонымен қатар, мемлекеттік органдардың кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен профилактикалық жұмысы әлсіз деп есептейміз.

Қазақстанда өмір сүріп жатқан балалар мен жастар арасындағы қылмыстың алдын алу үшін, шет мемлекеттердің тәжірибесін ескеру қажет деп санаймыз. Мысалы, АҚШ-та және Ұлыбритания, Германия сияқты бірқатар еуропалық елдерде, балалар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстың алдын алу жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде балалармен құқық бұзушылық және олардың салдары тақырыбында курстық жұмыстарды жүргізу тәжірибесі бар [4]. Сабақ өту барысында, қылмыскерлердің бас бостандығынан айыру орындарына, уақытша ұстау изоляторына және т.б. сол тәрізді жерлерге бару түріндегі нақты мысалдармен жүретін мұндай курстарда оқитын балалар, қоғам мен жақын туыстары алдындағы толық жауапкершілікті сезіне алады және өз тағдырларына немқұрайлы көзқарастың жағымсыз салдарын түсінеді. Балалар мен жасөспірімдер қылмысының алдын алу шаралары ретінде бұл тәжірибе біздің мемлекетімізде жүзеге асырылса, өте тиімді болар еді деп ойлаймыз.

Қылмыстық жауаптылықтың жасын төмендетуге келетін болсақ, біз бұл шараны негізді деп есептейміз, өйткені барлық назарды олардың салдарына емес, алдын алуға аудару керек. Кәмелетке толмағандар мен жас балалар жасаған қылмыстарының келтірген зардаптарының ауырлығын сезінуі үшін, біз бірінші рет құқық бұзушылық жасағандарды арнайы балалар изоляторларында уақытша ұстауды және онда белгілі бір шарттардың орындалуын ұсынамыз, оның ішінде:

- құқық бұзушы балалардың жасына сай жабдықталған арнайы балалардың уақытша ұстау изоляторлары болуы тиіс;
- теріс әсерлердің алдын алу үшін құқық бұзушы балаларды бір-бірінен бөлек ұстауды қамтамасыз ету;
- балаларды ұстау изоляторларын арнайы

әдебиеттермен, балаларға құқықтық тәрбие беру тақырыбында өмірден мысалдар келтіре отырып, оларды міндетті түрде зерделеуге арналған бейнематериалдармен қамтамасыз ету, одан кейін балалар психологы мамандығы бойынша дайындалған кәмелетке толмағандар істері жөніндегі инспекция қызметкерлерімен осы тақырыпта әңгіме жүргізу оң нәтиже береді деп ойлаймыз.

Бұл шаралар ауыр жазалардың алдын алуға мүмкіндік береді, өйткені балалар өздерінің жасының ерекшеліктеріне байланысты жасалған әрекеттермен олардың салдары арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды құра алмайды. Сонымен қатар заңнамалық актілерде ата-аналарға қатысты да қатаң шаралар қарастырылуы керек деп санаймыз.

Қазіргі заманғы шындыққа сүйене отырып, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алуға көбірек көңіл бөлу керек. Жеке тұлғаларды құқықтық тәрбиелеу жұмысын күшейту, кәмелетке толмағандардың еңбекпен қамтылуын арттыру және олардың девиантты мінез-құлық пен қылмыстық ниеті бар топтарға түсуіне жол бермеу мақсатында жазғы лагерьлер, спорт секциялары, үйірмелер тәжірибесін жандандыру қажет. Сондай-ақ кәмелетке толмағандардың жасаған қылмыстары үшін жауапкершілігін қатайтуда жөн. Бұл іс-шараның негізінде: жаза қылмысқа сәйкес және қылмыс жасау қаупі ықтималы пайдадан басым болуы керек – деген қағидат жатуы тиіс.

Әлеуметтік жағдайы нашар, берекесіз отбасылардағы өскелең ұрпақтың ата-аналарымен жұмыс жасау, мемлекеттік органдардың ерекше бақылауында болуы керек. Оның үстіне мұндай бақылау ешқашан әлсіремеуі тиіс.

Кәмелеттік жасқа толған 18 бен 35 жас аралығындағы жастар да құқықтық сауаттылық пен мәдениетті арттыру мақсатында оқу орындарында және еңбек қызметі барысында арнайы курстар түрінде үздіксіз және міндетті құқықтық білім алып отырулары тиімді болады деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Young, S. Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global perspective / S. Young, B. Gerir, R. Church // The BJPsych Newsletter. – 2017. – № 41 (1). – Pp. 21-29.
2. Наурзалиева, С.М. Уголовная ответственность несовершеннолетних в Республике Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук / С.М. Наурзалиева. – Москва, 2018. – 212 с.
3. N. Markovich, A. Choate. Juvenile delinquency (Definition, types and history) [Electronic resource] – Access mode: <https://study.com/learn/lesson/juvenile-delinquency-overview-history-laws.html> (Access data: 25.02.2024).
4. I. Gogua. Juvenile delinquency – Causes, prevention and ways of rehabilitation. – 23rd June 2020 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.penalreform.org/blog/juvenile-delinquency-causes-prevention-and-the-ways-of/> (Access data: 25.02.2024).
5. Антонова, Е.Ю. Преступность несовершеннолетних в Республике Казахстан: криминологическая характеристика и меры правового воздействия / Е.Ю. Антонова // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2020. – № 5. – С. 42-50.
6. Srapilov, S.M. On the transformation of SOME functions of the state in the information society / S.M. Srapilov, et al. // Journal of Actual Problems of Jurisprudence. – 2020. – № 4 (96). – Pp. 16-21.
7. Phelps, M.S. The Paradox of Probation: Community Supervision in the Age of Mass Incarceration / M.S. Phelps // Law Policy. – 2013. – № 35 (1-2). – Pp. 51-80.
8. Отческая, Т.И. Причины и условия совершения преступлений несовершеннолетними и влияние органов прокуратуры на уровень подростковой преступности / Т.И. Отческая, П.Д. Шкурова // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – № 3 (25). – С. 43-52.
9. Торғаутова, Б.А. Проблемы профилактики насильственных преступлений, совершаемых несовершеннолетними, и пути их совершенствования / Б.А. Торғаутова, С.М. Кыдырбаев // Евразийский научный юридический журнал. – 2023. – № 2 (3). – С. 39-44.
10. Аманова, Д.Т. Превентивная профилактика как главное направление борьбы с преступностью несовершеннолетних / Д.Т. Аманова, С.М. Абижанов // Вестник Академии правоохранительных органов. – 2023. – № 4 (30). – С. 56-61.

References:

1. Young, S. Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global perspective / S. Young, B. Gerir, R. Church // The BJPsych Newsletter. – 2017. – № 41 (1). – Pp. 21-29.
2. Naurzalieva, S.M. Ugolovnaja otvetstvennost' nesovershennoletnih v Respublike Kazahstan: dis. ... kand. jurid. nauk / S.M. Naurzalieva. – Moskva, 2018. – 212 s.
3. N. Markovich, A. Choate. Juvenile delinquency (Definition, types and history) [Electronic resource] – Access mode: <https://study.com/learn/lesson/juvenile-delinquency-overview-history-laws.html> (Access data: 25.02.2024).
4. I. Gogua. Juvenile delinquency – Causes, prevention and ways of rehabilitation. – 23rd June 2020 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.penalreform.org/blog/juvenile-delinquency-causes-prevention-and-the-ways-of/> (Access data: 25.02.2024).
5. Antonova, E.Ju. Prestupnost' nesovershennoletnih v Respublike Kazahstan: kriminologicheskaja harakteristika i mery pravovogo vozdejstvija / E.Ju. Antonova // Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedenija. – 2020. – № 5. – S. 42-50.
6. Srapilov, S.M. On the transformation of SOME functions of the state in the information society / S.M. Srapilov, et al. // Journal of Actual Problems of Jurisprudence. – 2020. – № 4 (96). – Pp. 16-21.

7. Phelps, M.S. The Paradox of Probation: Community Supervision in the Age of Mass Incarceration / M.S. Phelps // Law Policy. – 2013. – № 35 (1-2). – Pp. 51-80.

8. Otcheskaja, T.I. Prichiny i uslovija sovershenija prestuplenij nesovershennoletnimi i vlijanie organov prokuratury na uroven' podrostkovoju prestupnosti / T.I. Otcheskaja, P.D. Shkurova // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – № 3 (25). – S. 43-52.

9. Torgautova, B.A. Problemy profilaktiki nasil'stvennyh prestuplenij, sovershaemyh nesovershennoletnimi, i puti ih sovershenstvovaniya / B.A. Torgautova, S.M. Kydyrbaev // Evrazijskij nauchnyj juridicheskij zhurnal. – 2023. – № 2 (3). – S. 39-44.

10. Amanova, D.T. Preventivnaja profilaktika kak glavnoe napravlenie bor'by s prestupnost'ju nesovershennoletnih / D.T. Amanova, S.M. Abizhanov // Vestnik Akademii pravoohranitel'nyh organov. – 2023. – № 4 (30). – S. 56-61.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Лаззат Калдыбекқызы Еринбетова – Еуразиялық технологиялық университетінің құқық мектебінің қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: sattilik02@mail.ru.

Еринбетова Лаззат Калдыбековна – ассоциированный профессор школы права Евразийского технологического университета, кандидат юридических наук, e-mail: sattilik02@mail.ru.

Erinbetova Lazzat Kaldybekovna – Associate Professor at the School of Law Eurasian Technological University, Candidate of Law, e-mail: sattilik02@mail.ru.

Аяжан Нусипжанқызы Кулажанова – Еуразиялық технологиялық университетінің құқық мектебінің аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: kulazhanova.a@gmail.com.

Кулажанова Аяжан Нусипжановна – старший преподаватель школы права Евразийского технологического университета, магистр юридических наук, e-mail: kulazhanova.a@gmail.com.

Kulazhanova Ayazhan Nusipzhanovna – Senior Lecturer at the School of Law Eurasian Technological University, Master of Law, e-mail: kulazhanova.a@gmail.com.

ӘОЖ 343.85
МҒТАР 10.81.71

Б.М. Жиенқожаев, Т.Г. Маханов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ЗАЙЫРЛЫ МЕМЛЕКЕТТЕ ДЕСТРУКТИВТІ ДІНИ АҒЫМДАРҒА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада зайырлы мемлекетте деструктивті діни ағымдармен күрес мәселелері қарастырылады. Қазіргі заманда мемлекеттің діни ахуалы мен конфессияралық қатынасына ықпал ету саясаттың негізгі әсер ету құралына айналып отыр. Әлем мемлекеттері арасындағы қатынастар шегінде елдердің қоғамдық-саяси өміріндегі діннің орны мен рөлін зерделеу бүгінгі дінтанулық зерттеулер үшін маңызды болып табылады. Сонымен бірге, жаһандану үрдісінде дін мемлекеттіліктің, қауіпсіздіктің және рухани дербестіктің, дипломатиялық қатынастардың маңызды құралы екені белгілі. Аталған мәселені зерттеу аясында авторлар қоғамдық қатынастарды реттеудегі әдет-ғұрыпқа негізделген билер соты институтына және шетел тәжірибелеріне талдау жүргізеді. Авторлар дінтанушылардың, заңгерлердің еңбектерін зерделей отырып, деструктивті діни ағымдармен күресудің тиімді тетіктерін құру үшін, билер соты институтын қайта жаңғыртудың елеулі қырларын көрсетеді.

Түйінді сөздер: зайырлы мемлекет; конфессиялық; деструктивті діни ағым; әдет-ғұрып; билер соты; жаһандану үрдісі; рухани ақтау.

Б.М. Жиенкожаев, Т.Г. Маханов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДЕСТРУКТИВНЫМ РЕЛИГИОЗНЫМ ТЕЧЕНИЯМ В СВЕТСКОМ ГОСУДАРСТВЕ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы борьбы с деструктивными религиозными течениями в светском государстве. В современном мире влияние на религиозную обстановку и конфессиональные отношения государства становится основным инструментом влияния политики. Изучение места и роли религии в общественно-политической жизни стран в пределах отношений между государствами мира является важным для современных религиоведческих исследований. Вместе с тем известно, что в процессе глобализации религия является важным инструментом государственности, безопасности и духовной самостоятельности, дипломатических отношений. В рамках изучения данного вопроса авторами проводится анализ института суда биев и зарубежного опыта, основанный на обычаях в регулировании общественных отношений. Авторы, изучая труды религиоведов, юристов, указывают на существенные аспекты модернизации института суда биев для создания эффективных механизмов противоборства с деструктивными религиозными течениями.

Ключевые слова: светское государство; конфессиональное; деструктивное религиозное течение; обычай; суд биев; тенденции глобализации; духовное оправдание.

B.M. Zhienkozhaev, T.G. Makhanov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

CURRENT ISSUES OF COUNTERING DESTRUCTIVE RELIGIOUS MOVEMENTS IN A SECULAR STATE

Abstract. The article deals with the issues of combating destructive religious movements in a secular state. In the modern world, the influence of the state on the religious situation and confessional relations is becoming

the main instrument of political influence. The study of the place and role of religion in the socio-political life of countries within the framework of relations between the states of the world is important for modern religious studies. At the same time, it is known that in the process of globalization, religion is an important instrument of statehood, security and spiritual independence, and diplomatic relations. As part of the study of this issue, the authors analyze the institute of the Biy court and foreign experience based on customs in regulating public relations. The authors, studying the works of religious scholars and lawyers, point out the essential aspects of the modernization of the institute of the Biy court in order to create effective mechanisms of confrontation with destructive religious movements.

Keywords: secular state; confessional; destructive religious trend; custom; biy court; globalization trends; spiritual justification.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_126

Кіріспе. Зайырлы мемлекеттегі деструктивті діни ағымдарды реттеу – қоғамды қорғау мен діни бостандық қағидаттарын сақтау арасындағы тепе-теңдікті талап ететін күрделі міндет болып табылады.

Діни ағымдарды реттеуге мемлекеттің араласуы белгілі бір діни топтарды қудалау мен кемсітуге әкеліп соғу қаупі бар. Себебі, «деструктивті діни ағым» деген ұғым субъективті көзқарастарға байланысты болғандықтан заң шығарушыға аталған ұғымның критерийлерін анықтау қиындық тудырады.

Зайырлы елде мемлекеттің діни бейтараптықты ұстануын пайдаланып кейбір діни топтар өздерінің сенімдерін саяси мақсаттарға жету үшін қолданады. Бұл діни тәжірибе мен саяси қызмет арасындағы айырмашылықтарды ажыратуда бірқатар проблемалық мәселелерге әкеліп соғады.

Сонымен қатар бірқатар деструктивті діни топтар халықаралық деңгейде жұмыс істегендіктен олармен күресте халықаралық ұйымдардың ынтымақтастығы талап етіледі. Аталған топтардың қызметін реттеуге тырысу діни көшбасшылар арасында өздерінің қызметтеріне өзге мемлекеттің араласуы деген түсінікпен наразылықтар тудыруы мүмкін.

Сондықтан мемлекеттің діни істерге қаншалықты араласу қажеттігін анықтау қиын мәселе болып табылады. Оған қоса шекарадан асып кету де қоғамда наразылық пен шиеленіс тудырады.

Мақаланың негізгі мақсаты – зерделенген мәселенің проблемалық қырларын ескере отырып, зайырлы мемлекетте деструктивті діни ағымдармен күресудің өзекті мәселе-

лерін ашып көрсетіп, шешу жолдарын ұсыну болып табылады.

Материалдар мен әдістер. Мақаланы дайындау процесінде құқық теориясында қалыптасқан әлеуметтік шындықты зерттеу мен білудің қазіргі ғылымда белгілі әртүрлі әдіс, тәсілдері қолданылды. Бұл әдістерге диалектикалық, жүйелік-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, эвристикалық, проблемалық-іздеу әдістері жатады. Аталған мәселені зерттеуде Қазақстандық және Ресейлік ғалымдардың еңбектері, сондай-ақ алыс шетелдік тәжірибелер зерттелді.

Нәтижелер/талқылау. Қазіргі заманда адамзаттың жаһандану үрдісіндегі мәселелердің өзектісі деструктивті діни ағымдармен (бұдан әрі – ДДА) күрес екендігі анық. Мәдени, экономикалық және заңды кеңістіктерде жаһандану үрдісінде ДДА-дар жалпы адамзаттық құндылықтар арасындағы қақтығыстардың пайда болуына себеп болып, әртүрлі мәдениеттегі халықтардың және діни сенім-нанымдардың арасындағы наразылықтарды өршітетіні сөзсіз.

Сонымен қатар ДДА-дар қоғамдағы дәстүрлі діннің құндылықтарын жоққа шығарып, дәстүрлі дінге жат «идеяны» белсенді негізде насихаттайды. Қоғамда зайырлықты қалыптастырмау үшін, оған қарсы әрекеттер жүргізе отырып, белгілі бір діни конфессиялар арқылы, діни ағымдармен өз түсініктерін және көзқарастарын қалыптастырады. Бұған дәлел ретінде қазіргі таңдағы шығыстағы дәстүрлердің қақтығыстары өркениет заманында жаппай қантөгіске алып келіп жатқан алыс және жақын шетелдердегі қоғамдық-саяси ахуалды атап көрсетуге болады.

Сонымен бірге көптеген шетелдік ғалымдар деструктивті ағымдардың қоғам үшін қаншалықты қауіптілігі бар екендігін сипаттай отырып, бұл құралды пайда табу, адам саудасы, заңсыз есірткі айналымы, саяси қақтығыстарды ұйымдастыру және т.б. бағытта қолданатынын көрсетіп отыр [1]; [2]; [3]; [4].

Жаһандану үрдісінде ұлттың жеті қорғанына: тәуелсіздігі; экономикалық қуаты; тілі; діні; тегі; ділі; жан санына басты назар аударуымыз қажет деп есептейміз.

Ұлттың жеті қорғанының ішінде әдет-ғұрып ұлттың жеке мүшелерінің рухын көтеріп, жігерлендіретін, өзін жоғалтып алмауы үшін басты рөл атқаратын ерлік мінезі. Сондай-ақ өз ұрпақтарының болашағы үшін тектен-текке жалғана беретін, тарихи қалыптасқан қорғану жолы, өмір сүру дағдысы екені мәлім¹.

Қазақстан Республикасы (бұдан әрі – ҚР)

– зайырлы, демократиялық мемлекет, мұнда әр азаматтың ар-ождан бостандығына кепілдік беріледі және барлық конфессия өкілдері заң алдында тең². ҚР көп конфессиялы ел ретінде азаматтардың діни сенім бостандығын және оның келешекте демократиялық, құқықтық дамуы қалыптастырылуын қамтамасыз етуге мүдделі болып табылады.

Қазіргі қоғамда тарихи және мәдени екі дәстүрлі діндерге, яғни сүнниттік ислам (ханафилік мазхаб) және православиелік христиандыққа негізделген. Сарапшылардың пікірінше, дінге сенушілердің саны ХХ ғасырдың 80-жылдарымен салыстырғанда 20-25% дан 90-95%-ға дейін өскен³. 2021 жылы RankingKZ мониторинг жобасы еліміздегі тұрғындардың діндарлық деңгейінің зерттеу нәтижелерін шығарды (Диаграмма).

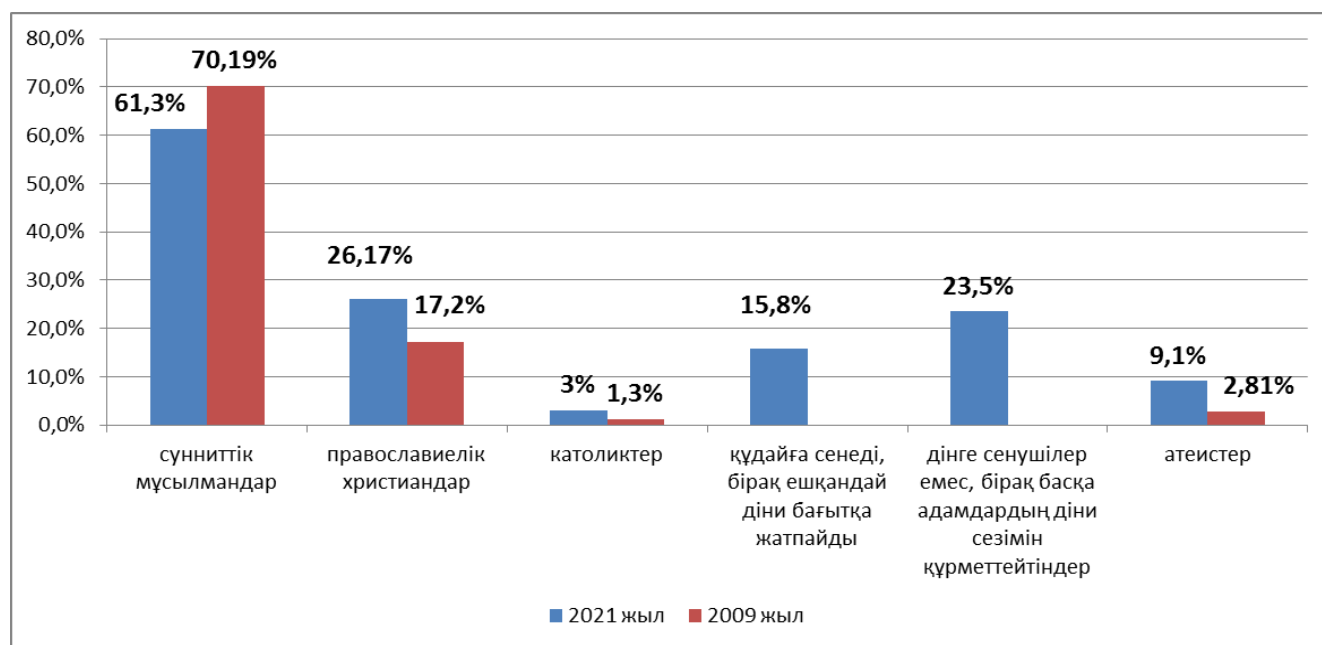

Диаграмма. 2009 және 2021 жылдар аралығындағы Қазақстандағы дінге сенушілер саны

Ондағы деректер келесідей көрініс табады:

- сүнниттік мұсылмандар – 61,3%;
- православиелік христиандар – 26,17%;
- католиктер – 3%;

- құдайға сенеді, бірақ ешқандай діни бағытқа жатпайды – 15,8%;
- дінге сенушілер емес, бірақ басқа адамдардың діни сезімін құрметтейтіндер – 23,5%;

¹ Ұлттың жеті қорғаны: қазақтың жағдайы қалай? / Inform buro [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://informburo.kz/kaz/ltty-zhet-orany-azaty-zhadayy-alay.html> (жүгінген күні: 08.12.2023).

² Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 ж. 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгінген күні: 08.12.2023).

³ Қазақстандағы діни сенім бостандығы жайлы не білеміз. – 2022 / «Қазақпарат» Халықаралық ақпарат агенттігі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://kaz.inform.kz/news/kazakstandagy-dini-senim-bostandygy-zhayly-ne-bilemiz_a3973915/ (жүгінген күні: 08.12.2023).

23,5%;

- атеистер – 9,1%.

2009 жылғы санақ кезінде анықталған мәлімет бойынша салыстырсақ, тұрғындардың діндарлық деңгейінде біраз өзгерістер бар:

- суниттік мұсылмандар – 70,19%;
- православиелік христиандар – 17,2%;
- католиктер – 1,3%;
- атеистер – 2,81%.

Қазақстан тұрғындарының 97%-ы өзін бір дінді ұстанамын деп есептеген. 12 жыл ішінде суниттік мұсылмандар 8,89%-ға азайған, ал православиелік христиандар 8,97%-ға, католиктер 1,7%-ға көбейген. Атеистер саны да 6,29%-ға өскен. Бұл көрсеткіштер елімізде діни ұстанымға қатысты шектеулер жоқ екеніне дәлел болып табылады.

Мәселен, суниттердің азаюы олардың елден көшіп кетуімен байланысты емес, олар не басқа исламдық мазхабқа ауысты, не басқа дінді қабылдады, не атеистер тобын көбейтті. Христиандық бағыттардың көбеюі олардың миссионерлікпен айналысу (өз діндерін таратуға) құқықтарының шектелмегенін көрсетеді⁴.

Осы ретте, еліміздің діни бейтараптықты ұстануын пайдаланып кейбір діни топтар өздерінің сенімдерін саяси мақсаттарға жету үшін қолдану қаупі бар.

«Өзіне етене таныс, сонымен тәрбиеленіп, өсіп-өнген заң ғана халық үшін жайлы болмақ. Бұл заң қаншалықты олпы-солпы болғанымен, сырттан телінген немесе жоғарыдан ұсынылған заңнан гөрі оған етене жақын, түсінікті де айқын екеніне ешқандай күмән жоқ» – деп Ш. Уәлиханов атап көрсеткендей [5, 4-б.], зайырлы елде мемлекет діндердің өз арасындағы және әдет-ғұрыпқа байланысты түсініспеушіліктен туындаған мәселерді реттеуге араласу мүмкіндіктерінің шектелуіне байланысты бұндай дауларды қоғам өзі әдет-ғұрып нормаларын басшылыққа алып реттеулері тиіс деп есептейміз.

Діни қатынастарда туындаған, мемлекеттің заңнамамен реттеуге мүмкіндіктерін шектейтін мәселелерді әдет-ғұрып

нормаларын басшылыққа алып реттеу романо-германдық құқықтық жүйенің қағидаларына сәйкес келмейді деген көзқарастар орын алуы мүмкін, алайда шетел тәжірибесіне үңілсек аталған саладағы қатынастарды реттеуге ерекше тәртіп орнатылғандығын көруге болады.

Мысалы, АҚШ-ның заңнамаларында ДДА-мен күресте құқық қорғау органдарының заңнамада талап етілетін сот және тергеу органдарының шешімінсіз адамға күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын қолданып, заңдық көмек көрсетпей тергеу әрекеттерін жасауға мүмкіншіліктері бар [6, 54-б.].

Сонымен қатар Сингапур заңнамасының маңызды ерекшелігі – ішкі істер министрі төмендегідей жағдайлардың бірі орын алғанда:

- өртүрлі діни топтар арасында өшпенділік, жеккөрушілік қатынастар туындағанда;
- кез-келген діни нанымды насихаттау немесе тәжірибеде іске асыру саяси мақсаттар мен қандай да бір партияның ісіне жәрдемдесумен ұштасса;
- діни нанымды насихаттап немесе тәжірибеде жүзеге асырып диверсиялық қызметті жүзеге асырса;
- діни нанымды насихаттау немесе қолдану арқылы Президент пен үкіметке наразылық білдірсе діни қызметкерге, монахқа, пасторға, имамға, немесе діни топты, ұйымды басқарудан тұратын басқа адамға, сондай-ақ оның мүшелеріне қатысты тыйым салу туралы бұйрық шығара алатын ереже бар [7, 331-б.].

Тарихқа көз жүгіртсек, патшалық Ресей Өкіметі Қазақстан жерін түгелдей иеленіп, халқын біржола тізе бүктіріп отарлау үшін қоғамдағы билер институтының және оның ерекше орнын жан-жақты зерттеген. Себебі, билер институтын құртпайынша қазақ халқын түгелдей айтқанына жүргізе алмасын жақсы түсінді⁵.

Сондықтан Ресей жан-жақты ықпалын күшейтуге бағытталған Қазақстандағы басқару мен сот саласындағы реформаларды

⁴ Соңғы жылдары елімізде христиан дінін ұстанатындар саны артты – дінтанушы. 2022 [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://azattyq-ruhy.kz/society/46330-song-y-zhyldary-elimizde-khristian-dinin-ustanatyndar-sany-artty-dintanushy> (жүгінген күні: 08.12.2023).

⁵ Қазақ еліндегі билер институтының тағдыры. 2016 / Qazaq uni [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://qazaquni.kz/rukhaniyat/60948-kazak-elindegi-biler-institutynyn-ta> (жүгінген күні: 08.12.2023).

жүргізуде жергілікті соттарда «халықтық әдет-ғұрып құқық нормаларын қолдануды шектеу» саясатымен қатар, дәстүрлі судьяларды ресми шенеуніктердің бір түріне айналдыру саясаты жүргізіліп отырды [8, 198-б.]. Осынау берік дәстүрлі, яғни билер институтын құрту керек болды.

Қазақ қоғамындағы сот процесінің басты мақсаты – бітім еді. Яғни, дауласушы не араздасушы жақтарды жұрт алдында келістіріп, бітімдестіру [9, 173-б.].

Академик С. Зиманов өзінің еңбектерінде «Қазақтың билер соты өзіне жүгінген тараптардың дауларын қарастыра отырып, тараптардың арасында, рудың арасындағы бітімгершілікке және бірлікке қол жеткізуге тырысатын. Билер сотының осы асқақ мұраттарының талабына жауап беру үшін билер даналарының мектебінен өтуге, алдыңғы билердің сынынан сүрінбеуге тиіс болған» дейді [10, 217-б.].

Әдетте би атаулы өзінің ойын дәлелдеп шығатын, соған үлкен дайындығы бар, өмірлік-пәлсапалық тәжірибесі мол, құқықтық мәселелерді терең меңгерген адамдардан іріктелген. Аңғаратын бір жайт, қазақта билердің айтқандарына бәрі мойынсұнған, бұл бір қаймағы бұзылмаған елдіктің әдемі нышандары болып табылған [11, 320-б.].

Адамзаттың жаһандану үрдісінде әртүрлі діни көзқарастар мен әдет-ғұрыптардың арасында туындағын мәселелердің барлығын қылмыстық қудалау заңымен реттеу мүмкін емес.

Конституцияға сәйкес, Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, *зайырлы*, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратындығы жазылған. Осындай типті мемлекетте дін мемлекеттік биліктен бөлінген және діни емес, азаматтық нормалар негізінде реттеледі, ал мемлекеттік органдардың шешімдерінің діни негіздемесі болуы мүмкін емес.

Біздің ойымызша, мемлекетіміздің зайырлылық белгісіне сүйене отырып, зерттеуіміздің тарихи көріністерін назарға ала отырып, Қазақстан халқы ассамблеясына

қарасты Ақсақалдар кеңесінің⁶ ұсынысы бойынша жергілікті маслихаттың отырысында арнайы сотты сайлау қажет деп санаймыз. Тиісінше, оларды жергілікті соттардың штатына енгізу, қаржылық-материалдық қамтамасыз ету мәселелері мемлекет тарапынан шешілсе екен деген ойдамыз. Сәйкесінше, аталған санаттағы дауларды (азаматтық, қылмыстық және басқа) ұсынып отырған соттардың соттылығына жатқызу керек, себебі қазіргі таңда қозғалып отырған мәселелер шегінде орын алатын даулар көптің қасы.

Мысалы, діни радикализм мәселесі негізінен әр түрлі діни ағымдардың бағыттары арасында келіспеушілікке байланысты туын-дайды. Солардың бірі ретінде «исламды тазарту» деп аталатын діни қозғалыстың ұстанушылары мен дәстүрлі мұсылман бағыттарының ізбасарлары арасында ұзақ уақыттан бері келіспеушіліктер орын алу деректерін атап көрсетуге болады.

Жүргізілген талдауға сәйкес, негізгі мәселелердің қатарында ханафиттік масхабтағы Қазақстан үшін дәстүрлі діни топтарды салафиттік түсініктегі діни топтардың мойындамауы бар. Салафизм идеологиясы дәстүрлі мазхабтарды мойындамайды, жамағатты дәстүрлі исламды үйрететін мешіттердің имамдарына бағынбауға шақырады. Осы себептен салафит теологиясы салттық бөлігі бойынша Араб түбегі халқының көп бөлігі үшін дәстүрлі діни ағым болып табылатын ханбалит мазхабымен сәйкес келеді.

Бұл мәселе бойынша діни ғалымдар, аталған діни идеологияны біздің қазақ қоғамына қауіп төндіріп отырған діни факторлардың бірі ретінде таниды [12, 84-б.].

Ал, ДДА-дың басты мақсаты «имандылық» идеологиясын өз қажеттіліктеріне қолдана отырып қоғамда қалыптасқан дәстүрлі діни көзқарастар мен әдет-ғұрыптар арасында алауыздық туындатып, халықтың ауыз біршілігін жойып, ұлттың қауіпсіздігіне нұқсан келтіру болып табылады. Сонымен бірге, діни ағым мүшелері өз өмірін теңестіру

⁶ Ақсақалдар кеңесі – сан-алуан мәселелерді талқылап, ұйғарымға келетін, ресми орындарға ұсыныс беретін көпшілікті басқарудың биресми қоғамдық түрі. Ақсақалдар кеңесінің тарихы көне дәуірден басталады.

мүмкіндігінен айырылады және олар таңдау мүмкіндігін жоғалтады [13].

Осы ретте, көшпенділердегі сот билігінің рухани өмір саласымен тығыз байланыстылығының тағы бір тұсы – сот процесіне қатысушылардың одан «жеңіп» не «жеңіліп» емес керісінше, «жеңілдеп» шығатындығын атап көрсетуге болады. Біз әрдайым сот саласының осы астарын естен шығармауымыз керек, яғни оның «рухани ақтау», «рухани жеңіске жеткізу» функциясына әлі де болса назар аударуымыз қажет [9, 181-б.].

Оған қоса, зерттеліп отырған мәселе, оның ішінде деструктивті діни ағымдармен күресуде билер соты институтына ұқсас органды қолдану жөнінде дербес жүргізілген ғылыми зерттеулер жоқ.

Осыған байланысты, зерттеу барысында әдет-ғұрыпқа негізделген билер соты институтына және шетел тәжірибелеріне талдау жүргізіліп, зайырлы мемлекетте деструктивті діни ағымдарға қарсы іс-қимылдың жаңа нысанын ұсынамыз.

Сондықтан жаңадан құрылатын билер сотының атауында және өндірісінде «діни», «саяси» деген терминнің орнына «мәдениетті қорғау», «мәдениет саласында шектен шығу» деген ұғымды қарастыру ұсынылады. Нақтылағанда, «Мәдениетті қорғау соты» атауын енгізген жөн.

Себебі, деструктивті діни ағымдар өкілдерінің арасында туындаған даулы мәселелерді реттеуде «діни», «саяси», «экстремизм», «терроризм» терминдерін қолдану тараптар арасында туындаған даулы мәселелерді одан әрі өршітіп, агрессия шақырады. Бұл ретте, «Мәдениетті қорғау сотының» басты мақсаты деструктивті діни ағымдардың жолына түсіп адасқан адамдар қоғамның, ұлттың мүдделеріне нұқсан келтірілмеуін реттеп, даулы мәселелерді шешу болып табылады.

Аталған мақсатқа қол жеткізу үшін келесідей нормативтік құқықтық актілер өзгертулер мен толықтырулар енгізуді қажет етеді:

- 1995 жылы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған «Қазақстан

Республикасының Конституциясы»;

- Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы № 132 «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңы;

- Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексі;

- Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі Қылмыстық-процестік кодексі;

- Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі;

- Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 31 мамырдағы №3 «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңы;

- Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы №148 «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңы;

- Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 20 сәуірдегі № 4 «Қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді бағалаудың кейбір мәселелері туралы» Нормативтік қаулысы және т.б.

Қорытынды. Жоғарыда мазмұндалғанның негізінде, талданған ғылыми әдебиеттер мен ғалымдардың пікірлерін, тарихи мағлұматтарды талдау арқылы деструктивті діни ағымдарға қарсы тиімді іс-қимылды жүзеге асыру мақсатында келесі тұжырымдар жасалады.

Қазақстан Республикасының сот жүйесінде діни және әдет-ғұрыптар арасындағы көзқарастарға байланысты туындаған мәселелерді реттейтін әдет-ғұрыпқа негізделген, тағайындалу тәртібі жергілікті жердегі ақсақалдар кеңесінің ұсынысы негізінде маслихаттар сайлайтын Мәдениет-ті қорғау соттарын құру қажет деп санаймыз. Бұл тұжырым (ұсыныс) бұған дейінгі ғылыми зерттеулерде ұсынылмаған.

Біздің ойымызша, «Хан ақсұңқар болса, алтын тұғыры би болар» – деген өте құнды халық мақалында көрсетілгендей, зайырлы елде мемлекет заңнамамен реттей алмайтын қатынастарды жергілікті әдет-ғұрып қағидасымен реттейтін соттардың қызметін орнату мақсатқа сай деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Boyle, R. Employing Trafficking Laws to Capture Elusive Leaders of Destructive Cults [Electronic resource] / R. Boyle // St. John's School of Law Legal Studies Research Paper Series. – Paper Number 15-0030, November 9, 2015. – Pp. 204-258. – Access mode: <https://ssrn.com/abstract=2690453> (Access date: 06.02.2024).
2. Clark, J.G. Destructive cult conversion: Theory, research, and treatment / J.G. Clark, et al. – Weston, MA: American Family Foundation, 1981. – 86 p.
3. Dittmann, M. Cults of hatred [Electronic resource] / M. Dittmann // Monitor on Psychology. – 2002. – № 33 (10). – Access mode: <https://www.apa.org/monitor/nov02/cults.html> (Access date: 06.02.2024).
4. Tretyakov, I. Destructive nature of manipulative content, created by criminal leaders of totalitarian pseudo-religious cults with modern information technologies [Electronic resource] / I. Tretyakov // Humanities & Social Sciences Reviews. – 2020. – № 8. – Pp. 931-940. – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/344499548_destructive_nature_of_manipulative_content_created_by_criminal_leaders_of_totalitarian_pseudo-religious_cults_with_modern_information_technologies (Access date: 06.02.2024).
5. Ш. Уәлиханов. Сот реформасы жайында жазба: кіріспе мақала мен ескертулерді жазған / под ред. С.Ф. Ударцев. – Алматы: «Жеті жарғы», 2003. – 116 б.
6. Солопченко, Д.В. Новые тенденции развития законодательства об экстремизме и терроризме в Российской Федерации и за рубежом / Д.В. Солопченко // Российский следователь. – 2014. – № 6. – С. 52-55.
7. Бешукова, З.М. Противодействие экстремизму в странах азиатско-тихоокеанского региона: правовой опыт Сингапура / З.М. Бешукова // Библиотека криминалиста. – 2014. – № 5. – С. 329-333.
8. Зиманов, С.З. Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі / С.З. Зиманов. – Алматы: Ата-мұра, 2008. – 216 б.
9. Қазақ әдет-ғұрып құқығының материалдары; құрастырған: З. Кенжалиев және т.б. – Алматы: Жеті жарғы, 1996. – 208 б.
10. Зиманов, С.З. Қазақ даласында әділ соттың «Алтын ғасыры» / С.З. Зиманов // Қазақтың Ата заңдары: 10 томдық. III том. – Алматы, 2004. – 616 б.
11. Адамбаев, Б. Асыл қазына / Б. Адамбаев. – Алматы: Ана тілі, 2009. – 819 б.
12. Шохаев, Е.К. Мухаммед Бин Абдулааххабтың көзқарастарындағы тәкфирлік идеяның алғышарттары (Күмөндарды әшкерелеу (Кәшф әш-шубухат) трактатының негізінде) / Е.К. Шохаев, Ш.Т. Керім, А.Б. Әкімханов // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жаршысы. Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы. – 2017. – № 4 (62). – 75-85 б.
13. Rousselet, O. Grall-Bronnec, Cult membership: What factors contribute to joining or leaving? [Electronic resource] / O. Rousselet, J.B. Duretete, M. Hardouin // Psychiatry Research. – 2017. – Volume 257. – Pp. 27-33. – Access mode: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.07.018> (Access date: 06.02.2024).

References:

1. Boyle, R. Employing Trafficking Laws to Capture Elusive Leaders of Destructive Cults [Electronic resource] / R. Boyle // St. John's School of Law Legal Studies Research Paper Series. – Paper Number 15-0030, November 9, 2015. – Pp. 204-258. – Access mode: <https://ssrn.com/abstract=2690453> (Access date: 06.02.2024).
2. Clark, J.G. Destructive cult conversion: Theory, research, and treatment / J.G. Clark, et al. – Weston, MA: American Family Foundation, 1981. – 86 p.
3. Dittmann, M. Cults of hatred [Electronic resource] / M. Dittmann // Monitor on Psychology. – 2002. – № 33 (10). – Access mode: <https://www.apa.org/monitor/nov02/cults.html> (Access date: 06.02.2024).

06.02.2024).

4. Tretyakov, I. Destructive nature of manipulative content, created by criminal leaders of totalitarian pseudo-religious cults with modern information technologies [Electronic resource] / I. Tretyakov // Humanities & Social Sciences Reviews. – 2020. – № 8. – Pp. 931-940. – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/344499548_destructive_nature_of_manipulative_content_created_by_criminal_leaders_of_totalitarian_pseudo-religious_cults_with_modern_information_technologies (Access date: 06.02.2024).

5. Sh. Uәlihanov. Sot reformasy zhajynda zhazba: kirispe maқala men eskertulerdi zhazfan / pod red. S.F. Udarcev. – Almaty: «Zheti zharfy», 2003. – 116 b.

6. Solopchenko, D.V. Novye tendencii razvitiya zakonodatel'stva ob jekstremizme i terrorizme v Rossijskoj Federacii i za rubezhom / D.V. Solopchenko // Rossijskij sledovatel'. – 2014. – № 6. – S. 52-55.

7. Beshukova, Z.M. Protivodejstvie jekstremizmu v stranah aziatsko-tihookeanskogo regiona: pravovoj opyt Singapura / Z.M. Beshukova // Biblioteka kriminalista. – 2014. – №5. – S. 329-333.

8. Zimanov, S.Z. Қазақтың билер соты – biregej sot zhyjesi / S.Z. Zimanov. – Almaty: Ata-мұра, 2008. – 216 b.

9. Қазақ әдет-ғұрып құқығының материалдары; құрастырған: Z. Kenzhaliev zhәне t.b. – Almaty: Zheti zharfy, 1996. – 208 b.

10. Zimanov, S.Z. Қазақ даласында әділ соттың «Altyn ғасыры» / S.Z. Zimanov // Қазақтың Ata заңдары: 10 томдық. III том. – Almaty, 2004. – 616 b.

11. Adambaev, B. Asyl қазына / B. Adambaev. – Almaty: Ana tili, 2009. – 819 b.

12. Shohaev, E.K. Muhammed Bin Abduluahhabтың көзқарастарындағы тәкфирлік идеяның алғышарттары (Күмәндарды әшкереу (Kәshf әsh-shubuhāt) traktatynyң negizinde) / E.K. Shohaev, Sh.T. Kerim, A.B. Әkimhanov // Әl-Farabi atyндағы ҚазҰУ zharshysy. Filosofija serijasy. Mәdeniетtanu serijasy. Sajasattanu serijasy. – 2017. – № 4 (62). – 75-85 b.

13. Rousselet, O. Grall-Bronnec, Cult membership: What factors contribute to joining or leaving? [Electronic resource] / O. Rousselet, J.B. Duretete, M. Hardouin // Psychiatry Research. – 2017. – Volume 257. – Pp. 27-33. – Access mode: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.07.018> (Access date: 06.02.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Бүркітбай Маратұлы Жиенқожаев – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты, e-mail: zhienkozhaev@bk.ru.

Жиенқожаев Бүркітбай Маратович – магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, e-mail: zhienkozhaev@bk.ru.

Zhienkozhaev Burkitbai Maratovich – Master's Student of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: zhienkozhaev@bk.ru.

Талғат Ғабитұлы Маханов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық процесс проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: makhanov1986@mail.ru.

Маханов Талғат Габитович – старший научный сотрудник Центра исследования проблем уголовного процесса Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юридических наук, e-mail: makhanov1986@mail.ru.

Makhanov Talgat Gabitovich – Senior Researcher at the Center for the Study of Criminal Procedure Problems of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: makhanov1986@mail.ru.

УДК 343.82
МРНТИ 10.83.21

Г.С. Кузекова

*Костанайская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Ш. Кабылбаева, г. Костанай, Республика Казахстан*

СПОРНЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ ЛИЦ, ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ЭКСТРЕМИСТКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Аннотация. В представленной автором статье рассмотрены вопросы сохранения и поддержания контактов с внешним миром в пенитенциарном периоде лиц, отбывающих наказания за экстремизм. До настоящего времени в практике дерадикализации осужденных за экстремизм и терроризм в Казахстане отсутствуют правоприменительные акценты на необходимости оценки содержательного компонента связи данной категории осужденных с родственниками в пенитенциарном периоде. Поскольку данная категория осужденных требует некоторую дифференциацию как нормативного, так и организационного компонента регулирования, автором особое внимание уделено дифференцированному формированию и систематизации коррекционного воздействия, учитывая индивидуальные особенности каждого осужденного-экстремиста, включающий фактор религиозной социализации на основе традиционного верования.

Основываясь на анализе теоретических источников и рекомендаций, определяющих стандарты в международном контексте, автором было сформулировано предложение по совершенствованию норм правоприменительной деятельности в отношении осужденных за экстремизм способствующих нейтрализации рисков радикализации.

Ключевые слова: осужденный; экстремизм; терроризм; ресоциализация; социальная связь; дерадикализация; преступление; деструктивное религиозное течение.

Г.С. Кузекова

*Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы*

ЭКСТРЕМИСТІК БАҒЫТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРЫ ҮШІН БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА СОТТАЛҒАН АДАМДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БАЙЛАНЫСТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ДАУЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Автор ұсынған мақалада экстремизм үшін жазасын өтеп жатқан адамдардың пенитенциарлық кезеңде сыртқы әлеммен байланысын сақтау және қолдау мәселелері қарастырылған. Осы уақытқа дейін Қазақстандағы экстремизм және терроризм үшін сотталғандарды дерадикализациялау тәжірибесінде пенитенциарлық кезеңдегі сотталғандардың осы санаты мен туыстары арасындағы байланыстың мазмұндық компонентін бағалау қажеттілігіне құқық қолдану екіні болмаған. Сотталғандардың бұл санаты реттеудің нормативтік және ұйымдастырушылық компонентін біршама саралауды талап ететіндіктен, автор әрбір экстремист сотталушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның ішінде дәстүрлі наным-сенімге негізделген діни әлеуметтену факторын ескере отырып, түзету ықпалын саралап қалыптастыруға және жүйелеуге ерекше назар аударылған.

Халықаралық контексте стандарттарды анықтайтын теориялық көздер мен ұсыныстарды талдауға сүйене отырып, автор экстремизм үшін сотталғандарға қатысты радикалдану қаупін бейтараптандыруға ықпал ететін құқық қолдану нормаларын жетілдіру туралы ұсыныс жасады.

Түйінді сөздер: сотталған; экстремизм; терроризм; қайта әлеуметтену; әлеуметтік байланыс; дерадикализация; қылмыс; деструктивті діни ағым.

G.S. Kuzekova

*The Kostanay Academy of Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, Kostanay c., the Republic of Kazakhstan*

CONTROVERSIAL ISSUES OF ENSURING SOCIAL TIES OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT FOR EXTREMIST CRIMES

Abstract. The article presented by the author examines the issues of saving and maintaining contacts with the outside world in the penitentiary period of persons serving sentences for extremism. To date, in the practice of deradicalization of convicts for extremism and terrorism in Kazakhstan, there is no law enforcement emphasis on the need to assess the substantive component of the connection of this category of convicts with relatives in the penitentiary period. Since this category of convicts requires some differentiation of both the normative and organizational components of regulation, the author pays special attention to the differentiated formation and systematization of corrective action, taking into account the individual characteristics of each convicted extremist, including the factor of religious socialization based on traditional beliefs.

Based on the analysis of theoretical sources and recommendations defining standards in the international context, the author formulated a proposal to improve the norms of law enforcement activities in relation to those convicted of extremism that help neutralize the risks of radicalization.

Keywords: convict; extremism; terrorism; re-socialization; social tie; deradicalization; crime; destructive religious trend.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_135

Введение. Современная концепция роли контактов осужденных лиц с внешним миром базируется на признании того, что ни один из карательных элементов наказания ввиду лишения свободы не должен вступать в резонанс с правом любого осужденного на сохранение и поддержание значимых для него социальных взаимодействий. Вместе с тем, в ряде случаев требуется построение индивидуальных пенитенциарных стратегий в отношении социальных связей осужденных. То есть в пенитенциарном социуме могут одновременно находиться осужденные, имеющие принципиально различные характеристики, которые не могут не отражаться по специфике построения ими социальных коммуникаций. В ряде случаев требуется максимальное воздействие внешнего участия, максимальное содействие со стороны администрации учреждения и иных лиц, организаций, общественных институтов. В других ситуациях, напротив, возникает необходимость в том, чтобы оказывать определенное принудительное воздействие на объем и структуру социальных контактов отдельных категорий лиц. В последнем случае речь не об ущемлении прав тех или

иных категорий осужденных, а, напротив, об их защите от потенциально негативного воздействия тех или иных контактов, а также об обеспечении результативности исправительного воздействия в период отбывания наказания.

Одной из категорий осужденных, требующих специального учета в вопросах сохранения и поддержания связей с внешним миром (не только с семьей, но также с иным близким окружением), являются лица, осужденные за уголовные правонарушения экстремистской направленности. К этой же группе должны быть отнесены и иные лица, преступные деяния которых не содержат признаки экстремистского преступления, но совершены фактически по экстремистским мотивам (например, убийство или причинение вреда здоровью по мотиву религиозной, национальной ненависти или вражды). Как указал по данному вопросу к концу первого квартала 2023 года зампредседателя Комитета уголовно-исполнительной системы Министерства внутренних дел Республики Казахстан (далее – КУИС МВД РК) М. «всего за совершение экстремистских и террористических преступлений осуждено 343 человека. Однако, если включить тех, кто

придерживается экстремистской идеологии, то их количество составит 484 человека»¹.

В отношении данных лиц будет справедливы следующие презумпции в контексте влияния социальных связей в период отбывания наказания. Во-первых, требуется признание общего, универсального принципа, что связь с близкими является одним из наиболее эффективных факторов ресоциализации осужденного. Во-вторых, следует учитывать «заразность» фактора религиозного радикализма, которому могут оказаться подвержены не только лица, осужденные за совершение преступлений экстремистской направленности, но и их родственники, другое окружение.

Материалы и методы. Проведен анализ теоретических источников, рекомендательных норм международного характера. Теоретической основой и отправной идеи анализа послужили исследования отечественных и зарубежных авторов, изучающие вопросы, являющиеся предметом исследования: Д.А. Айтжановой, Дж. Долимора, Д. Шеркант, М.С. Рыбак, Ю.М. Антонян, Е.П. Пчелкиной, С.Ю. Зязин, Е.В. Даценко и др., помимо этого, справочник по работе с заключенными из числа воинствующих экстремистов и предупреждению порождающей насилие радикализации в тюрьмах, пособие для органов мониторинга, осуществляющих наблюдение за содержанием под стражей опубликованную Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (далее – БДИПЧ) и организацией «Международная тюремная реформа»: Защита прав человека в местах лишения свободы в контексте предупреждения радикализации, ведущей к терроризму или насилию. В дополнение применены методы объективизации признаков, указывающих на наличие законодательных и правоприменительных пробелов в пенитенциарной практике РК, сравнительно-правового исследования (компаративистика),

формально-логический метод исследования нормативного материала, а также метод моделирования как теоретически обоснованного мысленного предположения о достижении положительных результатов.

Результаты/обсуждение. Так, согласно общим стандартам обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы 2015 г.) отсутствуют какие-либо ограничительные конструкции, а все вопросы коммуникации осужденных с внешним миром преимущественно имеют характер рекомендации к их максимальному поощрению и стратегии невмешательства. Однако, в специальных международных документах в отношении лиц, осужденных за экстремизм и терроризм (равно как и за другие преступления, но при наличии фактора радикальной идеологии) можно обнаружить отдельные специальные замечания по данному вопросу.

При этом в рамках доклада Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите прав человека и основных свобод в условиях борьбы с терроризмом, составленном на основе визита в Казахстан 22 января 2020 года отмечалось: «лица, осужденные по обвинениям в терроризме или экстремизме, не должны подвергаться дополнительным наказаниям в виде особых условий режима содержания под стражей или ограничений в отношении свиданий с близкими, доступа к образованию и возможностей физических упражнений»². В данном случае следует отметить, что основной содержательный компонент данного доклада был основан на акцентах, связанных с недопустимостью использования ответственности за экстремизм и терроризм в качестве инструмента политической борьбы (указание на чрезмерно широкий перечень составов экстремистских и террористических преступлений, особые процедуры судопроизводства и исполнения наказания и т.д.). В вопросах религиозного экстремизма отдельных

¹ Сколько людей отбывает срок за терроризм и экстремизм в Казахстане / Tengrinews [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/skolko-lyudey-otbyivaet-srok-ekstremizm-terrorizm-kazahstane-494773/ (дата обращения: 10.09.2023).

² Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите прав человека и основных свобод в условиях борьбы с терроризмом, составленном на основе визита в Казахстан 22 января 2020 г. / ООН. Генеральная ассамблея. – 23 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://bureau.kz/files/bureau/Docs/Reports/2020/2020_Special%20rapporteur_counterterrorism.pdf (дата обращения: 19.09.2023).

рекомендаций данный доклад не содержит (что во многом обусловлено правозащитным вектором исследования).

Вместе с тем пункт 8.5 Справочника по работе с заключенными из числа воинствующих экстремистов и предупреждению порождающей насилие радикализации в тюрьмах 2017 года именуется «Налаживание прочных контактов с семьями». С одной стороны, в данном пункте акцентируется внимание на значимости социальных контактов с родственниками в качестве одного из «основных средств, позволяющих добиться отказа от идей воинствующего экстремизма», по причине чего признается неверным недооценка положительного психологического влияния семьи для последующего включения экстремиста в общественную жизнь. В этом смысле рекомендуется максимальная интенсификация взаимодействия с семьей в периоде, предшествующем освобождению, особенно посредством предоставления свиданий. Однако, с другой стороны, отмечается, что администрации учреждения следует выказывать осторожность в отношении контактирования осужденных-экстремистов с семьями, поскольку «в случае если семья заключенного из числа воинствующих экстремистов связана с группами воинствующих экстремистов или соответствующими идеологиями либо ее члены являются их сторонниками, необходимо принять меры к тому, чтобы не допустить восстановления контактов либо обеспечить их тщательное отслеживание»³.

Схожие вопросы поднимаются и в других актах-рекомендациях международного характера. Так, в пособии, разработанном БДИПЧ ОБСЕ и PRI в 2021 году отмечается, что решение о контактах осужденных, демонстрирующих приверженность экстремистской идеологии, является крайне непростым вопросом. В частности, указывается, что для этого требуются ответы на вопрос о том, не станут ли заключенные использовать такие контакты

для продолжения своей деятельности в интересах воинствующих экстремистских и террористических группировок, а также о том, не навредят ли эти контакты заключенному, находящемуся на пути к отказу от НЭРВТ, если родственники и друзья сами вовлечены в НЭРВТ или поддерживают такую деятельность⁴. При этом аббревиатура НЭРВТ в цитируемом пособии расшифровывается как «насиловственный экстремизм и радикализация, ведущие к терроризму». Однако подчеркивается, что автоматические ограничения, которые были бы основаны на причислении конкретного осужденного, к той или иной категории, должны признаваться недопустимыми, а вопрос следует решать каждый раз в отношении конкретного свидания с конкретным лицом.

В контексте сказанного требуется акцент относительно того, что заражение религиозно-экстремистской идеологией нередко имеет групповой, в том числе, и внутрисемейный характер (в особенности в рамках связи «супруг-супруга»). Этим религиозно-экстремистский фактор отличается от других разновидностей экстремизма: так, в частности, приверженность к политическому экстремизму обычно имеет индивидуальный характер для отдельно взятого члена семьи, причем нередко со стороны близких может иметь место неприятие и сепарация. Соответственно, коррекционное воздействие в пенитенциарном периоде предполагает необходимость взвешенного и обусловленного необходимостью вторжения в сферу социальных контактов осужденного за преступления по мотивам религиозного экстремизма или приверженного подобным взглядам. Учитывая недостаточно удовлетворительные до настоящего времени результаты противодействия религиозному экстремизму и терроризму, в научных публикациях (равно как и в законопроектной деятельности отдельных государств ближнего зарубежья) периодически появля-

³ Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons. – OOH, New York, 2016. – 147 p. [Electronic resource] – Access mode: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook-on-VEPs.pdf (Access date: 10.09.2023).

⁴ Protecting Human Rights in Prisons while Preventing Radicalization Leading to Terrorism or Violence: A Guide for Detention Monitors. – OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and Penal Reform International, 2021. – 104 p.

ются обоснования необходимости учета «степени вины» родственников лица, совершившего преступление экстремистского характера или террористической направленности [1]. Однако есть и противники подобных радикальных методик со стороны государства, поскольку распространение репрессии на родственников экстремистов и террористов может, напротив, усилить социальную базу последних, не дав искомого результата [2].

При этом следует учитывать также, что религиозный фактор социализации является одним из наиболее значимых для значительного количества людей. В силу чего дерадикализация, которая предполагает и необходимость ограничения некоторых внешних контактов, должна в полной мере использовать данный фактор. Пенитенциарный период ресоциализации осужденных-экстремистов не должен быть связан с преодолением религиозности, а с коррекцией взглядов в сторону традиционных религиозных учений. То есть детерминированность мотивационной сферы конкретного осужденного на базе деструктивно-религиозного фактора должна быть заменена на позитивную детерминацию на основе традиционного верования.

Исследователи религиозной принадлежности в контексте факторов социализации практически единодушно, хоть и в разных интерпретациях, указывают на ее существенный потенциал как способа принятия своей идентичности, принадлежности к обществу, транслирующему соответствующую систему ценностей. Отдельные зарубежные авторы (Дж. Долимор) полагают, что социализация через религию предполагает приобщение человека к сверхъестественному [3].

В случае же сопротивления со стороны близкого окружения возможен тотальный уход от прежних социальных связей к новым коммуникациям с представителями аналогичных воззрений и ценностей. Как указывает Д. Шеркент, социализация через религию невозможна без социальных взаимодействий, когда слова, убеждения, поведение одних лиц неизбежно оказывают

влияние на религиозные воззрения человека [4]. Полагаем, это в полной мере относимо и к рискам эскалации религиозно-деструктивных воззрений: нередко их приверженцы демонстрируют явные атрибутивные элементы «праведности» с точки зрения воздержания от порицаемых форм поведения (употребление алкоголя, наркотиков, бранных слов и т.д.), а также в контексте аккуратного и последовательного выполнения религиозных требований (соблюдение поста, периодичности молитвы и т.д.). В данном случае именно внешние элементы религиозности могут иметь решающее значение при отсутствии критического восприятия содержания распространяемых учений.

Фактор десоциализации религиозных экстремистов обуславливается тем, что их воззрения не соответствуют общепринятым в обществе ценностям, сопряжены с пропагандой, культивированием форм поведения, сопряженными с опасностью для других граждан, общественных и политических институтов. Как указывает автор специальных исследований по проблемам ресоциализации осужденных М.С. Рыбак, десоциализация индивида связана с разрушением и утратой ценностей, нормативных ориентаций личности, которым соответствовала определенная модель общения с людьми. Кроме того, данный процесс может сопровождаться принятием новых, субкультурных или контркультурных ценностей, антагонистичных общепринятым ценностям [5]. По отношению к религиозным экстремистам, таким образом, можно говорить о том, что в их жизненной стратегии произошел более или менее сознательный отказ от общепринятых норм и правил поведения в пользу избрания радикальных форм мышления и поведения. Совершенно прав в этом смысле М.С. Антонян, что десоциализация всегда связана с тем или иным процессом отчуждения личности, которое может охватывать различные стороны ее жизнедеятельности [6]. В контексте религиозно-экстремистской радикализации процесс отчуждения может иметь тотальный характер, которым преимущественно и

обуславливаются сложности работы с данной категорией осужденных. В особенности десоциализация существенна, если она затрагивает не одного, а нескольких или всех членов семьи, поскольку подобная ситуация будет еще более «комфортной» для религиозного экстремиста, не требующей своего противопоставления близким людям, равно как и сепарирования от них.

Как указывают представители казахстанского экспертного сообщества, «последователей религиозного экстремизма и терроризма надо принимать, как пострадавших от внешнего воздействия»⁵. По мнению Д.А. Айтжановой, в целом, вся политика государства в вопросах противодействия религиозному экстремизму должна строиться на разработке стратегии «умной силы», которая должна учитывать все тонкости религии [7].

Именно по этой причине, если не в отношении всех, то в отношении большинства именно ресоциализация (в ее принудительном варианте) должна являться основной составляющей коррекции (а не поиски дополнительных способов изоляции, тех или иных вариантов усиления репрессивного воздействия уголовного наказания). В контексте нашего обоснования необходимости вынужденного сепарирования отдельных внешних контактов осужденных-экстремистов данную потребность следует оценивать не как дополнительный элемент кары, а исключительно как фактор, препятствующий непрерывному дерадикализирующему воздействию на данных лиц.

Если в отношении других категорий лиц, осужденных к лишению свободы, допустимо применение стандартизированных методов и форм, связанных с ресоциализацией (хотя и в данном случае максимального успеха можно достичь только при условии дифференцированного воздействия), то касательно осужденных-экстремистов каждый раз требуется «точечное» воздействие. Принимая в качестве справедливого утверждения, что

ресоциализация должна охватывать не только процесс освобождения, но весь пенитенциарный период [8], следует признать, что в отношении осужденных-экстремистов данное правило является справедливым вдвойне. Любой вакуум в коррекционном воздействии, возникающий в период пребывания экстремиста в пенитенциарном учреждении, может привести к внутренней реконструкции радикальной идеологии. Здесь уместно отметить мнение Н.А. Биекенова, который считает, что целесообразно увеличить число инспекторов по организации теологической реабилитационной работы с осужденными [9].

Таким образом в зависимости от индивидуальных качеств конкретного осужденного-экстремиста должна формироваться и система коррекционного воздействия. К примеру, она будет существенным образом отличаться у молодого, незрелого лица, которое по неопытности оказался вовлеченным в религиозно-экстремистскую организацию или группу, от взрослого осужденного, который сознательно демонтировал свои прежние жизненные установки и подчинил всю свою деятельность активному культивированию соответствующих деструктивных установок среди других лиц.

Однако перечисленные факторы в большей степени будут иметь значение для построения индивидуальной модели пенитенциарного воздействия в отношении данных лиц (в частности, степени интенсивности изоляции от других осужденных; формы и методов теологического воздействия; избрании наблюдательной или активной стратегии противодействия со стороны администрации учреждения и т.д.). Что же касается оценки социальных связей любого осужденного за преступление религиозно-экстремистского характера, равно как и, в целом, придерживающегося экстремистской идеологии, то в данном случае должен приниматься за основу только один

⁵ С.К. Мырзалы. Профилактика религиозного экстремизма и терроризма в местах лишения свободы / Юрист [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37646157&pos=6;-106#pos=6;-106 (дата обращения: 18.10.2023).

критерий: будет ли конкретная коммуникация способствовать или препятствовать пенитенциарной дерадикализации данного конкретного осужденного.

В контексте анализируемого нами аспекта наибольшее значение имеет фактор причастности родственников и других близких осужденного к соответствующим, радикальным установкам. В отличие от всех иных обстоятельств, связанных с дерадикализацией осужденных-экстремистов, ревизия социальных связей на предмет поддержания экстремистской идеологии в большей степени относится непосредственно к воздействию на личность осужденного, хотя опосредованно связана с потенциальными рисками радикализации иных лиц. Вторая задача (устранение рисков радикализации других осужденных), как правило, ставится во главу угла в деятельности администрации пенитенциарных учреждений по отношению к осужденным-экстремистам. Однако она практически недостижима, если осужденный будет периодически подвергаться той или иной степени деструктивного информационного воздействия.

Заключение. Подводя итог проведенному анализу теоретических источников, рекомендательных норм международного характера, следует отметить, что в организации правоприменительной деятельности в отношении осужденных за экстремизм, терроризм (равно как и по другим преступлениям, но совершенным по соответствующим мотивам) в Казахстане к настоящему времени имеется вполне достаточный методологически-правовой инструментарий. В частности, приказом МВД РК от 26 марта 2020 года № 247 были утверждены Правила по организации теологической реабилитационной работы с осужденными лицами в учреждениях уголовно-исполнительной системы. Теологическая реабилитационная работа (далее – ТРР) в данном приказе определена как «комплекс мер идеологического, предупредительно-профилактического и

воспитательного воздействия, направленных на дерадикализацию, отведение от деструктивного религиозного течения, а также формирования иммунитета осужденных к идеологии религиозного экстремизма и терроризма». При этом в качестве задач ТРР определены: 1) дерадикализация реабилитируемых путем обеспечения целенаправленного, непрерывного, индивидуального идеологического, предупредительно-профилактического и социально-воспитательного воздействия; 2) недопущение вовлечения осужденных в учреждение УИС на идеологии религиозного экстремизма и терроризма, деструктивных религиозных течений через проведение системной информационно-разъяснительной и профилактической работы; 3) выявление и устранение причин и условий, способствующих радикализации религиозных убеждений и взглядов осужденных, вовлечению их в идеологии религиозного экстремизма и терроризма, деструктивных религиозных течений»⁶. Следует отметить, что указанный приказ МВД максимально ориентирован именно на пенитенциарный социум и практически не уделяет внимания внешним факторам воздействия на осужденных.

Исключение, пожалуй, составляет только подпункт 5 пункта 22 данного документа, в котором в качестве направления профилактической работы называется только «проверка литературы, поступающей и имеющейся в учреждениях УИС на предмет возможных признаков пропаганды идеологий религиозного экстремизма и терроризма, деструктивных религиозных течений».

С учетом специфики воздействия на лиц, придерживающихся радикально-религиозных воззрений, а также рекомендаций, содержащихся в международных документах, следует пункт 22 приказа МВД № 247 дополнить указанием на мероприятие следующего характера: *«оценка возможности деструктивного влияния близкого окружения осужденного, а равно введение временных ограничений на*

⁶ Об утверждении Правил по организации теологической реабилитационной работы с осужденными лицами в учреждениях уголовно-исполнительной: приказ МВД РК от 26 марта 2020 г. № 247 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020200> (дата обращения: 30.08.2023).

осуществление предусмотренных уголовно-исполнительным законодательством форм поддержания социальных связей в случае обнаружения соответствующих рисков».

Сформулированное предложение содержит только основной контур решения вопроса, причем оно потребует также и внесения дублирующих изменений в Уголовно-исполнительном кодексе РК в целях недопущения коллизий между

правовыми актами различной юридической силы. Безусловно, подобное введение содержит в себе отдельные риски злоупотреблений. Вместе с тем это находится исключительно в правоприменительной плоскости и не должно являться причиной отказа от дополнительных механизмов защиты. Коллизия частных (осужденного) и публичных (общества и государства) интересов в данном случае должна решаться в пользу последних.

Список использованной литературы:

1. Буткевич, С.А. Семья как институт предупреждения экстремизма и терроризма (правовые и социальные аспекты) / С.А. Буткевич // Вестник Уральского юридического института МВД России. – 2018. – № 1. – С. 42-47.
2. Бельский, В.Ю. Терроризм в исторической ретроспективе и современных условиях: монография / В.Ю. Бельский, и др. – М., 2017. – 479 с.
3. Dollimore, J. Radical tragedy: Religion, ideology a. power in the drama of Shakespeare a. his contemporaries / J. Dollimore. – Chicago: Univ. of Chicago press, 1984. – 312 p.
4. Sherkat, D. Religious Socialization: Sources of Influence and Influences of Agency / D. Sherkat // Handbook of the sociology of religion. – Cambridge, U.K.; N.Y.: Cambridge University Press, 2003. – 481 p.
5. Рыбак, М.С. Социальная адаптация лиц, освобожденных от наказания / М.С. Рыбак // Вестник Саратовской государственной Академии права. – 1998. – № 4 (15). – С. 43-48.
6. Антонян, Ю.М. Психология преступника и расследования преступлений / Ю.М. Антонян, М.И. Еникеев, В.Е. Эминов. – Москва: Юристъ, 1996. – 336 с.
7. Айтжанова, Д.А. Опыт европейских стран в противодействии религиозному экстремизму: дис. ...докт. PhD / Д.А. Айтжанова. – Нур-Султан, 2021. – 180 с.
8. Даценко, Е.В. Ресоциализация преступников: социологический аспект / Е.В. Даценко // Научные труды Кубанского государственного технологического университета. – 2017. – № 9. – С. 167-176.
9. Биекенов, Н.А. К вопросу о реформировании уголовно-исполнительной системы / Н.А. Биекенов // Вестник Академии правоохранительных органов. – 2023. – № 3 (29). – С. 38-49.

References:

1. Butkevich, S.A. Sem'ja kak institut preduprezhdenija jekstremizma i terrorizma (pravovye i social'nye aspekty) / S.A. Butkevich // Vestnik Ural'skogo juridicheskogo instituta MVD Rossii. – 2018. – № 1. – S. 42-47.
2. Bel'skij, V.Ju. Terrorizm v istoricheskoj retrospektive i sovremennyh uslovijah: monografija / V.Ju. Bel'skij, i dr. – M., 2017. – 479 s.
3. Dollimore, J. Radical tragedy: Religion, ideology a. power in the drama of Shakespeare a. his contemporaries / J. Dollimore. – Chicago: Univ. of Chicago press, 1984. – 312 p.
4. Sherkat, D. Religious Socialization: Sources of Influence and Influences of Agency / D. Sherkat // Handbook of the sociology of religion. – Cambridge, U.K.; N.Y.: Cambridge University Press, 2003. – 481 p.
5. Rybak, M.S. Social'naja adaptacija lic, osvobozhdennyh ot nakazaniya / M.S. Rybak // Vestnik Saratovskoj gosudarstvennoj Akademii prava. – 1998. – № 4 (15). – S. 43-48.

6. Antonjan, Ju.M. Psihologija prestupnika i rassledovanija prestuplenij / Ju.M. Antonjan, M.I. Enikeev, V.E. Jeminov. – Moskva: Jurist#, 1996. – 336 s.
7. Ajtzhanova, D.A. Opyt evropejskih stran v protivodejstvii religioznomu jekstremizmu: dis. ... dokt. PhD / D.A. Ajtzhanova. – Nur-Sultan, 2021. – 180 s.
8. Dacenko, E.V. Resocializacija prestupnikov: sociologicheskij aspekt / E.V. Dacenko // Nauchnye trudy Kubanskogo gosudarstvennogo tehnologicheskogo universiteta. – 2017. – № 9. – S. 167-176.
9. Biekenov, N.A. K voprosu o reformirovanii ugolovno-ispolnitel'noj sistemy / N.A. Biekenov // Vestnik Akademii pravoohranitel'nyh organov. – 2023. – № 3 (29). – S. 38-49.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гаухар Сақтабергенқызы Кузекова – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: gauxar_888@mail.ru.

Кузекова Гаухар Сактабергеновна – докторант Костанайской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, магистр юридических наук, e-mail: gauxar_888@mail.ru.

Kuzekova Gaukhar Saktabergenovna – Doctoral Student of Kostanay Academy of Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Master of Law, e-mail: gauxar_888@mail.ru.

UDC 343.3/7
IRSTI 10.77.51

G.G. Nubaeva, B.E. Belgibayev

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Koshy c., the Republic of Kazakhstan*

ISSUING FICTITIOUS INVOICES: HISTORY, MODERNITY AND PROSPECTS

Abstract. The article deals with problematic issues concerning decriminalizing a criminal offence and issuing and using fictitious invoices (Article 216 of the Criminal Code). Special attention is paid to the arguments justifying the independence of this norm from a predicate, decriminalized crime (art. 215 – false entrepreneurship).

The authors emphasize that the issuance of fictitious invoices is one of the main reasons for the growth of the shadow economy. In general, this affects the rights of bona fide businesses, hindering the development of entrepreneurship.

The initial introduction of this rule, as an auxiliary to «pseudo-entrepreneurship», currently does not correspond to reality, since it is an independent composition and a necessary condition for committing an offense in the form of tax evasion and money laundering.

Keywords: statement of fictitious invoices; pseudo-entrepreneurship; pseudo-entrepreneurship; decriminalization; shadow economy; statistical indicator; counterparty-buyer; fraud; legalization of criminal proceeds; unscrupulous entrepreneur.

Г.Г. Нубаева, Б.Е. Белгібаев

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ЖАЛҒАН ШОТ-ФАКТУРАЛАР: ТАРИХ, ҚАЗІРГІ ЗАМАН ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Аннотация. Мақала шеңберінде жалған шот-фактураларды жазу және пайдалану бойынша (ҚК 216-бабы) қылмыстық құқық бұзушылықты қылмыссыздандыруға байланысты проблемалық мәселелер қаралады. Бұл норманың предикаттық, қылмыссыздандырылған қылмыстан (215 – бап-жалған кәсіпкерлік) тәуелсіздігі негіздемесіне ерекше назар аударылады.

Авторлар жалған шот-фактураларды жазу көлеңкелі экономиканың өсуінің негізгі себептерінің бірі болып табылатынына және тұтастай алғанда кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретін адал бизнес құқықтарына әсер ететініне назар аударады.

«Жалған кәсіпкерлікке» көмекші ретінде осы норманы бастапқы кезде енгізу қазіргі уақытта шындыққа сәйкес келмейді, өйткені ол дербес құрам және салық төлеуден жалтару және ақшаны заңдастыру түрінде құқық бұзушылық жасау үшін қажетті шарт болып табылады.

Түйінді сөздер: жалған шот-фактуралар; жалған кәсіпкерлік; жалған кәсіпкерлік; қылмыссыздандыру; көлеңкелі экономика; статистикалық көрсеткіш; контрагент-сатып алушы; алаяқтық; қылмыстық кірістерді заңдастыру; жосықсыз кәсіпкер.

Г.Г. Нубаева, Б.Е. Бельгибаев

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

ВЫПИСКА ФИКТИВНЫХ СЧЕТОВ-ФАКТУР: ИСТОРИЯ, СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. В рамках статьи рассматриваются проблемные вопросы, связанные с декриминализацией уголовного правонарушения, по выписке и использованию фиктивных счетов-фактур (ст. 216 УК РК) и приведены их основания. Особое внимание уделяется доводам обоснования самостоятельности данной нормы от предикатного, декриминализованного преступления (ст. 215 – лжепредпринимательство).

Авторы акцентируют внимание на том, что выписка фиктивных счетов-фактур является одной из основных причин роста теневой экономики, и в целом затрагивают права добросовестного бизнеса, препятствуя развитию предпринимательства.

Первоначальное введение данной нормы, как вспомогательной к «лжепредпринимательству», в настоящее время не соответствует действительности, т.к. является самостоятельным составом и необходимым условием для совершения правонарушения в виде уклонения от уплаты налогов и легализации денег.

Ключевые слова: выписка фиктивных счет-фактур; лжепредпринимательство; псевдопредпринимательство; декриминализация; теневая экономика; статистический показатель; контрагент-покупатель; мошенничество; легализация преступных доходов; недобросовестный предприниматель.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_144

Introduction. To date, countering economic crime and the shadow economy is one of the most critical areas, both at the international level and for States.

A prerequisite for achieving this goal is the identification and investigation of economic crimes that undermine the economy and pose a threat to the national security of the Republic in general.

The issuance of fictitious invoices is one of the main reasons for the growth of the shadow economy. It generally affects the rights of bona fide businesses, hindering the development of entrepreneurship.

These criminal actions lead to violations of the public procurement procedure and contribute to the commission of embezzlement of budget funds, financing of terrorism, tax evasion and the withdrawal of criminal proceeds abroad, and generally contribute to the outflow of investments from the country.

In July 2023, a government decree approved a new Comprehensive Plan to counter the shadow economy for 2023-2025, one of the many measures which fixed a point for preventing and suppressing the facts of issuing (cancelling) fictitious electronic accounts and filing false tax reports (paragraph 5)¹.

According to the State Revenue Committee, the debt (arrears) for 2021-2022 amounted to 655 billion tenge, of which about 80% was

formed as a result of fictitious invoices issued².

Thus, the country's economy suffers enormous damage yearly from such actions.

The criminal liability provided for under Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (The commission by a private business entity of actions to issue an invoice without actually performing work, rendering services, shipping goods to extract property benefits, causing significant damage to a citizen, organization or state) (from now on – the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) is one of the deterrent factors to prevent several economic offences, while acting as an instrument in ensuring the financial security of the state³.

Materials and methods. This publication was prepared using general and private scientific and comparative legal research methods. The legal basis of the study was the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, other legislative acts, and statistical data on Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Results and discussion. The discussion on the decriminalization of Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan began with the Law of the Republic of Kazakhstan, «On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on improving the law enforcement system» dated July 3, 2017, when Article 215 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan

¹ Об утверждении Комплексного плана мероприятий по противодействию теневой экономике на 2023-2025 годы и признании утратившими силу некоторых решений Правительства Республики Казахстан: постановление Правительства Республики Казахстан от 14 июля 2023 г. № 589 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000589> (дата обращения: 16.04.2024).

² Отчет № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» (Раздел 4) / Данные правовой статистики за 2019-2023 гг. // Информационный сервис КПСиСУ ГП РК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 04.05.2024).

³ Penal Code of the Republic of Kazakhstan: The Code of the Republic of Kazakhstan dated 3 July 2014 № 226-V of the Law of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] – Access mode: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000226> (Access date: 04.05.2024).

(pseudo-entrepreneurship) was decriminalized⁴.

Legal scholars who advocate excluding this rule must recognize it properly; there is a well-justified historical justification.

This offence is a «parental» component of «pseudo-entrepreneurship», which was regarded as one type of transaction pursuing illegal goals, along with transactions aimed at illegally obtaining loans, tax evasion, concealment of prohibited activities, illicit income generation, and (or) extraction of other property benefits.

Thus, the disposition of Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan appeared at the end of 2009, when the Code was supplemented by Article 192-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which provided for «the commission by a private business entity of a transaction (transactions), including through the use of an invoice, without actually performing work, rendering services, shipping goods, pursuing illegal purposes and causing major damage to a citizen, organization, or state»⁵.

These changes were preceded by the regulatory resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan «On certain issues of the application of legislation on pseudo-entrepreneurship» dated January 12, 2009, № 1, which clarifies the correct and uniform application of the current legislation on pseudo-entrepreneurship⁶. During this period, many problems arose in applying this type of article, which required urgent improvement of criminal legislation.

The introduction of Article 192-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan has become a kind of protection for individual entrepreneurs who have become victims (unwitting participants) of pseudo-entrepreneurial activity.

In particular, when an enterprise was recognized as a false enterprise based on a court decision (verdict), all transactions made on its behalf were subject to cancellation and invalidation. Accordingly, bona fide entrepreneurs who did not know about the criminal intentions had to pay taxes and suffer negative consequences.

For this reason, at the legislative level, criminal liability was introduced for one-time transactions without actually performing work, rendering services, or shipping goods.

These changes are a historical starting point, the emergence of a new and separate criminal liability structure «for issuing invoices without actually performing work, rendering services, shipping goods», without the term «pseudo-entrepreneurship».

According to the legislator, these norms of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan were supposed to work in pairs, and both persons engaged in pseudo-entrepreneurship and those who facilitated them through transactions that did not have the «intention to carry out entrepreneurial activities», including by issuing invoices without actually fulfilling them, were to be brought to criminal responsibility works, provision of services, shipment of goods.

The predicate crime itself – «false entrepreneurship» (Article 192 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) – was introduced into the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in 2009 and was repeatedly modified before its decriminalization (2015) from the original version without qualifying signs to the latest edition with qualifying signs and tougher sanctions^{7, 8}.

2014 was marked by the adoption of the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, where the word «transactions (transactions)»

⁴ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы: закон Республики Казахстан от 3 июля 2017 г. № 84-VI [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000084#z216> (дата обращения: 14.02.2024).

⁵ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам пресечения лжепредпринимательства: Закон Республики Казахстан от 08 декабря 2009 г. № 225-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000225_z6 (дата обращения: 14.02.2024).

⁶ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам гуманизации уголовного законодательства и усиления гарантий законности в уголовном процессе: закон Республики Казахстан от 18 янв. 2011 г. № 393-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000393#z177> (дата обращения: 15.02.2024).

⁷ The same source.

⁸ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной деятельности и дальнейшей гуманизации уголовного законодательства: Закон Республики Казахстан от 09 ноября 2011 г. № 490-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000490#z189> (дата обращения: 15.02.2024).

was removed from Article 216 and the word «action» was used instead. The norm was expanded, and parts 2 and 3 were added with qualifying signs⁹.

The new era of Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan began with the initiative of the National Chamber of Entrepreneurs Atameken, which pursued humane development goals for business. The Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on improving criminal, Criminal procedure legislation and the activities of law enforcement and special State bodies» dated July 12, 2018, № 180, introduced significant changes in the sanctions of Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which speak not only about the exclusion of lower sanctions thresholds when the imposition of punishments, but also the reduction of sentences in general¹⁰.

For more complete information, we will give examples of the criminal codes of foreign countries:

Ukraine and Latvia have decriminalized the norms of «pseudo-entrepreneurship» and «issuing fictitious invoices»^{11, 12};

in the Criminal Code of Turkey, one of the oldest codes (1926), such crimes were not initially envisaged¹³;

the Republic of Moldova, firstly, retained the article «pseudo-entrepreneurship» (Article 42) and also supplemented Article 335-1 (Forgery of accounting documents), which provided not only for the «statement of fictitious invoices» but also for «any other accounting document or report containing complex information»¹⁴.

The topic of decriminalizing Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan has been raised on the Internet in recent years

as a topic of debate, but in recent years, it has been the focus of special attention, and now the question of its exclusion is being raised.

Thus, the following grounds for decriminalization are distinguished:

1. The absence of a «parent» composition – Article 215 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (pseudo-entrepreneurship) and a sufficient criterion for the public danger of this act within the framework of administrative legislation.

2. The composition of Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is an integral part of the objective side of tax evasion, fraud, etc. It is not subject to a separate criminal qualification.

3. The absence of judicial practice specifying socially dangerous consequences and the desired goals of persons in the commission of this act. Only abstract, according to the investigation and the court, the ultimate goals of the parties to the transaction, etc.

4. There are no objective grounds to consider the issuance of invoices a public attitude deserving of separate criminal legal protection, a biased attitude towards the ultimate goals of such transactions, or a lack of a presumption of honesty.

Opposing this proposal, we present the following arguments.

These arguments do not correspond to reality; it is necessary to understand that changes in the law occurred only in terms of the abolition of the specified article and the concept of «pseudo-entrepreneurship», according to the new legislation, the mechanism of committing such a crime remained criminal, which consists, as a rule, in the extract (without actually performing the work itself, rendering services and shipping goods) of fictitious accounting documents

⁹ Penal Code of the Republic of Kazakhstan: The Code of the Republic of Kazakhstan dated 3 July 2014 № 226-V of the Law of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] – Access mode: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000226> (Access date: 04.05.2024).

¹⁰ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов: закон Республики Казахстан от 12 июля 2018 г. № 180-VS РНР [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000180> (дата обращения: 15.02.2024).

¹¹ Criminal Code of Ukraine No. 2341-III dated April 5, 2001 (with amendments and additions as of 03/28/2024) [Electronic resource] – Access mode: <https://legislationline.org/taxonomy/term/20395> (Access date: 04.05.2024).

¹² The Criminal Code of Latvia [Electronic resource] – Access mode: <https://www.at.gov.lv/en/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/latvijas-kriminalkodekss> (Access date: 04.05.2024).

¹³ The Turkish Criminal Code of 1926 [Electronic resource] – Access mode: [https://wipo.lex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171en.html#:~:text=Turkish%20Criminal%20Code%20\(Law%20No,5237%20of%20September%2026%2C%202004\)&text=ARTICLE%201%2D%20\(1\)%20The,to%20discourage%20commitment%20of%20offences](https://wipo.lex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171en.html#:~:text=Turkish%20Criminal%20Code%20(Law%20No,5237%20of%20September%2026%2C%202004)&text=ARTICLE%201%2D%20(1)%20The,to%20discourage%20commitment%20of%20offences) (Access date: 04.05.2024).

¹⁴ Criminal Code of the Republic of Moldova No. 985-XV dated April 18, 2002 (with amendments and additions as of 11/24/2023) [Electronic resource] – Access mode: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2002/en/104338> (Access date: 04.05.2024).

(invoice, etc.), where they are accomplices in two different crimes in aggregate (art. 216, 245 of the Criminal Code), the actions of each of which are a necessary condition for the commission of the actions of another accomplice.

Suppliers issue fictitious invoices for interest, i.e., to extract property benefits; in turn, the intent of the counterparty buyer is tax evasion. B. Seitov, in his article «On improving criminal law norms and classification of tax crimes», also refers to Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan as tax crimes [1, 34 p.].

Some entrepreneurs perceive the benefits provided, in the form of reducing the tax burden and other advantages to improve business and favorable conditions for its development, as an excuse to avoid the obligations imposed on them by the state [2, 249 p.].

The economy of such companies has zero utility coefficient: there is no production, no jobs, and so on – it is not uncommon for their registrations to be recognized as illegal during court proceedings.

According to paragraph 16 of the normative resolution of the Supreme Court, «On certain issues of the application of legislation by courts in cases of criminal offences in the field of economic activity», dated January 24, 2020, № 3, before calculating the appropriate amounts of taxes, the tax authority shall carry out based on a conviction that has entered into force or a decision to terminate proceedings on a non-rehabilitating basis, which is given legal assessment of illegal actions of a person for issuing invoices without actually performing work, rendering services, shipments of goods¹⁵.

In this regard, the Financial Monitoring Agency of the Republic of Kazakhstan prosecutes persons who evaded paying taxes by making statements of fictitious invoices after a conviction under Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan or their termination on non-rehabilitating grounds.

Thus, the public danger of such actions has not gone away, and with their help, multibillion-dollar funds are being withdrawn into «shadow»

circulation, causing significant harm to the state's economic foundations.

The following argument in favor of the efficiency of this norm is the current reality: One of the most common ways to legalize criminal proceeds and evade taxes is for private business entities to issue fictitious invoices (Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan).

Unscrupulous entrepreneurs use companies issuing fictitious invoices for allegedly delivered goods, work performed, or services rendered to avoid paying taxes, legalize the illegal turnover of petroleum products, smuggle goods, and embezzle budget funds.

As a result, counterparty buyers evade taxes, withdraw money through false enterprises, including abroad.

The return of illegally withdrawn assets from abroad is one of the priorities set by the President of the Republic of Kazakhstan to the law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan¹⁶.

Another controversial opinion of legal scholars is the comparison of a fictitious invoice statement (Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) with the composition of fraud (Article 190 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), noting such superficial similarities as «the use of deception», «selfish purpose» and causing «property damage to an individual, organization or state». At the same time, S. Rakhmetov accurately divided these compositions, rightly recognizing economic crimes, including Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, more dangerous, both: if possible, causing damage to a much larger number of victims than in fraud, and the difference in the threshold amount of criminal liability [3, Pp. 130-131].

T. Khasanov expressed a similar point of view in 2017, after changing the Criminal Code, as a supporter of the unjustified decriminalization of pseudo-entrepreneurship. It recognizes signs of fraud in pseudo-entrepreneurship, expressed in imitation of regular entrepreneurial activity,

¹⁵ О некоторых вопросах применения судами законодательства по делам об уголовных правонарушениях в сфере экономической деятельности: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 24 янв. 2020 г. № 3 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000003S> (дата обращения: 04.05.2024).

¹⁶ Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана: послание народу Казахстана: от 02 сент. 2019 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (дата обращения: 04.05.2024).

by creating a private enterprise entity used to cover up activities to extract illegal profits and also making a suggestion about the need to introduce such a composition as «financial fraud» in domestic criminal legislation [4, 213 p.].

An important point in favor of Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is the statistical indicators for five years (from 2019 to 2023), so:

the bodies of criminal prosecution under Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan registered 1,669 criminal offences during the specified period;

the dynamics of this criminal offence are chaotic, at first, in 2020, there was a hypergrowth of 54%, and from 2021 to 2023, there was a stable decrease in the number of registered criminal offences, which amounted to 59,2% compared to 2019;

according to convicted persons in courts under this article, also in 2020, there was a decrease in the number of convicts by 50%, and after the exact opposite – a stable increase of 106% compared to 2019;

from 2019 to 2023, indicators such as utility indicators increased: «the number of damages reimbursed in cases sent to court» by 5.5 times and the «established amount of damage caused by the offence» by ten times¹⁷.

In favor of the prospects of this norm, the fact that in 2020 the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan adopted normative resolutions «On some issues of the application of legislation by courts in cases of criminal offences in the field of economic activity» № 3 and № 6, where the elements of the investigated corpus delicti are detailed: «the objective side» (paragraph 13), «subject» (paragraph 14), the concepts of «continued» and «repetition» (paragraphs 15-17) and the amount of damage (paragraph

18)^{18, 19}.

It would not be correct if we did not mention the existence of administrative responsibility for «issuing fictitious invoices» (Article 280) and «Violation of the procedure for issuing invoices, as well as violation of the accounting system for the movement of goods included in the list» (Article 281-1) The Code of the Republic of Kazakhstan «On Administrative Offences» (from now on – the Administrative Code)²⁰. Although, in our opinion, this fact does not discredit or detract from the significance of Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. By observing the principle of balanced offences, domestic legislation provided the presence of equivalent crimes in both the Criminal Code and the Administrative Code.

Conclusion. Despite the decrease in the number of registered criminal cases under Article 216 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan over the past five years, which is natural for a rule-of-law state, there is a statistical increase in such indicators as the number of convicted persons, the amount of damage caused by a few registered criminal offences, which undoubtedly indicates the seriousness of the approach of investigative units to registration and conducting a pre-trial investigation into these categories of offences.

In our opinion, the final point in the dispute is the independent existence of this criminal offence, and undoubtedly, the assessment of effectiveness was an indicator of the growth in the recoverability of damage caused at the pre-trial investigation stage.

Based on the above, we believe that this norm is not subject to decriminalization, as it is necessary to combat the shadow economy, protect the rights of bona fide entrepreneurs, and ensure the country's economic security.

¹⁷ Отчет № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» (Раздел 4) / Данные правовой статистики за 2019-2023 гг. // Информационный сервис КПСиСУ ГП РК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 04.05.2024).

¹⁸ О некоторых вопросах применения судами законодательства по делам об уголовных правонарушениях в сфере экономической деятельности: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 24 янв. 2020 г. № 3 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000003S> (дата обращения: 04.05.2024).

¹⁹ О внесении изменений и дополнений в некоторые нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11 дек. 2020 г. № 6 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000006S> (дата обращения: 04.05.2024).

²⁰ On Administrative Infractions: The Code of the Republic of Kazakhstan dated 5 July 2014 № 235-V [Electronic resource] – Access mode: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000235> (Access date: 14.02.2024).

List of used literature:

1. Сеитов, Б.Т. О совершенствовании уголовно-правовых норм и классификации налоговых преступлений / Б.Т. Сеитов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2019. – № 4 (14). – С. 31-36.
2. Спан, М.А. Проблемные вопросы расследования уголовных дел, связанных с использованием фиктивных счетов-фактур / М.А. Спан // Журнал «Хабарши – Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2023. – № 1 (79). – С. 249-254.
3. Рахметов, С.М. Мониторинг практики применения некоторых норм Уголовного кодекса об ответственности за уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности / С.М. Рахметов // Вестник института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2022. – № 4 (71). – С. 124-134.
4. Хасанов, Т.Т. К вопросу об обоснованности декриминализации лжепредпринимательства в Республике Казахстан: опыт зарубежных стран // Совершенствование методов противодействия отдельным формам хищения (ст.ст. 188 УК – кража, 190 УК – мошенничество): сб. междунар. научн.-практ. конфер. 16-17 ноября 2017 г.: Астана-Алматы: Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, 2017. – С. 210-214.

References:

1. Seitov, B.T. O sovershenstvovanii ugovolno-pravovyh norm i klassifikacii nalogovyh prestuplenij / B.T. Seitov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2019. – № 4 (14). – С. 31-36.
2. Span, M.A. Problemnye voprosy rassledovaniya ugovolnyh del, svjazannyh s ispol'zovaniem fiktivnyh schetov-faktur / M.A. Span // Zhurnal «Habarshi – Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Bejsenova. – 2023. – № 1 (79). – С. 249-254.
3. Rahmetov, S.M. Monitoring praktiki primenenija nekotoryh norm Ugolovnog kodeksa ob otvetstvennosti za ugovolnye pravonarushenija v sfere jekonomicheskoy dejatel'nosti / S.M. Rahmetov // Vestnik instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2022. – № 4 (71). – С. 124-134.
4. Hasanov, T.T. K voprosu ob obosnovannosti dekriminalizacii lzhepredprinimatel'stva v Respublike Kazahstan: opyt zarubezhnyh stran // Sovershenstvovanie metodov protivodejstvija otdel'nym formam hishhenija (st.st. 188 UK – krazha, 190 UK – moshennichestvo): sb. mezhhdunar. nauchn.-prakt. konfer. 16-17 nojabrja 2017 g.: Astana-Almaty: Akademija pravoohranitel'nyh organov pri General'noj prokurature Respubliki Kazahstan, 2017. – С. 210-214.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гүлмира Ғалымқызы Нубаева – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық процесс проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: gulmira_7507@mail.ru.

Нубаева Гүлмира Галымовна – старший научный сотрудник Центра исследования проблем уголовного процесса Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: gulmira_7507@mail.ru.

Nubaeva Gulmira Galymovna – Senior Researcher at the Center for the Study of Criminal Procedure Problems of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, e-mail: gulmira_7507@mail.ru.

Бағлан Есенбайұлы Белгібаев – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық процесс проблемаларын зерттеу орталығының бас ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: belgibaev_1982@mail.ru.

Бельгибаев Бағлан Есенбаевич – главный научный сотрудник Центра исследования проблем уголовного процесса Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юридических наук, e-mail: belgibaev_1982@mail.ru.

Belgibayev Baglan Esenbaevich – Chief Researcher at the Center for the Study of Criminal Procedure Problems of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: belgibaev_1982@mail.ru.

Б.Т. Уразалин

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТЕХНИКО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОСУЖДЕННЫХ В УЧРЕЖДЕНИЯХ МИНИМАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. На эффективность системы исполнения наказаний существенно влияет применение криминалистической техники. Конкретный ряд технико-криминалистических средств определяется в рамках системы технико-криминалистического обеспечения. Генезис технико-криминалистического обеспечения содержания осужденных учреждений минимальной безопасности отражает изменения в обществе, экономике и технологиях. В настоящее время завершена работа по внедрению сплошного видеонаблюдения с использованием искусственного интеллекта в учреждениях уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, которая направлена на обеспечение правопорядка и предотвращение преступлений. Учитывая, что основной проблемой является уклонение осужденными от отбывания наказания в учреждении минимальной безопасности, в качестве перспективы развития технико-криминалистического обеспечения видится улучшение в области биометрической идентификации. В частности, сделан вывод о необходимости создания единой информационной системы, объединяющей сразу несколько биометрических технологий, а также оснащения уполномоченных сотрудников уголовно-исполнительной системы мобильными устройствами и разработка программы, позволяющей оперативно получать требуемую информацию с геномных и дактилоскопических биометрических систем.

Ключевые слова: биометрическая идентификация; искусственный интеллект; осужденный; Республика Казахстан; система сплошного видеонаблюдения; технико-криминалистическое обеспечение; уголовно-исполнительная система; учреждение минимальной безопасности.

Б.Т. Өразалин

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ЕҢ ТӨМЕНГІ ҚАУІПСІЗДІК МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ СОТТАЛҒАНДАРДЫ ҰСТАУДЫ ТЕХНИКАЛЫҚ-КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аннотация. Жазаларды орындау жүйесінің тиімділігіне сот-медициналық техниканы қолдану айтарлықтай әсер етеді. Техникалық-криминалистикалық құралдардың нақты сериясы техникалық-криминалистикалық қамтамасыз ету жүйесі шеңберінде айқындалады. Ең төменгі қауіпсіздік мекемелерінің сотталғандарды ұстауын техникалық-криминалистикалық қамтамасыз ету генезисі қоғамдағы, экономикадағы және Технологиялардағы өзгерістерді көрсетеді. Қазіргі уақытта құқық тәртібін қамтамасыз етуге және қылмыстардың алдын алуға бағытталған Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде жасанды интеллектті пайдалана отырып, үздіксіз бейнебақылауды енгізу бойынша жұмыс аяқталды. Негізгі проблема сотталғандардың ең төменгі қауіпсіздік мекемесінде жазасын өтеуден жалтаруы болып табылатынын ескере отырып, техникалық-криминалистикалық қамтамасыз етуді дамыту перспективасы ретінде биометриялық сәйкестендіру саласында жақсару байқалады. Атап айтқанда, бірден бірнеше биометриялық технологияларды біріктіретін бірыңғай ақпараттық жүйені құру, сондай-ақ қылмыстық-атқару жүйесінің уәкілетті қызметкерлерін мобильді құрылғылармен жарақтандыру және геномдық және дактилоскопиялық биометриялық жүйелерден қажетті ақпаратты жедел алуға мүмкіндік беретін бағдарламаны әзірлеу қажеттілігі туралы қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: биометриялық сәйкестендіру; жасанды интеллект; сотталған; Қазақстан Республикасы; үздіксіз бейнебақылау жүйесі; техникалық-криминалистикалық қамтамасыз ету; қылмыстық-атқару жүйесі;

ең төменгі қауіпсіздік мекемесі.

B.T. Urazalin

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TECHNICAL AND FORENSIC SUPPORT FOR THE DETENTION OF CONVICTS IN MINIMUM SECURITY INSTITUTIONS

Abstract. The effectiveness of the penal enforcement system is significantly influenced by the use of forensic techniques. The specific range of technical and forensic means is defined within the system of technical and forensic support. The genesis of technical and forensic support for the detention of convicts in minimum security institutions reflects changes in society, economy and technology. Currently, the work on introduction of continuous video surveillance with the use of artificial intelligence in the institutions of the penal system of the Republic of Kazakhstan, which is aimed at ensuring law and order and crime prevention, has been completed. Taking into account that the main problem is evasion by convicts from serving their sentences in the minimum security institution, as a prospect for the development of technical and forensic support is seen improvement in the field of biometric identification. In particular, it is concluded that it is necessary to create a unified information system that combines several biometric technologies at once, as well as to equip authorized employees of the penal system with mobile devices and to develop a program that allows to promptly obtain the required information from genomic and fingerprint biometric systems.

Keywords: biometric identification; artificial intelligence; convict; the Republic of Kazakhstan; continuous video surveillance system; technical and forensic support; penitentiary system; minimum security institution.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_152

Введение. Актуальность выбранной темы исследования обусловлена тем, что уголовно-исполнительная система Республики Казахстан (далее – УИС РК) включает в себя 79 учреждений: по исполнению наказания в виде лишения свободы и следственные изоляторы. При этом первые разделяются по уровню безопасности: минимальной, средней, максимальной, чрезвычайной и полной¹.

В качестве одного из наиболее важного в контексте осуществления функции исправления можно выделить учреждение минимальной безопасности (колонии-поселения). С одной стороны это учреждения УИС, в которых отбывают наказание в виде лишения свободы (п. 1 ч. 5 ст. 46 УК РК)², с другой – учреждение исключает негативные проявления лишения свободы закрытых типов учреждений УИС РК. Однако, исходя из того, что режим в учреждениях

минимальной безопасности для осужденных предусматривает более лояльный подход, чем в других учреждениях УИС РК, можно говорить о повышенном риске совершения пенитенциарных преступлений, которые парализуют нормальную деятельность исправительного учреждения, создают угрозу безопасности персонала и других граждан, нередко влекут за собой непредсказуемые негативные последствия.

Минимизации таких рисков в значительной мере способствует использование криминалистической техники. Конкретный ряд используемых средств и методов определяется в рамках технико-криминалистического обеспечения, которое, по-нашему мнению, следует рассматривать как некую систему, направленную на создание наиболее подходящих условий применения специальных знаний и научно-технических средств для предупреждения

¹ Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК (ред. от 01.07.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 23.04.2024).

² Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК (ред. от 23.12.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 23.04.2024).

и расследования пенитенциарной преступности.

Вопросы технико-криминалистического обеспечения расследования преступлений затронуты в работах исследователей как Казахстана [1]; [2], так ближнего и дальнего зарубежья [3]; [4]; [5]; [6]; [7]. Однако отсутствуют комплексные научные разработки по данной тематике. При этом следует отметить недостаточное теоретическое обоснование специфики применения технико-криминалистических средств в условиях учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества. Это говорит о необходимости дальнейших исследований по указанной теме для восполнения имеющегося пробела.

В целом, технико-криминалистическое обеспечение содержания осужденных в исправительных учреждениях, особенно минимальной безопасности, имеет определенные сложности. Это обусловлено менее строгими условиями содержания и, как следствие, большим риском нарушения режима. Для снижения указанных рисков эффективным методом является активное применение современных технических средств и информационных технологий. Поэтому оценка текущего состояния технико-криминалистического обеспечения содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности является наиболее важной с практической точки зрения, включая определение возможных направлений его совершенствования.

Материалы и методы. В качестве основных материалов выступили информационно-аналитические обзоры технико-криминалистического обеспечения учреждений минимальной безопасности УИС РК; ведомственные нормативные акты; статистические данные КУИС РК.

Методологической основой диссертации послужила система общенаучных и частных научных методов. В работе применялись следующие методы: логический (при изложении материала, формулировании выводов и рекомендаций), статистический (при анализе преступности и использования технико-криминалистических средств в

учреждениях минимальной безопасности), метод моделирования (при разработке рекомендаций по использованию технико-криминалистических средств), информационно-аналитический (при анализе материалов периодической печати и научных исследований), а также обобщение и описание полученных данных.

Результаты. Существующие сегодня учреждения минимальной безопасности по своей сути являются наследием советского времени – аналогом колоний-поселений. В силу специфики этих учреждений, их технико-криминалистическое обеспечение имеет свою уникальную историю и особенности.

Так, в СССР колонии-поселения создавались как места для отбывания наказания с обязательным привлечением осужденных к труду. Технические средства того времени были ограничены и применялись в основном для охраны периметра и контроля доступа (к примеру, ограждения, контрольно-пропускные пункты). Основной акцент делался на организацию трудовой деятельности осужденных, а не на технический контроль. Технический прогресс того времени не позволял широко применять сложные системы наблюдения и контроля.

Распад СССР и переход к рыночной экономике привели к изменениям в системе исполнения наказаний. Труд осужденных стал менее востребованным, а проблемы с трудоустройством обострились. Развитие технического прогресса открыло возможности для применения новых средств контроля и наблюдения (например, первые системы видеонаблюдения). Начался поиск новых подходов к организации деятельности колоний-поселений в условиях изменившейся социально-экономической ситуации.

С момента получения независимости в Казахстане наблюдается всеобъемлющее развитие уголовного и уголовно-исполнительного законодательства в нашей стране, направленное на защиту прав и свобод человека, обеспечение его законных интересов и других социальных возможностей. Особое внимание уделяется новому этапу гуманизации уголовно-исполнительного законодательства РК

[8, 90 стр.].

На сегодняшний день технико-криминалистическое обеспечение стало неотъемлемой частью комплексной системы обеспечения безопасности и порядка в учреждениях минимальной безопасности. Широкое распространение получили системы видеонаблюдения, датчики движения, средства обнаружения запрещенных предметов и другие технологии. Основной акцент делается на эффективность использования технических средств для достижения целей наказания и ресоциализации осужденных.

В целом, генезис технико-криминалистического обеспечения содержания осужденных учреждений минимальной безопасности отражает изменения в обществе, экономике и технологиях. Использование в этих учреждениях передовых технологий направлено на повышение эффективности их работы и достижение целей наказания.

Так, в 2020 году стартовал запуск системы сплошного видеонаблюдения с использованием искусственного интеллекта в учреждениях УИС РК. В целях нормативно-правового урегулирования комплекса вопросов, связанных с эффективным функционированием внедренных систем видеонаблюдения, 27 февраля 2023 года были утверждены Правила функционирования (оснащения и использования) систем видеонаблюдения в пенитенциарных учреждениях и служебных помещениях полиции, а также во всех оперативно-следственных подразделениях правоохранительных органов³.

Системы видеонаблюдения охватывают и маршруты посетителей и режимные кабинеты, за исключением мест личной гигиены. Согласно правилам, был сформирован перечень лиц имеющих право, в т.ч. удаленно, просматривать

видеозаписи в режиме реального времени и принимать оперативные меры по пресечению нарушений. Важно, что эти меры соответствуют ратифицированным Казахстаном международным актам против пыток и направлены на предотвращение недозволенных методов следствия. Также данные видеозаписи могут быть использованы в качестве доказательств адвокатами, потерпевшими, подозреваемыми, обвиняемыми, судом и другими органами.

В декабре 2023 года была завершена работа по внедрению сплошного видеонаблюдения во всех отделах полиции и пенитенциарных учреждениях, которая направлена на обеспечение правопорядка и предотвращение преступлений. Используемый в ней искусственный интеллект позволяет идентифицировать личность, автотранспорт и выявлять правонарушения визуально.

В служебных кабинетах, коридорах и лестничных маршах, а также по периметру зданий полиции установлено порядка 29 тыс. видеокамер, а в 78 пенитенциарных учреждениях – почти 40 тыс. видеокамер, изображения с которых выведены в центры оперативного управления, ситуационный центр КУИС и органы прокуратуры.

С помощью интеллектуальной системы в пенитенциарных учреждениях предотвращено три попытки побега заключенных, 23 суицида, не допущено перерастание девяти конфликтных ситуаций в групповые драки и массовые беспорядки. Наблюдается рост (в 6 раз) выявленных посредством систем видеонаблюдения нарушений режима содержания. В 2023 году выявлено более 15 тыс. нарушений. Наблюдается восьмикратное сокращение досудебных расследований за незаконные действия сотрудников в отношении осужденных⁴.

³ Об утверждении Правил функционирования (оснащения и использования) систем видеонаблюдения в пенитенциарных учреждениях и служебных помещениях полиции, а также во всех оперативно-следственных подразделениях правоохранительных органов: совместный приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 27 янв. 2023 г. № 46, Председателя Агентства Республики Казахстан по финансовому мониторингу от 23 фев. 2023 г. № 54, Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционная служба) от 27 фев. 2023 г. № 85, Министра внутренних дел Республики Казахстан от 21 фев. 2023 г. № 176 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32829381 (дата обращения: 23.04.2024).

⁴ Завершена работа по внедрению сплошного видеонаблюдения – МВД РК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://gurk.kz/news/zavershena-rabota-po-vnedreniyu-splshnogo-videonablyudeniya-mvd-rk> (дата обращения: 23.04.2024).

Таким образом, технико-криминалистическое обеспечение остается актуальной и важной составляющей УИС, требующей постоянного совершенствования и адаптации к изменяющимся технологическим и социальным реалиям. Применение технико-криминалистических средств в УИС расширяется, охватывая не только процесс предварительного расследования [9, 902 стр.], но и повседневную деятельность исправительных учреждений, включая учреждения минимальной безопасности.

Обсуждение. Важной частью уголовно-исправительной работы в учреждениях минимальной безопасности в Казахстане является технико-криминалистическое обеспечение содержания осужденных. Этот аспект включает в себя применение различных технологий и методов для обеспечения безопасности, контроля и наблюдения за осужденными.

При этом главной проблемой является уклонение осужденными от отбывания наказания в учреждении минимальной безопасности. Так, по данным официальной ведомственной статистической отчетности за 2017-2022 гг. осужденными учреждений минимальной безопасности совершено 257 преступлений. Большую долю составляет уклонение от отбывания наказания – 155 (60%), из них невозвращение в установленное время:

- с рабочего объекта – 85 факта (55%);
- с предоставленного выхода за пределы колонии для приобретения товаров первой необходимости, посещения бани, парикмахерской – 54 факта (35%);
- с медицинской организации – 10 фактов (6%);
- с краткосрочного отпуска – 6 фактов (4%)⁵.

В связи с этим перспектива развития технико-криминалистического обеспечения содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности видится в улучшении в области биометрической идентификации.

Так, технико-криминалистическое обеспечение содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности подразумевает использование технико-криминалистических методов, включающих в себя криминалистическую регистрацию и данные различных видов учетов, предоставляемых информационными системами^{6, 7} (далее – ИС). Такими, как учеты МВД РК; Министерства юстиции; Комитета таможенного контроля; Управления комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры; Комитета по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков; Комитета национальной безопасности; Интерпола; Межгосударственного информационного банка [10, 33 стр.].

Этот комплекс ИС позволяет сотрудникам УИС быстро получить доступ к сведениям, которые требуются им для выполнения своих обязанностей. Его основная цель – облегчить сбор и обработку данных, что позволит принимать обоснованные решения для поддержания правопорядка.

В настоящее время создаются новые информационные ресурсы, которые будут содержать данные о дактилоскопической и геномной информации жителей Казахстана. Это связано с вступлением в силу с 1 января 2021 года Закона РК «О дактилоскопической и геномной регистрации»⁸. Сбор и хранение дактилоскопической информации возложены на два ведомства: органы внутренних дел и уполномоченный государственный орган в области транспорта (ст. 14 Закона).

⁵ Архивные отчеты №148-ОД Основные показатели деятельности УИС // Управления режима, надзора и охраны Комитета уголовно-исполнительной системы Министерства внутренних дел Республики Казахстан от 07 нояб. 2011 г.

⁶ Об утверждении Правил формирования, доступа, использования, хранения, защиты и уничтожения сведений из системы информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов: приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 13 янв. 2023 г. № 21 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300031702> (дата обращения: 23.04.2024).

⁷ Правила ведения и использования специальных учетов лиц, совершивших уголовные правонарушения, привлекаемых к уголовной ответственности, лиц, привлеченных к уголовной ответственности за совершение уголовного правонарушения и дактилоскопического учета задержанных, содержащихся под стражей и осужденных лиц: приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 27 фев. 2018 г. № 29 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016667> (дата обращения: 23.04.2024).

⁸ О дактилоскопической и геномной регистрации: закон Республики Казахстан от 30 дек. 2016 г. (ред. от 01.01.2024 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000040> (дата обращения: 23.04.2024).

Таким образом, на сегодняшний день в Казахстане происходит объединение биометрических институтов с информационными системами правоохранительных органов. На текущем этапе речь идет только о двух типах биометрических данных – ДНК человека и дактилоскопические данные, такие как уникальные отпечатки пальцев рук и ладоней.

При этом ученые-криминалисты приходят к выводу, что эффективное использование биометрии возможно при комплексной биоидентификации, когда личность идентифицируется не только по одному биометрическому материалу, а по их совокупности [11, 119 стр.]. Поэтому целесообразно создать комплексный криминалистический учет, который позволит учитывать различные характеристики личности и внутренние связи между ними путем объединения результатов использования нескольких биоидентификаторов в одной системе.

Например, в Великобритании сейчас правоохранительные органы используют биометрические мобильные терминалы для идентификации личности. В этих терминалах содержатся две основные базы данных – IDENT1 и IABS. База данных IDENT1 содержит информацию о всех гражданах, когда-либо имевших наказание или обвиняемых. В базе данных IABS хранятся дактилоскопические образцы людей, не являющихся британскими подданными, но прошедших дактилоскопию при пересечении границы. Сканер подключен к основным базам данных Великобритании, включая базу данных лиц, прошедших дактилоскопическую регистрацию при пересечении границы. Для проведения быстрой идентификации достаточно просто приложить к сканеру два отпечатка пальцев рук [12, 224 стр.].

Впечатляет не только сложность этих устройств, но и скорость получения результатов, которая составляет менее минуты. При обнаружении совпадений на планшет сотрудника правоохранительного

органа мгновенно поступает информация с фотографией лица, полными анкетными данными, информацией о судимости и наличием в реестрах нарко- или психиатрических учреждений. Кроме того, полицейские Великобритании оснащены биометрическим модулем, который прикреплен к их смартфонам. Это устройство позволяет идентифицировать личность задержанного непосредственно на месте.

В нашей стране начато внедрение аналогичных возможностей. Например, введена автоматизированная информационная система «Биометрическая идентификация личности» (далее – АИС «БИЛ»), которая представляет собой электронный ресурс, состоящий из двух частей: одна содержит дактилоскопическую информацию в автоматизированной системе, а другая – геномную информацию в соответствующей автоматизированной системе⁹.

Итак, в нашей стране уже имеется система, которая объединяет две биометрические системы. Однако, к сожалению, АИС «БИЛ» не обладает такой же скоростью работы, как в Великобритании. Следует отметить, что использование возможностей АИС «БИЛ» еще не достигло такого уровня развития, который позволил бы органам юстиции получать необходимую информацию столь же оперативно, как это происходит в Великобритании. Проверка по дактилоскопической и геномной информации в МВД РК осуществляется по запросу в рамках АИС «БИЛ» в течение пяти рабочих дней, результаты оформляются соответствующей справкой.

Необходимо еще время для того, чтобы государство оснастило уполномоченных сотрудников УИС мобильными устройствами и разработало программу, позволяющую получать информацию с геномных и дактилоскопических биометрических систем с такой же оперативностью, как это делается в Великобритании. В связи с растущим спросом на биометрические системы также необходимо создать единую информационную систему, в которой будут

⁹ Об утверждении Правил проведения дактилоскопической и геномной регистрации: постановление Правительства Республики Казахстан от 31 янв. 2018 г. № 36 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000036> (дата обращения: 23.04.2024).

интегрированы несколько биометрических технологий.

Заключение. Подводя итог, можно утверждать, что техническое и криминалистическое обеспечение содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности предполагает использование методов криминалистической регистрации и данных различных видов учета, технических средств и приемов, которые затрудняют или предотвращают совершение преступлений в тюрьмах, способствуют их предотвращению и обеспечивают быстрое раскрытие.

В настоящее время применяются современные системы видеонаблюдения, контроля доступа, обнаружения и предотвращения проникновений, а также системы обработки данных и информационные технологии для управления и контроля за содержанием

осужденных. Эти технические решения помогают обеспечить безопасность персонала и осужденных, предотвращать преступления и нарушения в исправительном учреждении.

Для дальнейшей систематизации, активизации и эффективности технико-криминалистического обеспечения содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности представляются целесообразными следующие направления:

1. Создание единой ИС, в которой интегрированы сразу несколько биометрических технологий, для более эффективного управления и контроля.

2. Оснащение уполномоченных сотрудников УИС мобильными устройствами и разработка программы, позволяющей оперативно получать требуемую информацию с геномных и дактилоскопических биометрических систем.

Список использованной литературы:

1. Концептуальные основы современной криминалистики: теория и практика: материалы междунар. научн.-практ. конф. / М.Б. Аймаганбетова. – Минск: БГУ, 2019. – С. 31-34.
2. Муканова, М.Д. К вопросу о технико-криминалистическом сопровождении раскрытия и расследования преступлений с использованием биометрических систем / М.Д. Муканова // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2021. – № 3 (33). – С. 137-140.
3. Озеров, И.Н. Техничко-криминалистическое обеспечение расследования преступлений: учебное наглядное пособие / И.Н. Озеров, и др. – М., 2023. – 202 с.
4. Тилеубергенов, Е.М. Теоретические и практические проблемы применения данных естественных и технических наук в процессе раскрытия и расследования преступлений: автореф. дис. ... док. юрид. наук / Е.М. Тилеубергенов. – Бишкек, 2019. – 52 с.
5. Hackman, L. Communication, forensic science, and the law / L. Hackman // WIREs Forensic Sci. – 2021. – № 3. – Pp. 1-8.
6. Cervantes Mori, M.D. Success Factors and Challenges in Digital Forensics for Law Enforcement in Sweden / M.D. Cervantes Mori, J. Kävrestad, M. Nohlberg // 7th International Workshop on Socio-Technical Perspective in IS development. – Stockholm, 2021. – Pp. 100-116.
7. Murray, D. Trouble on-line for criminals using encrypted phones / D. Murray // Australasian Policing. – 2021. – №13(1). – Pp. 10-11.
8. Уразалин, Б.Т. Некоторые вопросы совершенствования деятельности учреждений минимальной безопасности в Республике Казахстан / Б.Т. Уразалин, М.Р. Муканов // Международный научный журнал Ғылым-Наука. – 2023. – № 1 (76). – С. 90-96.
9. Tomczak, Ph. The Penal Voluntary Sector: A Hybrid Sociology / Ph. Tomczak, G. Buck // The British Journal of Criminology. – 2019. – № 4 (59). – Pp. 898-918.
10. Аймаганбетова, М.Б. Правовые основы криминалистической регистрации / М.Б. Аймаганбетова // Концептуальные основы современной криминалистики: теория и практика: сб. материалов междунар. научн.-практ. конфер. – Минск: БГУ, 2019. – С. 31-34.
11. Керова, А.А. Использование биометрических данных человека в правоохранительной

деятельности / А.А. Керова, О.А. Гришин // Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе: сб. материалов Всероссийской научн. конфер. адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов с международным участием. – Самара, 2019. – С. 118-121.

12. Перетолчин, А.П. Зарубежный опыт в розыске лиц и раскрытии преступлений по биометрическим данным / А.П. Перетолчин, А.Ю. Афанасьев // Международный форум молодых ученых: сб. статей междунар. научн.-практ. конфер. – М., 2020. – С. 222-227.

References:

1. Konceptual'nye osnovy sovremennoj kriminalistiki: teorija i praktika: materialy mezhdunar. nauchn.-prakt. konf. / M.B. Ajmaganbetova. – Minsk: BGU, 2019. – S. 31-34.

2. Mukanova, M.D. K voprosu o tehniko-kriminalisticheskom soprovozhdenii raskrytija i rassledovaniya prestuplenij s ispol'zovaniem biometricheskikh sistem / M.D. Mukanova // Rassledovanie prestuplenij: problemy i puti ih reshenija. – 2021. – № 3 (33). – S. 137-140.

3. Ozerov, I.N. Tehniko-kriminalisticheskoe obespechenie rassledovaniya prestuplenij: uchebnoe nagljadnoe posobie / I.N. Ozerov, i dr. – M., 2023. – 202 s.

4. Tileubergenov, E.M. Teoreticheskie i prakticheskie problemy primeneniya dannyh estestvennyh i tehnikeskikh nauk v processe raskrytija i rassledovaniya prestuplenij: avtoref. dis. ... dok. jurid. nauk / E.M. Tileubergenov. – Bishkek, 2019. – 52 s.

5. Hackman, L. Communication, forensic science, and the law / L. Hackman // WIREs Forensic Sci. – 2021. – № 3. – Pp. 1-8.

6. Cervantes Mori, M.D. Success Factors and Challenges in Digital Forensics for Law Enforcement in Sweden / M.D. Cervantes Mori, J. Kävrestad, M. Nohlberg // 7th International Workshop on Socio-Technical Perspective in IS development. – Stockholm, 2021. – Pp. 100-116.

7. Murray, D. Trouble on-line for criminals using encrypted phones / D. Murray // Australasian Policing. – 2021. – №13(1). – Pp. 10-11.

8. Urazalin, B.T. Nekotorye voprosy sovershenstvovaniya dejatel'nosti uchrezhdenij minimal'noj bezopasnosti v Respublike Kazahstan / B.T. Urazalin, M.R. Mukanov // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal Fylym-Nauka. – 2023. – № 1 (76). – S. 90-96.

9. Tomczak, Ph. The Penal Voluntary Sector: A Hybrid Sociology / Ph. Tomczak, G. Buck // The British Journal of Criminology. – 2019. – № 4 (59). – Pp. 898-918.

10. Ajmaganbetova, M.B. Pravovye osnovy kriminalisticheskoy registracii / M.B. Ajmaganbetova // Konceptual'nye osnovy sovremennoj kriminalistiki: teorija i praktika: sb. materialov mezhdunar. nauchn.-prakt. konf. – Minsk: BGU, 2019. – S. 31-34.

11. Kerova, A.A. Ispol'zovanie biometricheskikh dannyh cheloveka v pravoohranitel'noj dejatel'nosti / A.A. Kerova, O.A. Grishin // Problemy i perspektivy razvitija ugovovno-ispolnitel'noj sistemy Rossii na sovremennom etape: sb. materialov Vserossijskoj nauchn. konf. ad#junktov, aspirantov, kursantov i studentov s mezhdunarodnym uchastiem. – Samara, 2019. – S. 118-121.

12. Peretolchin, A.P. Zarubezhnyj opyt v rozyske lic i raskrytii prestuplenij po biometricheskim dannym / A.P. Peretolchin, A.Ju. Afanas'ev // Mezhdunarodnyj forum molodyh uchenyh: sb. statej mezhdunar. nauchn.-prakt. konf. – M., 2020. – S. 222-227.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Бауыржан Төреханұлы Өразалин – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: baur.urazalin77@gmail.com.

Уразалин Бауыржан Туреханович – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юридических наук, e-mail: baur.

urazalin77@gmail.com.

Urazalin Bauyrzhan Turekhanovich – Doctoral Student at the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: baur. urazalin77@gmail.com.

УДК 343.85
МРНТИ 10.81.71

Д.П. Утепов¹, Л.Б. Байжанова²

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан

²Прокуратура города Кокшетау, г. Кокшетау, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАРКОТОРГОВЛЕ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

Аннотация. В данной статье отражены проблемные вопросы противодействия наркоторговле в социальных сетях. Социальные сети являются одним из ключевых источников незаконного сбыта наркотических средств. В рамках исследования проведен статистический анализ распространения наркотиков с использованием электронных информационных ресурсов в Казахстане и за рубежом. Кроме того, проведен анализ динамики роста наркопреступлений с развитием IT-технологий. Приведены основные интернет платформы зарубежных стран и Казахстана, используемые для распространения наркотических веществ. Авторами предметно рассмотрены механизмы и возможности противодействия незаконной наркоторговле в социальных сетях, а также их практическое применение правоохранительными органами Республики Казахстан в ходе профилактики и пресечения преступлений, связанных с оборотом наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов. Авторами предложено создание бота для эффективной борьбы с наркоторговлей в социальных сетях.

Ключевые слова: социальная сеть; интернет; телеграм-бот; искусственный интеллект; наркоторговля; нарколаборатория; даркнет; IT-специалист.

Д.П. Өтепов¹, Л.Б. Байжанова²

¹Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы

²Көкшетау қаласы прокуратурасы, Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ЕСІРТКІ БИЗНЕСІНЕ ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада әлеуметтік желілердегі есірткі саудасына қарсы іс-қимылдың проблемалық мәселелері көрсетілген. Әлеуметтік желілер есірткіні заңсыз өткізудің негізгі көздерінің бірі болып табылады. Зерттеу аясында Қазақстанда және шетелде электрондық ақпараттық ресурстарды пайдалана отырып, есірткінің таралуына статистикалық талдау жүргізілді. Сонымен қатар IT-технологиялардың дамуымен есірткі қылмыстарының өсу динамикасына талдау жүргізілді. Есірткі заттарын тарату үшін қолданылатын шет елдер мен Қазақстанның негізгі интернет-платформалары берілген. Авторлар әлеуметтік желілерде заңсыз есірткі саудасына қарсы іс-қимылдың тетіктері мен мүмкіндіктерін, сондай-ақ оларды Қазақстан Республикасының Құқық қорғау органдарының есірткі құралдарының, психотроптық заттардың немесе олардың аналогтарының айналымына байланысты қылмыстардың алдын алу және жолын кесу барысында практикалық қолдануын жан-жақты қарастырды. Авторлар әлеуметтік желілердегі есірткі бизнесімен тиімді күресу үшін бот құруды ұсынды.

Түйінді сөздер: әлеуметтік желі; ғаламтор; телеграм-бот; жасанды интеллект; есірткі саудасы; есірткі зертханасы; даркнет; IT-маман.

D.P. Utepov¹, L.B. Baizhanova²

¹The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

²Prosecutor's office of Kokshetau, Kokshetau c., the Republic of Kazakhstan

PROBLEMATIC ISSUES OF COMBATING DRUG TRAFFICKING ON SOCIAL NETWORKS

Abstract. This article reflects problematic issues of combating drug trafficking in social networks. Social networks are one of the key sources of illegal drug sales. As part of the study, a statistical analysis of drug distribution was carried out using electronic information resources in Kazakhstan and abroad. In addition, an analysis of the dynamics of the growth of drug crimes with the development of IT technologies was carried out. The main Internet platforms of foreign countries and Kazakhstan used for the distribution of narcotic substances are given. The authors substantively examined the mechanisms and possibilities of countering illegal drug trafficking in social networks, as well as their practical application by law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan in the prevention and suppression of crimes related to the trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues. The authors proposed the creation of a bot to effectively combat drug trafficking in social networks.

Keywords: social network; Internet; telegram bot; artificial intelligence; drug trafficking; drug laboratory; darknet; IT specialist.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_161

Введение. Проблема распространения наркотических средств в последние годы становится все более и более серьезной, чему способствует совершенствование методов сбыта. С развитием цифровых технологий, социальных сетей, самой сети «Интернет» растет число преступлений, совершаемых с использованием IT-технологий.

В связи с этим становится актуальным анализировать способы и методы незаконного оборота наркотиков с использованием социальных сетей. В данной работе проведен анализ вопросов, связанных с продажами наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов в социальных сетях.

Задачи и цели данной статьи заключаются в создании инструментов противодействия распространению и сбыту наркотических средств в сети интернет.

Материалы и методы исследования. Для исследования данного вопроса изучены действующее международное и национальное законодательство, официальные статистические сведения, специальная литература в области информационных технологии, а также

примеры практики.

При подготовке статьи использовались общенаучные и частно-научные методы познания, в частности анализ и синтез, юридическая компаративистика, а также интервьюирование.

Результаты/обсуждение. В своем Послании народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» от 1 сентября 2022 года глава государства Касым-Жомарт Кемелевич Токаев отметил: «Динамика резко отрицательная: за последние три года объем изымаемой из оборота «синтетики» вырос в 10 раз. Синтетические наркотики с каждым годом становятся дешевле и доступнее. Они практически беспрепятственно продаются через социальные сети, мессенджеры и даже доставляются на дом.

С учетом масштаба этой крайне опасной социальной болезни борьба с производством и распространением синтетических наркотиков должна принять общенациональный характер. Поэтому необходимо разработать Комплексный план по борьбе с наркоманией и наркобизнесом»¹.

¹ Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: послание главы государства К.К. Токаева народу Казахстана 1 сент. 2022 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_2 (дата обращения: 16.04.2024).

В рамках реализации указанного Послания Главы государства народу Казахстана, утвержден постановлением Правительства от 29 июня 2023 года № 508 «Комплексный план по борьбе с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2023-2025 годы» (далее – Комплексный план).

Комплексным планом предписаны меры пресечения распространения наркотиков в части ограничения использования интернет-технологий в наркобизнесе, в т.ч. путем расширения в Казахстане представительств иностранных онлайн-платформ и сервисов обмена мгновенными сообщениями, деятельность которых в этом случае будет подпадать под нормы действующего законодательства Республики Казахстан (далее – РК), а также провайдерских, банковских и почтовых услуг².

Вместе с тем, учитывая общественную опасность наркопреступности, Генеральным прокурором на Координационном совете 30 мая 2023 года даны поручения о повышении эффективности противодействия наркообороту и отмечено, что «проблемой является широкая доступность «Мефедрона», «Соли» и других препаратов через Интернет и закладчиков. В результате принимаемых мер за 3 года ликвидированы 122 нарколаборатории, пресечена деятельность 17 организованных преступных групп, занимавшихся распространением наркотиков, из незаконного оборота изъято 37,5 тонн наркотических средств»³.

Кроме того, с каждым годом виды наркотических веществ увеличиваются и становятся более доступными в сети интернет.

Так, 20 марта 2023 года постановлением Правительства РК за № 240 в сводную таблицу наркотических веществ включены

30 видов, в том числе трамадол⁴.

С июня прошлого года Генеральной прокуратурой, Министерством внутренних дел, Комитетом национальной безопасности и Министерством информации и общественных связей Республики проводится работа по профилактике наркопреступлений. Для этого были созданы межведомственные группы, занимающиеся выявлением и блокированием противоправного контента в сети через информационную систему «Кибернадзор». В 2023 году было заблокировано 704 сайта (2022 г. – 565), связанных с наркотиками.

Интересно, что рост популярности социальных сетей, как формирующегося рынка значительно повлиял на тенденции покупок. Данные опросов самих пользователей свидетельствуют о том, что платформы стали удобными для наркосделок. По предположениям зарубежных экспертов рынок наркотиков начинает смещаться в сторону оптовых продаж и расширения ассортимента «продуктов» и услуг продавцами.

Правоохранительные органы по всему миру осуществляют мониторинг платформ на предмет незаконной деятельности, проведение которого требует доступ к актуальным данным из даркнета для отслеживания последних тенденций незаконного оборота наркотиков, профилирования основных игроков наркоторговли.

Согласно анализу состояния противодействия незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ на территории Казахстана за 2023 год количество зарегистрированных преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиками, возросло на 9,4% (с 8 288 до 9 066), в том числе фактов сбыта на 13,5% (с 1 377 до 1 543). А количество

² Об утверждении Комплексного плана по борьбе с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2023-2025 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2023 г. № 508 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000508> (дата обращения: 16.04.2024).

³ В Генпрокуратуре состоялось заседание Координационного совета Республики Казахстан. – 30.05.2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/news/details/564301?lang=ru> (дата обращения: 16.04.2024).

⁴ О внесении изменений и дополнений в постановления Правительства Республики Казахстан от 3 июля 2019 года № 470 «Об утверждении Списка наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в Республике Казахстан, Сводной таблицы об отнесении наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, обнаруженных в незаконном обороте, к небольшому, крупному и особо крупному размерам, Списка заместителей атомов водорода, галогенов и (или) гидроксильных групп в структурных формулах наркотических средств, психотропных веществ» и от 10 июня 2021 года № 396 «Об определении перечня сильнодействующих веществ, оказывающих вредное воздействие на жизнь и здоровье человека»: постановление Правительства Республики Казахстан от 20 марта 2023 г. № 240 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000240#z7> (дата обращения: 16.04.2024).

зарегистрированных преступлений, связанных с незаконным обращением с наркотическими средствами без цели сбыта возросло на 5,9% (с 4 554 до 4 821), из них органами МВД 6,3% (с 4 449 до 4 730), КНБ – 11,9% (с 59 до 52), ПС КНБ – 40% (с 10 до 6), АФМ – 5,9% (с 17 до 16).

Удельный вес от общей преступности составил 6,4% (9 066 из 140 272)⁵.

Обращаясь к проблемным вопросам пресечения сбыта наркотических средств в зарубежных странах, можно отметить, что активность в даркнете растет с каждым годом. Согласно данным статистики посещения пользователями даркнета Tor Metrics в 2023 году «темную паутину» ежедневно посещают более 2,5 млн человек, на октябрь 2023 года количество ежедневных посетителей достигло более 7,5 млн пользователей⁶.

Как показывают исследования зарубежных экспертов, оборот наркотических веществ происходит и на рынках криптовалют таких, как Silk Road, Silk Road 2.0, Agora, Evolution, Nucleus, and Abraxas [1].

Более того, одними из наиболее известных площадок торговли наркотиками являются WeTheNorth, Cocorico Market, OMGOMG и AlphaBay, в том числе и Telegram.

На сегодняшний день мессенджер Telegram – это широко используемая платформа для преступников и выход в киберпространство для продавцов и покупателей по всему миру благодаря своей доступности и анонимности.

В текущем году правоохранительными органами стран Европы, Соединенных Штатов и Бразилии в ходе операции «СПЕКТОР» по захвату незаконного рынка даркнета «Monopoly Market», координируемой Европоллом были арестованы 288 подозреваемых, причастных к покупке или продаже наркотиков, изъято более 50,8 млн

евро (53,4 млн долларов США) наличными и в виртуальной валюте, 850 кг наркотиков⁷.

В преддверии этой скоординированной операции власти Германии и США также закрыли «Гидру», являющимся самым кассовым рынком даркнета с предполагаемым доходом в 1,23 млрд евро, в апреле 2022 года. Данная операция была даже более успешной, чем предыдущие операции DisrupTor (2020) со 179 арестами и Dark HunTor (2021) со 150 арестами [2].

Это показывает, что международное сотрудничество между правоохранительными органами является ключевым для борьбы с преступностью в сети Интернет.

При этом, по мнению Р.Дж. Эпштейна «несмотря на законодательный запрет наркотиков в США, они стали частью национальной культуры и рассматриваются некоторыми слоями населения как развлечения» [3].

Однако сбыт наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов посредством использования электронных информационных ресурсов признается незаконным не во всех странах мира. Так, законодательство стран-участниц СНГ, таких, как Республика Таджикистан, Республика Армения, Республика Азербайджан, Республика Кыргызстан, Республика Узбекистан не закрепляет понятие и правовой статус сбыта наркотических средств или психотропных веществ посредством использования интернет-ресурсов.

В уголовном законодательстве Российской Федерации в силу увеличения сбыта наркотических средств и психотропных веществ и их аналогов использование социальных сетей и мессенджеров в целях незаконного оборота наркотиков автоматически приравнивает преступление к «цифровому», следует из постановления Пленума Верховного Суда РФ от 15 декабря

⁵ Отчет № 1-Н «О правонарушениях, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, ядовитых веществ, а также конфискованного имущества по уголовным делам» // Портал органов правовой статистики и специальных учетов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 16.04.2024).

⁶ Tor Metrics project [Electronic resource] – Access mode: <https://metrics.torproject.org/userstats-relay-country.html?start=2023-09-30&end=2023-11-10&country=all&events=on> (Access data: 16.04.2024).

⁷ 288 dark web vendors arrested in major marketplace seizure [Electronic resource] – Access mode: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/288-dark-web-vendors-arrested-in-major-marketplace-seizure> (Access data: 16.04.2024).

2022 года⁸.

Таким образом законодательство РК среди стран СНГ является передовым в части пресечения использования интернет-технологий в наркобизнесе. С 2020 года склонение к потреблению и сбыт наркотиков через Интернет отнесены к категориям тяжких и особо тяжких преступлений. Введен новый состав преступления, как реклама и пропаганда наркотиков, под который попадают распространители и создатели «граффити-рисунков» и иной информации о незаконном обороте наркотиков.

С медицинской точки зрения необходимо отметить, что употребление наркотиков оказывает серьезное воздействие на здоровье человека, даже после прекращения их употребления. Наркотики пагубно влияют на все жизненно важные системы человека, а именно на дыхательную систему, что приводит к высокому риску развития легочных инфекций, «гипоксии» сердечно-сосудистой системы, нарушению работы сердца, головного мозга и нервной системы, вызывая сокращение числа нейронов и уровня дофамина в лимбической системе, а также способствует тяжелым психическим расстройствам, не поддающимся медикаментозной коррекции, таким как депрессия, суицидальные тенденции и параноидальные тревожные мысли [4].

В современном обществе подростковая наркомания представляет собой значительную угрозу здоровью и благополучию молодежи. Влияние наркотических веществ на репродуктивную систему подростков носит негативный характер, проявляясь в виде существенного вредного воздействия на менструальный цикл у женщин, нарушений физиологического роста мышц, а также патологических изменений в печени и неврологических расстройствах, оно также может увеличивать вероятность возникновения дефектов плода и приводить к бесплодию.

Учитывая вышеперечисленные последствия, необходимо активно проводить

профилактику в целях предупреждения употребления наркотических средств.

А профилактика преступлений как часть правоохранительной деятельности входит в систему правоохранительных органов, в том числе органов прокуратуры [5].

Таким образом, результаты исследования по пресечению и профилактике распространения наркотических средств с использованием сети интернет в 2023 году внедрены в практическую деятельность органов прокуратуры.

Так, авторами, совместно с сотрудниками прокуратуры Жамбылской области осуществлялась работа по выявлению наркосайтов и оперативному принятию мер по их блокированию через возможности программы Министерства информации и общественного развития «Кибернадзор», тем самым ограничен доступ более 9 000 подписчиков.

Для достижения данных целей в качестве эффективного инструмента по ликвидации синтетических наркотиков прокуратурой области разработан телеграм-бот «Narko Shekteu Taraz», уникальностью которого является возможность упрощенного размещения информации путем внесения ссылок (контента), содержащих рекламу наркотических средств, геометок (геолокации), изображений граффити, тайников (закладок), лабораторий и наркопритонов, анонимность пользователей, «обратная связь» с готовыми шаблонными ответами.

10 июля 2023 года на площадке Центра правового мониторинга с приглашением акима области, правоохранительных органов и депутатов Парламента проведена презентация телеграм-бота и запущена его деятельность в пилотном режиме. Только за один месяц поступило 1 200 сообщений, из них 1 176 о сайтах, содержащих противоправные контенты, 21 о граффити и 3 о наркопритонах. По сообщениям о граффити органом следствия зарегистрирован ЕРДР по статье 299-1 Уголовного кодекса РК с последующим уничтожением всех

⁸ О некоторых вопросах судебной практики по уголовным делам о преступлениях в сфере компьютерной информации, а также иных преступлениях, совершенных с использованием электронных или информационно-телекоммуникационных сетей, включая сеть «Интернет»: постановление Пленума Верховного Суда РФ от 15.12.2022 № 37 / RG.RU [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rg.ru/documents/2022/12/28/document-postanovlenie-plenuma-verkhovnogo-suda.html> (дата обращения: 16.04.2024).

изображений. Для удобства пользования платформой разработан упрощенный вход через QR-код и проведена масштабная информационно-разъяснительная работа среди населения (*в г. Тараз и 10 районах установлены билборды и брошюры, свыше 150 публикаций в соцсетях и интернет-ресурсах*).

С момента реализации проекта, местными жителями и волонтерами активно проявлена гражданская позиция, что свидетельствует об укреплении обратной связи с правоохранительными органами.

По завершению пилотного проекта прокурором области и начальником Департамента полиции подписан совместный Приказ о полномасштабном запуске проекта и повышении эффективности взаимодействия.

В целом статистика поступивших сообщений показала значимость использования новых IT-методов по борьбе с наркооборотом и целесообразности внедрения аналогичных инструментов на всей территории республики.

Заключение/выводы. Подводя итоги, следует отметить, что с развитием социальных сетей и различных гаджетов, предоставляющих упрощенный доступ к глобальной сети интернет, наркоторговля в социальных сетях будет только совершенствоваться.

Однако, несмотря на достигнутые результаты в использовании инструмента

телеграм-бот «Narko Shekteu Taraz», существуют некоторые проблемные вопросы. Бот предназначен для мониторинга только контента в социальной сети Telegram, при этом распространение наркотиков осуществляется и во множестве других социальных сетей, сервисов, специальных приложений и веб-сайтов.

Также при интервьюировании IT-специалиста в области программирования с опытом работы более 6 лет установлено, что для выявления фактов торговли наркотиками в социальных сетях и в целом в Интернете можно создать бот с искусственным интеллектом, который позволит осуществлять поиск публикаций, высказываний, предложений и многого другого в автоматизированном режиме.

По нашему мнению, создание бота с искусственным интеллектом по борьбе с распространением наркотиков в интернете позволит централизовать все задачи правоохранительных органов по борьбе с наркопреступностью с момента выявления и блокировки сайтов до сбора доказательств по уголовным делам.

Использование искусственного интеллекта в борьбе с наркопреступностью не потребует дополнительного законодательного регулирования, т.к. государственные органы РК обладают достаточными полномочиями для выявления и пресечения противозаконной торговли наркотиками в сети интернет.

Список использованной литературы:

1. Tsuchiya, Y.N. Hiramoto. Dark web in the dark: Investigating when transactions take place on cryptomarkets // Forensic Science International: Digital Investigation. – Volume 36. – March 2021. – 301093.
2. Dolliver, D.S. Evaluating drug trafficking on the Tor Network: Silk Road 2, the sequel / D.S. Dolliver // International Journal of Drug Policy. – 2015. – №11(26). – Pp. 1113-1123.
3. Epstein, R.J. Drug Wars in the United States / R.J. Epstein // British Medical Journal. – 1989. – № 299 (6710). – Pp.1275-1276.
4. Goldstein, R.Z. Dysfunction of the prefrontal cortex in addiction: Neuroimaging findings and clinical implications / R.Z. Goldstein, N.D. Volkow // Nature Reviews Neuroscience. – 2011. – № 12 (11). – Pp. 652-669.
5. Мендагулов, А.Х. Профилактика преступлений: учебник / А.Х. Мендагулов. – Алматы, 2015. – 406 с.

References:

1. Tsuchiya, Y.N. Hiramoto. Dark web in the dark: Investigating when transactions take place on cryptomarkets // Forensic Science International: Digital Investigation. – Volume 36. – March 2021. – 301093.
2. Dolliver, D.S. Evaluating drug trafficking on the Tor Network: Silk Road 2, the sequel / D.S. Dolliver // International Journal of Drug Policy. – 2015. – №11(26). – Pp. 1113-1123.
3. Epstein, R.J. Drug Wars in the United States / R.J. Epstein // British Medical Journal. – 1989. – № 299 (6710). – Pp.1275-1276.
4. Goldstein, R.Z. Dysfunction of the prefrontal cortex in addiction: Neuroimaging findings and clinical implications / R.Z. Goldstein, N.D. Volkow // Nature Reviews Neuroscience. – 2011. – № 12 (11). – Pp. 652-669.
5. Mendagulov, A.H. Profilaktika prestuplenij: uchebnik / A.H. Mendagulov. – Almaty, 2015. – 406 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Дәурен Пархатұлы Өтепов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Кәсіптік оқыту институтының прокурорлық қадағалау кафедрасының доценті, құқық магистрі, e-mail: dauka_1986@mail.ru.

Утепов Даурен Пархатович – доцент кафедры прокурорского надзора Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр права, e-mail: dauka_1986@mail.ru.

Uteпов Dauren Parkhatovich – Associate Professor of the Department of Prosecutorial Supervision of the Institute of Professional Training of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: dauka_1986@mail.ru.

Луиза Болатқызы Байжанова – Ақмола облысы Көкшетау қаласы прокуратурасының қоғамдық мүдделерді қорғау бөлімінің прокуроры, e-mail: l.baizhanova@mail.ru.

Байжанова Луиза Болатқызы – прокурор отдела по защите общественных интересов прокуратуры города Кокшетау Акмолинской области, e-mail: l.baizhanova@mail.ru.

Baizhanova Luisa Bolatkyzy – Prosecutor of the Department for the Protection of Public Interests of the Prosecutor's Office of Kokshetau, Akmola region, e-mail: l.baizhanova@mail.ru.

УДК 343.24.01
МРНТИ 10.77.31

О.Б. Филипец

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УЖЕСТОЧЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ ЗА ПОСЯГАТЕЛЬСТВА НА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы уголовной ответственности и наказания за совершение уголовных правонарушений в отношении лиц, не достигших восемнадцатилетнего возраста. Несовершеннолетние лица в международном праве и национальном законодательстве большинства стран признаются особой категорией, что прослеживается в отраслевых нормативных правовых актах, исключением не является и уголовное законодательство Республики Казахстан. Уголовный закон закрепляет особые подходы в отношении несовершеннолетних, вовлеченных в орбиту уголовного правосудия, отдельным вопросом уголовного права являются случаи, когда лицо, не достигшее восемнадцати лет признается потерпевшим от уголовного правонарушения. Правовая регламентация вопросов о несовершеннолетних, в отношении которых совершаются преступные посягательства, требует законодательного и теоретического переосмысления. Проведенный в статье анализ позволил выявить недостатки уголовно-правовой регламентации этого вопроса и предложить обоснованные пути решения сложившихся проблем в рассматриваемой сфере.

Ключевые слова: законодательство; несовершеннолетний; ребенок; потерпевший; ужесточение наказания; уголовное правонарушение; посягательство; уголовная ответственность.

О.Б. Филипец

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

КЕЙБІР КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН ЖАЗАНЫ ҚАТАҢДАТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада он сегіз жасқа толмаған адамдарға қатысты қылмыстық жауапкершілік пен қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жаза мәселелері қарастырылады. Көптеген елдердің халықаралық құқығындағы және Ұлттық заңнамасындағы кәмелетке толмаған адамдар ерекше санат деп танылады, бұл салалық нормативтік құқықтық актілерде байқалады, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы да ерекшелік болып табылмайды. Қылмыстық заң қылмыстық сот төрелігі орбитасына тартылған кәмелетке толмағандарға қатысты ерекше тәсілдерді бекітеді, он сегіз жасқа толмаған адам қылмыстық құқық бұзушылықтан зардап шеккен деп танылған жағдайлар қылмыстық құқықтың жекелеген мәселесі болып табылады. Қылмыстық қол сұғушылықтар жасалатын кәмелетке толмағандар туралы мәселелерді құқықтық реттеу заңнамалық және теориялық қайта қарауды талап етеді. Мақалада жүргізілген талдау осы мәселені қылмыстық-құқықтық реттеудің кемшіліктерін анықтауға және қарастырылып отырған саладағы проблемаларды шешудің негізделген жолдарын ұсынуға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: заңнама; кәмелетке толмаған; бала; жәбірленуші; жазаны қатаңдату; қылмыстық құқық бұзушылық; қол сұғушылық; қылмыстық жауапкершілік.

O.B. Filipets

The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

SOME ISSUES OF TIGHTENING CRIMINAL LIABILITY AND PUNISHMENT FOR ASSAULTS ON MINORS

Abstract. The article deals with the issues of criminal liability and punishment for committing criminal offenses against persons under the age of eighteen. Minors are recognized as a special category in international law and the national legislation of most countries, which can be traced in sectoral regulatory legal acts, and the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan is no exception. The criminal law establishes special approaches in relation to minors involved in the orbit of criminal justice, a separate issue of criminal law is cases where a person under the age of eighteen is recognized as a victim of a criminal offense. The legal regulation of the issues of minors against whom criminal assaults are committed requires legislative and theoretical rethinking. The analysis carried out in the article made it possible to identify the shortcomings of the criminal law regulation of this issue and to propose reasonable ways to solve the existing problems in the field under consideration.

Keywords: legislation; minor; kid; victim; tougher penalties; criminal offense; encroachment; criminal liability.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_168

Введение. Несовершеннолетним, вовлеченным в орбиту уголовного правосудия в любом цивилизованном государстве, уделяется особое внимание. Несовершеннолетними в Республике Казахстан (далее – РК) признаются лица, не достигшие 18-летнего возраста (ребенок). Понятие ребенка закреплено в пункте 2) статьи 1 Закона РК «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года № 345-II, им признается «лицо, не достигшее восемнадцатилетнего возраста (совершеннолетия)»¹. Данное определение в национальном законодательстве полностью корреспондирует с дефиницией «ребенок» в международных стандартах, в частности, Конвенция о правах ребенка, принятая резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года под ребенком понимает «каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста, если по закону, применимому к данному ребенку, он не достигает совершеннолетия ранее»² (статья 1).

Задачи и цели. Основной целью является исследование вопросов уголовно-правовой регламентации

категории «несовершеннолетний» и проблем ужесточения ответственности за преступные посягательства в отношении лиц, не достигших 18-летия, с выработкой рекомендаций о реформировании уголовного законодательства в данной сфере.

Задача публикации – законодательное закрепление понятия несовершеннолетнего в отраслевом (уголовном) законодательстве и расширение перечня обстоятельств, отягчающих уголовную ответственность и наказание путем введения такого обстоятельства как несовершеннолетие потерпевшего.

Материалы и методы исследования. К материалам исследования, использованным при подготовке публикации, можно отнести международные стандарты и программные документы РК о защите прав несовершеннолетних вовлеченных в орбиту уголовного преследования, уголовное законодательство РК, монографические труды ученых-юристов касательно исследования уголовно-правовых норм, регламентирующих вопросы защиты несовершеннолетних лиц, а также материалы интернет платформ по оказанию помощи несовершеннолетним-

¹ О правах ребенка в Республике Казахстан: закон Республики Казахстан от 8 авг. 2002 г. № 345-II [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032460&pos=92;-54#pos=92;-54 (дата обращения: 25.03.2024).

² Конвенция о правах ребенка: принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 нояб. 1989 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (дата обращения: 25.03.2024).

жертвам преступных посягательств.

При подготовке публикации использованы формально-юридический метод, метод логического анализа, метод перехода от общих понятий к частным и метод правового моделирования.

Результаты/обсуждение. В теории и юридической практике существуют разные подходы к понятию несовершеннолетнего, так Н.Р. Раззак дает авторское определение несовершеннолетнего и понимает его как «тот, кто не достиг определенного возраста, с которым закон связывает всю полную гражданскую дееспособность, то есть возможность реализовать в полном объеме предусмотренные Конституцией и другими законами страны субъективные права, свободы и юридические обязанности.» [1]. Приведенное воззрение на понятие несовершеннолетнего (ребенка) носит универсальный характер, без отраслевой принадлежности.

Н.П. Башкирова, применительно к гражданско-правовой сфере дает следующее понятие: «Ребенок в любом государстве, выступает субъектом права, имеет свой особый правовой статус, и нуждается в повышенном внимании со стороны общества» [2].

Теоретическое определение несовершеннолетнего дают в разных отраслях права, законодательно тоже имеются несколько различные подходы даже к самому термину: «ребенок» или «несовершеннолетний» и к его определению с учетом его статуса (например, Гражданский кодекс РК в ст. 22-25 определяет признаки несовершеннолетнего как участника гражданских правоотношений; Уголовный кодекс РК (далее – УК РК) в ст. 80 регламентирует понятие «несовершеннолетний» с той позиции, когда он совершает уголовное правонарушение и в Разделе 6 раскрывает особенности привлечения этой категории к уголовной ответственности и наказанию).

Мы в рамках данной публикации рассмотрим несовершеннолетнее лицо в

качестве лица, потерпевшего от совершения уголовного правонарушения. В ежегодных посланиях к народу государства Президент РК особое внимание уделяет защите прав, свобод и интересов несовершеннолетних. Так, в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2023 года «Экономический курс справедливого Казахстана» особо отмечено: «В качестве Главы государства требую ужесточить наказание за любые формы насилия в отношении несовершеннолетних» (далее – Послание)³.

Несовершеннолетние являются особой категорией лиц, в силу своего возраста наиболее уязвимой от преступных действий, когда лицо не может полностью понимать характер преступных действий в силу психологической незрелости или не может противодействовать посягательствам физически.

Специалисты финского Центра поддержки жертв (RIKU) на своей интернет-платформе акцентируют внимание на том, что: «Ребенок, ставший жертвой преступления на ранних этапах своей жизни, наиболее уязвим. Он зависим от других и физически слабее взрослых»⁴.

Юджин М. Левит и Линда Шурманн Бейкер справедливо отмечают, что «насилие в отношении детей и молодежи имело место всегда, но в последнее время оно стало объектом повышенного внимания общественности. Это повышенное внимание вызвано громкими случаями похищений незнакомцами, сексуального насилия, жестокого обращения с детьми и убийств, а также статистическими данными, свидетельствующими об увеличении числа случаев виктимизации детей» [3, 12 стр.].

Мы полностью солидарны с позицией Д. Йовашевич, отметившим, что уголовное законодательство о несовершеннолетних можно определить, как отдельную, целостную и автономную область, которая содержит ряд конкретных решений в отношении взрослых, совершающих преступные деяния, и которая

³ Экономический курс справедливого Казахстана: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сент. 2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K23002023_1 (дата обращения: 25.03.2024).

⁴ Children as victims of crime // Criminal procedure information for a young victim of crime [Electronic resource] – Access mode: <https://www.riku.fi/en/as-a-victim-of-crime/children-as-victims-of-crime> (Access date: 01.04.2024).

представляет собой правовые нормы, определяющие уголовно-правовой статус несовершеннолетних [4, 465 стр].

Л.А. Гребенькова акцентирует внимание на том, что «выделение несовершеннолетних лиц в качестве потерпевших от вовлечения в совершение противоправных действий, представляющих опасность для жизни, обусловлено присущими именно данной категории психологическими особенностями, необходимостью их особой социально-правовой защиты и ограниченным правовым статусом» [5, 30 стр.].

Посягательства в отношении несовершеннолетних лиц значительно повышают общественную опасность и характер содеянного. Не случайно, что во многих статьях Особенной части УК РК несовершеннолетний указан в качестве квалифицирующего признака, отягчающего уголовную ответственность и наказание.

При этом, как нами было указано выше определение несовершеннолетнего (ст. 80 УК РК) дано законодателем только применительно к разделу 6 УК РК, то есть несовершеннолетнего как лица, совершившего уголовное правонарушение и подлежащего уголовной ответственности. В действующей редакции УК РК отсутствует определение несовершеннолетнего в качестве потерпевшего от уголовного проступка или преступления. По нашему мнению, понятие несовершеннолетнего в уголовном законодательстве республики должно быть универсальным и с позиции того, когда это лицо совершает преступное деяние и когда такое лицо является потерпевшим.

В этой связи предлагается понятие несовершеннолетнего дать в статье 3 УК РК (Разъяснение некоторых понятий, содержащихся в настоящем Кодексе), которая призвана разъяснять основные понятия, используемые в кодексе, для этого дополнить статью 3 пунктом 18-1) в следующей редакции: «18-1) несовершеннолетними, на которых распространяется действие настоящего

Кодекса, признаются лица, которым исполнилось четырнадцать, но не исполнилось восемнадцати лет;»⁵, исключив понятие несовершеннолетнего в части 1 статьи 80 УК РК. Указание таких возрастных границ (от 14 до 18 лет), представляется обоснованным, поскольку уголовный закон, помимо этого, оперирует категорией «малолетнее лицо» (лица, не достигшие 14-летнего возраста). Предлагаемое нами определение позволит дифференцировать лиц по возрасту на несовершеннолетних и малолетних.

В рамках ужесточения наказания за любые формы насилия в отношении несовершеннолетних согласно Посланию нами предлагается рассмотреть отдельные проблемные вопросы уголовной ответственности и наказуемости деяний, совершенных в отношении лиц, не достигших 18-летнего возраста и предложить пути их решения.

Первое, во многих статьях Особенной части уголовного закона указан квалифицирующий признак – несовершеннолетний, но при этом он отсутствует в числе обстоятельств, отягчающих уголовную ответственность и наказание (ст. 54 УК РК), согласно части второй данной статьи: «2. Если обстоятельство, указанное в части первой настоящей статьи, предусмотрено соответствующей статьей Особенной части настоящего Кодекса в качестве признака уголовного правонарушения, оно не может повторно учитываться как обстоятельство, отягчающее ответственность и наказание.»⁶. То есть если несовершеннолетний в качестве потерпевшего от уголовного правонарушения отсутствует в статье Особенной части УК РК в качестве квалифицирующего признака, мы не можем руководствоваться общеустановленными правилами статьи 54 УК РК и учитывать его в качестве такового при совершении уголовных правонарушений (ч. 3 ст. 54 УК РК). Для устранения этого пробела

⁵ Несовершеннолетний, на казахском языке – кәмелетке толмаған, что определяет нумерацию пункта (п.18-1), т.к. в статье 3 УК термины расположены по алфавиту на казахском языке.

⁶ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 03 июля 2015 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.04.2024).

предлагается дополнить пункт 7 статьи 54 УК РК (Обстоятельства, отягчающие уголовную ответственность и наказание) отягчающим обстоятельством – совершение уголовного правонарушения в отношении несовершеннолетнего и изложить в следующей редакции: «7) совершение уголовного правонарушения в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, а также в отношении несовершеннолетнего, малолетнего, другого беззащитного или беспомощного лица либо лица, находящегося в зависимости от виновного;».

Во-вторых, Законом РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросу реализации отдельных положений Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» от 30 декабря 2020 года № 393-VI ЗРК была ужесточена ответственность за посягательства в отношении несовершеннолетних лиц – расширен перечень преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних; ужесточение режима отбывания наказания в отношении лиц, совершивших преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних; введение пожизненного запрета занимать педагогические должности и должности, связанные с работой с несовершеннолетними в отношении лиц, совершивших преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних и другие ужесточающие механизмы. Законом Республики Казахстан от 15 апреля 2024 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей» введено понятие «преступления, связанные с насилием в отношении несовершеннолетних»; установлен запрет

на назначение более мягкого наказания при совершении преступления, связанного с насилием в отношении несовершеннолетних; исключается примирение сторон по преступлениям, связанным с насилием в отношении несовершеннолетних⁷, но отдельные нормы, предполагающие ограничения для лиц, совершивших преступные деяния в отношении несовершеннолетних остались без внимания законодателя.

В частности, часть 1 статьи 74 УК РК (Отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей) содержит категорию лиц, которые не могут претендовать на применение этой поощрительной нормы, и в числе таких лиц в отношении которых суд не может применить отсрочку отбывания наказания указаны лица, совершившие «преступления против половой неприкосновенности малолетних»⁸. Руководствуясь законодательной позицией, лица, совершившие преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних могут претендовать на применение отсрочки отбывания наказания, что представляется категорически недопустимым. Для устранения существующей коллизии предлагаем внести поправки в часть 1 статьи 74 УК РК, запретив применение отсрочки отбывания в отношении лиц, совершивших преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних. Изложить данную норму в следующей редакции: «1. Осужденным беременным женщинам суд может отсрочить отбывание наказания до одного года. Осужденным женщинам, имеющим малолетних детей, и мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетних детей, суд может отсрочить исполнение наказания до пяти лет, но не более чем до достижения ребенком четырнадцатилетнего возраста. Беременным женщинам и

⁷ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей: закон Республики Казахстан от 15 апр. 2024 г. № 72-VIII ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2400000072> (дата обращения: 19.04.2024).

⁸ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 03 июля 2015 г. № 226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.04.2024).

женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетних детей, осужденным к лишению свободы на срок свыше пяти лет за тяжкие или особо тяжкие преступления против личности, террористические преступления, экстремистские преступления, преступления, совершенные в составе преступной группы, *преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних*, отсрочка отбывания наказания не предоставляется.».

Заключение/выводы. Предложенные нами поправки направлены на дальнейшее совершенствование законодательства по ужесточению наказания за любые уголовно-наказуемые посягательства в отношении несовершеннолетних лиц, что корреспондирует с требованиями международных стандартов по охране прав и законных интересов несовершеннолетних, национальных программных документов и нормативных правовых актов по защите несовершеннолетних.

Список использованной литературы:

1. Н.Р. Раззак. К вопросу о правовом статусе несовершеннолетнего // Юрист [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35364755&pos=6;-106#pos=6;-106 (дата обращения: 01.04.2024).
2. Н.П. Башкирова. Понятие «несовершеннолетний» в гражданском праве // Интернет-конференция Сибирского юридического университета – 2019 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://conf.omua.ru/content/ponyatie-nesovershennoletniy-v-grazhdanskom-prave> (дата обращения: 05.04.2024).
3. Eugene Lewit, M. Children as Victims of Violence / M. Eugene Lewit, L. Schuurmann Baker // The Future of Children. – London, 2022. – 115 p.
4. Jovašević, D. Položaj maloletnika u novom krivičnom pravu Republike Srbije [The position of minors in the new criminal law of the Republic of Serbia] / D. Jovašević // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. – 2008. – № 45 (3). – Pp. 465-486.
5. Гребенькова, Л.А. Уголовно-правовая характеристика потерпевшего от вовлечения несовершеннолетнего в совершение действий, представляющих опасность для его жизни (ст. 151² УК РФ) / Л.А. Гребенькова // Право и политика. – 2023. – № 11. – С. 22-34.

References:

1. N.R. Razzak. K voprosu o pravovom statuse nesovershennoletnego // Jurist [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35364755&pos=6;-106#pos=6;-106 (data obrashheniya: 01.04.2024).
2. N.P. Bashkirova. Ponjatie «nesovershennoletnij» v grazhdanskom prave // Internet-konferencija Sibirskogo juridicheskogo universiteta – 2019 [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://conf.omua.ru/content/ponyatie-nesovershennoletniy-v-grazhdanskom-prave> (data obrashheniya: 05.04.2024).
3. Eugene Lewit, M. Children as Victims of Violence / M. Eugene Lewit, L. Schuurmann Baker // The Future of Children. – London, 2022. – 115 p.
4. Jovašević, D. Položaj maloletnika u novom krivičnom pravu Republike Srbije [The position of minors in the new criminal law of the Republic of Serbia] / D. Jovašević // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. – 2008. – № 45 (3). – Pp. 465-486.
5. Greben'kova, L.A. Ugolovno-pravovaja harakteristika poterpevshego ot vovlechenija nesovershennoletnego v sovershenie dejstvij, predstavljajushhih opasnost' dlja ego zhizni (st. 151² UK RF) / L.A. Greben'kova // Pravo i politika. – 2023. – № 11. – S. 22-34.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Оксана Борисовна Филипец – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы құқықтық пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Филипец Оксана Борисовна – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Filipets Oxana Borisovna – Assistant Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Law Enforcement Academy under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: f-oxana@mail.ru.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІ / УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ / CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, FORENSIC EXPERTISE

УДК 343.14
МРНТИ 10.79.35

Б.Д. Еркенов, С.А. Сейлханова

*Алматинская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ OSINT ПРИ ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ПРЕСТУПНОЙ ЛЕГАЛИЗАЦИИ (ОТМЫВАНИЮ)

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы сбора, анализа и использования оперативно значимой информации из открытых источников, в сети Интернет, в целях решения задач при проведении параллельных финансовых расследований. Освещены передовые международные практики поиска информации, представляющей оперативный интерес. Авторами обозначен ряд проблем организационного характера в деятельности отечественных правоохранительных органов, устранение которых предлагается рассматривать направлением совершенствования информационно-аналитического обеспечения следственно-оперативной деятельности, а также обучения сотрудников различным методикам и техникам анализа информации, полученной из открытых источников. С учетом огромного потенциала повсеместного внедрения и использования технологий разведки по открытым источникам авторами обосновывается необходимость придания им приоритетного значения при поиске и установлении легализованного имущества и доходов, проведении научных исследований, подготовке специалистов данного направления.

Ключевые слова: противодействие; преступность; разведка; поиск; открытый источник; информация; параллельное финансовое расследование.

Б.Д. Еркенов, С.А. Сейлханова

*Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢДАСТЫРУҒА (ЖЫЛЫСТАТУҒА) ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ КЕЗІНДЕ OSINT ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация. Мақалада қатарлас қаржылық тергеп-тексеру жүргізу кезінде мәселелерді шешу мақсатында ашық көздерден, Интернет желісінен жедел маңызды ақпаратты жинау, талдау және пайдалану мәселелері қарастырылды. Жедел қызығушылық тудыратын ақпаратты іздеудің озық тәжірибелері қамтылды. Авторлар отандық құқық қорғау органдарының қызметіндегі ұйымдастырушылық сипаттағы бірқатар проблемаларды белгіледі, оларды жоюды тергеу-жедел қызметті ақпараттық-талдамалық қамтамасыз етуді жетілдіру бағытында, сондай-ақ қызметкерлерді ашық көздерден алынған ақпаратты талдаудың әртүрлі әдістері мен тәсілдеріне үйрету арқылы қарастыру ұсынылады. Ашық көздер бойынша барлау технологияларын кеңінен енгізу мен пайдаланудың орасан зор әлеуетін ескере отырып, авторлар заңдастырылған мүлік пен кірістерді іздеу және белгілеу, ғылыми зерттеулер жүргізу, осы бағыттағы мамандарды даярлау кезінде оларға басымдық беру қажеттілігін негіздейді.

Түйінді сөздер: қарсылық; қылмыс; барлау; іздеу; ашық көз; ақпарат; қатарлас қаржылық тергеп-тексеру.

B.D. Yerkenov, S.A. Seyilkhanova

*The Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov,
Almaty c., the Republic of Kazakhstan*

THE EFFICIENCY OF USING OSINT TOOLS IN COUNTERING CRIMINAL LEGALIZATION (LAUNDERING)

Abstract. The article considers the issues of collection, analysis and application of operationally relevant information from open sources, on the Internet, in order with the purpose of solving tasks in conducting parallel financial investigations. The leading practices of searching for information of operational interest are highlighted. The authors have identified a number of organizational problems in the activities of domestic law enforcement agencies, the elimination of which it is proposed to consider the direction of improving the information and analytical support of investigative and operational activities, as well as training officers to various methods and techniques of analysis of information obtained from open sources. Taking into account the huge potential of the widespread implementation and application of open source intelligence technologies, the authors substantiate the necessity of giving them a priority in the search and identification of legalized property and income, conducting scientific research, training of specialists in this area.

Keywords: countering; crime; intelligence; search; open source; information; parallel financial investigation.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_175

Введение. Развитие Интернета и растущая цифровизация платежных процессов произвели революцию в способах легализации (отмывания) доходов от преступной деятельности. Новые технологические достижения, в т.ч. в социальных сетях, онлайн-платформах и онлайн-играх, мобильных платежах, переводах, цифровых и криптовалют, программного обеспечения для анонимизации, снизили риски и затраты для профессиональных «отмывателей», связанные с их преступной деятельностью¹.

С учетом низкого уровня финансовой прозрачности, в большей части постсоветских стран, такие технологии позволяют преступникам обходить проверки средств, поступающих в законную экономику, и использовать пробелы в законодательстве, подрывая меры по противодействию легализации (отмыванию) преступных доходов и позволяя отмывому имуществу и доходам избегать обнаружения.

При этом, по оценкам УНП ООН, ежегодная доля глобального отмывания денег составляет примерно 2,7% мирового ВВП².

Задачи и цели. Основная цель публикации – исследование международного опыта в использовании инструментов OSINT в противодействии преступной легализации доходов, в т.ч. при проведении параллельных финансовых расследований. Основной задачей статьи является рекомендации в использовании разведки из открытых источников в противодействии легализации (отмыванию) преступных доходов.

Материалы и методы исследования. Настоящее исследование осуществлено путем применения комплекса методов, традиционно применяемых в правовой науке, а именно: общенаучного, историко-правового, сравнительно-правового, формально-логического, системно-структурного методов. Наравне с указанными методами использованы частные методики, отвечающие целям и задачам тематики исследования: анализ и оценка нормативных источников, международно-правовых актов, ратифицированных Республикой Казахстан, рекомендаций международных организаций, имеющих отношение к рассматриваемым проблемам.

¹ Профессиональное отмывание денег // Отчет ФАТФ // Июль 2018 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodandtrends/documents/professional-money-laundering.html> (дата обращения: 16.03.2024).

² Отмывание доходов от незаконного оборота синтетических наркотиков // Инструментарий Организации Объединенных Наций по синтетическим наркотикам [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://syntheticdrugs.unodc.org/syntheticdrugs/ru/cybercrime/laundryproceeds/index.html> (дата обращения: 21.03.2024).

Изучение вопросов использования сети Интернет в поисках оперативно значимой информации являлось предметом исследований ряда отечественных ученых таких, как С.Ю. Алесковский, В.И. Гинзбург, А.Я. Григорьев, Е.Е. Каймулдинов, С.В. Паташков, Т.Е. Сулейменов, М.П. Сысалов, Ж.М. Чекин и др.

Среди ученых стран ближнего зарубежья следует отметить научные труды В.Ю. Батоева, Г.Ф. Вильдяйкина, В.И. Иванова, В. Минченко, М.О. Качалова, Н.О. Павленко, В.Б. Шарова, М.О. Янгаевой и др.

Исследование проблем в данной области явилось предметом изысканий ученых стран дальнего зарубежья таких, как Ар. Гхилони, Т.М. Полсон, Эм. Таддэо, Эл. Флориди и др.

Результаты/обсуждение. Сегодня профессиональные «отмыватели» в своих преступных целях все чаще используют информационно-телекоммуникационные технологии. Информацию о личности преступника и, в целом, о преступлении часто можно найти в открытом доступе в сетях Интернет. Несмотря на то, что процедура поиска необходимой информации из открытых источников довольно сложный процесс, требующий обладания определенными навыками, полученные результаты могут внести значимый вклад в деятельность по противодействию преступной легализации (отмыванию). На это обращает внимание и автор статьи «Поиск и анализ оперативно-розыскной информации в интернете» В.И. Шаров, по мнению которого, использование информационных ресурсов интернет является резервом оперативно-розыскной деятельности в современных условиях и существенно повышает ее возможности по борьбе с преступностью [1, 411 стр.]. Здесь следует согласиться с мнением В.Ю. Иванова, что ряд преступных деяний практически полностью перешел в сегмент информационно-телекоммуникационных технологий, например, незаконный сбыт наркотических средств в подавляющем большинстве случаев совершается бесконтактным способом [2].

К числу эффективных, однако, недооцененных в отечественном сегменте, инструментов поиска и обнаружения информации в сети Интернет, однако недооцененных в отечественном сегменте, следует отнести программные решения по проведению разведывательно-поисковых мероприятий по открытым источникам, иными словами использование технологии «OSINT» (Open Source Intelligence) [3].

OSINT – это разведывательная дисциплина, включающая в себя поиск, выбор, сбор разведывательной информации из общедоступных источников, а также ее анализ. Источники OSINT отличаются от других форм разведки, поскольку они должны быть легально доступны общественности без нарушения каких-либо законов или конфиденциальности [4].

В системе правоохранительных органов Казахстана данная технология поиска информации не нашла своего должного развития, при этом сотрудники правоохранительных органов в большинстве своем используют служебные информационные ресурсы для поиска необходимых сведений, в первую очередь Систему информационного обмена правоохранительных и специальных органов (СИОПСО)³, и зачастую в недостаточной степени владеют навыками поиска информации в открытых источниках в недостаточной степени ввиду сложности их дальнейшего приобщения в качестве доказательств.

К сожалению, и в отечественной науке вопросы, посвященные разведке из открытых источников не исследованы в полном объеме, отсутствуют также регламентированные нормативные акты, в т.ч. методические рекомендации по их проведению. Тогда как в западных странах история разведки из открытых источников начинается с создания в декабре 1941 года Службы мониторинга зарубежных трансляций (Foreign Broadcast Monitoring Service, FBMS) в США, с целью перехвата и анализа иностранных трансляций. Сотрудники службы записывали коротковолновые передачи, после чего

³ Отчет и исполнительное резюме взаимной оценки Республики Казахстан в рамках второго раунда взаимных оценок ЕАГ // Алматы, 2023. – 423 с.

отдельные материалы переписывались и переводились, а затем отправлялись в военные ведомства и подавались в формате еженедельных докладов. Классическим примером работы FBMS является получение информации об успешности проведения бомбардировок на вражеские мосты путем получения и анализа изменения цен на апельсины в Париже.

Второй этап развития OSINT пришелся на период 2005-2009 гг., когда в США был создан центр по анализу разведывательных материалов из открытых источников информации (Foreign Broadcast Information Service, FBIS). В этот период интернет только начинал входить в жизнь обывателей, стали создаваться социальные сети, получившие широкую популярность. В связи с этим количество информации, публикуемой в интернете, увеличивалось ежемесячно в геометрической прогрессии [5].

По мнению ряда западных ученых, сегодня, результаты OSINT составляют около восьмидесяти процентов всех разведывательных материалов, используемых правоохранительными органами. В последнее время произошли достаточно эффективные случаи использования результатов OSINT в качестве ценной разведывательной информации правоохранительными органами. К примеру, в 2018 году группа OSINT-аналитиков определила место казни, показанное в одном из самых известных пропагандистских видеороликов «Исламского государства». Это было достигнуто путем сравнения характеристик местности, растительности и зданий, показанных на видео кадрах, со спутниковыми изображениями из Google Earth [6].

Сегодня методы разведки из открытых источников (OSINT) становятся мощным инструментом в противодействии легализации (отмыванию) преступных доходов, предлагая гибкость и эффективность, а также обеспечивая совместный итеративный подход к сбору и анализу разведывательной информации. Хотя ни один инструмент или метод не может полностью положить конец

легализации (отмыванию) денег и доходов от преступной деятельности, интеграция OSINT с традиционными методами расследования открывает возможность к более активному подходу в обеспечении проведения качественного параллельного финансового расследования [7].

Следует отметить, что еще в 2012 году экспертами ФАТФ в своем Отчете рекомендовано использование информации из открытых источников в целях противодействия легализации (доходов) от преступной деятельности⁴.

Анализ информации, содержащейся в социальных сетях и на иных сайтах, хранящих персональные данные, открывает большие возможности для поиска и установления следов легализованного (отмытого) имущества и доходов от преступной деятельности.

По нашему мнению, в поиске сведений по установлению легализованного (отмытого) имущества и доходов с использованием инструментов OSINT, необходимо обращать внимание на следующие данные, содержащиеся в открытых источниках.

1. Цифровые (онлайн) следы.

Технологии OSINT могут идентифицировать связи между учетными записями в социальных сетях, тегированными данными геолокации и списками друзей и знакомых по именам, адресам электронной почты, номерам телефонов и другим открытым данным. Эти фрагменты информации позволяют правоохранителям создать подробный профиль действий субъекта, связанный с противоправной деятельностью.

2. Сканирование мессенджеров.

Преступники, участвующие в схемах отмывания денег, часто используют такие мессенджеры, как Telegram, из-за его предполагаемой анонимности. Однако аналитические решения с открытым исходным кодом позволяют сканировать контент платформы, и открывают возможность для более широкого поиска информации. Этого можно добиться посредством поиска по определенным

⁴ Руководство ФАТФ по финансовым расследованиям: оперативные вопросы // Париж, ФАТФ/ОЭСР. – 2012. – 66 с.

ключевым словам, псевдониму, номеру телефона или идентификатору Telegram; обнаружения ссылок на закрытые группы; анализа деятельности администраторов; или доступа к удаленному контенту.

3. Отслеживание транзакций.

Разведывательные данные из открытых источников позволяют правоохранителям отслеживать документы и движение счетов, используя перекрестные ссылки на публичные записи, финансовые веб-сайты и внутренние записи организаций. Кроме того, OSINT может сыграть важную роль в выявлении отрывочных переводов финансовых средств и связанных с ними нарушений, а также в визуализации ключевой информации, которая может выявить неочевидные связи между преступными учетными записями и отдельными лицами.

4. Даркнет-мониторинг.

Аналитические решения с открытым исходным кодом позволяют правоохранителям отслеживать схемы отмывания денег через «даркнет» путем сканирования источников данных, подпольных рынков и форумов для сбора важной информации против злоумышленников. Кроме того, можно деанонимизировать скрытые профили путем перекрестных ссылок на информацию из Surface Web и публикаций в «даркнете» (в т.ч. удаленных) и проводить поиск на основе имен пользователей и адресов криптокошельков, что создает возможности для получения практической информации.

5. Картирование корпоративной сети.

OSINT позволяет следователям визуализировать организационную структуру компаний путем сканирования корпоративных реестров. Инструменты разведки с открытым исходным кодом предоставляют с базы данных сведения о возможных теневых связях у субъектов исследования, что значительно повышает качество собираемой информации.

6. Инспекция по борьбе с финансированием терроризма.

Террористические организации, как

правило, распределяют свои финансовые ресурсы по отдельным странам, что позволяет им использовать слабости регулирования в системах противодействия отмыванию доходов. Однако, собирая данные из официальных источников, таких как финансовые отчеты и реестры, OSINT становится очень ценным при расследовании активов террористических группировок. Такие возможности могут сыграть ключевую роль в ликвидации схем отмывания денег. Кроме того, разведывательные решения с открытым исходным кодом могут еще больше обогатить данные за счет проведения поиска в социальных сетях и онлайн-форумах, что может связать подозреваемых с известными террористическими группировками.

7. Анализ блокчейна.

Несмотря на то, что технология блокчейна обеспечивает определенную степень прозрачности через общедоступные реестры, попытка ориентироваться в этих данных может оказаться затруднительной. Инструменты OSINT могут устранить разрыв и идентифицировать вредоносные криптокошельки путем перекрестных ссылок на транзакции и связи между адресами. Благодаря расширенным функциям, таким как обнаружение децентрализованных групп через общие ссылки и отслеживание денежных переводов по сетям, имеется возможность установления более прозрачной схемы отмывания доходов⁵.

Рассмотрим наиболее популярные инструменты OSINT и кратко проанализируем их возможности, предварительно классифицировав их по функционалу поиска:

1. *Операторы расширенного поиска Google* – играют важную роль в совершенствовании результатов поиска, позволяя аналитикам эффективно находить конкретную информацию. Такие операторы, как «site:», «filetype:» и «intitle:», позволяют точно получать искомые данные, обеспечивая качественную основу для последующего анализа.

2. *Мальтего* – программное обеспечение,

⁵ Most Common Anti-Money Laundering (AML) Challenges // Blog / Social Links / Data-driven investigations [Electronic resource] – Access mode: <https://blog.sociallinks.io/osint-in-anti-money-laundering-aml-investigations-unmasking-financial-shadows/#5most> (Access data: 16.03.2024).

представляющее мощный инструмент визуализации данных, который облегчает анализ ссылок и сбор информации. Позволяет аналитикам визуализировать связь между объектами, помогая установить скрытые отношения в финансовых транзакциях. Является эффективным инструментом для разведки в отношении финансовых компаний, лиц, представляющих интерес, веб-сайтов, профилей в социальных сетях, источников новостей и даже транзакций с криптовалютой.

3. *Платформы социальных сетей.* Такие инструменты, как Twitter Advance Search, Facebook ID и Picuki для Instagram, позволяют аналитикам отслеживать общедоступные профили и отслеживать взаимодействия пользователей, а также их связи между собой.

4. *Shodan* – специализированная поисковая система, которая сканирует и индексирует подключенные к Интернету устройства. Позволяет выявить уязвимость систем и потенциальные каналы для незаконной деятельности, такие как операции по добыче криптовалюты (майнинг).

5. *Исследование блокчейна.* В расследованиях, связанных с криптовалютами, исследователи блокчейнов, такие, как BitcoinWhoisWho, WalletExplorer и Etherscan, предлагают информацию о транзакциях, адресах кошельков и связанных с ними метаданных.

6. *Механизм обратного пути (Wayback Machine)* – ресурс для доступа к архивным веб-страницам. Используется для отслеживания исторической эволюции веб-сайтов, предоставляя информацию о происхождении и развитии потенциально незаконной деятельности.

7. *Базы данных публичных записей* – доступ к публичным базам данных записей, таким как сведения о собственности, реестры предприятий, санкционные списки и судебные документы. Предоставляют информацию о физических и юридических лицах, участвующих в финансовых операциях. Такие веб-сайты, как PACER и OpenCorporates, предоставляют обширные хранилища юридических и финансовых

данных. OpenSanctions представляет собой обширное хранилище данных о всемирных санкциях и списках наблюдаемых политических партий, подвергшихся санкциям, политически значимых лицах (ПДЛ) и других субъектов повышенного риска.

8. *Google Планета Земля.* Аналитики могут исследовать физические местоположения, связанные с подозрительными компаниями или транзакциями благодаря Google Earth, Street View и DualMap. Эти инструменты могут помочь проверить адреса и обнаружить скрытые активы.

9. *Базы данных регистрации доменных имен.* Такие инструменты, как Who.is и WhoisDomainTools, позволяют получить сведения о владельце и деталях регистрации интернет-доменов. Позволяет использовать информацию для выявления связей между организациями, подставными компаниями и отслеживания происхождения подозрительных веб-сайтов.

10. *Поисковые системы даркнета.* Специализированные поисковые системы, такие как Ahmia, облегчают доступ к области Интернета, не индексируемой традиционными поисковыми системами. Используются эти инструменты для мониторинга подпольных рынков, форумов и незаконной деятельности в поисках потенциальных клиентов с помощью браузера TOR.

11. *Инструменты языкового перевода.* Учитывая глобальный характер финансовых преступлений, такие инструменты языкового перевода, такие как Google Translate или DeepL, незаменимы для аналитиков, работающих с неанглоязычными источниками. Они облегчают извлечение важной информации из документов или сообщений на иностранных языках.

12. *Поиск судов и самолетов.* Vessel Finder, Marine Traffic и FlightRadar24 предлагают возможности динамического отслеживания в реальном времени как морских, так и воздушных судов, в т.ч. сведения о полетных данных. Инструменты позволяют собирать важную информацию для оценки потенциального участия в незаконной

торговле, контрабандной деятельности или нарушениях санкций.

13. *База данных офшорных утечек ICIJ* (International Consortium of Investigative Journalists – Международный консорциум журналистов-расследователей). Служат хранилищем документов, собранных ICIJ, об офшорных структурах, связанных с отмыванием денег. База данных содержит информацию о бенефициарных собственниках, а также их связях с офшорными организациями.

14. *Панель расследований OCCRP* (Organised Crime and Corruption Reporting Project – Центр по исследованию коррупции и организованной преступности). Предлагает специалистам доступ к комплексному набору инструментов и данных для параллельных финансовых расследований, которые содержат отчеты компаний, общедоступные документы и новостные статьи. Этот инструмент позволяет аналитикам принимать обоснованные решения и оценивать потенциальные риски, связанные с различными организациями в рамках их деятельности.

15. *Агрегатор новостей. NewsNow* предлагает информационный ресурс, предоставляет доступ к обширному массиву статей, позволяя внимательно отслеживать ключевые слова, относящиеся к конкретной организации или событию. Пользователи имеют возможность настроить эту платформу в соответствии со своими индивидуальными требованиями и целями. Такая адаптивность гарантирует аналитикам получение наиболее актуальной и своевременной информации, что позволяет им быть в курсе важнейших событий в выбранных областях⁶.

Заключение. Отметим, что интеграция деятельности OSINT в усилия по противодействию легализации (отмыванию) доходов – это не просто выбор, а необходимость в постоянно меняющейся сфере профилактики криминальной легализации. Динамичный характер незаконной финансовой деятельности требует профилактического подхода, а

OSINT обеспечивает решающее преимущество в борьбе с возникающими рисками и угрозами.

Используя богатую информацию, доступную в открытых источниках, правоохранители могут выявлять скрытые связи, отслеживать подозрительные транзакции и, в итоге, вносить значительный вклад в смягчение последствий криминальной легализации.

Более того, крайне важно обучать сотрудников правоохранительных органов эффективному использованию открытых источников. Это дает им навыки и знания, необходимые для навигации в сложном мире открытых источников, позволяя им проводить более надежную комплексную проверку, выявлять потенциальные риски и повышать устойчивость следственно-оперативных подразделений к широко распространенным угрозам отмывания денег и финансирования терроризма.

Вместе с тем разработка методических рекомендаций поможет установить стандарты и процедуры для использования инструментов OSINT в борьбе с отмыванием доходов. Это позволит унифицировать подход к анализу и использованию информации, что в свою очередь повысит качество работы правоохранительных органов в этой области.

Разработка методических рекомендаций по использованию инструментов OSINT в противодействии легализации (отмыванию) доходов представляет собой важную задачу, которая поможет улучшить эффективность борьбы с этим видом преступности. Правильная подготовка специалистов и установление стандартов использования инструментов OSINT сыграют ключевую роль в противодействии отмыванию доходов и обеспечении экономической безопасности государства.

Основные компоненты методических рекомендаций должны включать в себя обучение сотрудников различным методикам и техникам анализа информации, полученной из открытых источников.

⁶ Open Source Intelligence (OSINT) and AML/CFT: 15 Useful Tools / Special Eurasia [Electronic resource] – Access mode: <https://www.specialeurasia.com/2023/10/03/osint-and-aml-cft-15-tools/> (Access data: 23.03.2024).

Это включает в себя умение работать с социальными сетями, общедоступными базами данных, онлайн-платформами для анализа финансовых транзакций и другими инструментами OSINT. Кроме того, не менее важно обучение сотрудников правильной интерпретации и анализу полученной информации с целью выявления потенциальных схем отмывания денег.

Список использованной литературы:

1. Шаров, В.И. Поиск и анализ оперативно-розыскной информации в интернете / В.И. Шаров // Юридическая техника. – 2024. – № 18. – С. 411-416.
2. Иванов, В.Ю. Использование OSINT в раскрытии и расследовании преступлений / В.Ю. Иванов // Вестник Уральского юридического института МВД России. – 2023. – № 1 (37). – С. 62-66. – EDN VPIMWC.
3. Батоев, В.Б. О технологии поиска по открытым источникам «OSINT» в оперативно-розыскной деятельности / В.Б. Батоев // Вестник Уфимского юридического института МВД России. – 2023. – № 2 (100). – С. 66-71. – EDN HTHORH.
4. Янгаева, М.О. OSINT. Получение криминалистически значимой информации из сети Интернет / М.О. Янгаева, Н.О. Павленко // Алтайский юридический вестник. – 2022. – № 2. – С. 131-135.
5. Качалов, А.Г. Подготовка специалистов по работе с открытыми данными в сети интернет (OSINT) в гражданских и ведомственных вузах / А.Г. Качалов, М.М. Лантаев // Юридическая наука: история и современность. – 2021. – № 9. – С. 98-106. – EDN MXKJOE.
6. Paulson, T.M. Intelligence Issues & Developm [Electronic resource] / T.M. Paulson. – Nova Publishers, 2008. – 150 p. – Access mode: https://books.google.kz/books/about/Intelligence_Issues_and_Developments.html?id=pCOFOqD9TYQC&redir_esc=y (Access data: 16.03.2024).
7. R. Ghiloni, M. Taddeo, L. Floridi. Open Source Intelligence (OSINT) and AI: The Informational Pivot of Intelligence Analysis / 17 Feb 2023 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.oii.ox.ac.uk/news-events/open-source-intelligence-osint-and-ai-the-informational-pivot-of-intelligence-analysis/> (Access data: 26.03.2024).

References:

1. Sharov, V.I. Poisk i analiz operativno-rozysknoj informacii v internete / V.I. Sharov // Juridicheskaja tehnika. – 2024. – № 18. – S. 411-416.
2. Ivanov, V.Ju. Ispol'zovanie OSINT v raskrytii i rassledovanii prestuplenij / V.Ju. Ivanov // Vestnik Ural'skogo juridicheskogo instituta MVD Rossii. – 2023. – № 1 (37). – S. 62-66. – EDN VPIMWC.
3. Batoev, V.B. O tehnologii poiska po otkrytym istochnikam «OSINT» v operativno-rozysknoj dejatel'nosti / V.B. Batoev // Vestnik Ufimskogo juridicheskogo instituta MVD Rossii. – 2023. – № 2 (100). – S. 66-71. – EDN HTHORH.
4. Jangaeva, M.O. OSINT. Poluchenie kriminalisticheski znachimoj informacii iz seti Internet / M.O. Jangaeva, N.O. Pavlenko // Altajskij juridicheskij vestnik. – 2022. – № 2. – S. 131-135.
5. Kachalov, A.G. Podgotovka specialistov po rabote s otkrytymi dannymi v seti internet (OSINT) v grazhdanskix i vedomstvennyh vuzah / A.G. Kachalov, M.M. Lantaev // Juridicheskaja nauka: istorija i sovremennost'. – 2021. – № 9. – S. 98-106. – EDN MXKJOE.
6. Paulson, T.M. Intelligence Issues & Developm [Electronic resource] / T.M. Paulson. – Nova Publishers, 2008. – 150 p. – Access mode: https://books.google.kz/books/about/Intelligence_Issues_and_Developments.html?id=pCOFOqD9TYQC&redir_esc=y (Access data: 16.03.2024).
7. R. Ghiloni, M. Taddeo, L. Floridi. Open Source Intelligence (OSINT) and AI: The Informational Pivot of Intelligence Analysis / 17 Feb 2023 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.oii.ox.ac.uk/news-events/open-source-intelligence-osint-and-ai-the-informational-pivot-of-intelligence-analysis/>

intelligence-analysis/ (Access data: 26.03.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Болат Досжанұлы Еркенов – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, e-mail: bolat_erkenov@mail.ru.

Еркенов Болат Досжанович – докторант Алматинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есбулатова, магистр национальной безопасности и военного дела, e-mail: bolat_erkenov@mail.ru.

Yerkenov Bolat Doszhanovic – Doctoral Student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Master of National Security and Military Case, e-mail: bolat_erkenov@mail.ru.

Саида Айдарбекқызы Сейлханова – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының меңгерушісі, М. Есбулатова, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: saida_7878@mail.ru.

Сейлханова Саида Айдарбековна – начальник кафедры уголовного права и криминологии Алматинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есбулатова, кандидат юридических наук, e-mail: saida_7878@mail.ru.

Seyilkhanova Saida Aidarbekovna – Head of the Department of Criminal Law and Criminology of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Candidate of Law, e-mail: saida_7878@mail.ru.

Н.К. Иманғалиев

Институт парламентаризма, г. Астана, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИОННЫХ ТРЕБОВАНИЙ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫХ К ЧАСТНЫМ ДЕТЕКТИВАМ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы правового регулирования частной детективной деятельности, предлагаемые в проекте Закона Республики Казахстан «О частной детективной деятельности», разработанного Институтом парламентаризма по инициативе депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан. Были проанализированы законодательные ограничения для частных детективов, предусмотренные Модельным законом и законодательством зарубежных стран России, Киргизии, Молдовы и Латвии. В частности, рассмотрены такие квалификационные требования как: возрастной ценз, наличие высшего юридического образования, стаж работы и другие характеристики, необходимые для данной сферы деятельности.

Наряду с этим проанализирована сложившаяся ситуация в таких сферах как охранный и коллекторский бизнес, а также проблемы института частных судебных исполнителей.

На основе анализа имеющихся проблемных вопросов, возникающих в схожих с частной детективной деятельностью областях, с учетом сложившейся ситуации с подбором кадров, внесены предложения по отбору и укомплектованию квалифицированными детективами.

Ключевые слова: частный сыск; частный детектив; детективное агентство; квалификационные требования; боковой вход; профессиональная квалификация; возрастной ценз; стаж работы.

Н.Қ. Иманғалиев

Парламентаризм институты, Астана қ., Қазақстан Республикасы

ЖЕКЕ ДЕТЕКТИВТЕРГЕ ҚОЙЫЛАТЫН БІЛІКТІЛІК ТАЛАПТАРЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісі депутаттарының бастамасы бойынша парламентаризм институты әзірлеген «Жеке детективтік қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасында ұсынылатын жеке детективтік қызметті құқықтық реттеу мәселелері қаралады. Модельдік заңда және Ресей, Қырғызстан, Молдова және Латвия шет елдерінің заңнамасында көзделген жеке детективтер үшін заңнамалық шектеулер талданды. Атап айтқанда, жас ерекшелігі, жоғары заң білімінің болуы, жұмыс өтілі және қызметтің осы саласы үшін қажетті басқа да сипаттамалар сияқты біліктілік талаптары қаралды.

Сонымен қатар күзет және коллекторлық қызмет сияқты салалардағы қалыптасқан ахуал, сондай-ақ жеке сот орындаушылары институтының проблемалары талданды.

Жеке детективтік қызметке ұқсас салаларда туындайтын проблемалық мәселелерді талдау негізінде кадрларды іріктеумен қалыптасқан жағдайды ескере отырып, білікті детективтерді іріктеу және жасақтау жөнінде ұсыныстар енгізілді.

Түйінді сөздер: жеке іздеу; жеке детектив; детективтік агенттік; біліктілік талаптары; бүйірден кіру; кәсіби біліктілік; жас шегі; жұмыс өтілі.

N.K. Imangaliev

Institute of Parliamentarism, Astana c., the Republic of Kazakhstan

SOME QUESTIONS OF QUALIFICATION REQUIREMENTS FOR PRIVATE INVESTIGATORS

Abstract. The article discusses the issues of legal regulation of private detective activity proposed in the draft

Law of the Republic of Kazakhstan «On private detective activity», developed by the Institute of Parliamentarism at the initiative of deputies of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan. The legislative restrictions for private detectives provided for by the Model Law and the legislation of foreign countries of Russia, Kyrgyzstan, Moldova and Latvia were analyzed. In particular, such qualification requirements as: age qualification, higher legal education, work experience and other characteristics necessary for this field of activity are considered.

Along with this, the current situation in such areas as security and collection activities, as well as the problems of the institution of private bailiffs, was analyzed.

Based on the analysis of existing problematic issues arising in areas similar to private detective activity, considering the current situation with the selection of personnel, proposals were made for the selection and staffing of qualified detectives.

Keywords: private investigation; private detective; detective agency; qualification requirements; lateral entrance; professional qualification; age qualification; work experience.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_184

Введение. В настоящее время Институтом парламентаризма по инициативе депутатов Мажилиса Парламента разработан проект Закона Республики Казахстан (далее – РК) «О частной детективной деятельности».

Введение института частной детективной деятельности в РК имеет под собой конституционную основу, т.к. в соответствии со статьей 13 Конституции РК, каждый вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами¹.

Правовое регулирование частного сыска позволит реализовать принципы состязательности и равноправия сторон, обеспечить всесторонность, полноту и объективность исследования обстоятельств дела. Окажет содействие органам уголовного преследования как в предупреждении и пресечении уголовных правонарушений, так и в раскрытии преступлений и собирании доказательств.

Также предоставление частных детективных услуг повысит уровень общественной безопасности и правопорядка, обеспечит соблюдение и защиту прав, законных интересов граждан, организаций и коммерческих предприятий.

Материалы и методы. Проведен анализ теоретических источников и норм международного характера. Теоретической основой и отправной идеи анализа послужили исследования отечественных и зарубежных авторов, изучающие вопросы,

являющиеся предметом исследования. Применены методы объективизации признаков, указывающих на наличие законодательных, правоприменительных пробелов в детективной деятельности и в схожих с частной детективной деятельностью областях, сравнительно-правового исследования (компаративистика), формально-логический метод исследования нормативного материала.

Результаты/обсуждение. В соответствии с концепцией Закона «О профилактике правонарушений» государство должно сотрудничать и нести совместно бремя ответственности за обеспечение правопорядка в стране и за ее последствия².

Вместе с тем обязательным условием функционирования детективных агентств и частных детективов при оказании своих услуг является точное соблюдение требований Конституции РК, действующего законодательства и иных нормативных правовых актов РК.

Поэтому для исполнения указанных предписаний, в целях законодательного урегулирования компетенций и полномочий частных детективов, проектом Закона им запрещается:

- представляться сотрудником правоохранительных органов;
- скрывать от правоохранительных органов известные ему факты готовящихся, совершаемых или совершенных

¹ Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 авг. 1995 г. (с изм. и доп. по сост. 19.09.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (дата обращения: 31.05.2024).

² О профилактике правонарушений: закона Республики Казахстан от 29 апр. 2010 г. № 271-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_ (дата обращения: 30.05.2024).

преступлений;

- фальсифицировать материалы или вводить в заблуждение заказчика и третьих лиц;

- собирать сведения, связанные с политическими и религиозными убеждениями граждан, сведения об иностранных гражданах, а также сведения, касающиеся служебной деятельности сотрудников государственных органов.

Следует отметить, что аналогичные законодательные ограничения для частных детективов предусмотрены Модельным законом³ и законодательством России, Киргизии, Молдовы и Латвии.

Указанные меры направлены на закрепление правового статуса частного детектива и квалификационных требований, предъявляемых к претендентам на занятие частной детективной деятельностью. Следует отметить, что под квалификационными требованиями понимаются требования к подготовке, профессиональным знаниям, профессиональной квалификации, мастерству и опыту, состоянию здоровья, дающими специалисту возможность соответствующим образом осуществлять свои функции.

В данном случае немаловажную роль играет компетентность претендентов, их профессиональная подготовка. Таким образом, есть необходимость в выработке определенных подходов и стандартов для лиц, желающих заниматься частной детективной деятельностью. К ним могут относиться такие требования как: возрастной ценз, наличие высшего юридического образования, стаж работы в схожих с частной детективной деятельностью областях на территории РК.

В частности, по аналогии с вышеприведенными странами, законопроектом предполагается установить к частным детективам определенные

требования:

- возраст не моложе 30 лет;

- иметь высшее юридическое образование и стаж работы не менее семи лет в оперативно-следственных подразделениях правоохранительных или специальных государственных органов на территории РК; либо иметь высшее юридическое образование и стаж юридической работы не менее десяти лет;

- отсутствие судимости и прекращения уголовного преследования по нереабилитирующим основаниям;

- уволенное с государственной службы за совершение коррупционных правонарушений и по иным отрицательным мотивам в течение 5 лет со дня увольнения.

Кроме того, претендент не должен работать на государственной службе и состоять на психоневрологическом и наркологическом учетах.

Несмотря на схожесть предъявляемых к частным детективам квалификационных требований, по некоторым из них имеются определенные отличия в отдельных странах. Например, по возрастному цензу и стажу работы в схожих с частной детективной деятельностью областях.

Так, в Российской Федерации к детективной деятельности допускаются лица не моложе 21 года, со средним юридическим или высшим юридическим образованием, либо со стажем работы в оперативных или следственных подразделениях не менее трех лет⁴.

В Молдове лица не моложе 21 года, с высшим юридическим образованием, либо с опытом работы не менее трех лет в органах публичной власти с полномочиями в области обороны, безопасности и общественного порядка⁵.

В Латвии с высшим юридическим образованием, с практическим опытом работы в правоохранительных учреждениях

³ О негосударственной (частной) охранной деятельности и негосударственной (частной) сыскной деятельности: модельный закон принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ от 16 июня 2003 г. № 21-6 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://base.garant.ru/2569508/> (дата обращения: 31.05.2024).

⁴ О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации: закон РФ от 11 марта 1992 г. 3 2487-I [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://base.garant.ru/10102892/> (дата обращения: 31.05.2024).

⁵ Lege. Pentru modificarea și completarea unor acte legislative // Parlamentul Republicii Moldova [Electronic resource] – Access mode: https://particip.gov.md/ro/download_attachment/1489 (Access date: 31.05.2024).

не менее пяти лет⁶.

В Киргизии лица с юридическим образованием, либо со стажем работы в оперативных или следственных подразделениях не менее трех лет⁷.

В законодательствах указанных стран к детективам имеются и другие дополнительные требования. К примеру, в Латвии руководитель детективного агентства должен владеть государственным языком. В Кыргызстане лицо, имеющее судимость, независимо от того погашена или снята эта судимость не может быть руководителем частного детективного предприятия. В Молдове лица, занимающиеся частной детективной и охранной деятельностью, могут объединяться в союзы, не являющиеся субъектами предпринимательской деятельности. В России к детективной деятельности не допускаются лица, в отношении которых органами внутренних дел и (или) органами федеральной службы безопасности дано отрицательное заключение, в связи с повышенной опасностью нарушения прав и свобод граждан и возникновением угрозы общественной безопасности.

Анализ вышеприведенных законов, регламентирующих детективную деятельность в рассмотренных постсоветских государствах, указывает на единообразный подход к квалификационным требованиям, предъявляемым к претендентам на получение лицензии, с небольшими уточнениями и корректировками. Поэтому, в случае принятия законопроекта в Казахстане, для формирования пула квалифицированных частных детективов, немаловажным вопросом будет вопрос укомплектования кадрами. При этом соблюдение лишь формальных требований считаем недостаточным.

В этой связи уместно привести мнение профессора А.Н. Ахпанова, который считает, что на сегодня все существующие проблемы в деятельности различных

служб упираются в кадры, поэтому вход в профессию должен быть прозрачным, честным. Однако в реальной жизни все происходит с точностью наоборот. Именно в этом ученый видит основную проблему неэффективности деятельности правоохранительной системы [1].

К сожалению, сегодня сложилась ситуация, которая характеризуется многочисленными жалобами со стороны граждан и критикой в средствах массовой информации на некомпетентность представителей власти и управления. Нередко для исправления действующей практики требуется внесение изменений в действующее законодательство либо применение дополнительных законодательных мер. При этом индикатором правильности принимаемых мер могут служить отзывы граждан, реакция многочисленных мессенджеров и иных источников массовой информации.

В целях предотвращения возможных в будущем проблем с кадровым обеспечением детективных агентств, целесообразно рассмотреть обстановку, сложившуюся в схожих с частной детективной деятельностью областях, таких как: охранный и коллекторский деятельности и институт частных судебных исполнителей. Не исключено, что в случае принятия обсуждаемого законопроекта сотрудники данных структур могут переориентироваться в частных детективов, при соответствии формальным квалификационным требованиям.

Касательно частных охранных организаций (далее – ЧОО), по данным Министерства внутренних дел, на начало 2024 года в Казахстане зарегистрировано 3 969 ЧОО, насчитывающих примерно 97 806 охранников. Большинство сотрудников вооружены служебным оружием, насчитывающим примерно 22 480 единиц. Для подготовки охранников в стране функционирует 81 специализированный учебный центр, также имеющий в своем

⁶ Detektīvdarības likums: Laidiens: 20.07.2001., Nr. 110 // Oficiālā publikācija pieejama laikraksta «Latvijas Vēstnesis» drukas versijā [Electronic resource] – Access mode: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/26311-detektivdarbibas-likums> (Access date: 30.05.2024).

⁷ «Кыргыз Республикасындагы жекече детективдик жана күзөт ишмердиги жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына толуктоолорду жана өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу: Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоору жөнүндө 2014-жылдын 17-марты № 151 [Electronic resource] – Access mode: <https://cbd.minjust.gov.kg/7-17001/edition/516685/kg> (Access date: 31.05.2024).

арсенале 458 единиц различного оружия.

К сожалению, из года в год увеличивается количество совершенных работниками ЧОО правонарушений: в 2021 зарегистрировано 430 уголовных и административных правонарушений, в 2022 году – 455, 2023 году – 482.

Нередки случаи утери работниками ЧОО служебного оружия. Здесь также наблюдается определенный рост, если в 2021 году утеряно пять единиц, то в 2022 году уже девять, а 2023 году таких фактов зарегистрировано 14.

В связи с чем, в целях повышения квалификационных требований и ужесточения государственного контроля этих организаций в Казахстане обсуждается и планируется внесение изменений и дополнений в закон «Об охранной деятельности» [2].

Следующей схожей структурой, из которой могут формироваться кадры для работы в частных детективных агентствах, является Республиканская палата Частных судебных исполнителей (далее – ЧСИ), которая заявлена как профессиональная, некоммерческая, саморегулируемая организация. При этом к ЧСИ предъявляются минимальные требования:

- гражданин Казахстана, достигший 25 лет;
- имеющий высшее юридическое образование;
- получивший лицензию ЧСИ;
- вступивший в Республиканскую палату ЧСИ.

Также, как и частным детективам ЧСИ запрещено прибегать к средствам и методам, которые противоречат законам РК.

Вместе с тем органами прокуратуры за 2021-2022 годы выявлено 660 фактов хищения сотрудниками ЧСИ денег в размере 1,1 млрд тенге, подлежавших перечислению на счета взыскателей. По актам прокурорского надзора прекращены лицензии семи ЧСИ, две приостановлены, к дисциплинарной ответственности привлечено 55 ЧСИ.

В интернет-сетях периодически появляются

сообщения о фактах злоупотребления со стороны работников ЧСИ. Например, в городе Астана за злоупотребление полномочиями осужден ЧСИ, который, получив от должника 15 млн тенге, потратил их на свои нужды [3].

Другой пример связан с резонансным делом в микрорайоне Акбулак города Алматы, когда 20 сентября 2021 года, не согласившись с принудительным выселением из дома, проданного банком за долги, хозяин расстрелял двоих полицейских, судoisполнителя, нового владельца особняка и его друга⁸. Проведенное по данному факту расследование показало наличие системных проблем в законодательстве и сфере его применения. Реакцией на данное происшествие был запрос депутатов Сената Парламента в адрес Премьер-Министра РК о деятельности банков и ЧСИ. В итоге, по информации Верховного суда, только с 1 июля по 30 сентября 2021 года в административные суды республики поступило свыше 7 тыс. дел, из которых 2 338 исков по обжалованию действий ЧСИ [4].

В этой связи заслуживает внимания мнение Айдоса Иманбаева, члена Республиканской палаты ЧСИ, руководителя Учебного центра ЧСИ. Он считает, что в свое время государство максимально упростило барьеры для желающих получить лицензию ЧСИ, что привело к притоку в данную профессию людей далеких от этой системы. В итоге несовершенство закона привело к серьезным порокам всего института, засилью неквалифицированных кадров, желавших сразу же получить большие деньги.

В связи с чем, по инициативе Министерства юстиции и Республиканской палаты ЧСИ порядок получения лицензии на законодательном уровне был ужесточен [5].

Следующие потенциальные претенденты в частные детективы – это действующие коллекторы, к которым в настоящее время предъявляются большие претензии. Так, согласно сведениям Агентства по регулированию и развитию финансового рынка, количество обращений граждан на незаконные действия коллекторских агентств

⁸ Стрельба в Акбулаке: Дужнов отказался от суда присяжных [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://litter.kz/strelba-v-akbulake-duzhnov-otkazalsia-ot-suda-prisiazhnykh-1647603909/> (дата обращения: 30.05.2024).

в 2021 году составило 560, в 2022 году – 437. За нарушение правил осуществления коллекторской деятельности в отношении коллекторов вынесено в 2021 году 66 административных штрафов на сумму 33,2 млн тенге, в 2022 году – 64 штрафа на сумму 22 млн тенге. Причем на долю наиболее крупных коллекторских агентств приходится 75% принятой на взыскание и приобретенной задолженности.

На данный момент в Казахстане работают 180 коллекторских организаций. Коллекторы применяют нецензурную лексику и угрозы, представляются судoisполнителями или сотрудниками правоохранительных органов. В десяти коллекторских агентствах выявили 15 сотрудников, ранее осужденных за грабеж, кражу, мошенничество и иные преступления [6].

Несмотря на жесткие законодательные ограничения к деятельности коллекторов, которые могут лишь оказывать услуги по взысканию либо приобретать кредиты у банков и микрофинансовых организаций. К тому же коллекторам запрещено ходить в суды и проводить исполнительное производство. Однако практически никто из коллекторов не исполняет данные правовые предписания. Следует также отметить, что за последние два года каждая десятая коллекторская контора закрылась, за различные нарушения прекращена деятельность 37 субъектов коллекторского рынка.

Несовершенство действующего законодательства, регулирующего деятельность коллекторов, широко обсуждается, вносятся предложения по ужесточению ограничительных и запретительных мер в отношении коллекторов. Подготовлен блок законодательных поправок в части усиления административной и уголовной ответственности коллекторов [7].

В настоящее время аналогичные вопросы по ужесточению входа в профессию поднимаются и обсуждаются среди адвокатского и судейского сообщества,

которые также могут пополнить ряды частных детективов.

В частности, 14 февраля 2024 года на заседании рабочей группы Мажилиса Парламента «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования процессуального законодательства, адвокатской деятельности и оказания юридической помощи, внесудебного и досудебного разрешения споров» выступил председатель Научно-консультативного совета РКА Сергей Сизинцев, который предложил ужесточить требования по допуску к профессии.

В результате обсуждения были одобрены поправки об исключении пункта 2 статьи 39 Закона, предусматривающего так называемый «боковой вход» в адвокатуру бывших судей и уволенных сотрудников органов прокуратуры и следователей правоохранительных органов⁹.

Следует также отметить, что ранее, в 2019 году, вносились законодательные изменения, направленные на привлечение в судебную систему специалистов из корпоративного сектора. Так, для занятия должности судей областного суда был введен так называемый «боковой вход», когда, минуя районное звено судебной системы, опытный юрист мог сразу стать судьей областного суда. Также для привлечения на должности судей районного уровня было исключено требование об обязательном специальном стаже в качестве прокурора, адвоката, секретаря судебного заседания, а общий юридический стаж снижен с 10 до 5 лет [8].

Все приведенные примеры и проведенный анализ ситуации в структурах, деятельность которых близка к профессии частных детективов, показывает наличие системных проблем, которые хотелось бы избежать при формировании и осуществлении кадровой политики в исследуемой сфере.

Заключение. Таким образом, в случае принятия в Казахстане обсуждаемого законопроекта вопрос укомплектования

⁹ Итоги недели // Республиканская коллегия адвокатов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://advokatura.kz/ru/news/itogi-12-02-2024-23-02-2024> (дата обращения: 30.05.2024).

частных детективных агентств компетентными и профессионально подготовленными кадрами будет актуальным и важным. Следует учесть все имеющиеся негативные моменты, исключить возможность получения лицензии лицами, дискредитирующими данную профессию, исключенными из иных аналогичных структур, использующими свои навыки для совершения противоправных деяний и преступных действий. Тем более законодателем в целях обеспечения защиты прав и свобод граждан допускается ограничение прав представителей указанных профессий, в соответствии со статьей 3 Закона Республики Казахстан «О нормативных правовых актах».

Поэтому было бы целесообразным не только производить тщательный отбор

из числа профессионалов, формально отвечающих квалификационным требованиям, но и создавать центры по подготовке, обучению и повышению квалификации частных детективов. Ввести обязательное тестирование всех претендентов на детекторе лжи (полиграф) и с учетом полученных результатов принимать решение о возможности или невозможности осуществления данного вида деятельности.

Также следует определить государственный орган, который будет осуществлять контроль за соблюдением работниками частной детективной деятельности положений действующего законодательства и правильностью применения и использования своих прав и полномочий.

Список использованной литературы:

1. А. Ахпанов. Хорошо ли работают депутаты и как нам побороть коррупцию [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://orda.kz/horosho-li-rabotajut-deputaty-i-kak-nam-poborot-korrupciju-sprosili-u-professora-arstana-ahpanova-384343/> (дата обращения: 30.05.2024).
2. А. Тукушева. В Казахстане ужесточат госконтроль над частными охранными организациями из-за риска вербовки экстремистами [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2024-03-07/tksh-okhrana-ekstremisty-mvd> (дата обращения: 30.05.2024).
3. Ж. Уранкаева. Два года тюрьмы получил частный судoisполнитель за трату чужих 15 млн тенге в Астане [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2023-02-20/zhntr-trata/#:~:text=> (дата обращения: 30.05.2024).
4. Н. Абдухаликова. Воруют деньги? Есть ли управа на частных судебных исполнителей в Казахстане. 02.06.2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://liter.kz/voruiut-dengi-est-li-uprava-na-chastnykh-sudebnykh-ispolnitelei-v-kazakhstan-1685703434/> (дата обращения: 30.05.2024).
5. Е. Левкович. Не все так просто Эксперт-совет от 24.04.2022 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kazpravda.kz/n/ne-vse-tak-prosto/> (дата обращения: 30.05.2024).
6. О. Тонконог. Власти Казахстана захотели удвоить штрафы для коллекторов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2023-01-26/lgtn-collectors/> (дата обращения: 30.05.2024).
7. Ж. Уранкаева. Уголовную ответственность в отношении коллекторов могут ввести в Казахстане [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2023-02-28/zhntr-kollektor/> (дата обращения: 30.05.2024).
8. А. Тулекбаева. Профессию судьи хотят сделать привлекательной для юристов. 18.10.2019 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://inbusiness.kz/ru/news/professiyu-sudi-hotyat-sdelat-privlekatelnoj-dlya-yuristov> (дата обращения: 30.05.2024).

References:

1. A. Ahpanov. Horosho li rabotajut deputaty i kak nam poborot' korrupciju [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://orda.kz/horosho-li-rabotajut-deputaty-i-kak-nam-poborot-korrupciju-sprosili-u-professora-arstana-ahpanova-384343/> (data obrashhenija: 30.05.2024).

2. A. Tukasheva. V Kazahstane uzhestochat goskontrol' nad chastnymi ohrannymi organizacijami iz-za riska verbovki jekstremistami [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kz.kursiv.media/2024-03-07/tksh-okhrana-ekstremisty-mvd> (data obrashhenija: 30.05.2024).
3. Zh. Urankaeva. Dva goda tjur'my poluchil chastnyj sudoispolnitel' za tratu chuzhih 15 mln tenge v Astane [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kz.kursiv.media/2023-02-20/zhntrata/#:~:text=> (data obrashhenija: 30.05.2024).
4. N. Abduhalikova. Vorujut den'gi? Est' li uprava na chastnyh sudebnyh ispolnitelej v Kazahstane. 02.06.2023 g. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://liter.kz/voruiut-dengi-est-li-uprava-na-chastnykh-sudebnykh-ispolnitelei-v-kazahstane-1685703434/> (data obrashhenija: 30.05.2024).
5. E. Levkovich. Ne vse tak prosto Jekspert-sovet ot 24.04.2022 g. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kazpravda.kz/n/ne-vse-tak-prosto/> (data obrashhenija: 30.05.2024).
6. O. Tonkonog. Vlasti Kazahstana zahoteli udvoit' shtrafy dlja kollektorov [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kz.kursiv.media/2023-01-26/lgtm-collectors/> (data obrashhenija: 30.05.2024).
7. Zh. Urankaeva. Ugolovnuju otvetstvennost' v otnoshenii kollektorov mogut vvesti v Kazahstane [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kz.kursiv.media/2023-02-28/zhnrkollektor/> (data obrashhenija: 30.05.2024).
8. A. Tulekbaeva. Professiju sud'i hotjat sdelat' privlekatel'noj dlja juristov. 18.10.2019 g. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://inbusiness.kz/ru/news/professiyu-sudi-hotyat-sdelat-privlekatelnoj-dlya-yuristov> (data obrashhenija: 30.05.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Нұртай Қонысбайұлы Иманғалиев – Парламентаризм институты сот жүйесі және құқық қорғау органдары орталығының бас маманы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: nurtai_0101@mail.ru.

Иманғалиев Нұртай Қонысбаевич – главный специалист Центра судебной системы и правоохранительных органов Института парламентаризма, кандидат юридических наук, доцент, e-mail: nurtai_0101@mail.ru.

Imangaliev Nurtai Konysbaevich – Chief Specialist of the Center for Judicial System and Law Enforcement Agencies Institute of Parliamentarism, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: nurtai_0101@mail.ru.

УДК 343.985.7
МРНТИ 10.85.51

А.Б. Орақбаев

*Академия правоохранных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ СИСТЕМ ВИРТУАЛИЗАЦИИ ПО ДЕЛАМ О МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКАХ

Аннотация. В работе исследуются перспективы использования систем виртуализации в контексте расследования дел о массовых беспорядках. Автор рассматривает возможности, которые предоставляют виртуальные системы для воссоздания и анализа событий, связанных с массовыми проявлениями общественного недовольства. В работе приводятся конкретные примеры из правоприменительной практики зарубежных стран. Особое внимание уделяется использованию виртуальной среды для симуляции динамики беспорядков, что может обеспечить эффективный анализ причин и последствий таких событий. Также рассматриваются перспективы виртуальных платформ для обучения силам порядка и улучшения координации в условиях кризисных ситуаций. Результаты исследования указывают на потенциал использования систем виртуализации в современных стратегиях расследования, предотвращения и управления массовыми беспорядками. Предлагаются решения по рассматриваемой проблематике.

Ключевые слова: виртуальная система; массовые беспорядки; мирное собрание; национальная безопасность; правоохранительный орган; расследование; реконструкция; уголовное дело.

А.Б. Орақбаев

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ЖАППАЙ ТӘРТІПСІЗДІК ІСТЕРІ БОЙЫНША ВИРТУАЛДАНДЫРУ ЖҮЙЕЛЕРІН ҚОЛДАНУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аннотация. Жұмыс виртуалдандыру жүйелерін жаппай тәртіпсіздіктерді тергеу контекстінде пайдалану перспективаларын зерттейді. Автор виртуалды жүйелердің қоғамдық наразылықтың жаппай көріністерімен байланысты оқиғаларды қайта құру және талдау мүмкіндіктерін қарастырады. Жұмыста шет елдердің құқық қолдану тәжірибесінен нақты мысалдар келтірілген. Мұндай оқиғалардың себептері мен салдарын тиімді талдауды қамтамасыз ете алатын тәртіпсіздік динамикасын модельдеу үшін виртуалды ортаны пайдалануға ерекше назар аударылады. Сондай-ақ дағдарыс жағдайында тәртіп күштерін оқыту және үйлестіруді жақсарту үшін виртуалды платформалардың болашағы қарастырылады. Зерттеу нәтижелері қазіргі заманғы тергеу, алдын алу және тәртіпсіздіктерді басқару стратегияларында виртуализация жүйелерін пайдалану әлеуетін көрсетеді. Қарастырылып отырған мәселелер бойынша шешімдер ұсынылады.

Түйінді сөздер: виртуалды жүйе; жаппай тәртіпсіздіктер; бейбіт жиналыс; ұлттық қауіпсіздік; құқық қорғау органы; тергеу; қайта құру; қылмыстық іс.

A.B. Orakbayev

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

PROSPECTS FOR THE USE OF VIRTUALIZATION SYSTEMS IN CASES OF MASS RIOTS

Abstract. The paper examines the prospects of using virtualization systems in the context of investigating cases of mass riots. The author examines the possibilities that virtual systems provide for recreating and analyzing events related to mass manifestations of public discontent. Special attention is paid to the use of a virtual environment to simulate the dynamics of riots, which can provide an effective analysis of the causes and

consequences of such events. The prospects of virtual platforms for training the forces of order and improving coordination in crisis situations are also considered. The results of the study indicate the potential of virtualization systems in modern strategies for investigation, prevention and management of mass riots. Solutions to the problem under consideration are proposed.

Keywords: virtual system; riots; peaceful assemblie; national security; law enforcement; investigation; reconstruction; criminal case.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_192

Введение. Массовые беспорядки представляют собой форму коллективного поведения, при которой большое количество людей участвует в насильственных или деструктивных актах протеста, часто направленных против правительства, политических или социальных условий.

Такие события могут иметь значительные последствия для общества и правопорядка. Они часто привлекают внимание СМИ и общественности, что может содействовать изменениям в политике или привести к реформам, если правительство и общество находятся на пути диалога и находят компромиссные решения. Однако, зачастую массовые беспорядки приводят к потере жизней, травмам, разрушениям, экономическому ущербу, нарушению общественного порядка и угрозе национальной безопасности. Реакция правительства на массовые беспорядки может быть критически важной для восстановления спокойствия и предотвращения дальнейших инцидентов. За последние четыре десятилетия в странах, где правят авторитарные режимы, наблюдается рост ненасильственных массовых протестов [1, 141 стр.]. Ключевым аспектом решения таких проблем является поиск мирных путей разрешения конфликтов, поощрение диалога, уважение прав человека и законных прав протестующих, а также обеспечение безопасности и порядка в обществе.

На сегодняшний день в производстве правоохранительных органов находятся уголовные дела, по которым им не удалось установить правонарушителя или обстоятельства происшествия в ходе столкновения участников и правоохранительных органов. Кроме

того, много вопросов вызывает также расследование некоторых преступлений в Январских событиях 2022 года. Именно в подобных ситуациях новейшие достижения технического прогресса могут способствовать сокращению сроков и обогащению доказательственной базы в ходе следствия.

Стремительное развитие цифровых технологий привело к их широкому использованию в криминалистической технике, повышая раскрываемость преступлений. В США и большинстве европейских стран активно применяются системы виртуализации при расследовании преступлений. Например, один из первых процессов, в 1992 году в США в деле «гр. Стивенсона против Honda» адвокаты компании использовали виртуальную реконструкцию, чтобы доказать, что гонщик был виновен в аварии из-за высокой скорости движения при плохих дорожных условиях, а не из-за ненадежности и недостаточной безопасности выпущенного компанией мотоцикла.

Таким образом, благодаря системам виртуализации удалось повысить наглядность и укрепить доказательную базу, что привело к принятию справедливого решения по делу. Следовательно, криминалистическое обеспечение расследования преступлений такими системами является актуальным и перспективным направлением изучения. Практическая значимость исследования заключается в возможности совершенствования работы правоохранительных органов и улучшения качества расследования преступлений, в том числе массовых беспорядков.

Материалы и методы. При подготовке данной научной статьи использовались научные работы, диссертационные

исследования, а также статистические данные. Методологию данного научного исследования составляют общенаучные (сравнительный, методы анализа и синтеза и др.) и специальные (сравнительно-правовой, формально-юридический) правовые методы, с помощью которых сформулированы результаты исследования и предложены пути решения выявленных проблем.

Результаты/обсуждение. В Конституции Республики Казахстан (далее – РК) прямо закреплено право граждан мирно и без оружия собираться, проводить собрания, митинги и демонстрации, шествия и пикетирование. Пользование этим правом может ограничиваться законом в интересах государственной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья, защиты прав и свобод других лиц. Регулируют эти общественные отношения Закон РК «О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан», изданный 25 мая 2020 года № 333-VI, который во многом отражает демократические принципы и требования международных правовых актов (включение понятийного аппарата, базовых принципов, внедрение уведомительного порядка, специализированных мест для проведения мирных собраний и т.д.). Однако, как оказалось, он все еще не совершенен и требует дополнительного изучения и возможно корректировки [2].

Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ (Казахстан вступил в январе 1992 г.) выпустило «Руководящие принципы по свободе мирных собраний» (в 2007 году – 1 издание, в 2011 году – 2 издание), в нем раскрывается суть их свободы и сформулированы минимальные нормы, которые следует соблюдать властям стран-участниц в процессе регламентации этого права [3].

Законодатели разных стран выбрали различные модели и подходы к

регулированию права на свободу собраний [4]. Зарубежный опыт (Франции, Германии, Великобритании, Австралии, США, Сингапур, России, Беларуси, Армении, Молдовы) показывает, что международно-правовое регулирование включает установление общих рамок свободы мирных собраний, тогда как национальное законодательство устанавливает особенности и порядок их применения. Также следует отметить наличие сложностей в правоприменении, которые состоят в отсутствии общих положений («правовых ориентиров»), обеспечивающих возможность органам государств правильно интерпретировать свободу мирных собраний, а также определять необходимые принципы ее регламентирования¹. Беспокойство вызывают такие препятствия, как наличие разрешительных процедур (в отличие от процедуры уведомления), общие ограничения по месту и времени проведения собраний, ограничения по содержанию собраний и чрезмерные санкции за правонарушения [5].

Наряду с этим немаловажен вопрос обеспечения порядка на мирных собраниях. Ведь имею место обстоятельства, когда неуместное, чрезмерное или незаконное применение силы правоохранительными органами может привести к нарушению основных свобод и защищаемых законом прав, подорвать отношения между полицией и обществом, а также привести к широкому распространению напряженности и волнений [4]. Президент РК Касым-Жомарт Кемелевич Токаев в своем послании народу упомянул, что «все провокации, направленные на подрыв общественного порядка, должны жестко пресекаться. К сожалению, правоохранительные органы и главы регионов не проводят эту работу на должном уровне, то есть не обеспечивают верховенство закона. В результате в обществе раз за разом происходят неприемлемые ситуации»².

¹ Информационно-аналитический обзор к проектам законов Республики Казахстан «О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан» и «О внесении изменений и дополнения в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам порядка организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан». – Нур-Султан, 2020. – 35 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://senate.parlam.kz/storage/e3baaf06d153496b8b82d038f626230c.pdf> (дата обращения: 05.01.2024).

² Экономический курс Справедливого Казахстана: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskiy-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588> (дата обращения: 15.01.2024).

В статье 6 Закона РК «О национальной безопасности Республики Казахстан» упоминается, что одним из основных угроз национальной безопасности является обострение социальной и политической обстановки, выражающееся в

межнациональных и межконфессиональных конфликтах, массовых беспорядках³.

В Казахстане произошли 2 901 эпизодов разного рода событий, связанных с протестными акциями⁴. Среди них (Таблица 1):

Тип событий	Частота
Мирный протест	2 249
Протесты с вмешательством властей	306
Насилие против гражданских лиц	166
Уличные беспорядки	84
Насильственная демонстрация	37
Аресты	26
Мародерство/разрушение имущества	10
Другое	8
Чрезмерная сила против протестующих	6
Изменения в деятельности/структуре вооруженных групп	5
Сражения/перестрелки	4
Всего	2 901

Таблица № 1. Сведения базы данных ACLED (The Armed Conflict Location & Event Data Project – проект данных о местах и событиях вооруженных конфликтов) по событиям в Казахстане, связанным с протестными акциями за период с 1 января 2019 г. по 7 января 2022 г.

При этом согласно доступным данным Комитета правовой статистики и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК, за нарушение порядка организации и проведения мирных собраний (ст. 400

УК) с 2008 года всего начато 10 уголовных дел, 19 дел прекращены по реабилитирующим основаниям, по 2 делам сроки расследования прерваны (Таблица 2).

Период	Всего уголовных правонарушений	Нарушение порядка организации и проведения мирных собраний			Прекращено по реабилитирующим основаниям ⁵
			В суд	Прервано	
2008	127 478	-	-	-	-
2009	121 667	-	-	-	-
2010	131 896	-	-	-	-
2011	206 801	3	3	-	-
2012	287 681	-	-	-	-
2013	359 844	-	-	-	-

³ О национальной безопасности Республики Казахстан: закон Республики Казахстан от 6 янв. 2012 г. №527-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31106860 (дата обращения: 20.01.2024).

⁴ Анализ протестов в Казахстане за 2019-2022 годы / Cabar [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cabar.asia/ru/analiz-protestov-v-kazahstane-za-2019-2022-gody> (дата обращения: 25.01.2024).

⁵ Не учитываются в поле «всего», т.к. прекращено по реабилитирующим основаниям.

2014	341 291	-	-	1	-
2015	386 718	-	-	-	3
2016	361 689	2	1	-	13
2017	316 418	-	1	-	-
2018	292 286	-	-	-	-
2019	243 462	-	-	1	-
2020	162 783	1	-	-	1
2021	157 884	-	-	-	-
2022	149 421	4	2	-	2
Всего	3 647 319	10	7	2	19

Таблица № 2. Сведения по статье 400 УК РК за 2008-2022 гг.

В большинстве случаев участники публичных мероприятий страдают и могут быть привлечены обманным путем или случайно. Представители общества должны иметь возможность мирно отстаивать свои права без опасений и преследований. Задержание участников мирных мероприятий осуждается мировым сообществом и может привести к санкциям против нарушителей прав человека [6].

Эта новая тенденция представляет значительную проблему для законодателей, а также правоохранительных органов во многих государствах-участниках, требуя дальнейшего обсуждения на тему адаптации законодательства и политики к новым условиям.

Профессор Е.Н. Нургалиева подготовила обзор законодательства США, Германии, Франции, Великобритании о мирных собраниях и сделала вывод о том, что обязанность принятия обоснованных и подлежащих мер по обеспечению законных публичных мероприятий лежит на государстве [5].

На собрание, которое, в целом, проходит мирно, проникают провокаторы. В таком случае вместо досрочного или принудительного прекращения собрания или объявления его незаконным, органам власти следует принять соответствующие меры для удаления таких провокаторов [4].

Организаторы мероприятий могут

застраховать гражданскую ответственность, но это не должно быть обязательным условием для проведения собраний. Требование страховки может ограничить свободу собраний. В случае общественных беспорядков ответственность за ущерб лежит на государстве, а не на организаторе. Организаторы законных собраний не должны нести ответственность за ущерб, причиненный другим лицам⁶.

Расследование массовых беспорядков представляет собой сложный и многогранный процесс, который включает несколько ключевых этапов и подходов, среди которых: оценка обстановки; сбор улик и доказательств; идентификация преступников; анализ применения силы; установление ответственности; предотвращение повторения.

Кроме того, требуется сотрудничество различных правоохранительных органов, политических структур и общественности. Прозрачность, объективность и справедливость расследования являются основополагающими принципами, которые должны быть соблюдены в процессе работы по установлению истины и обеспечению справедливости.

Как показывает официальная статистика, все еще не раскрытыми остается 30% (31 из 102) преступлений по статье 272 УК РК (массовые беспорядки), которые не могут быть оставлены без внимания (Таблица 3).

⁶ Экспресс-комментарий Евгения Жовтиса к Концепции законопроекта о порядке проведения мирных собраний. – 2020 // Казахстанское международное бюро по правам человека и соблюдению законности [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://bureau.kz/analiz/kommentarii_i_zaklyucheniya/kommentarii_k_koncepcii_o_poryadke_provedeniya_mirnykh_sobraniy/ (дата обращения: 15.01.2024).

Период	Всего уголов- ных правона- рушений	Уголовные дела по массовым беспорядкам			
			в суд	прекращено	прервано
2008	127 478	-	-	-	-
2009	121 667	-	-	-	-
2010	131 896	-	-	-	-
2011	206 801	3	-	-	-
2012	287 681	-	1	-	-
2013	359 844	1	1	-	-
2014	341 291	-	-	-	-
2015	386 718	-	-	-	-
2016	361 689	5	-	1	3
2017	316 418	-	1	-	-
2018	292 286	-	-	-	-
2019	243 462	3	3	1	-
2020	162 783	18	13	1	1
2021	157 884	2	3	-	2
2022	149 421	70	30	10	25
Всего	3 647 319	102	52	13	31

Таблица № 3. Сведения по массовым беспорядкам 2008-2022 гг.

Системы виртуализации могут сыграть важную роль в расследовании массовых беспорядков, предоставляя новые инструменты и возможности для правоохранительных органов и следственных органов. В их числе:

1) *Виртуальная реконструкция происшествий*: системы виртуализации позволяют создавать трехмерные модели мест происшествий и восстанавливать хронологию событий на основе фотографий, видео и других данных. Это помогает визуализировать события, определить точное расположение преступников и потерпевших, а также идентифицировать важные детали для дальнейшего расследования.

Например, 4 июня 2020 года около 300 человек собрались в одном из районов Нью-Йорка, чтобы выразить протест. Демонстранты мирно маршировали пока их акция не была насильственно остановлена Департаментом полиции Нью-Йорка на

пересечении одной из улиц. Компания «SITU-Research» в сотрудничестве с неправительственной организацией «Human Rights Watch» изучила взаимосвязь между протестом, комендантским часом в городе и часто используемой полицейской тактикой «запирания в кастрюле», которая применялась для ловли, а затем ареста протестующих.

Работая с более чем сотней видеороликов граждан, их команда проанализировала все кадры, чтобы сделать видимой сложную цепочку событий, кульминацией которых стало жестокое подавление демонстрантов сотрудниками полиции. Видео были помещены в цифровую модель района для анализа взаимодействия между протестующими и полицией как во времени, так и в пространстве. Появившаяся картина показывает, как полиция использовала искусственную среду, чтобы направлять и сдерживать в ловушке протестующих более нескольких часов, тем самым

создавая условия, в результате которых ареста за нарушение комендантского часа 60 протестующих получили ранения и 263 (Рисунок 1).

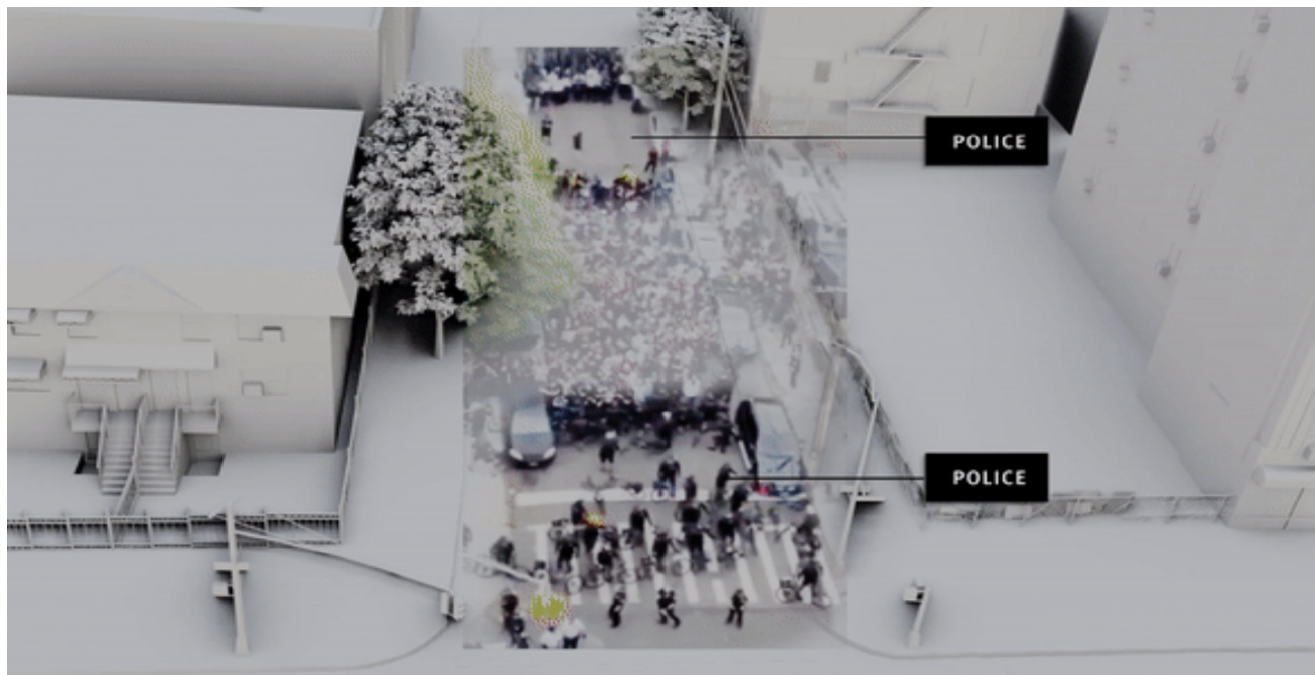

Рисунок № 1. Цифровая модель протестов в Нью-Йорке, когда полиция использовала окружающую среду для удержания протестующих несколько часов с целью дальнейшего ареста за нарушение комендантского часа

Их метод заключался в создании цифровой реконструкции события для последующего анализа. Они использовали программу Rhinoceros 3D для моделирования виртуального каркаса места происшествия на основе фотограмметрических данных. Затем включили ключевые кадры видео в модель, чтобы воссоздать движение камеры. Материал был синхронизирован по времени с помощью визуальных и звуковых функций, таких как мигающие огни и песнопения, и подтверждался метаданными. Это позволило создать многомерную информацию о движении протестующих и полицейских (Рисунок 2).

В результате анализа всех материалов подробная реконструкция этого события ясно показывает, что введение общегородского комендантского часа в сочетании со стратегическими усилиями по нейтрализации этого публичного

собрания привело к излишне жестокому и репрессивному результату, создав опасный прецедент для контроля за правом на собрания и протесты в Нью-Йорке-Йорк и не только⁷.

Видео и гораздо более объемный отчет обнародованы на пресс-конференции 30 сентября 2020 года. В январе 2021 года Генеральный Прокурор Нью-Йорка Летиция Джеймс подала в суд на департамент полиции Нью-Йорка и его руководство за «чрезмерное, жестокое и незаконное» подавление протестов⁸.

2) Анализ видеоматериалов, в том числе с помощью искусственного интеллекта (далее – ИИ): системы виртуализации могут использоваться для анализа больших объемов видеоматериалов с мест беспорядков, что позволяет выявить подозрительное поведение, а также обнаружить источники насилия и деструкции.

⁷ Documenting NYPD's suppression of peaceful protest in the Bronx // Situ/Research [Electronic resource] – Access mode: <https://situ.nyc/research/projects/mott-haven-protest> (Access date: 15.01.2024).

⁸ Генпрокурор Нью-Йорка подала в суд на полицию из-за жестокого разгона протестов // RTVI [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rtvi.com/news/neb-york-isk-politsiya/> (дата обращения: 20.01.2024).

В центре антиправительственных протестов 2019 года, охвативших Чили, была Пласа-де-ла-Дигнидад, оккупированная кольцевая развязка в центре Сантьяго. Площадь стала местом насилия, включая широкое применение химических веществ, таких как слезоточивый газ.

20 декабря 2019 года против протестующих были применены сотни

баллончиков со слезоточивым газом, что явилось пренебрежением к общественному здравоохранению со стороны чилийских властей. Компания «Forensic Architecture» и чилийский медик-активист (собрал пробы газа) работали вместе, чтобы проанализировать использование такого оружия в тот день и масштабы риска для здоровья, связанного с этим.

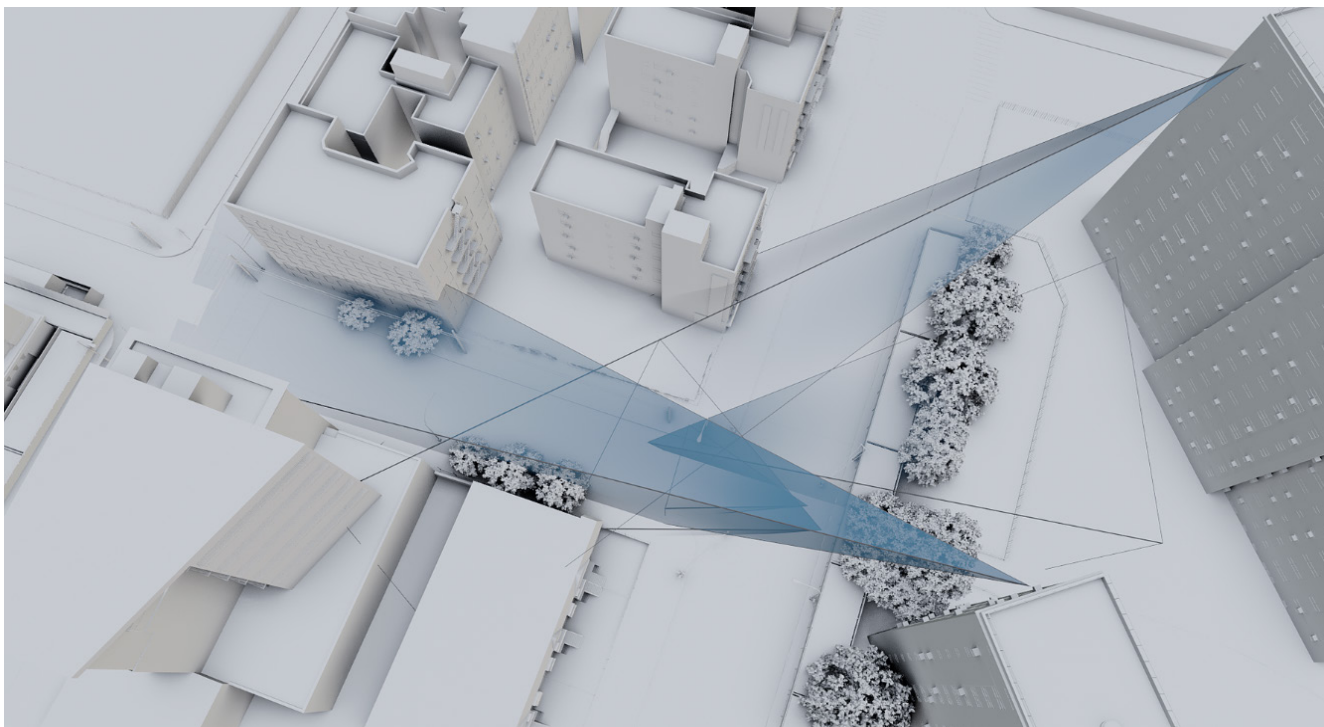

Рисунок № 2. Снимок виртуальной модели, показывающий конусы просмотра пяти одновременных видео

Весь бой за кольцевую развязку зафиксировала камера, установленная на соседнем здании. Во-первых, команда реконструировала конус обзора камеры и подтвердили ее временной код, используя тени.

С помощью автоматизированного метода видеоанализа (ИИ), который отметил размеры каждого облака слезоточивого газа и приблизительное местонахождение баллончика, из которого оно образовалось (Рисунок 3), они подсчитали и определили местонахождение 596 баллончиков со слезоточивым газом.

Поместив их в точную трехмерную модель кольцевой развязки, они работали вместе с

другими экспертами, чтобы смоделировать гидродинамику токсичного облака с учетом метеорологических данных, таких как температура, ветер и влажность. Это помогло измерить уровни токсичности в воздухе, на земле и в воде. Их результаты показывают, что уровни токсичности в этом районе превысили пороговые значения, представляющие серьезную опасность для физического здоровья, а именно в 40 раз превышающего рекомендуемый предел, что угрожало жизням всех находившихся там людей (Рисунок 4). Об этом свидетельствуют химические заражения и дерматит, появившийся у ряда людей, который в дальнейшем подали жалобу в Комиссию по

правам человека на незаконное применение химического оружия⁹.

3) *Обработка больших объемов данных:* виртуальные системы позволяют обрабатывать и анализировать большие объемы данных, такие как информация о

социальных сетях, мобильных телефонах и интернет-платформах. Это может помочь выявить организаторов и координаторов массовых беспорядков, а также определить ключевые фигуры и группы, вовлеченные в протесты.

Рисунок № 3. Анализ облаков слезоточивого газа на площади Пласа-де-ла-Дигнидад на основе видеозаписи, определить их точное время и местоположение помогает автоматизированная система

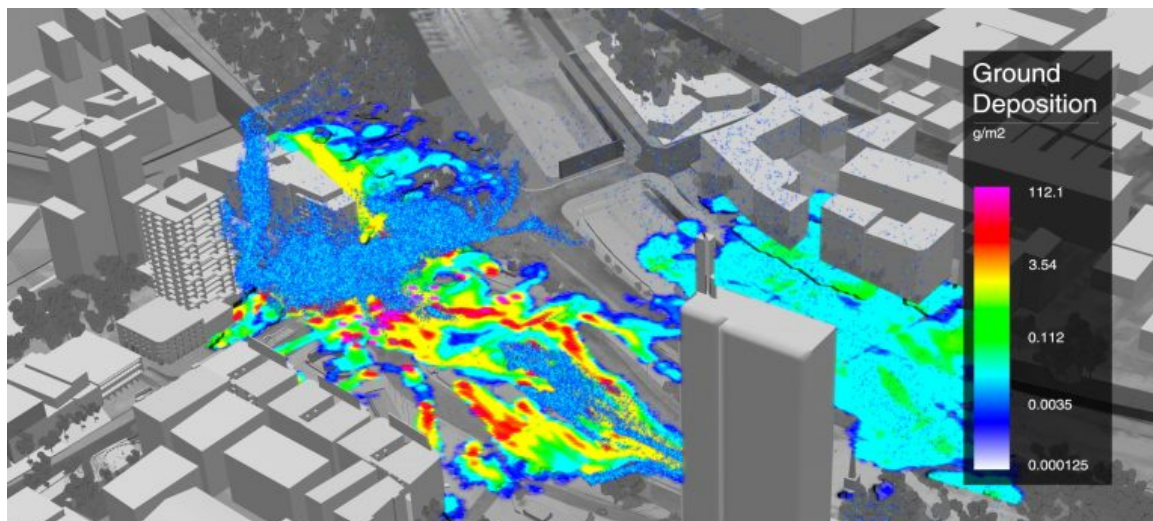

Рисунок № 4. Реконструкция токсичных частиц в ходе протестов

Протесты «Black Lives Matter», охватившие США с мая 2020 года после убийств Джорджа Флойда, Бреонны Тейлор и других

темнокожих американцев, представляют собой одно из крупнейших восстаний в США. Вместе с «Bellingcat» компания

⁹ Tear gas in Plaza de la Dignidad [Electronic resource] – Access mode: <https://forensic-architecture.org/investigation/tear-gas-in-plaza-de-la-dignidad> (Access date: 20.01.2024).

«Forensic Architecture» геоцентрировала и проверила более тысячи случаев насилия, проанализировала их по нескольким категориям и представила полученные данные на интерактивной картографической платформе (Рисунок 5).

Геоцентрирование изображения и видео на основе визуальных подсказок в кадре и контекстуальных подсказок из открытых источников и определили дату инцидента, ссылаясь на подтверждающую информацию из открытых источников. Затем производился поиск тенденции и темы в данных, подключаясь к другим данным из открытых источников, таким как сотни приказов о

комендантском часе, изданных в течение мая и июня 2020 года¹⁰.

Подобные виртуальные системы могут быть использованы для улучшения коммуникации и координации сотрудников правоохранительных органов во время расследования массовых беспорядков, а также для анализа связей между различными участниками протестов, определения организованных группировок и исследования их структуры. Это повышает эффективность и оперативность действий и позволяет быстро реагировать на меняющуюся обстановку, а также позволяет лучше понимать динамику массовых беспорядков и их организацию.

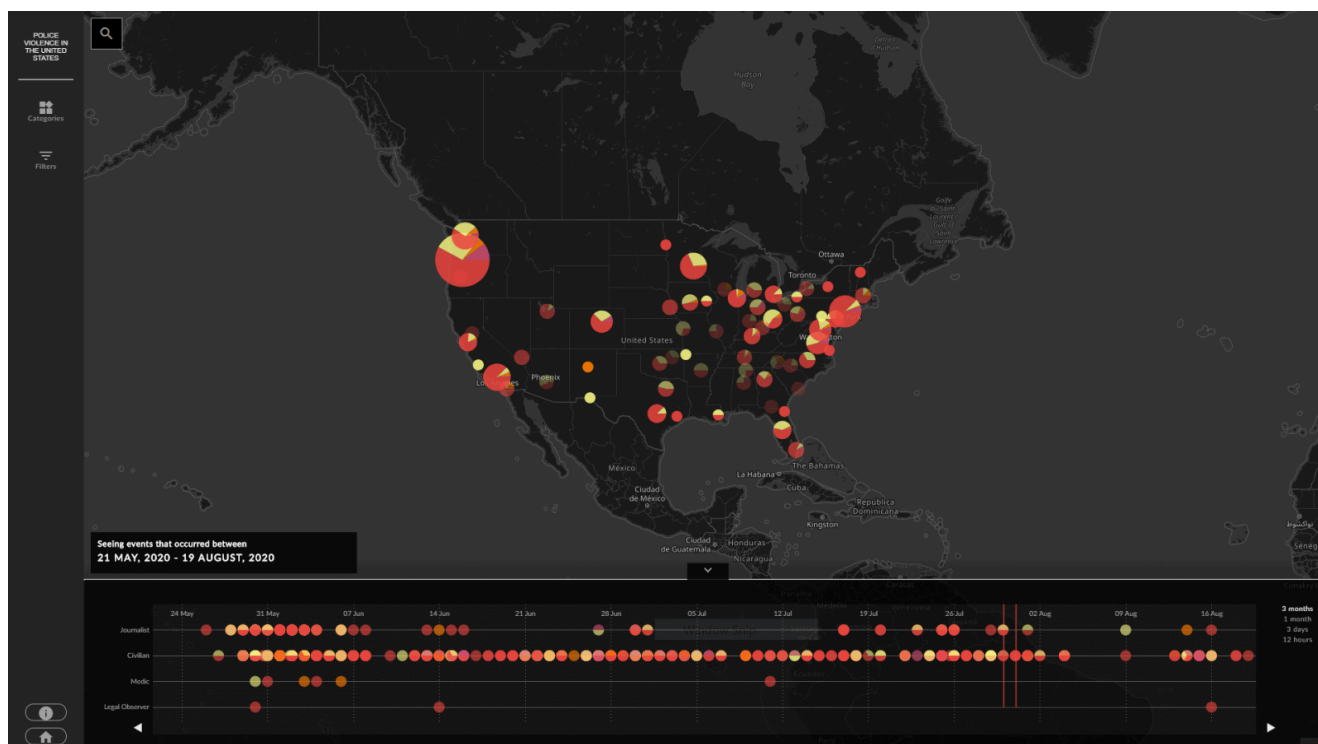

Рисунок № 5. Снимок экрана программного обеспечения для моделирования, использования для хранения отснятого материала во времени с использованием различных аудио функций

Сложности расследования имеются и в законодательной сфере. Как почти у всех стран постсоветского пространства, в законодательстве РК нет точного определения «массовым беспорядкам». Предлагается дать ему определение, как действиям толпы, направленным на совершение указанных в части 1 статьи

241 УК РК действий (погромов, поджогов, разрушений и т.д.). Стоит отметить, что проблемы правоприменительной практики по делам о массовых беспорядках рассматривались российскими правоведом.

Так, работа С.К. Кудашкина описывает случай с Дадиным, который был арестован и осужден по статье 212.1 УК Российской

¹⁰ Police brutality at the Black Lives Matter protests [Electronic resource] – Access mode: <https://forensic-architecture.org/investigation/police-brutality-at-the-black-lives-matter-protests> (Access date: 27.01.2024).

Федерации (далее – РФ) за участие в оппозиционных акциях. Впоследствии этот приговор был отменен Верховным судом, но закон остался без изменений. Вопрос о том, что именно считается насилием в рамках массовых беспорядков, остается нерешенным, т.к. отсутствует толкование судом [7].

Профессор А.В. Серебренникова считает, что воспрепятствование проведению публичной акции, совершенное должностным лицом с использованием своего служебного положения и с применением насилия, подлежит квалификации по совокупности преступлений, предусмотренных статьями 149 и 286 УК РФ [8]. Кроме того, в юридической литературе высказана позиция, согласно которой составом массовых беспорядков охватываются без дополнительной квалификации преступления, предусмотренные статьями 116, 115, 112, части 1 статьи 111, части 1 статьи 131, части 1 статьи 132, части 1 статьи 318 УК РФ [9].

Л.Р. Хабибуллиным проанализированы пути повышения эффективности противодействия массовым беспорядкам. Предложения включают закрепление понятия «массовые беспорядки» в законодательстве, расширение статьи 212 УК РФ на случаи повреждения имущества и указание на уголовную ответственность за организацию или участие в беспорядках. Предложения о дифференциации уголовной ответственности вызывают споры, особенно относительно признаков, таких как сопряженность с убийством или применение огнестрельного оружия. Все изменения должны учитывать текущую криминогенную ситуацию и подвергнуться детальной проработке [10].

По мнению А.З. Ильясова, «массовые беспорядки совершаются в форме соисполнительства, поэтому отсутствует столь значимое при квалификации действий разделение ролей на исполнителей, подстрекателей, пособников, организаторов» [11, 53 стр.]. Вместе с тем, автор отмечает, что лица, которые непосредственно не участвовали в совершении погромов,

разрушений, поджогов и других действий, но своими действиями способствовали их совершению (к примеру: предоставлением транспортных средств, укрытием предметов и орудий преступления, сообщением сведений об объектах посягательства и т.п.), либо склоняли отдельных граждан к участию в массовых беспорядках, должны признаваться пособниками либо подстрекателями массовых беспорядков [11, 62 стр.].

В отечественной криминалистической технике системы цифровой реконструкции могут производить непосредственно во время следственного действия или после него, при этом на каждой стадии различные участники, которые передают, собирают и обрабатывают информацию.

Соглашаясь с Е.Н. Бегалиевым, который отмечает, что применение технических средств в ходе раскрытия и расследования преступлений сопряжено со следующими, на наш взгляд, позитивными обстоятельствами: мобильность; оперативность получения результатов; универсальность [12, 131 стр.].

За короткий исторический период обретения независимости в Казахстане произошли коренные преобразования правовой системы с использованием новых прогрессивных технологий, позволивших выйти на новый уровень правоприменения с позиции соблюдения прав человека и гражданина [13, 14 стр.].

Закключение. Таким образом можно сделать вывод о том, что применение систем виртуализации в криминалистической практике является необходимым шагом в современном расследовании преступлений. Это позволяет повысить профессионализм и эффективность правоохранительных органов, а также обеспечить более надежную защиту населения. Наряду с этим, необходимо установить надлежащий баланс между правами граждан и обеспечением общественной безопасности. Применение систем виртуализации в расследовании массовых беспорядков имеет значительный потенциал для повышения эффективности правоохранительных структур. Виртуализация позволяет создавать изолированные

среды для анализа данных, моделирования сценариев и обучения правоохранительных органов, что способствует более точному и оперативному реагированию на ситуации массовых беспорядков. При этом успешная реализация внедрения систем виртуализации требует высокого уровня технической подготовки и обучения компетентных сотрудников. Кроме того, выбор подходящей системы виртуализации должен основываться на характеристиках конкретных ситуаций и задач расследования, а также сопровождаться соответствующими законодательными изменениями.

Основываясь на результатах проведенного исследования, нами предложены следующие рекомендации:

1. На наш взгляд, необходимо ввести в научный оборот термин «виртуализация криминалистическая» – методологический и технический подход, используемый в криминалистике и судебной экспертизе для создания в специальных программных продуктах динамических виртуальных моделей или реконструкций места преступления, объектов, а также событий с целью анализа и расследования

преступлений.

2. Склонны полагать, что для всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела по массовым беспорядкам, а также эффективного управления, прогнозирования и повышения раскрываемости (т.к. ежегодная эффективность раскрытия анализируемых дел составляет 30%), надо применять системы виртуализации такие, как: виртуальная реконструкция происшествий; анализ видеоматериалов, в том числе с помощью ИИ; обработка больших объемов данных.

3. По нашему мнению, в сотрудничестве с различными правоохранительными органами, политическими структурами и общественностью, а также международными организациями, подлежит выработать закономерности между свободой собраний и ответственностью организаторов мероприятия с четким определением в законодательстве понятия «массовые беспорядки», который, мы считаем, должен характеризоваться как действия толпы, направленные на совершение указанных в части 1 статьи 241 УК РК действий (погромов, поджогов, разрушений и т.д.).

Список использованной литературы:

1. Croissant, A.S. Mass Protests and the Military / A.S. Croissant, et al. // Journal of Democracy. – 2018. – № 29 (3). – Рр. 141-155.
2. Авенон, Т.К. Новеллы в законодательстве Республики Казахстан о порядке организации и проведения мирных собраний / Т.К. Авенон // Тенденции развития науки и образования. – 2021. – № 72 (6). – С. 6-10.
3. Belyaeva, N.Y. Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly / Belyaeva N., et al. – Sungraf: OSCE/ODIHR, 2007. – 103 p.
4. Guidelines on Freedom of Association / Venice Commission – Warsaw: OSCE, 2015. – 152 p.
5. Е.Н. Нургалиева. Правовое регулирование права граждан на мирные собрания в некоторых зарубежных государствах [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31531043 (дата обращения: 10.01.2024).
6. Авенон, Т.К. К вопросу совершенствования административной ответственности за нарушение порядка организации и проведения публичных мероприятий / Т.К. Авенон // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2019. – № 2 (12). – С. 10-16.
7. Кудашкин, С.К. К вопросу о разграничении массовых беспорядков и группового хулиганства / С.К. Кудашкин // Вестник Московского университета МВД России. – 2020. – № 3. – С. 184-188.
8. Серебренникова, А.В. Уголовно-правовое обеспечение конституционных прав и свобод человека и гражданина по законодательству Российской Федерации и Германии: дис.

... канд. юрид. наук / А.В. Серебренникова. – М, 2008. – 335 с.

9. Багмет, А.М. Уголовно-правовая характеристика массовых беспорядков: монография / А.М. Багмет, В.В. Бычков. – М.: ГОУ ВПО ЧЮИ МВД России, 2007. – 117 с.

10. Хабибуллин, Л.Р. Повышение эффективности уголовно-правовой борьбы с массовыми беспорядками / Л.Р. Хабибуллин // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2021. – № 12 (1). – С. 76-80.

11. Ильясов, А.З. Уголовно-правовые и криминологические проблемы массовых беспорядков: дис. ... канд. юрид. наук / А.З. Ильясов. – Махачкала, 1999. – 222 с.

12. Бегалиев, Е.Н. О перспективах внедрения интегрированного реестра технических средств в практику раскрытия и расследования преступлений / Е.Н. Бегалиев // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2019. – № 2. – С. 131-134.

13. Сырбу, А.В. О перспективах развития научно-образовательной деятельности в правоохранительных органах Республики Казахстан / А.В. Сырбу // Заң және заман. – 2013. – № 3. – С. 14-17.

References:

1. Croissant, A.S. Mass Protests and the Military / A.S. Croissant, et al. // Journal of Democracy. – 2018. – № 29 (3). – Pp. 141-155.

2. Avenov, T.K. Novelty v zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan o porjadke organizacii i provedenija mirnyh sobranij / T.K. Avenov // Tendencii razvitija nauki i obrazovanija. – 2021. – № 72 (6). – S. 6-10.

3. Belyaeva, N.Y. Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly / Belyaeva N., et al. – Sungraf: OSCE/ODIHR, 2007. – 103 p.

4. Guidelines on Freedom of Association / Venice Commission – Warsaw: OSCE, 2015. – 152 p.

5. E.N. Nurgalieva. Pravovoe regulirovanie prava grazhdan na mirnye sobranija v nekotoryh zarubezhnyh gosudarstvah [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31531043 (data obrashhenija: 10.01.2024).

6. Avenov, T.K. K voprosu sovershenstvovaniya administrativnoj otvetstvennosti za narushenie porjadka organizacii i provedenija publicznyh meroprijatij / T.K. Avenov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2019. – № 2 (12). – S. 10-16.

7. Kudashkin, S.K. K voprosu o razgranichenii massovyh besporjadkov i gruppovogo huliganstva / S.K. Kudashkin // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. – 2020. – № 3. – S. 184-188.

8. Serebrennikova, A.V. Ugolovno-pravovoe obespechenie konstitucionnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina po zakonodatel'stvu Rossijskoj Federacii i Germanii: dis. ... канд. юрид. наук / A.V. Serebrennikova. – М, 2008. – 335 с.

9. Bagmet, A.M. Ugolovno-pravovaja harakteristika massovyh besporjadkov: monografija / A.M. Bagmet, V.V. Bychkov. – М.: ГОУ ВПО ЧЮИ МВД России, 2007. – 117 с.

10. Habibullin, L.R. Povyshenie jeffektivnosti ugolovno-pravovoj bor'by s massovymi besporjadkami / L.R. Habibullin // Vestnik Kazanskogo juridicheskogo instituta MVD Rossii. – 2021. – № 12 (1). – S. 76-80.

11. Il'jasov, A.Z. Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie problemy massovyh besporjadkov: dis. ... канд. юрид. наук / A.Z. Il'jasov. – Махачкала, 1999. – 222 с.

12. Begaliev, E.N. O perspektivah vnedrenija integrirovannogo reestra tehniceskikh sredstv v praktiku raskrytija i rassledovanija prestuplenij / E.N. Begaliev // Rassledovanie prestuplenij: problemy i puti ih reshenija. – 2019. – № 2. – S. 131-134.

13. Syrбу, А.В. О перспективах развития научно-образовательной деятельности в правоохранительных

organah Respubliki Kazakhstan / A.V. Syrbu // Zaң zhәне zaman. – 2013. – № 3. – S. 14-17.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Асхат Бақытұлы Орақбаев – Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі, e-mail: askhat333orakbaev@gmail.com.

Орақбаев Асхат Бакытулы – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр национальной безопасности и военного дела, e-mail: askhat333orakbaev@gmail.com.

Orakbayev Askhat Bakytuly – Doctoral student of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of National Security and Military Affairs, e-mail: askhat333orakbaev@gmail.com.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ БАСҚА МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҚЫЗМЕТІ / ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ И ИНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ / THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AND OTHER GOVERNMENT AGENCIES

УДК 347.963
МРНТИ 10.71.35

В.Н. Лебедев

Университет прокуратуры Российской Федерации, г. Москва, Российская Федерация

О НЕКОТОРЫХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ИНТЕРЕСАХ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье проанализированы взгляды некоторых государств на понятие искусственного интеллекта, в результате чего сделаны выводы об отсутствии общепризнанных подходов к определению данного понятия в правовых актах, в концептуальных и доктринальных документах. Данный факт говорит нам о том, что правовое регулирование в сфере искусственного интеллекта, осуществляется на национальном уровне исходя из собственных подходов и опыта.

Классификация систем и технологий представляет большой интерес с точки зрения определения угроз и рисков их использования, в том числе в деятельности органов прокуратуры. Однако в большинстве официальных документов подобная классификация отсутствует. Из проанализированных классификаций, наибольший интерес представляет подход, изложенный в проекте европейского закона об искусственном интеллекте. Как представляется, изложенные в данном проекте закона взгляды могут быть использованы в качестве основы для определения и оценки угроз и рисков основным правам человека при использовании технологий и систем искусственного интеллекта в деятельности прокуратуры.

Ключевые слова: технология искусственного интеллекта; система искусственного интеллекта; определение искусственного интеллекта; риск и угроза; классификация систем искусственного интеллекта; орган прокуратуры.

В.Н. Лебедев

Ресей Федерациясының прокуратура университеті, Мәскеу қ., Ресей Федерациясы

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ ҮШІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУДЫ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ТУРАЛЫ

Аннотация. Мақалада кейбір мемлекеттердің жасанды интеллект тұжырымдамасы туралы көзқарастары талданады, нәтижесінде құқықтық актілерде, тұжырымдамалық және доктриналық құжаттарда осы тұжырымдаманы анықтауға жалпыға бірдей танылған тәсілдердің жоқтығы туралы тұжырымдар жасалады. Бұл факт бізге жасанды интеллект саласындағы құқықтық реттеу ұлттық деңгейде өз көзқарастары мен тәжірибелеріне сүйене отырып жүзеге асырылатынын айтады.

Жүйелер мен технологиялардың жіктелуі оларды, оның ішінде прокуратура органдарының қызметінде пайдалану қатерлері мен тәуекелдерін анықтау тұрғысынан үлкен қызығушылық тудырады. Алайда, көптеген ресми құжаттарда мұндай жіктеу жоқ. Талданған жіктеулердің ішінде жасанды интеллект туралы Еуропалық заң жобасында көрсетілген тәсіл үлкен қызығушылық тудырады. Заңның осы жобасында баяндалған көзқарастар прокуратура қызметінде жасанды интеллект технологиялары мен жүйелерін пайдалану кезінде адамның негізгі құқықтарына төнетін қатерлер мен тәуекелдерді анықтау және бағалау үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: жасанды интеллект технологиясы; жасанды интеллект жүйесі; жасанды интеллект анықтамасы; тәуекел мен қауіп; жасанды интеллект жүйелерінің классификациясы; прокуратура органы.

V.N. Lebedev

University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation, Moscow c., the Russian Federation

ON SOME THEORETICAL ASPECTS OF REGULATING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE INTERESTS OF LAW ENFORCEMENT

Abstract. The article analyzes the views of some states on the concept of artificial intelligence, as a result of which conclusions are drawn about the lack of generally recognized approaches to defining this concept in legal acts, conceptual and doctrinal documents. This fact tells us that legal regulation in the field of artificial intelligence is carried out at the national level based on our own approaches and experience.

The classification of systems and technologies is of great interest from the point of view of determining the threats and risks of their use, including in the activities of the prosecutor's office. However, there is no such classification in most official documents. Of the classifications analyzed, the approach outlined in the draft European law on artificial intelligence is of the greatest interest. It seems that the views set out in this draft law can be used as a basis for determining and assessing threats and risks to fundamental human rights when using technologies and artificial intelligence systems in the activities of the prosecutor's office.

Keywords: artificial intelligence technologie; artificial intelligence system; definition of artificial intelligence; risk and threat; classification of artificial intelligence systems; prosecutor's office.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_206

Введение. Искусственный интеллект (далее – ИИ) представляет собой быстро развивающееся семейство технологий, которые могут принести широкий спектр экономических и социальных выгод во всем спектре отраслей промышленности, социальной деятельности, государственного управления и правоохранительной деятельности.

Использование ИИ особенно эффективно в секторах с высокой экономической и социальной отдачей, таких как здравоохранение, финансы, транспорт, сельское хозяйство, медицина, государственное управление правоохранительная деятельность и др.

ИИ должен быть инструментом, позволяющим повышать благосостояние граждан. Для этого правила использования ИИ прежде всего должны быть ориентированы на человека. Люди должны быть уверены, что данная технология используется безопасным образом, включая соблюдение их основных прав и свобод [1, 164 стр.].

ИИ может помочь найти решения многих проблем общества. Этого можно достичь только в том случае, если технология отличается высоким качеством, разрабатывается и используется таким

образом, чтобы заслужить доверие людей.

Однако использование технологий ИИ, может привести к возникновению новых рисков и негативных последствий для граждан и общества. Поэтому крайне важно обеспечить сбалансированный подход при использовании технологий ИИ особенно в правоохранительной сфере.

С точки зрения деятельности органов прокуратуры использование технологии и систем ИИ представляется перспективным и необходимым делом. В качестве приоритетных направлений внедрения технологий и систем ИИ в деятельность органов прокуратуры Российской Федерации (далее – РФ), можно выделить такие направления как: прогнозирование правонарушаемости, мониторинг преступлений и иных правонарушений; сбор и обработка получаемой из регионов информации (докладных записок, аналитических материалов и т.п.), ее анализ; совершенствование правоприменительной практики; формирование позиции государственного обвинения; подготовка актов прокурорского реагирования; информационная поддержка деятельности прокурора; обработка обращений граждан; анализ массивов нормативных правовых актов.

Конечно, это далеко не полный перечень тех направлений деятельности органов прокуратуры, где могут использоваться технологии и системы ИИ. Как представляется, для обеспечения их функционирования и дальнейшего развития в прокуратуре требуется полноценное правовое обеспечение использования таких систем и технологий.

В целях правовой регламентации использования ИИ важным является четкое определение понятий в исследуемой сфере, при этом необходимо и важно обеспечить гибкость формулировок понятий с учетом будущих инноваций в данной сфере.

Цели исследования. Основной целью исследования является проведение анализа подходов к определению основных понятий в области ИИ в правовых актах, концептуальных и доктринальных документах некоторых государств, а имеющиеся классификации технологий и систем ИИ для того, чтобы в дальнейших исследованиях выявить и оценить актуальные риски и угрозы нарушения прав и законных интересов человека и гражданина в результате использования технологий и систем ИИ органами прокуратуры.

Материалы и методы. В работе были использованы общенаучные методы научного познания: анализ, синтез, обобщение, индукция и дедукция, мысленное моделирование. Метод сравнительно-правового анализа.

Результаты/обсуждение. В последнее время среди ученых и специалистов в области ИИ наибольшее распространение получил подход, при котором подразумевается, что искусственный интеллект, является областью исследования/деятельности, а результатом или продуктом исследования/деятельности являются системы или технологии, на основе которых ИИ находит свое практическое применение для решения конкретных задач.

В 2019 году в РФ была принята «Национальная стратегия развития искусственного интеллекта на период до 2030 года»¹. В ней впервые сформулирован официальный взгляд государства на основные понятия в данной сфере.

В ней под ИИ предлагается понимать комплекс технологических решений, который позволяет имитировать когнитивные функции человека (включая самообучение и поиск решений без заранее заданного алгоритма) и получать при выполнении конкретных задач результаты, сопоставимые, как минимум, с результатами интеллектуальной деятельности человека.

Такой же подход к пониманию сущности ИИ мы видим и в «ГОСТ Р 59277-2020. Национальный стандарт Российской Федерации. Системы искусственного интеллекта. Классификация систем искусственного интеллекта»².

Однако необходимо обратить внимание на тот факт, что понятие ИИ в России впервые в правовом акте было введено в еще одном национальном стандарте еще в 2011 году. В нем под ИИ предлагается понимать моделируемую (искусственно-воспроизводимую) интеллектуальную деятельность мышления человека³.

В подавляющем большинстве в развитых странах мира также ведется активная работа по регулированию использования технологий ИИ. Так, например, в 2021 году в Великобритании была принята «Национальная стратегия в области искусственного интеллекта». Данный документ излагает стратегические намерения Великобритании в области ИИ на ближайшие десять лет, и направлен на максимальное использование потенциала ИИ с целью повышения устойчивости, производительности, экономического роста и развития инноваций в частном и государственном секторах [2, 118 стр.].

¹ О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации (вместе с «Национальной стратегией развития искусственного интеллекта на период до 2030 года»): указ Президента Российской Федерации от 10.10.2019 г. № 490 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_335184/?ysclid=lstjff9ym4399114444 (дата обращения: 12.02.2024).

² Об утверждении национального стандарта Российской Федерации: приказ Росстандарта от 23.12.2020 г. № 1372-ст [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_376254/ (дата обращения: 12.02.2024).

³ ГОСТ Р 43.0.7-2011. Национальный стандарт Российской Федерации. Информационное обеспечение техники и операторской деятельности. Гибридно-интеллектуализированное человекоинформационное взаимодействие. Общие положения: приказ Росстандарта от 13.12.2011 № 1242-ст [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://rosstandarts.ru/35/020/gost_r_43.0.7-2011 (дата обращения 12.02.2024).

В ней предложено следующее определение ИИ: «машины, которые выполняют задачи, обычно выполняемые человеческим интеллектом, особенно когда машины узнают из данных, как выполнять эти задачи».

Необходимо отметить, что правительством Великобритании установлено и юридическое определение ИИ, которое определено в законе «О национальной безопасности и инвестициях»: ИИ означает технологию, разработанную для приближения к когнитивным способностям, включая рассуждения, восприятие, коммуникацию, обучение, планирование, решение проблем, абстрактное мышление или принятие решений⁴.

В 2022 году Китайская академия информационных и коммуникационных технологий (CAICT) выпустила технический документ («Белая книга по искусственному интеллекту»), описывающий состояние ИИ в Китае и мире. В нем основное внимание уделено развитию инновационных и прорывных технологий в области ИИ, инженерным разработкам, а также практическим применениям, исследованиям по управлению ИИ и обеспечению надежности и безопасности его использования в различных сферах деятельности общества и государства.

В данном концептуальном документе ИИ рассматривается как развивающаяся стратегическая технология, которая будет определять будущее и станет важной движущей силой нового витка научно-технической революции и промышленных преобразований⁵.

В отличие от многих других государств Сингапур в 2023 году принял свою уже

вторую стратегию в области ИИ⁶. В контексте данной стратегии ИИ рассматривается как технология, которая преобразует когнитивные и физические задачи, т.е. с помощью ИИ компьютерные системы могут демонстрировать поведение, подобное человеческому, и выполнять задачи, которые обычно требуют человеческого интеллекта.

В феврале 2024 года Министерство цифрового развития Республики Казахстан (далее – РК) вынесло на обсуждение проект Концепции развития искусственного интеллекта на 2024-2029 годы⁷. Как в нем справедливо отмечается одним из основных проблемных вопросов развития ИИ в мире является проблема неурегулированности вопросов применения таких технологий и систем.

В самом Казахстане некоторые вопросы связанные с использованием ИИ регулируются законом РК «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года № 418-V, однако понятия искусственного интеллекта, технологий искусственного интеллекта и т.п. не нашли своего закрепления ни в законе, ни проекте Концепции.

В Европе вопросы развития ИИ также не остались без внимания. В 2017 году Европейский совет призвал к необходимости срочного решения проблемы обеспечения защиты персональных данных граждан, обеспечения цифровых прав и этических стандартов⁸.

В сообщении Европейской комиссии Европейскому Парламенту, Европейскому совету, Совету, Европейскому Экономическому и социальному комитету и комитету Регионов под названием «Искусственный интеллект для Европы», которое вышло

⁴ National Security and Investment Act 2021 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/25/contents/2023-05-03/> (Access date: 12.02.2024).

⁵ 人工智能白皮书 (2022年: технический документ по искусственному интеллекту Китайская академия информационных и коммуникационных технологий (CAICT) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.caict.ac.cn/kxyj/qwfb/bs/202204/P020220412613255124271.pdf> (дата обращения: 13.02.2024).

⁶ 2023 Singapore National AI Strategy 2.0/Singapore National AI Strategy 2.0 (NAIS 2.0), Smart Nation Singapore [Electronic resource] – Access mode: https://ai.gov.sg/knowledgebase/dokumenty-po-razvitiyu-ii-v-drugikh-stranakh/2023_singapurskaya_nacionalynaya_strategiya_v_oblasti_iskusstvennogo_intellekta_2_0_singapore_national_ai_strategy_2_0_nais_2_0_smart_nation_singapore/ (Access date: 13.02.2024).

⁷ Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024-2029 годы: проект постановления Правительства Республики Казахстан. Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/documents/details/606493?lang=ru> (дата обращения: 29.05.2024).

⁸ Meeting of the European Council: Conclusion of the European Council of October 19, 2017 EACO 14/17 intelligence. – 11 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.consilium.europa.eu/media/21620/19-euco-final-conclusions-en.pdf> (Access date: 14.02.2024).

в апреле 2018 года⁹, ИИ отождествляется с «системами, которые демонстрируют разумное поведение, анализируя окружающую среду и предпринимая действия, с некоторой степенью автономии, для достижения конкретных целей».

В феврале 2020 года Европейской комиссией была принята «Белая книга по искусственному интеллекту. Европейский подход к совершенству и доверию»¹⁰. В ней, в отличие Еврокомиссия предложила под ИИ понимать набор технологий, которые объединяют данные, алгоритмы и вычислительные мощности. То есть мы видим, что в первом случае ИИ отождествляют с системами, а во втором с технологиями.

С этой целью Европейской комиссией был разработан законопроект об ИИ (AI Act), в который устанавливает гармонизированные правила в отношении ИИ в Европейском союзе (далее – Проект закона) и в апреле 2021 года был предложен на рассмотрение Европейскому парламенту и в дальнейшем Европейскому Совету [3, 33 стр.].

В рассматриваемом Проекте законе понятие ИИ как таковое отсутствует, раскрытие понятия идет через результат проведенных исследований/деятельности, т.е. через «систему искусственного интеллекта». Европейский законодатель систему ИИ предлагает рассматривать как программное обеспечение, разработанное с использованием одного или нескольких методов и подходов, установленных указанным Проектом. Такое программное обеспечение и должно быть способно генерировать выходные данные, такие как контент, прогнозы, рекомендации или решения, влияющие на среду, с которой они взаимодействуют, исходя из целей, определенных человеком.

Нельзя не отметить, что в Национальной стратегии развития искусственного интеллекта на период до 2030 года в РФ установлено, что технологии ИИ являются

совокупностью технологий, к которым относятся: компьютерное зрение, обработка естественного языка, распознавание и синтез речи, интеллектуальная поддержка принятия решений и перспективные методы сильного ИИ.

В ближайшие годы мы будем свидетелями интенсивного развития технологий и систем ИИ и активного их внедрения в различные сферы деятельности как государства, общества, так и граждан. Многие ученые, специалисты и научные организации, занимающиеся вопросами ИИ, высказывают мнение, что человечество находится только в самом начале пути к созданию супер-ИИ, да и от создания сильного ИИ мы также достаточно далеки [4].

Хотя понятие «искусственный интеллект» в последнее время часто упоминается, в том числе и правовых актах, документах концептуального и доктринального характера многих государств, тем не менее единого подхода к определению этого термина пока не выработано [5, 56 стр.]. По сути, каждая страна самостоятельно определяет для себя взгляды и подходы в области правового регулирования использования ИИ.

Какой же подход к определению понятия ИИ для органов прокуратуры наиболее подходящий? Исходя из приоритетных направлений использования ИИ в работе прокуратуры РФ, описанных выше, можно заключить, что речь идет о сугубо практическом применении ИИ в прокурорской деятельности, а точнее использовании именно систем ИИ, как устройств, превосходящих возможности человека с точки зрения обработки информации. На основе такого подхода можно заключить, что для органов прокуратуры более оправданным представляется европейский подход к определению ИИ, то есть через систему.

Тем не менее в основе информационной системы лежат технологии и технические средства, и без понимания, и правового закрепления понятия технологии ИИ говорить

⁹ Communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions / Artificial Intelligence for Europe. – Brussels, 25.4.2018 COM(2018) 237 final [Electronic resource] – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0237> (Access date: 14.02.2024).

¹⁰ White paper On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust 21 de February de 2020 [Electronic resource] – Access mode: <https://editorialia.com/2020/02/21/white-paper-on-artificial-intelligence-a-european-approach-to-excellence-and-trust/> (Access date: 15.02.2024).

о системах ИИ будет не совсем правильно. Помимо этого, существует и общенаучный подход к определению понятия ИИ который должен являться основой для определения понятий как технологий, так и систем ИИ. Таким образом, как нам представляется, что только комплексный подход к определению понятий в сфере ИИ позволит эффективно осуществлять правовое регулирование использования ИИ в деятельности прокуратуры и других сферах деятельности.

Еще одним не мало важным аспектом использования ИИ в правоохранительной деятельности является определение угроз и рисков, которые несет в себе использование технологий и систем ИИ. Для этого важным является провести классификация данных технологий и систем. Однако, как справедливо отмечено в проекте Концепции развития искусственного интеллекта на 2024-2029 годы Республики Казахстан, единой системы классификации методов искусственного интеллекта в настоящее время не выработано.

В сообщении Еврокомиссии «Искусственный интеллект для Европы» предложено деление систем на основе ИИ на две группы. К первой группе относятся системы, реализуемые с помощью программного обеспечения, то есть функционирующие в виртуальном мире (такие, как – голосовые помощники, системы анализа изображений и поисковые, системы распознавания речи и лиц и т.п.). Вторая группа, это системы ИИ, встроенные в аппаратные устройства (продвинутые роботы, автономные автомобили, беспилотные летательные аппараты или приложения Интернет-вещей и т.п.)¹¹.

Такой подход к классификации систем ИИ, пожалуй, наиболее подходит для определения угроз и рисков с точки зрения обеспечения защиты информации, обрабатываемой данными системами.

В ряде правовых актов мы можем встретить разделение ИИ на слабый и универсальный (т.е. сильный). В частности, такой подход мы видим в российской

Национальной стратегии развития ИИ. Согласно ее, слабый ИИ направлен на решение узкоспециализированных задач и использует метод машинного обучения. Что касается сильного ИИ, то он должен быть направлен на решение различных задач, уметь мыслить и взаимодействовать, а также адаптироваться к изменяющимся условиям.

Некоторые ученые и специалисты выделяют три вида ИИ: сильный, слабый и сверхинтеллект [6]; [7, 36 стр.]. Данная классификация больше подходит для определения угроз и рисков правам и свободам человека, но она до конца не дает ответа о степени опасности тех или иных систем.

Наиболее детальную классификацию систем ИИ по степени риска правам и свободам человека мы можем встретить, пожалуй, только в Проекте европейского закона об искусственном интеллекте.

В нем системы ИИ делятся на системы, запрещенные к использованию и системы высокого риска. Отнесение систем к одной или другой группе связана с тем, на сколько значительный вред основным правам и свободам человека они могут нанести.

Так, например, Проект закона устанавливает запреты на использование систем искусственного интеллекта, которые используют методы подсознательного воздействия на сознание человека или уязвимости определенной группы лиц (такие, как возраст, физическая или умственная неполноценность) с целью существенного искажения поведения таких лиц, в результате чего им может быть причинен физический или психологический вред, а также использование систем удаленной биометрической идентификации «в режиме реального времени» в общедоступных местах в целях обеспечения правопорядка (с некоторыми исключениями) и др.

К системам ИИ высокого риска, используемым правоохранительными и судебными органами европейские законодатели отнесли такие системы как системы полиграфических и аналогичных

¹¹ Communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions / Artificial Intelligence for Europe. – Brussels, 25.4.2018 COM(2018) 237 final [Electronic resource] – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0237> (Access date: 14.02.2024).

исследований или для определения эмоционального состояния физического лица, системы оценки достоверности доказательств в ходе расследования или уголовного преследования за уголовные преступления и целый ряд других [8].

Заключение. Применение технологий и систем ИИ в деятельности органов прокуратуры является одним из основных направлений цифровой трансформации прокурорской деятельности.

Широкое внедрение указанных технологий и систем позволит в полной мере реализовать преимущество использования информации в цифровой форме, сформировать среду электронного взаимодействия с учетом потребностей граждан, общества и государственных органов в получении качественных и достоверных сведений, а также эффективного функционирования правоохранительных органов.

Одновременно с этим мы хорошо понимаем, что использование подобных систем

также влечет за собой ряд потенциально высоких, а в некоторых случаях и неприемлемых, рисков и угроз основным правам физических лиц, таких как непрозрачное принятие решений, дискриминация и ошибки при принятии правовых решений, риски нарушения неприкосновенности частной жизни, личной и семейной тайны, персональных данных граждан, а также нарушения права на свободу мысли и слова, презумпцию невиновности, справедливое судебное разбирательство и т.п.

В этой связи представляется целесообразным и необходимым определить и провести оценку угроз и рисков вызванных использованием систем и технологий ИИ в деятельности органов прокуратуры, для того чтобы исключить наступлений негативных последствий, о которых мы говорили выше. Данная научная проблема наряду с проблемой определения понятий в сфере ИИ является темой дальнейших исследований.

Список использованной литературы:

1. Сорокова, Е.Д. Этика искусственного интеллекта в России и Европейском союзе: общее в риск-ориентированных подходах [Электронный ресурс] / Е.Д. Сорокова // Дискурс-Пи. – 2022. – № 3 (19). – С. 157-169. – Режим доступа: https://doi.org/10.17506/18179568_2022_19_3_157 (дата обращения: 16.02.2024).
2. Филипова, И.А. Правовое регулирование искусственного интеллекта: учеб. пособие / И.А. Филипова. – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2022. – 275 с.
3. Марченко, А.Ю. Правовой анализ новейшего законодательства ЕС о применении технологий искусственного интеллекта: дис. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Марченко. – Москва, 2022. – 208 с.
4. Mantelero, A. Consultative Committee of the Convention for the Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention 108) Report on Artificial Intelligence Artificial Intelligence and Data Protection: Challenges and Possible Remedies [Electronic resource] – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/330910567_ (Access date: 15.02.2024).
5. Walters, R. Data Protection and Artificial Intelligence Law: Europe Australia Singapore – An Actual or Perceived Dichotomy [Electronic resource] / R. Walters; M. Coghlan // American Journal of Science, Engineering and Technology. – 2019. – № 4 (4). – Pp. 55-65. – Access mode: <https://www.sciencepublishinggroup.com/article/10.11648/j.ajset.20190404.11> (Access date: 06.02.2024).
6. Shnurenko, I. Artificial Intelligence. Media and Information Literacy, Human Rights and Freedom of Expression [Electronic resource] / I. Shnurenko, T. Murovana, I. Kushchu // Moscow. 2020. – Access mode: <https://shnurenko.ru/shninewcontent/uploads/2021/03/artificialik09032020-1.pdf> (Access date: 16.02.2024).
7. Шилкина, Е.П. Понятие и виды искусственного интеллекта: сб. ст. VII Междунар. научн.-практ. конф. «EUROPEAN RESEARCH FORUM». – Петрозаводск, 2022. – С. 35-40.

8. Dimitrova, R.V. Liability Associated with AI Systems under t5. he Bulgarian Criminal Code: Requirements, Approaches and Proposals // 2023 XXXII International Scientific Conference Electronics (ET). – Sozopol, Bulgaria, 2023. – Pp. 1-6.

References:

1. Sorokova, E.D. Jetika iskusstvennogo intellekta v Rossii i Evropejskom sojuze: obshhee v risk-orientirovannyh podhodah [Jelektronnyj resurs] / E.D. Sorokova // Diskurs-Pi. – 2022. – № 3 (19). – S. 157-169. – Rezhim dostupa: https://doi.org/10.17506/18179568_2022_19_3_157 (data obrashheniya: 16.02.2024).
2. Filipova, I.A. Pravovoe regulirovanie iskusstvennogo intellekta: ucheb. posobie / I.A. Filipova. – Nizhnij Novgorod: Nizhegorodskij gosuniversitet, 2022. – 275 s.
3. Marchenko, A.Ju. Pravovoj analiz novejshego zakonodatel'stva ES o primenenii tehnologii iskusstvennogo intellekta: dis. ... kand. jurid. nauk / A.Ju. Marchenko. – Moskva, 2022. – 208 s.
4. Mantelero, A. Consultative Committee of the Convention for the Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention 108) Report on Artificial Intelligence Artificial Intelligence and Data Protection: Challenges and Possible Remedies [Electronic resource] – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/330910567_ (Access date: 15.02.2024).
5. Walters, R. Data Protection and Artificial Intelligence Law: Europe Australia Singapore – An Actual or Perceived Dichotomy [Electronic resource] / R. Walters; M. Coghlan // American Journal of Science, Engineering and Technology. – 2019. – № 4 (4). – Pp. 55-65. – Access mode: <https://www.sciencepublishinggroup.com/article/10.11648/j.ajset.20190404.11> (Access date: 06.02.2024).
6. Shnurenko, I. Artificial Intelligence. Media and Information Literacy, Human Rights and Freedom of Expression [Electronic resource] / I. Shnurenko, T. Murovana, I. Kushchu // Moscow. 2020. – Access mode: <https://shnurenko.ru/shnurenkocontent/uploads/2021/03/artificialik09032020-1.pdf> (Access date: 16.02.2024).
7. Shilkina, E.P. Ponjatie i vidy iskusstvennogo intellekta: sb. st. VII Mezhdunar. nauchn.-prakt. konfer. «EUROPEAN RESEARCH FORUM». – Petrozavodsk, 2022. – S. 35-40.
8. Dimitrova, R.V. Liability Associated with AI Systems under t5. he Bulgarian Criminal Code: Requirements, Approaches and Proposals // 2023 XXXII International Scientific Conference Electronics (ET). – Sozopol, Bulgaria, 2023. – Pp. 1-6.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Вадим Николаевич Лебедев – Ресей Федерациясы прокуратура университетінің құқықтық статистика және прокурорлық қызметті ақпараттық қамтамасыз ету бөлімінің аға ғылыми қызметкері, техника ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: lvn-73@mail.ru.

Лебедев Вадим Николаевич – старший научный сотрудник отдела правовой статистики и информационного обеспечения прокурорской деятельности Университета прокуратуры Российской Федерации, кандидат технических наук, доцент, e-mail: lvn-73@mail.ru.

Lebedev Vadim Nikolaevich – Senior Researcher at the Department of Legal Statistics and Information Support of the Prosecutor's Office of the University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, e-mail: lvn-73@mail.ru.

ӘОЖ 349.6
МҒТАР 10.53.01

Г.Т. Айгаринова¹, Ж.Б. Ақшатаева²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

²Шымкент университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Аннотация. Экологиялық мәселелер күн тәртібінде тұрған Қазақстан Республикасында экология саласына жасанды интеллектті енгізу мүмкіндігі қоршаған ортаның жағдайын жақсарту жолындағы маңызды қадам ретінде қарастырылуда. Дегенмен, бұл технологиялар ұсынатын көптеген артықшылықтарға қарамастан, оларды пайдалану заңнамалық және реттелуі тұрғысынан өзекті болып табылады.

Зерттеу қоғамның үйлесімді дамуын және планетамыздың табиғи ресурстарын сақтауды қамтамасыз етудің маңызды қадамы болып табылатын осы саладағы құқықтық реттеудің ең тиімді әдістерін табуға бағытталған. Бұл мақалада қоршаған ортаны қорғау саласында жасанды интеллектті пайдалануға қатысты заңнамалық талдау жасалынған. Авторлар нақты мақалада осы саланың заңнамалық реттелуін зерттеп, қоршаған ортаны қорғау саласындағы жасанды интеллектті қолданудың заңнамалық принциптеріне тоқталып, экологиялық салаға жасанды интеллектті енгізу кезінде туындайтын негізгі мәселелерді жан-жақты қарастырып, оларды шешудің мүмкін жолдарын ұсынады, бұл өз кезегінде экологиялық мәселелерді тиімдірек шешуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: қоршаған орта; жасанды интеллект; құқықтық реттеу; экология; мониторинг; зияткерлік меншік; авторлық құқық; парниктік газдар шығарындылары; жер қойнауы.

Г.Т. Айгаринова¹, Ж.Б. Ақшатаева²

¹Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан

²Шымкентский университет, г. Шымкент, Республика Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Аннотация. В Республике Казахстан, где экологические вопросы стоят на повестке дня, возможность внедрения искусственного интеллекта в сферу экологии рассматривается как важный шаг на пути к улучшению окружающей среды. Однако, несмотря на множество преимуществ, которые предлагают эти технологии, их использование по-прежнему актуально с точки зрения законодательства и регулирования.

Целью исследования является поиск наиболее эффективных методов правового регулирования в этой сфере, что является важным шагом для обеспечения гармоничного развития общества и сохранения природных ресурсов нашей планеты. В данной статье представлен законодательный анализ использования искусственного интеллекта в сфере охраны окружающей среды. Авторы изучают законодательное регулирование данной сферы, акцентируют внимание на законодательных принципах использования искусственного интеллекта в сфере охраны окружающей среды, комплексно рассматривают основные проблемы, возникающие при внедрении искусственного интеллекта в экологической сфере, предлагают возможные пути их решения, что, в свою очередь, позволяет более эффективно решать экологические проблемы.

Ключевые слова: окружающая среда; искусственный интеллект; правовое регулирование; экология; мониторинг; интеллектуальная собственность; авторское право; выброс парниковых газов; недра.

G.T. Aigarinova¹, Zh.B. Akshataeva²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty c., the Republic of Kazakhstan

²Shymkent university, Shymkent c., the Republic of Kazakhstan

LEGAL REGULATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Abstract. In the Republic of Kazakhstan, where environmental issues are high on the agenda, the possibility of introducing artificial intelligence into the environmental sphere is seen as an important step towards improving the environment. However, despite the many advantages offered by these technologies, their use is still relevant in terms of legislation and regulation.

The aim of the research is to find the most effective methods of legal regulation in this field, which is an important step to ensure the harmonious development of society and the preservation of the natural resources of our planet. This article presents a legislative analysis of the use of artificial intelligence in the field of environmental protection. The authors study the legislative regulation of this sphere, focus on the legislative principles of the use of artificial intelligence in the field of environmental protection, comprehensively consider the main problems arising from the introduction of artificial intelligence in the environmental sphere, offer possible ways to solve them, which, in turn, allows to solve environmental problems more effectively.

Keywords: environment; artificial intelligence; legal regulation; ecology; monitoring; intellectual property; copyright; greenhouse gas emissions; subsoil.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_214

Кіріспе. Қазіргі уақытта қоршаған ортаны қорғау саласында жасанды интеллектті қолдану күрделі және көп қырлы құбылыс болып табылады, бұл жағдай құқықтық реттеу контекстінде кейбір проблемаларды тудырады. Әлемдік ғылыми ортада цифрлық технологияларды, оның ішінде жасанды интеллектті қолдануды этикалық реттеу қажеттілігі белсенді түрде талқылануда [1]. Дегенмен, Қазақстанда жасанды интеллекттің дамуына кейбір кедергілер кездеседі:

- жасанды интеллект жүйелерін заңнамалық реттеудің жоқтығы;
- қазіргі уақытта жасанды интеллект және жасанды интеллект технологиялары ұғымдары заңнамада бекітілмеуі;
- жасанды интеллект өнімдерінің авторлық құқықтарына қатысты мәселелер әлі де шешімін таппай ашық күйінде қалуы;
- жасанды интеллект өнімдерінің техникалық стандарттары жоқтығы;
- жасанды интеллект арқылы жасалған туындыларға зияткерлік меншік құқығын анықтау мәселесі;
- деректерге қол жеткізуді қамтамасыз етудегі қиындықтардың болуы.

Жасанды интеллекттің қарқынды дамуы және зияткерлік меншік саласындағы зиян

үшін жауапкершілік (мысалы, жасанды интеллект арқылы жасалған жұмыстың авторын анықтау) мәселесін анықтаудың өзектілігі күн санап артуда. Осы уақытқа дейін халықаралық қоғамдастық жасанды интеллектті пайдалануға байланысты қатынастарды реттеуде бірыңғай көзқарасқа әлі келген жоқ.

Материалдар мен әдістер. Бұл мақаланың теориялық және әдістемелік негізі жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістемелік талаптардың жиынтығына негізделген. Жалпы ғылыми әдістеме қоғам дамуының объективті және субъективті факторларын, себеп-салдар байланыстарын, институционализацияны ескере отырып, мемлекеттің, қоғамның, ұжымның және жеке тұлғаның өзара әрекеттестігіне көзқарасты ашады. Ол сонымен қатар мемлекеттілік тарихындағы ілгерілеушілік пен сабақтастықты білдіреді. Бұл мақаланы жазу барысында біз әртүрлі ғылыми әдістерді, соның ішінде ресми құқықтық және құрылымдық жүйелілік талдау, нақты тарихи, салыстырмалы құқықтық, логикалық, социологиялық және статистикалық әдістерді қолдандық. Сонымен қатар талдау және синтез әдістері қолданылды.

Қоршаған ортаны қорғауда жасанды интеллектті қолдануды құқықтық реттеу бірнеше қиындықтарды тудырады. Жасанды интеллектті құқықтық реттеу бағдарламалық әзірлеушілер мен пайдаланушылар арасындағы жауапкершілікті нақты бөлуді қажет ететін күрделі және дамып келе жатқан сала болып табылады [2]. Зерттеуші О. Яра [3] бұл салада теріс пайдаланудың алдын алу және зиянды салдарды азайту үшін этикалық кодекс пен заңнаманың қажеттілігін атап көрсетеді. Б.А. Шахназаров [4] жасанды интеллектті қолдануды реттейтін, сондай-ақ жасанды интеллекттің құқық субъектілігіне әсер ететін заңдарды және бірыңғай халықаралық бірыңғай құқықты үйлестіру қажеттілігін талқылайды. А.В. Минбалеов [5] мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарында жасанды интеллектті қолданудың Үлгілік ережелерін әзірлеуді ұсынып, этикалық реттеуден гөрі нормативтік реттеуге басымдық беруді ұсынады. Бұл зерттеулер этикалық көзқарастардың маңыздылығын, нормативтік актілерді үйлестіруді және қоршаған ортаны қорғауда жасанды интеллектті пайдалануды құқықтық реттеу үшін нормативтік қолдаудың қажеттілігін ұжымдық түрде көрсетеді. К. Ванг [6] заң шығару процестерінің тиімділігі мен дәлдігін арттыру үшін оның әлеуетін көрсете отырып, жасанды интеллектті жергілікті заңнамада қолдануды зерттейді.

Нәтижелер мен талқылау. Қазақстанда жасанды интеллектті пайдалануды құқықтық реттеу қажеттілігі алғаш рет 2021 жылы 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында көрсетілген¹. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жасанды интеллектті дамытудың 2024-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту ұсынылып отыр².

Жасанды интеллект технологиялары мен робототехниканы реттеуді қабылдау қажеттілігін анықтайтын кем дегенде екі фактор бар екендігі анықталды:

1) Жасанды интеллект және роботтар келтірген зиян үшін жауапкершілікті бөлу мәселелерін шешу;

2) Жасанды интеллект қатысуымен жасалған туындыларға зияткерлік меншік құқығының тиесілігін айқындау проблемасын шешу.

Осылайша, жасанды интеллект қолдануды арнайы құқықтық реттеудің жоқтығына қарамастан, Қазақстан жасанды интеллект жұмыс істеу қағидаларын әзірлеу жөніндегі заң жұмысының екі негізгі бағытын белгіледі.

Қазіргі уақытта мемлекеттер мен ғылыми қоғамдастық арасында «жасанды интеллект» терминінің бірыңғай заңды анықтамасы бойынша консенсус жоқ. Мысалы, АҚШ-та 2020 жылы келесі анықтама қабылданды: адам анықтайтын тапсырмалар жиынтығы үшін нақты немесе виртуалды ортаға әсер ететін болжамдар, ұсыныстар немесе шешімдер қабылдай алатын машина жүйесі. ЕО-да жасанды интеллект туралы заң жобасы (Artificial Intelligence Act): адам анықтайтын тапсырмалар жиынтығы үшін ол өзара әрекеттесетін ортаға әсер ететін мазмұн, болжамдар, ұсыныстар немесе шешімдер сияқты нәтижелер шығара алатын бағдарламалық жасақтама деп анықтаманы ұсынады³.

Ресей елінде жасанды интеллект – бұл адамның когнитивті функцияларын имитациялауға мүмкіндік беретін технологиялық шешімдер жиынтығы (оның ішінде өзін-өзі оқыту және алдынала белгіленген алгоритмсіз шешімдер іздеу) және нақты тапсырмаларды орындау кезінде, ең болмағанда, адамның интеллектуалды іс-әрекетінің нәтижелерімен салыстыруға болатын нәтижелер алу. Технологиялық шешімдер кешені ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымды, бағдарламалық қамтамасыз етуді (оның ішінде Машиналық оқыту әдістерін пайдаланатын), деректерді өңдеу және шешімдерді іздеу бойынша процестер мен

¹ Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 ж. 15 қазандағы № 674 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (жүгінген күні: 06.03.2024).

² Жасанды интеллектті дамытудың 2024-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы (жоба) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://legalacts.gov.kz/npra/view?id=14945497> (жүгінген күні: 06.03.2024).

³ Сол жерде.

сервистерді қамтиды деп таниды⁴.

Соңғы жылдары Канада, Қытай, Дания, Еуропалық Одақ комиссиясы, Финляндия, Франция, Үндістан, Италия, Жапония, Мексика, Солтүстік Балтық аймағы, Сингапур, Оңтүстік Корея, Швеция, Тайвань, Біріккен Араб Әмірліктері және Ұлыбритания жасанды интеллект технологияларын ілгерілету саласындағы ұлттық стратегияларын әзірледі. Дегенмен, олардың әрқайсысы зерттеу, дарындылықты дамыту, дағдылар мен білім беру, мемлекеттік-жекеменшік ынтымақтастық, стандарттар мен ережелер, деректер мен цифрлық технологиялар сияқты жасанды интеллект саясатының әртүрлі аспектілеріне назар аударады. Олар жасанды интеллектінің болашақ дамуы мен қоғамның әртүрлі салаларына сәтті интеграциясы үшін негіз болатын күшті жасанды интеллект инфрақұрылымын құруға ұмтылады. Бұл стратегиялар жасанды интеллект маңыздылығы мен әлеуетін және елдер мен аймақтардың осы салада көшбасшы болуға ұмтылуын көрсетеді [7].

Жасанды интеллект «электрондық тұлға» ретінде – жасанды интеллект заңды міндеттері мен субъективті құқықтары бар, мәні бойынша міндеттер мен құқықтардың жиынтығы бар электрондық тұлға, ал жасанды интеллект әрекеттері заңды құқықтар мен міндеттердің мазмұны болып табылады.

Жасанды интеллект шынымен де компьютерлер мен машиналарды пайдаланады, адам санасының болжамдар мен ұсыныстар жасау, мәселелерді шешу және шешім қабылдау қабілетіне еліктеу үшін деректерді жинайды және талдайды. Мысалы, көпшілігіміз әлеуметтік желілерді қолданамыз. Сіз кейбір әлеуметтік желілерде автоматты түрде COVID-19 ақпаратына сілтеме бар екенін байқаған боларсыз, тек өз жазбаңызда, пікірлеріңізде, хабарламаңызда осы вируспен байланысты кез келген сөзді атап өткен жөн. Немесе сол әлеуметтік медиа сіздің мінез-құлқыңызды, әрекеттеріңізді талдайды және Сізге қызықты болатын

мазмұнды ұсынады. Сол сияқты, Жасанды интеллект сізге белгілі бір өнімді/қызметті жарнамалауды «көрсету» арқылы белгілі бір сатып алуды ұсынады және ұсынады. Бұл мысалдардың барлығы, біздің ойымызша, Жасанды интеллектке тән бірнеше белгілермен байланысты:

1) Жасанды интеллект деректерді пайдаланады (жинайды, талдайды);

2) Жасанды интеллект адамның интеллектіне/ақыл-ойына еліктейді;

3) Жасанды интеллект әдетте адам қабылдайтын шешімдер қабылдауға бағытталған.

Жасанды интеллект технологияларын дамыту мен пайдаланудың негізгі қағидаттары:

а) Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау: заңнамамен кепілдендірілген Адам құқықтары мен бостандықтарын, оның ішінде еңбек құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету және Азаматтарға цифрлық экономика жағдайларына табысты бейімделу үшін білім алуға және дағдыларды игеруге мүмкіндік беру;

б) қауіпсіздік: азаматтар мен заңды тұлғаларға қасақана зиян келтіру мақсатында жасанды интеллектті пайдалануға жол бермеу, сондай-ақ жасанды интеллект технологияларын пайдаланудың теріс салдарларының туындау тәуекелдерінің алдын алу және азайту;

в) ашықтық: жасанды интеллект жұмысының және оның нәтижелерге қол жеткізу процесінің түсіндірілуі, жасанды интеллект технологияларын пайдалана отырып жасалған өнімдерді пайдаланушылардың осы өнімдерде қолданылатын жасанды интеллект жұмысының алгоритмдері туралы ақпаратқа кемсітусіз қол жеткізуі;

г) технологиялық егемендік: жасанды интеллект саласындағы, оның ішінде жасанды интеллекттің отандық технологияларын және жасанды интеллект негізінде әзірленген технологиялық шешімдерді басым пайдалану арқылы мемлекеттің дербестігінің қажетті деңгейін қамтамасыз ету;

⁴ В Казахстане разработали концепцию развития искусственного интеллекта на пять лет // Zakon.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/nauka/6424900-v-kazakhstane-razrabotali-kontseptsuyu-razvitiya-iskusstvennogo-intellekta-na-pyat-let.html> (дата обращения: 06.03.2024).

д) инновациялық циклдің тұтастығы: жасанды интеллект саласындағы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелердің экономика-ның нақты секторымен тығыз өзара іс-қимылын қамтамасыз ету;

е) ақылға қонымды үнемділік: ғылыми-техникалық және басқа да салаларда мемлекеттік саясатты іске асыруға бағытталған қолданыстағы шараларды басым тәртіппен жүзеге асыру және бейімдеу;

ж) бәсекелестікті қолдау: нарықтық қатынастарды дамыту және жасанды интеллект саласындағы қызметті жүзеге асыратын ұйымдар арасындағы бәсекелестікті шектеуге бағытталған іс-әрекеттерге жол бермеу.

Жасанды интеллектті дамытудың 2024-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасының жобасында Жасанды интеллектті енгізу үшін экономиканың басым салалары: мемлекеттік басқару, денсаулық сақтау, білім, қаржы, логистика, өнеркәсіп ауыл шаруашылығын атап өткен, алайда қоршаған ортаны қорғау мәселесі назардан тыс қалып қойған.

Жасанды интеллект «тиімді әрекеттерді жеңілдету арқылы да, әкімшілік шешімдерді автоматтандыру арқылы да» экологиялық заңнаманы сақтауда маңызды рөл атқара алады. Экологиялық құқық қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтінін ескере отырып, технологияларды одан әрі дамыта отырып, экологиялық құқық пен жасанды интеллекттің қиылысуының неғұрлым айқын нүктесі: 1) табиғи ресурстарды шамадан тыс пайдалануды болғызбау мақсатында Зияткерлік жүйелердің көмегімен экологиялық мониторинг жүргізу туралы; 2) экологиялық құқық пен жасанды интеллект арасындағы қорғауды қажет ететін түрлерді зерттеу үшін жасанды интеллектті қолдану; 3) Табиғи апаттардың (экстремалды Климаттық жағдайлардың) тәуекелдерін болжау және бағалау үшін жасанды интеллектті пайдалану туралы; 4) компанияларға жаңа өнімдерге сұранысты ынталандыру үшін өз өнімдерінің қызмет ету мерзімін арнайы шектеуге тыйым салу

туралы [8].

Экологиялық мәселелерді шешуде жасанды интеллектті қолданудың көптеген артықшылықтары бар: біріншіден, жасанды интеллект үлкен көлемдегі деректерді өңдей алады және ақпаратты адамдарға қарағанда әлдеқайда жылдам және дәлірек талдай алады. Бұл табиғи процестердің заңдылықтары мен үрдістерін анықтауға және жағымсыз салдардың алдын алу үшін дер кезінде тиісті шараларды қабылдауға мүмкіндік береді. Екіншіден, жасанды интеллект экономикалық және экологиялық тиімділікті оңтайландыруға көмектесетін оңтайлы ресурстар мен энергияны басқару стратегияларын жасай алады. Осылайша, оны қоршаған ортаның ластануын бақылаудан бастап климаттың өзгеруін болжауға дейінгі әртүрлі қолданбаларда пайдалану алынған деректердің дәлдігі мен сенімділігін арттыруға, сондай-ақ шешім қабылдау процестерін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде жасанды интеллектті пайдалану заманауи экологияның ажырамас бөлігіне айналады және біздің планетамыздың тұрақты болашағын құруға көмектеседі.

Ауыл шаруашылығында бұл үрдіс «ақылды фермаларды», «ақылды өрістерді» және «ақылды жылыжайларды» – автономды роботтандырылған және сыртқы әсерлерден оқшауланған кешендерді пайдалану арқылы белгіленеді. Автономды ауылшаруашылық көлігінің таралуы тезірек жүреді, ол қазірдің өзінде егістіктерде сәтті қолданыла бастады. Адамдардың күнделікті өміріндегі өзгерістер «ақылды қалалар» тұжырымдамасын жүзеге асырудың салдары болады. Робототехниканы дамыту және қалалық ортаны цифрландыру адамдарға үйде немесе қоғамдық кеңістікте қызмет көрсететін Роботтар, өндірістегі бірлескен роботтар немесе адамға көмектесуге арналған виртуалды көмекшілер болсын, жасанды интеллектпен үнемі байланыста болу қажеттілігін тудырады [9]. Осылайша, жасанды интеллект барлық жаңа салаларды: құрылыс, көлік, байланыс, сауда, тұрмыстық қызметтер және т.б. біртіндеп «тартып», қоршаған ортаға көбірек әсер етеді. Адамдарды көптеген тапсырмаларды

орындаудан босатып, адам өмірін жайлы ете отырып, жасанды интеллект экологияға теріс әсер етеді:

- парниктік газдар шығарындылары (көміртегі ізі) және планета «оралған» желілерге деген қажеттілік нәтижесінде тұтынылатын энергия ресурстарының алып көлемі арқылы жердің «цифрлық ластануын» арттыру;

- сирек металдарды пайдалануды талап ету, өндіру және өңдеу қоршаған ортаға зиянды ерекше деструктивті әдістер мен заттарды: күкірт қышқылын, сынапты, цианидті қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Электрондық құрылғылардың, соның ішінде өндіруші компаниялардың «жоспарлаған» ескіруінің жеделдеуі де тапшы ресурстарға деген қажеттілікті арттыру және қалдықтарды көбейту арқылы қиындықтар туғызады. Екінші жағынан, жасанды интеллекттің болашақты болжауды жүзеге асыра отырып, деректердің үлкен көлемін талдау қабілеті және ол шеше алатын міндеттер шеңберін үнемі кеңейту қоршаған ортаны қорғау саласында, атап айтқанда биоәртүрлілікті сақтау, климаттың өзгеруі, жерді пайдалануды жоспарлау және т.б. үшін жасанды интеллектті пайдаланудың өсуін ынталандырады.

Жасанды интеллектті қолдану тиімділікті едәуір арттыруға мүмкіндік береді:

- энергия ресурстарын басқару (энергия тұтынуды оңтайландыру, экологиялық қауіпсіз энергия көздерін әзірлеу, Электр қондырғыларын орналастырудың оңтайлы орындарын таңдау);

- су, ауа және топырақ сапасын бақылау;

- жаңартылатын биотикалық ресурстарды басқару (Биоәртүрлілікті қалпына келтіру, экожүйелерді қорғау шараларын әзірлеу);

- қалдықтармен жұмыс істеу (сұрыптауды автоматтандыру, ластанған учаскелерді қайта өңдеу және тазарту);

- климатты болжау (өзара байланыстарды анықтау және қолайсыз климаттық құбылыстардың алдын алу: құрғақшылық, су тасқыны, дауыл);

- экологиялық стандарттардың сақтауын бақылау (ормандардың заңсыз

кесілуін, браконьерлікті, парниктік газдар шығарындыларын қадағалау)⁵.

Қоршаған ортаны қорғау саласында біз келесі жасанды интеллект қызметтерін пайдалана аламыз:

1. Жасанды интеллект климатты бақылаудың жаңа мүмкіндіктерін ұсына алады. Мысалы, машиналық оқыту алгоритмдері мұздықтардың еруін немесе жер жамылғысының өзгеруін бақылау үшін спутниктік суреттерді талдай алады. Google Earth Engine енді қоршаған ортаның өзгеруін қадағалауға мүмкіндік беретін үлкен көлемдегі спутниктік деректермен қамтамасыз етеді. Бұл деректер климаттың өзгеруінің әртүрлі экожүйелерге әсерін бағалау, бейімделу және әсер ету стратегияларын әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

2. Жасанды интеллект экологиялық апаттардың салдарын болжау мен азайтуда орасан зор әлеуетке ие. Терең оқыту үлгілері дауылдар мен құрғақшылықты болжау үшін ауа райы деректерін талдай алады, бұл агенттіктерге қауіптерге дер кезінде жауап беруге мүмкіндік береді. Мысалы, жасанды интеллект жүйелері тайфунның жолдарын және дауылдың қарқындылығын болжау үшін пайдаланылуы мүмкін, бұл адамдар мен инфрақұрылымға қауіптерді азайтуға көмектеседі.

Қазақстан Республикасының орман қорының көрсеткіші 4,8% құрайды. Біздің қазіргі мақсатымыз – 2018 жылы қабылданған Бонн үндеуінің аясында 2030 жылға қарай республиканың орман жамылғысын 5 пайызға дейін ұлғайту. Дегенмен, елімізде жыл сайын 800-ге жуық орман және дала өрті тіркеледі. Өткен жылы еліміздің орман қорында 751 өрт оқиғасы тіркеліп, 167 мың гектар орман алқабы өртке оранды. Бұл өзекті мәселені шешуде жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалану өте тиімді. Орман шаруашылығы саласында ғаламдық орман бақылауы және орман экожүйелеріндегі өзгерістердің мониторингі сияқты жобаның деректері орман өрттерін бақылау және орман саулығын бағалау үшін жасанды интеллект машинасының қызметтерімен

⁵ Искусственный интеллект в АПК: миф или реальность? (интервью с основателем и президентом группы компаний «Cognitive Technologies» О. Усковой) // Сельская жизнь. – 21.11.2022. – №45(24313) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.sgazeta.ru/page31990549.html> (дата обращения: 10.03.2024).

біріктірілсе, ауқымды апаттардың алдын алуға болады. Алынған мәліметтерге сүйене отырып, жоба нақты уақыт режимінде орман өрттерінің алдын алады және өртке дереу әрекет етуге мүмкіндік береді [10].

Бүгінгі таңда Қазақстан атмосферасына қатты улы газ тәрізді және қатты заттардың едәуір мөлшері шығарылады. Өртүрлі стационарлық көздерден бөлінетін зиянды (ластаушы) заттардың мөлшерін салыстыратын болсақ, онда шамамен 50% жылу көздерінен, 33% тау-кен және түсті металлургия кәсіпорындарынан шығарылады. Атмосфералық мониторинг экологияда жасанды интеллект қолданудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Қалалардағы немесе облыстардағы ластану мәселесін бір құрылғымен бірден шешу мүмкін емес. Бірақ бұл мәселені шешу үшін жоспарланған стратегияны жасауға болады. Бүгінде жаһандық үкімет, краудсорсинг және спутниктік ауа сапасы туралы деректерді біріктіретін калькулятор бар. Жүйені БҰҰ-ның қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы швейцариялық Iqair ауа сапасының технологиялық компаниясымен бірлесіп әзірлеген. Ол ауаның ластануын, әсіресе әртүрлі ауруларды тудыратын ұсақ бөлшектерді есептеу үшін жасанды интеллектті пайдаланады. Ластану есебі нақты уақыт режимінде жүргізіледі және қоршаған ортаны бағалау орталығындағы ауа сапасының ғаламдық интерактивті картасында көрсетіледі. Атыраудағы «Тенішевстрой» зауыты өндіретін газдың 14% этан үлесі осылай анықталды, зауыт жобасы салынуда және бұл елдегі ауаны бақылау үшін жасанды интеллект қолданудағы таптырмас жетістік деп есептейміз. Осыған байланысты біз жасанды интеллект арқылы өнеркәсіптік қызмет нәтижесінде бөлінетін зиянды заттар мен улы химикаттардың экологиялық шектерін анықтау арқылы атмосфераны таза ұстай аламыз, әртүрлі сүзгілер арқылы оларды мүмкіндігінше қалпына келтіруге тырысамыз немесе оларды жоюға тырысамыз⁶.

Жер қойнауын пайдалану саласында жасанды интеллектті пайдалану өзінің тиімділігі мен орындылығын әлдеқашан дәлелдеген, бұл жасанды интеллект нарығының көлемімен расталады. Мысалы, 2019 жылы тау-кен өнеркәсібі жасанды интеллект жобаларына 2 млрд доллардан астам инвестиция салды және бұл үрдіс өсуде. Мұнай және газ өнеркәсібінде қолданылатын жасанды интеллект технологиялары жаңа және жалғасып жатқан кен орындарын игеру жобалары үшін деректерді жинау және талдауды қоса алғанда, бірнеше мәселені сәтті шешеді. Мысалы, Shell өз өрістерінде Azure C2 IoT бұлттық кешенін пайдаланып Microsoft корпорациясымен бірлесіп жұмыс істейді. Бұдан басқа, British Petroleum болашақ жобалар үшін көптеген геологиялық, геофизикалық және резервуар деректерін жинау және талдау үшін Belmont Technology компаниясының Sandy платформасын таңдады. Қазақстандық Манул ұңғыманың жұмысын оңтайландыруға, энергия шығындарын азайтуға және пайдалану шығындарын оңтайландыруға көмектесетін жасанды интеллект негізіндегі смарт ұңғыма жүйесін әзірледі⁷. Дегенмен, біздің ойымызша, жасанды интеллектті енгізуді және белсенді пайдалануды талап ететін басқа да салалар бар. Біріншіден, бұл бүкіл ғылыми әлем мен интернет-қоғамдастық көптен бері айтып келе жатқан мәселе – жер қойнауын пайдалануға байланысты экологиялық мәселелерді шешудің жолы. Атмосфераға зиянды шығарындылар мен мұнай қалдықтарының жиналуынан бастап, бүкіл Каспий өңірі үшін жаһандық масштабқа ие болған Қазақстан Каспий аймағының проблемаларымен аяқталады. Экожүйелерді сақтау және қорғау үшін жасанды интеллектті пайдалану адам қызметінің табиғатқа әсерін тиімдірек бақылауға және басқаруға көмектеседі, соның ішінде экожүйелерді жақсырақ қорғауға көмектесетін ресурстарды заңсыз өндіруді бақылау және тоқтату. Қалдықтарды басқаруды, соның ішінде сұрыптауды, қайта

⁶ IQAir: Ни одна страна в мире в 2021 году не выполнила рекомендации ВОЗ по качеству воздуха. Источник [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://discover24.ru/2022/03/iqair-ni-odna-strana-v-mire-v-2021-godu-ne-vypolnila-rekomendatsii-voz-po-kachestvu-vozduha> (дата обращения: 10.03.2024).

⁷ Shell to Combine Microsoft Azure's Capabilities with C3 IoT's Platform-as-a-Service [Electronic resource] – Access mode: <https://algorithmxlab.com/blog/shell-to-combine-microsoft-azures-capabilities-with-c3-iots-platform-as-a-service/> (Access data: 06.03.2024).

өңдеуді және кәдеге жаратуды оңтайландыру үшін жасанды интеллектті пайдалану қоршаған ортаның ластануын азайтуға көмектеседі. Жасанды интеллект арқылы экожүйелердің компьютерлік модельдерін құру табиғаттың әртүрлі элементтері арасындағы өзара байланыстарды жақсы түсінуге және қоршаған ортадағы өзгерістердің салдарын болжауға мүмкіндік береді.

Адамның интеллектісін жаңғырту мүмкін емес, бірақ адам интеллектін қайталайтын машиналық интеллект жасау қазіргі уақытта проблема емес. Бұл мәлімдеме қатты пайдалы қазбалардың кен орындарын іздеу және барлаумен байланысты роботтық жүйелер орындайтын тапсырмаларды қарастыру кезінде расталады. Геологиядағы жасанды интеллект қазірдің өзінде Жердің ішкі құрылымы туралы бұрын-соңды болмаған егжей-тегжейлі және дәл ақпарат алуға көмектесуде. Соңғы Майқайың алтын кенішіндегі жағдай кен орындарында жұмыс істеудің өте қауіпті және адам өміріне қауіп-қатерге толы екенін дәлелдеді. Бүгінгі таңда мұндай жағдайдың алдын алу үшін жер асты жұмыстарын жүргізуге болады, роботты машиналар арқылы пайдалы қазбаларды барлау және өндіру. Олар сенсорлық жүйе арқылы адамдарға барлық ақпаратты жеткізеді. Дегенмен, робототехниканың даму қарқыны әлі де баяу екенін мойындау керек. Сондықтан екінші нұсқа тиімдірек болып шығуы мүмкін, яғни кеніштердегі жұмысшыларға арнайы локатор механизмі бар микроқұрылғылар орнатылуы керек. Арнайы бақылау құралдарын пайдалана отырып, шахтада

адамдардың қай жерде екенін дәл бақылауға болады. Төтенше жағдайда құрылғы сигнал беріп, бұзылудың алдын алады. Осылайша біз жасанды интеллекттің жан-жақты мүмкіндіктерін барлық салада пайдалана аламыз.

Қорытынды. Зерттеу нәтижесінде біз жасанды интеллекттің қазіргі қоғамдағы рөліне және оны қоршаған ортаны қорғау саласында қолдануға қатысты мәселелерге қатысты бірнеше негізгі қорытындыға келдік.

Біріншіден, біз жасанды интеллектті қолдану туралы арнайы біріздендірілген құқықтық актінің Заңның қабылдануын ұсынамыз және кейбір мәселерге байланысты өз ұсыныстарымызды береміз: қабылданатын жасанды интеллект туралы Заңда жасанды интеллект ұғымына төмендегіше анықтама ұсынамыз, «жасанды интеллект – компьютерлерге мәліметтердің үлкен көлеміне негізделген оқуға және шешім қабылдауға мүмкіндік беретін алгоритмдер мен технологиялар жиынтығы». Екіншіден, заңға сәйкес, жасанды интеллектке авторлық құқық алгоритмдер мен модельдерді әзірлеушілерге, ал меншік құқығы осы технологияларды пайдалану құқығы бар жеке тұлғаларға немесе ұйымдарға жатқызылуы мәселесі пысықталуы тиіс. Үшіншіден, жасанды интеллектті қолданудан келтірілген зиян үшін жауапкершілік мәселесіне қатысты. Заңда жасанды интеллектті қолданудың жағымсыз салдары үшін жауапкершілікті жүйені әзірлеуші де, иесі де, оның жұмысына негізделген шешім қабылдайтындар да көтере алатындығы бекітілуі тиіс.

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған «Цифрлық трансформация жағдайындағы қазақстандық қоғам: перспективалар мен тәуекелдер» (BR21882302) гранттық жобасын іске асыру аясында дайындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Aude Schoentgen, Laura Wilkinson. Ethical issues in digital technology: Conference Paper. – 19 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/238052/1/Schoentgen-Wilkinson.pdf> (Access data: 03.03.2024).
2. Хисамова, З.И. Правовое регулирование искусственного интеллекта / З.И. Хисамова, И.Р. Бегишев // Baikal Research Journal. – 2019. – № 2 (10). – С. 1-19.
3. Yara, O. Legal Regulation of the Use of Artificial Intelligence: Problems and Development Prospects / O. Yara, et al. // European Journal of Sustainable Developmen. – 2019. – № 1 (10). –

Рр. 281-289.

4. Шахназаров, Б.А. Правовое регулирование отношений с использованием искусственного интеллекта / Б.А. Шахназаров // Актуальные проблемы российского права. – 2022. – № 17 (9). – С. 63-72.

5. Minbaleev, A. Problems of ethical regulation of the use of artificial intelligence technologies [Electronic resource] / A. Minbaleev, T. Polyakova, O. Makarov // SHS Web of Conferences 118, RUDN LTM RP Conference. – 2021. – Access mode: <https://www.semanticscholar.org/reader/36f8a17924e77bdcdb4dc9b8860a2c6bb11127c5> (Access data: 05.03.2024).

6. Wang, K. On the Application of Artificial Intelligence in Local Legislation / K. Wang // Applied Mathematics and Nonlinear Sciences. – 2024. – № 1 (9). – Pp. 1-14.

7. T. Dutton. An Overview of National AI Strategies / Medium [Electronic resource] – Access mode: <https://medium.com/politics-ai/an-overview-of-national-ai-strategies-2a70ec6edfd> (Access data: 06.03.2024).

8. В. Симонова, А. Сеитова, Ж. Аубакир. Правовое регулирование искусственного интеллекта в Казахстане и за рубежом / Юрист [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32145977&pos=6;-108#pos=6;-108 (дата обращения: 10.03.2024).

9. Филипова, И.А. Трудовое право при переходе к цифровому обществу: происходящие изменения и контуры будущего / И.А. Филипова // Журнал российского права. – 2021. – № 3. – С. 92-105.

10. М. Мирзагалиев. К 2030 году лесистость республики увеличится с 4,8% до 5% / Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://primeminister.kz/ru/news/k-2030-godu-lesistost-respubliki-uvelichitsya-s-48-do-5-m-mirzagaliyev-10112455> (дата обращения: 10.03.2024).

References:

1. Aude Schoentgen, Laura Wilkinson. Ethical issues in digital technology: Conference Paper. – 19 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/238052/1/Schoentgen-Wilkinson.pdf> (Access data: 03.03.2024).

2. Хисамова, З.И. Правовое регулирование искусственного интеллекта / З.И. Хисамова, И.Р. Бегиев // Baikal Research Journal. – 2019. – № 2 (10). – С. 1-19.

3. Yara, O. Legal Regulation of the Use of Artificial Intelligence: Problems and Development Prospects / O. Yara, et al. // European Journal of Sustainable Development. – 2019. – № 1 (10). – Pp. 281-289.

4. Шахназаров, Б.А. Правовое регулирование отношений с использованием искусственного интеллекта / Б.А. Шахназаров // Актуальные проблемы российского права. – 2022. – № 17 (9). – С. 63-72.

5. Minbaleev, A. Problems of ethical regulation of the use of artificial intelligence technologies [Electronic resource] / A. Minbaleev, T. Polyakova, O. Makarov // SHS Web of Conferences 118, RUDN LTM RP Conference. – 2021. – Access mode: <https://www.semanticscholar.org/reader/36f8a17924e77bdcdb4dc9b8860a2c6bb11127c5> (Access data: 05.03.2024).

6. Wang, K. On the Application of Artificial Intelligence in Local Legislation / K. Wang // Applied Mathematics and Nonlinear Sciences. – 2024. – № 1 (9). – Pp. 1-14.

7. T. Dutton. An Overview of National AI Strategies / Medium [Electronic resource] – Access mode: <https://medium.com/politics-ai/an-overview-of-national-ai-strategies-2a70ec6edfd> (Access data: 06.03.2024).

8. V. Simonova, A. Seitova, Zh. Aubakir. Pravovoe regulirovanie iskusstvennogo intellekta v Kazahstane i za rubezhom / Jurist [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://online.zakon.kz/>

Document/?doc_id=32145977&pos=6;-108#pos=6;-108 (data obrashhenija: 10.03.2024).

9. Filipova, I.A. Trudovoe pravo pri perehode k cifrovomu obshhestvu: proishodjashhie izmenenija i kontury budushhego / I.A. Filipova // Zhurnal rossijskogo prava. – 2021. – № 3. – S. 92-105.

10. M. Mirzagaliev. K 2030 godu lesistost' respubliki uvelichitsja s 4,8% do 5% / Oficial'nyj informacionnyj resurs Prem'er-Ministra Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://primeminister.kz/ru/news/k-2030-godu-lesistost-respubliki-uvelichitsya-s-48-do-5-m-mirzagaliev-10112455> (data obrashhenija: 10.03.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гүлнар Төлеухадирқызы Айгаринова – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: 87012178280g@gmail.com.

Айгаринова Гүлнар Тулеухадировна – доцент кафедры таможенного, финансового и экологического права юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби, кандидат юридических наук, e-mail: 87012178280g@gmail.com.

Aigarinova Gulnar Tuleukhadirovna – Associate Professor of the Department of Customs, Financial and Environmental Law of the Faculty of Law of the Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Law, e-mail: 87012178280g@gmail.com.

Жанна Байбекқызы Ақшатаева – Шымкент университетінің жаратылыстану-гуманитарлық ғылымдар факультетінің құқық және тарих кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: akshataeva_j@mail.ru.

Ақшатаева Жанна Байбековна – доцент кафедры право и история факультета естественных и гуманитарных наук Шымкентского университета, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: akshataeva_j@mail.ru.

Akshataeva Zhanna Baibekovna – Associate Professor of the Department of Law and History of the Faculty of Natural Sciences and Humanities of Shymkent University, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: akshataeva_j@mail.ru.

С.Д. Бекишева¹, А.Б. Сопыханова²

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан

²Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда, Республика Казахстан

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО РЕГУЛИРОВАНИЮ ОБРАЩЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ И ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы решения проблемы обращения с промышленными и твердыми бытовыми отходами в некоторых зарубежных странах.

Здесь дана краткая характеристика органам государственного управления отходами в зарубежных странах, а также указаны цели и основные направления политики обращения с отходами.

На основе анализа законодательства таких государств, как Великобритания, Германия, Республика Корея, США, а также практики применения норм об обращении с отходами выявлены наиболее интересные способы и технологии переработки и утилизации отходов.

В результате предлагается апробация таких инноваций в целях улучшения в Казахстане неблагоприятной ситуации с захоронением и рециклингом промышленных и твердых бытовых отходов, а также предложения по корректировке норм современного казахстанского права.

Ключевые слова: государственное управление отходами; производство вторичных материалов; захоронение отходов; рециклинг; переработка; утилизация; фракция; экологическая безопасность.

С.Ж. Бекішева¹, Ә.Б. Сопыханова²

¹Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы

²Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ӨНДІРІСТІК ЖӘНЕ ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫҢ АЙНАЛЫМЫН РЕТТЕУ БОЙЫНША ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Аннотация. Бұл мақалада кейбір шет елдерде өнеркәсіптік және қатты тұрмыстық қалдықтармен жұмыс істеу мәселесін шешу мәселелері қарастырылған.

Мұнда шет елдердегі қалдықтарды мемлекеттік басқару органдарына қысқаша сипаттама берілген, сондай-ақ қалдықтармен жұмыс істеу саясатының мақсаттары мен негізгі бағыттары көрсетілген.

Ұлыбритания, Германия, Корея Республикасы, АҚШ сияқты мемлекеттердің заңнамасын, сондай-ақ қалдықтармен жұмыс істеу туралы нормаларды қолдану практикасын талдау негізінде қалдықтарды қайта өңдеу мен кәдеге жаратудың неғұрлым қызықты тәсілдері мен технологиялары анықталды.

Нәтижесінде Қазақстанда өнеркәсіптік және қатты тұрмыстық қалдықтарды көму мен қайта өңдеумен қолайсыз жағдайды жақсарту мақсатында осындай инновацияларды сынақтан өткізу, сондай-ақ қазіргі заманғы қазақстандық құқық нормаларын түзету жөніндегі ұсыныстар ұсынылады.

Түйінді сөздер: қалдықтарды мемлекеттік басқару; қайталама материалдар өндірісі; қалдықтарды көму; қайта өңдеу; қайта өңдеу; кәдеге жарату; фракция; экологиялық қауіпсіздік.

S.D. Bekisheva¹, A.B. Sopykhanova²

¹The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kossy c., the Republic of Kazakhstan

²The Karaganda University named after E.A. Buketov, Karaganda c., the Republic of Kazakhstan

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN REGULATING THE MANAGEMENT OF INDUSTRIAL AND MUNICIPAL SOLID WASTE

Abstract. This article discusses the issues of solving the problem of industrial and solid household waste management in some foreign countries.

It provides a brief description of the state waste management bodies in foreign countries, as well as the goals and main directions of waste management policy.

Based on the analysis of the legislation of such states as the United Kingdom, Germany, the Republic of Korea, the United States, as well as the practice of applying waste management standards, the most interesting methods and technologies of waste processing and disposal have been identified.

As a result, it is proposed to test such innovations in order to improve the unfavorable situation with the disposal and recycling of industrial and solid household waste in Kazakhstan, as well as proposals for correcting the norms of modern Kazakh law.

Keywords: state waste management; production of secondary materials; waste disposal; recycling; recycling; utilization; fraction; environmental safety.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_224

Введение. Проблема обращения с промышленными и твердыми бытовыми отходами до сих пор остается актуальной в Республике Казахстан (далее – РК).

Ежегодно в Казахстане образуется 4,5-5 млн тонн твердых бытовых отходов (далее – ТБО). ТБО сортируются и перерабатываются на заводах в городах Астана, Шымкент и Жанаозен, а также на предприятиях, в основном малого и среднего бизнеса.

В частности, по данным доклада Министра экологии и природных ресурсов РК, доля переработки и утилизации твердых бытовых отходов (ТБО) увеличилась с 21,1% в 2021 году до 24% в 2022 году, а доля переработки промышленных отходов – с 38% до 39,6% [1].

По данным аналитиков Йельского университета, коэффициент рециклинга отходов в Казахстане в прошлом году был равен 3,8, в то время как максимальный достигнутый в мире коэффициент составил 67,1¹.

Учитывая сложившуюся ситуацию в данной сфере, полагаем необходимым рассмотреть положительный опыт зарубеж-

ных стран в области государственного контроля за обращением с промышленными и твердыми бытовыми отходами.

В рассматриваемом случае наиболее показателен опыт стран дальнего зарубежья, так как положительный опыт постсоветских стран и некоторых европейских стран в обращении с промышленными и твердыми бытовыми отходами является непродолжительным и нерезультативным.

Например, если в прогрессивных европейских странах сортируется и утилизируется до 40% отходов, 40% сжигается и только 20% подлежат захоронению на специальных полигонах, то в Российской Федерации (далее – РФ), по оценкам экспертов, до 95% процентов производственного мусора захоранивается на полигонах и свалках, в Болгарии и Румынии – практически все отходы², что является нерациональным и представляет угрозу для жизни и здоровья людей и окружающей природной среды.

Таким образом, изучение зарубежного опыта в этой сфере будет весьма

¹ Казахстан демонстрирует низкие показатели переработки отходов, уступая даже странам ЕАЭС и ЦА [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://factum.kz/2023/115429/> (дата обращения: 21.06.2024).

² Мировой опыт: шесть примеров эффективной работы с отходами [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://strelkamag.com/ru/article/mirovoi-opyt-shest-primerov-effektivnoi-raboty-s-otkhodami> (дата обращения: 21.06.2024).

познавательным и полезным, особенно в целях применения наиболее подходящих инноваций в обеспечении экологической безопасности Казахстана.

Материалы и методы. В ходе исследования были изучены научные источники (диссертации, монографии, научные статьи), подготовленные учеными Казахстана, материалы СМИ, в которых рассматриваются вопросы обращения с отходами, а также отдельные аспекты: инновационные методы и способы утилизации, рециклинга отходов, выступающие факторами улучшения состояния окружающей среды.

Кроме того, был сделан анализ научных статей, опубликованных в международных рецензируемых научных журналах, по вопросам захоронения и утилизации промышленных и бытовых отходов [2]; [3]³; в результате чего были установлены особенности управления в области обращения с промышленными и твердыми бытовыми отходами за рубежом.

Для общего представления картины использованы методы: диалектический, абстрактно-логический, сравнительно-правовой.

Результаты, обсуждение. Изучение опыта зарубежных стран по государственному контролю за обращением отходов показало, что в зарубежной практике при наличии различных методов решения проблемы с отходами (закапывание, размещение на полигонах, сжигание и переработка на вторичное сырье) наиболее приоритетным является переработка, которую проводят по двум направлениям: производство вторичных материалов и выработка энергии. При этом, чтобы стимулировать население и производителей используются системы поощрения либо ограничительные меры.

Учеными отмечается прямая зависимость между экономическим уровнем развития страны и обращением с отходами. Так, в Японии и Южной Корее доля перерабатываемых отходов приближена к 100%. В ряде европейских стран доля

переработки отходов превышает 60% [4]. Развивающиеся страны склонны использовать традиционные способы – захоронение.

Республика Корея (Южная Корея). Это яркий пример изменения концепции государственного управления отходами. Здесь 49% твердых бытовых отходов направляются на переработку (в Швеции и Норвегии, которые являются примером для всей Европы, этот показатель не дотягивает даже до 40%), сократилось душевое образование отходов более чем на 23 %, закрыто более тысячи полигонов для размещения отходов.

Всего за 17 лет Южная Корея подняла уровень переработки пищевых отходов с 2% до 95%.

В Южной Корее органом государственного контроля за обращением с промышленными отходами является Министерство окружающей среды, состоящий из нескольких департаментов, бюро, одним из которых является Бюро по охране окружающей среды и рециркуляции ресурсов.

С целью обеспечения должного контроля за выполнением требований законодательства в министерстве действует система премирования должностных лиц, выявивших нарушения, например, факт незаконного использования продукции одноразового пользования.

Цель политики обращения с отходами в Южной Корее – сокращение образования отходов и обеспечение максимальной переработки отходов, достижение статуса общества без отходов (к 2020 году должны были достичь уровня захоронения 3% и утилизации отходов 87%).

Для реализации этой цели был принят ряд правовых актов, которые предусматривают следующие механизмы:

1) преобразование отходов в энергию (производство энергии из отходов на 10% дешевле, чем солнечная энергия и на 66% – чем энергия ветра);

2) ограничения на производство, использование и распределение

³ The Biggest Problems with Waste Management and How to Overcome Them [Electronic resource] – Access mode: <https://www.link-labs.com/blog/the-biggest-problems-with-waste-management-and-how-to-overcome-them> (Access date: 21.06.2024).

предприятиями продукции разового пользования. За нарушение – штраф в размере около 2 600 долларов;

3) запрет и ограничения на использование упаковочных материалов, не годящихся на вторичную переработку;

4) полная переработка пищевых отходов в корм для скота, удобрения, компост и сокращение объема таких отходов. Граждане и предприниматели ежемесячно платят за вывоз пищевых отходов при помощи карты радиочастотной идентификации (RFID);

5) включение суммы платы за вывоз коммунальных отходов в цену мешков для мусора. Их можно использовать и возратить обратно в крупные торговые центры и на рынки и компенсировать свои затраты;

6) сепарация отходов;

7) оплата вывоза крупногабаритных отходов, строительного мусора и пищевых отходов. Для этого покупаются специальные наклейки, которые можно получить в районных отделениях;

8) строительство мусороперерабатывающих заводов в черте города (в том числе подземных);

9) создание специальных центров переработки электронных отходов, например, «SR Center» в Сеуле.

США. В США уполномоченным органом является Агентство по охране окружающей среды (EPA), которое действует в соответствии с Законами – Resource Conservation and Recovery Act, 1976 год, National Environmental Policy Act (NEPA) 1969 год.

Цель политики обращения с отходами в США – увеличение уровня переработки отходов, вплоть до 75%.

Экологический департамент каждого штата разрабатывает комплексные планы по управлению отходами и может действовать самостоятельно.

В некоторых штатах действует расширенная ответственность производителя (РОП (EPR – Extended producer responsibility)). Суть ее заключается в том, что производители или импортеры уже при выпуске товара оплачивают будущую утилизацию упаковки.

Для стимулирования утилизации в некоторых штатах повышается плата за

захоронение отходов, вводится льготное налогообложение предприятий, которые практикуют рециклинг. Такая политика приводит к тому, что захоронение становится невыгодным (наряду со сжиганием – в 3 раза дороже), а утилизация – это самый дешевый способ борьбы с отходами.

Кроме того, осуществляется политика, при которой для каждого округа прекращается финансирование из фондов штата, если определенная часть отходов на территории округа не подвергается рециклингу.

На рынке обращения с отходами акторами выступают как государственные, так и частные компании.

Германия. Германия также представляет собой наиболее удачный пример положительного опыта обращения с отходами.

Органом государственного контроля за обращением с промышленными отходами является Федеральное министерство окружающей среды, охраны природы, строительства и безопасности ядерных реакторов Германии (нем. Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, BMU).

Вопросами обращения с отходами занимаются отдел RS.HI – утилизация радиоактивных отходов и вывод из эксплуатации атомных электростанций Департамента «Безопасность ядерных установок, защита от излучения, утилизация радиоактивных отходов»; отдел WA.II Департамента WA – «Водное хозяйство, обращение с отходами, охрана почв», который занимается уменьшением количества отходов и их утилизацией, а также охраной почв.

В Германии принят Закон «О замкнутых циклах производства и отходах» (1996 г.), согласно которому отходы минимизируются путем рециклинга и даже предотвращения их образования, а те отходы, которые не поддаются переработке, обезвреживаются путем дорогостоящих технологий и размещены с максимальной предусмотрительностью.

В рассматриваемой сфере практикуется государственно-частное партнерство.

Великобритания. Основным государ-

ственным органом, регулирующим обращение с отходами, является Агентство по охране окружающей среды Великобритании.

Важным моментом является нормативное закрепление обязательных общественных слушаний и консультаций перед принятием решения Агентства о выдаче или об отказе в выдаче разрешения на утилизацию отходов.

Агентство частично финансируется Министерством окружающей среды, продовольствия и сельского хозяйства Великобритании (DEFRA).

Дополнительные деньги получает от выдачи лицензий и разрешений (на добычу полезных ископаемых, регистрации предприятий по переработке отходов, права судоходства), а также от лицензионных данных, владельцем которых является Агентство.

В стране в 2010 году принята Стратегия управления опасными отходами. Основными принципами являются: классификация отходов по степени опасности; акцентирование на инновации в сфере утилизации опасных отходов; снижение объемов захоронения отходов и т.д.

В Великобритании предусмотрена система торговли «товарными сертификатами» или «товарными экологическими разрешениями». Это разрешения на некоторое количество (квоты) определенного вида отходов. Если предприятие производит меньшее количество отходов, то оно может продать свою квоту другим потребителям.

Интересны научные разработки Великобритании в данном направлении. Учеными предлагается кластерный подход – создание сети локальных и региональных кластеров восстановления ресурсов. Кластеры должны объединить объекты переработки отходов в энергию с предприятиями, которые нуждаются в дешевой энергии, тепле и топливе.

Закключение. По результатам анализа, предлагаются следующие предложения и рекомендации по возможному внедрению зарубежного опыта в стране.

Первое. Проблема управления обраще-

ния с промышленными отходами и ТБО должна решаться в рамках государственно-частного партнерства. Это принесло ощутимые результаты в таких странах, как Германия, США, Испания, Финляндия, Япония и т.д.

Второе. Необходимо расширять и систематизировать цифровизацию в сфере обращения с отходами. Например, в Японии (г. Иокогама) с 1982 года функционирует автоматизированная система сбора и анализа информации об отходах производства. Система не только собирает информацию об отходах, но и контролирует образование и использование отходов.

В Казахстане информация об отходах содержится в Государственном кадастре отходов производства и потребления, которая размещена на портале <https://oos.ecogeo.gov.kz>. Также создана Биржа отходов и вторичных ресурсов (далее – Биржа) (<https://waste-ex.kz>).

Имеются сайты компаний, занимающихся сбором и переработкой отходов (ТОО «Промотход Казахстан» (<https://www.promothod.kz>), KWR (<https://www.kwr.kz>), Саморегулируемая организация «Казахстанская ассоциация по управлению отходами «KazWaste» (<http://kaz-waste.kz/blog>) и т.д.).

В некоторых крупных городах разработаны интерактивные карты размещения контейнеров для сбора отходов.

Вместе с тем, все эти электронные площадки не составляют единое информационное поле, а некоторые сайты требуют «раскрутки». Так, Биржа, созданная 11 ноября 2019 года, со времени образования разместила всего 3 объявления о продаже вторичного сырья, тогда как в Германии Биржа промышленных отходов за 10 лет зарегистрировала 20 000 предложений на продажу отходов и около 8 600 запросов на их покупку. Число фактических сделок составило около 60 000.

С учетом изложенного, предлагается объединить электронные ресурсы заинтересованных в обращении отходов лиц в единое информационное поле.

В отношении Биржи предлагается

организация промоушен-акций, а также придание ей статуса международной.

Третье. Рекомендуется рассмотреть вопрос о возможном применении государством налоговых льгот для предприятий по переработке и сжиганию отходов, снижения тарифов на услуги по обращению с отходами для тех предприятий, которые практикуют сортировку мусора по фракциям.

Четвертое. По примеру Южной Кореи, в Казахстане формирование инфраструктуры обращения с отходами должно учитывать следующие моменты:

- при строительстве новых населенных пунктов внедрять на первоначальном этапе инновационную систему сбора отходов. (В Южной Корее под землей монтируется пневматическая система транспортирования отходов. Отходы засасываются в систему отводящих труб за счет создаваемого в них разрежения, и движутся в воздушном потоке к месту накопления);

- в населенных пунктах размещать мусороперерабатывающие предприятия под землей.

Пятое. По примеру Великобритании запустить пилотный проект по созданию кластеров – комплексов, объединяющих объекты переработки отходов в энергию с предприятиями, которые нуждаются в дешевой энергии, тепле и топливе.

Шестое. Обеспечить поэтапный переход на использование отходов в качестве энергии (свалочный газ (полигоны ТБО являются третьим по величине антропогенным источником метана на планете, выделяя около 11% общемирового количества метановых выбросов, или без малого 799 млн т.), биотопливо, сжигание мусора). В Японии прибыль от деятельности японских мусоросжигательных заводов в среднем составляет более 80 млрд долларов. В Южной Корее большая часть теплоснабжения обеспечивается сжиганием мусора.

Такие системы работают в Германии, Норвегии, Дании.

Седьмое. Практиковать переработку органических отходов (В Южной Корее

такая мера экономит стране до 600 тыс. долларов в год) с установкой специальных автоматических контейнеров, которые превращают содержимое в удобрения и комбикорма (в Сеуле таких установлено более 600).

Восьмое. Практиковать использование новейших технологий переработки отходов: магнитные вихревые сепараторы при сортировке, плазменную газификацию, когда отходы сжигаются потоком плазмы с температурой свыше 1 200°C.

Девятое. Рекомендуется ввести по опыту Великобритании «товарные сертификаты» или «товарные экологические разрешения». Это разрешения на некоторое количество (квоты) определенного вида отходов. Если предприятие производит меньшее количество отходов, то оно может продать свою квоту другим потребителям. В первую очередь, такие квоты применимы к отходам упаковки и биоразлагаемым видам отходов.

Десятое. По опыту развитых зарубежных стран предлагается увеличить количество фракций при раздельном сборе отходов. По новому Экологическому кодексу РК (далее – ЭК РК) предусмотрено всего две фракции: 1) «сухая» (бумага, картон, металл, пластик и стекло); 2) «мокрая» (пищевые отходы, органика и иное). Например, в Японии, в большинстве муниципалитетов мусор сортируется до 15 фракций.

При этом плата за утилизацию сортированных отходов должна быть ниже, чем плата за несортированные.

По примеру Японии можно организовать добровольный коллективный сбор отходов. Там любая группа людей регистрируется в муниципалитете и собирает различные фракции вторсырья, а муниципалитет оплачивает эту работу.

Одиннадцатое. По примеру США предлагается усилить ответственность для местных исполнительных органов и поставить их финансирование (субсидии, дотации) в зависимость от выполнения обязательств по внедрению программ рециклинга отходов на своей территории.

Зарубежный опыт показывает, что в большинстве зарубежных стран

установлена уголовная ответственность за нарушение норм по обращению с отходами (Болгария, Италия, Испания, Нидерланды, США, Франция, ФРГ, Япония) и реализуется она в рамках уголовной ответственности юридических лиц.

Также в Уголовный кодекс РК рекомендуется включить нормы об ответственности за нарушение правил обращения с отходами, так как такие нормы отсутствуют, за исключением радиоактивных отходов.

Список использованной литературы:

1. Курманова, А. Уровень вредных выбросов и сбросов снизился в 2022 году [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kapital.kz/economic/112024/uroven-vrednykh-vybrosov-i-sbrosov-snizilsya-v-2022-godu.html> (дата обращения: 21.06.2024).
2. Jeroen Beliën Liesje De Boeck Jonas Van Ackere. Municipal Solid Waste Collection Problems: A Literature Review // Hub research papers 2011/34 economics & management. December, 2011.
3. Chernobay, L.I. Classification of Secondary Resources, Wastes and Their Use in Industry / L.I. Chernobay, et al. // Industrial Technology and Engineering. – 2017. – № 1 (22). – Pp. 35-45.
4. Гнетов, Е.М. Утилизация промышленных отходов в России и в мире: проблемы и решения / Е.М. Гнетов, Н.Н. Митина // Neftegaz.RU. – 2020. – № 3. – С. 98-105.

References:

1. Kurmanova, A. Uroven' vrednykh vybrosov i sbrosov snizilsja v 2022 godu [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kapital.kz/economic/112024/uroven-vrednykh-vybrosov-i-sbrosov-snizilsya-v-2022-godu.html> (data obrashhenija: 21.06.2024).
2. Jeroen Beliën Liesje De Boeck Jonas Van Ackere. Municipal Solid Waste Collection Problems: A Literature Review // Hub research papers 2011/34 economics & management. – December, 2011.
3. Chernobay, L.I. Classification of Secondary Resources, Wastes and Their Use in Industry / L.I. Chernobay, et al. // Industrial Technology and Engineering. – 2017. – № 1 (22). – Pp. 35-45.
4. Gnetov, E.M. Utilizacija promyshlennykh othodov v Rossii i v mire: problemy i reshenija / E.M. Gnetov, N.N. Mitina // Neftegaz.RU. – 2020. – № 3. – S. 98-105.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Сәбиғұл Жанабайқызы Бекішева – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты Зерттеулерді үйлестіру және құқық қорғау жүесі проблемаларын зерделеу мен орталығының бас ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы, доцент, e-mail: 7171181@mail.ru.

Бекишева Сабигуль Джанабаевна – главный научный сотрудник Центра координации исследований и изучения проблем правоохранительной деятельности Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор юридических наук, доцент, e-mail: 7171181@mail.ru.

Bekisheva Sabigul Dzhanaabaevna – Chief Researcher of the Coordination of Research and Study of Law Enforcement Issues of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Law, Associate Professor, e-mail: 7171181@mail.ru.

Әсел Бауыржанқызы Сопыханова – Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің мемлекет және құқық теориясы мен тарихы кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының

кандидаты, e-mail: sopyhanova09@mail.ru.

Сопыханова Асел Бауыржановна – заведующая кафедрой теории и истории государства и права Карагандинского университета имени Е.А. Букетова, кандидат юридических наук, e-mail: sopyhanova09@mail.ru.

Sopykhanova Assel Bauyrzhanovna – Head of the Department of Theory and History of State and Law of the Karaganda University named after E.A. Buketov, Candidate of Law, e-mail: sopyhanova09@mail.ru.

Г.Қ. Рашева¹, Ғ.Б. Телеуев²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

²Халықаралық білім беру корпорациясындағы Қазақстан-Америка университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ БАСҚАРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Аннотация. Қазақстан Республикасы қоршаған орта мен халықтың денсаулығына елеулі зардаптарға әкелетін электрондық қалдықтарды басқарудың күрделі проблемасымен бетпе-бет келіп отыр. Бұл мәселені тиімді шешуде және халықаралық стандарттарға сәйкес электрондық қалдықтарды қауіпсіз және тұрақты басқаруды қамтамасыз ету үшін құқықтық реттеу маңызды болып табылады. Нақты мақалада Қазақстан Республикасындағы электрондық қалдықтарды басқару саласындағы заңнамалық базаға талдау жасалынған. Онда заңнаманы жетілдіруді қажет ететін бағыттар айқындалып, құқыққолдану шараларын барынша қатаңдатуға және құқықтық реттеу тетіктерін жетілдіруге шақырады.

Мақаланың мақсаты – жаһандық тұрақты даму мақсаттарына сәйкес келетін Қазақстан Республикасындағы электрондық қалдықтарды басқарудың неғұрлым кешенді және тиімді заңнамалық базасын дамытуға және қоршаған орта мен халықтың денсаулығына қатысты мәселелерді шешуге үлес қосу.

Түйінді сөздер: электрондық қалдықтар; электрондық қалдықтарды басқару; қалдықтарды өңдеу; құқықтық реттеу; экологиялық заңнама; экологиялық әсер; қайта өңдеу саласы; қалдықтарды жинау.

Г.К. Рашева¹, Ғ.Б. Телеуев²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан

²Казахстанско-Американский университет в Международной образовательной корпорации,
г. Алматы, Республика Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ С ЭЛЕКТРОННЫМИ ОТХОДАМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Республика Казахстан сталкивается с серьезной проблемой управления с электронными отходами, которая имеет значительные последствия для окружающей среды и здоровья населения. Правовое регулирование имеет решающее значение для решения этих проблем и обеспечения безопасного и устойчивого управления с электронными отходами в соответствии с международными стандартами. В данной статье анализируются правовая база в сфере управления электронными отходами в Республике Казахстане. В ней определены области, требующие улучшения, и содержится призыв к ужесточению правоприменительных мер и совершенствованию механизмов регулирования.

Цель статьи – внести вклад в разработку более комплексной и эффективной правовой базы для управления электронными отходами в Республике Казахстан, соответствующей глобальным целям устойчивого развития, и решить проблемы окружающей среды и здоровья населения.

Ключевые слова: электронные отходы; управление электронными отходами; переработка отходов; правовое регулирование; экологическое законодательство; экологическое воздействие; перерабатывающая промышленность; сбор отходов.

G.K. Rasheva¹, G.B. Teleuyev²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty c., the Republic of Kazakhstan

²Kazakh-American University at International Educational Corporation, Almaty c., the Republic of Kazakhstan

LEGAL REGULATION OF ELECTRONIC WASTE MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The Republic of Kazakhstan faces a serious electronic waste management problem with significant environmental and public health implications. Legal regulation is critical to address these challenges and to ensure that electronic waste is managed safely and sustainably in accordance with international standards. This article analyses the legal framework for e-waste management in the Republic of Kazakhstan. It identifies areas for improvement and calls for stricter enforcement measures and better regulatory mechanisms.

The aim of the article is to contribute to the development of a more comprehensive and effective legal framework for e-waste management in the Republic of Kazakhstan, consistent with global sustainable development goals, and to address environmental and public health concerns.

Keywords: electronic waste; electronic waste management; recycling of waste; legal regulation; environmental legislation; environmental impact; recycling industry; waste collection.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_232

Кіріспе. Технологияның ілгерілеуі тоқтаусыз жылдамдықпен дамитын және халық арасында электрондық құрылғыларды пайдалану деңгейі үнемі өсіп келе жатқан әлемде қазіргі өркениеттің қажеттіліктерімен тығыз байланысты электрондық қалдықтарды тиімді басқарудың маңызды және өткір міндеті туындайды. 2022 жылы әлемде электрондық қалдықтардың рекордтық мөлшері 62 млрд килограммды құрады. Бұл планетадағы әрбір адам орта есеппен жыл сайын 7,8 кг электрондық қалдықтарды шығаруға жауапты екенін ескерсек өте маңызды. Электрондық қалдықтардың жалпы көлемінің 22,3 пайызы ғана экологиялық таза стандарттар бойынша жиналып, қайта өңделгені ресми түрде тіркелді¹. БҰҰ Біріккен Ұлттар Ұйымының оқыту және зерттеу институтының (UNITAR) зерттеуіне сәйкес 2050 жылға қарай Қазақстан халқының саны 24 млн адамды құраса, бір адамға электрондық қалдықтардың түзілуі 422 мың тоннаға дейін артады. Бұл қоршаған ортаға теріс әсерді азайту және электрондық қалдықтардың құрамындағы қайталама ресурстардың әлеуетін барынша арттыру мақсатында Қазақстандағы электрондық

қалдықтарды басқару жүйесін жетілдіру бойынша шешуші шаралар қабылдау қажеттігін көрсетеді².

Электрондық қалдықтардағы құнды компоненттерді алу арқылы экономикалық және экологиялық артықшылықтарды қамтамасыз етеді. Оларда алтын, мыс, никель, индий және палладий секілді сирек кездесетін пайдалы элементтер бар болуы мүмкін. Сол себептен де электрондық қалдықтарды басқару экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуде шешуші және маңызды рөлге ие. Қазақстанда да электрондық платаларды терең тереңдетіп қайта өңдеумен айналысатын технологиялар жоқтың қасы. «Тау-Кен Алтын» ЖШС, «Казцинк» ЖШС, «Kazakhmys Smelting» ЖШС секілді қазіргі афинажды заводтар электрондық құрылғылардан бағалы металдарды бөлектеп алу әдістемесін қолданбайды. Мамандандырылған кәсіпорындар электрондық қалдықтардың аз жиналуына байланысты толық қуатта жұмыс жасамайды³. Сонымен қатар электрондық қалдықтарды жинау және қайта өңдеу саласында бірқатар мәселелер бар:

¹ Electronic waste rising five times faster than documented e-waste recycling: UN. Geneva / Bonn, 20 March 2024 // Committed to connecting the world [Electronic resource] – Access mode: <https://www.itu.int/en/mediacentre/Pages/PR-2024-03-20-e-waste-recycling.aspx> (Access data: 10.03.2024).

² Национальный мониторинг электронных отходов – 2023. Казахстан. – 52 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ewastemonitor.info/wp-content/uploads/2023/07/National_E-waste_Monitor_Kazakhstan_A4_landscape_RU.pdf (дата обращения: 10.03.2024).

³ Текущая ситуация в области управления электронными отходами в Казахстане // Саморегулируемая организация «Казахстанская ассоциация по управлению отходами «KazWaste» [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://kaz-waste.kz/blog/index.php?ELEMENT_ID=826 (дата обращения: 12.03.2024).

заңнаманы орындаудың төмен деңгейі, тұрғындардан электрондық қалдықтарды жинау инфрақұрылымының жоқтығы, электрондық қалдықтарды өңдеу бойынша қолданылатын технологиялардың төмен деңгейі, электрондық қалдықтарды жинау және өңдеу бойынша кәсіпорындарды қолдау шараларының жоқтығы, сондай-ақ қалдықтарды бөлек жинау және қайта өңдеуге жіберу қажеттілігі туралы халықтың хабардар болуының төмен деңгейі.

Қазақстан Республикасында орнықты дамуға септігін тигізетін, адам және адамзаттың денсаулығына оң ықпал ететін, ресурс үнемдеуге септігін тигізетін және халықаралық міндеттемелердің орындалуына себеп болатын электрондық қалдықтар айналымын құқықтық реттеудің маңызды және уақытылы шешуді талап ететін өзекті мәселе екенін байқаймыз.

Әдістер мен материалдар. Бұл зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі нақты ғылыми әдіснама мен жалпы ғылыми критерийлердің қажеттіліктерінің органикалық синтезіне негізделген. Сонымен қатар ғылыми зерттеуді жазу кезінде талдау және синтез әдісі, нақты-тарихи, салыстырмалы құқықтық, логикалық және құрылымдық-жүйелік талдау сияқты нақты ғылыми әдістер қолданылды. Мақаланы жазу барысында отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінің нәтижелері, сонымен қатар ұлттық және халықаралық заңнамалар, соның ішінде бірқатар халықаралық нормативтік құқықтық актілер пайдаланылды. Жазбаша және электронды түрде әртүрлі ақпарат көздерін пайдалану зерттеу контекстін жақсартады және тақырыпты толық түсінуге мүмкіндік береді. Аналитикалық талдау кезінде қарастырылатын мәселені тереңірек және объективті түсінуге көмектескен бірнеше көзқарастар мен әдістер қарастырылғанын атап өту маңызды.

Электрондық қалдықтарды басқаруды құқықтық реттеу жөнінде шетелдік ғалым А.П. Иванова пікірімен толығымен келісеміз. Яғни, электрондық қалдықтарды басқаруда

құқықтық реттеу маңызды рөл атқарады, себебі оларды тиімді басқару кешенді және орындалатын заңдарды қажет етеді, ал жеткілікті деңгейде құқықтық тұрғыдан реттелінген қатынастарда ұтымды жүйе болатыны сөзсіз [1].

В. Мертидің пікірінше, тұрақты және айналмалы экономикаға қол жеткізу үшін ортақ заңнамалық базаны, өндірушінің жауапкершілігін кеңейтуді және бейресми секторды трансформациялауды талап етеді, тұтынушылар мен жастар арасында электрондық қалдықтарды қайта өңдеудің тиімді және инновациялық тәсілдері туралы білім беру және хабардар ету маңызды [2]. Дегенмен, электрондық қалдықтар туралы заңнаманы іске асыру әртүрлі елдерде өзіндік ерекшеліктерге ие, бұл басқару мәселелерінде қиындықтарға әкеледі [3].

Нәтижелер, талқылау. Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығы негізінде батареяларды, жиһаздарды және басқа да тауарларды пайдаланғаннан кейін қаптамалардың, электрондық және электр жабдықтарының, көлік құралдарының қалдықтарын жинауға және қайта өңдеуге жұмсалған шығыстардың бір бөлігін өтеу мақсатында өндірушінің кеңейтілген жауапкершілігі қағидатын енгізуді көздеп отыр⁴.

Еліміздегі электрондық қалдықтармен жұмыс істеуді реттейтін негізгі құқықтық акт – Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. Ол электрондық қалдықтарды, құрамында сынап бар материалдарды, батареяларды және басқа да қауіпті компоненттерді бөлек жинауды талап етеді, сондай-ақ оларды мамандандырылған мекемелерге жіберуді талап етеді. Экологиялық Кодекстің 365-бабының 6-тармағына сәйкес Коммуналдық қалдықтардың қауіпті құрауыштары (электрондық және электр жабдықтар, құрамында сынап бар қалдықтар, батарейкалар, аккумуляторлар және өзге де

⁴ Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 ж. 30 мамырдағы № 577 [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577> (жүгінген күні: 16.03.2024).

қауіпті құрамдастар) бөлек жиналуға және арнайы бейімделген кәсіпорындарға қалпына келтіруге берілуге тиіс.

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 351-бабы коммуналдық қалдықтармен жұмыс істеу саласындағы экологиялық нормативтерді белгілейді. Полигондарға келесі электрондық және электр жабдықтары қалдықтарын қабылдауға тыйым салынады. Экологиялық заңнамаға сай электрондық қалдықтарды қабылдайтын мамандандырылған мекемелер Қоршаған ортаға жағымсыз әсер ететін объектілерді І санатына жатқызылады⁵.

2021 жылдың қазан айында Қазақстан үкіметі экологиялық тұрақты өмір сүру ортасын құруға және елдегі экологиялық жағдайды жақсартуға бағытталған «Жасыл Қазақстан» жобасына бастамашылық етті. Аталған жоба ауаның сапасын жақсарту, қалдықтарды басқару, суды пайдалану, экожүйені сақтау және экологиялық білім беруді дамытуға бағытталған. Сәйкесінше, осы салаға 2021-2025 жылдарға 1,413 млрд теңге бөлінді. Бірақ, Жоғарғы Есеп палатасы жобаның төмен тиімділігін тіркеуіне байланысты жоба 2023 жылғы 22 қыркүйекте тоқтатылды [4].

Қазіргі уақытта республикада қалдықтардың қоршаған ортаға тигізетін кері әсерін азайту шаралары жүргізілуде. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 23 қыркүйектегі № 736 қаулысымен бекітілген «Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасына» сәйкес коммуналдық қалдықтарды бөлу технологиясы екі-үш контейнерлік жүйеге ауыстырылды. 2022 жылы қалдықтарды бөлек жинау 142 елді мекенде енгізілді⁶.

Электрондық қалдықтармен жұмыс істеуге қойылатын техникалық талаптар ҚР СТ 3753-2021 стандартымен анықталады. Стандарт

электрондық қалдықтарды бөлек жинауға, оларды сақтау мен өңдеуге, полигондарға тастауға тыйым салуға байланысты қойылатын талаптарды белгілейді және мамандандырылған кәсіпорындарда электрондық қалдықтармен жұмыс істеу кезінде қауіпсіздіктің қажетті деңгейін қамтамасыз етеді. Қауіпті қалдықтармен жұмыс істеуге лицензия алу үшін қажетті мамандандырылған кәсіпорындарға қойылатын біліктілік талаптары келесідей: қауіпті қалдықтармен жұмыс істеу үшін қажетті үй-жайлар мен жабдықтардың болуы, қоршаған ортаға эмиссияға рұқсаттың болуы, мемлекеттік экологиялық сараптаманың қорытындысы немесе кешенді экологиялық рұқсаттың болуын қамтиды⁷.

Қазақстанда электрондық қалдықтарды жинау және кәдеге жарату жүйесін дамыту үшін «Электрондық қалдықтарды басқару бойынша Жол картасы» әзірленді. Бұл жол картасы электрондық қалдықтарды жинау және кәдеге жарату жөніндегі мақсаттар мен көрсеткіштерді қамтиды⁸.

Қалдықтар айналысы саласындағы талаптарды сақтамағаны үшін әкімшілік жауаптылық көзделген. ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 344-бабына сәйкес қалдықтарды жинақтау, жинау, тасымалдау, есепке алу, қалпына келтіру, кәдеге жарату жөніндегі экологиялық талаптарды бұзуға байланысты жауапкершілік белгіленген⁹.

Осылайша, Қазақстанда электрондық қалдықтарды басқару жүйесін құрудың алғышарттары жасалды. Құқықтық нормалардың болуына қарамастан, зерттеу қолданыстағы нормативтік базаның әртүрлі проблемалары мен олқылықтарын көрсетеді. Мәселен: мәжбүрлеу механизмдерінің жеткіліксіздігі; мүдделі тараптардың хабардарлығының жеткіліксіздігі, элек-

⁵ Қазақстан Республикасының Экология кодексі: Қазақстан Республикасының 2021 ж. 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100000400> (жүгінген күні: 16.03.2024).

⁶ Коммуналдық қалдықтарды басқару қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 2021 ж. 28 желтоқсандағы № 508 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100026341> (жүгінген күні: 20.03.2024).

⁷ СТ РК 3753-2021. Ресурсосбережение. Обращение на всех этапах жизненного цикла с отходами электротехнического и электронного оборудования, за исключением ртутьсодержащих устройств и приборов. Требования безопасности [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38588625&pos=2;-52#sub_id=900 (дата обращения: 21.03.2024).

⁸ Национальный мониторинг электронных отходов – 2023. Казахстан. – 52 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ewastemonitor.info/wp-content/uploads/2023/07/National_E-waste_Monitor_Kazakhstan_A4_Landscape_RU.pdf (дата обращения: 10.03.2024).

⁹ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі: 2014 ж. 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (жүгінген күні: 21.03.2024).

трондық қалдықтарды қайта өңдеу инфра-құрылымының жеткіліксіздігі; мониторинг және есеп беру жүйелеріндегі олқылықтар. Осы мәселелерді шешу электрондық қалдықтарды басқару бойынша күш-жігердің тиімділігін арттыру үшін маңызды.

Бұл мәселені халықаралық реттеуде БҰҰ-ның Тұрақты дамудың мақсаттарында электрондық қалдықтарды қайта өңдеу қажеттілігі анықталған¹⁰. Базель конвенциясының 2-бабында қалдықтарды «ұлттық заңнаманың ережелеріне сәйкес кәдеге жарату, жоюға арналған немесе жою талап етілетін заттар немесе объектілер» деп анықтайды. Электрондық қалдықтар Конвенцияның IX қосымшасына қауіпті емес қалдықтар ретінде келесідей белгілеумен енгізілген: электрлік және электрондық жинақтар:

- тек металдардан немесе қорытпалардан тұратын электрондық жинақтар;

- батареялар және басқа А кестесіндегі батареялар, сынап қосқыштары сияқты құрамдас бөліктері жоқ электр және электрондық жинақтар және т.б. 2022 жылы Базель конвенциясында электрондық қалдықтардың трансшекаралық ағындарын бақылауды жақсарту және қауіпті емес қалдықтарды қоса алғанда, барлық электрондық және электрлік қалдықтарға алдын ала негізделген келісім беру рәсімін енгізу үшін II, VIII және IX қосымшаларға түзетулер қабылданды, түзетудің негізгі мақсаты – экологиялық зиянсыз электрондық қалдықтарды басқарудың теріс әсерін барынша азайта отырып, ресурстарды барынша қалпына келтіру үшін электрондық қалдықтарды жөнелтудің халықаралық мониторингі мен қайта кодталуын жетілдіру¹¹.

Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) 037/2016 Техникалық регламенті бар. Оның міндеті – Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде өндірілетін электр және

электроникаға қатысты өнімдерде қауіпті химиялық заттарды қолдануды барынша азайту үшін орындалуы тиіс стандарттарды жасау¹².

Келесі кезекте осы саладағы шет мемлекеттердің тәжірибесіне тоқталар болсақ, оның ішінде АҚШ тәжірибесін зерделейтін болсақ, Америка Құрама Штаттарында 25 штат пен Колумбия округі электрондық қалдықтарды қайта өңдеудің мемлекеттік бағдарламаларын белгілейтін заңдарды қабылдады. Кейбір штаттарда бөлек өңдеуді қажет ететін электрондық қалдықтарды көмуге және жағуға тыйым салды, қайта өңдеу үшін алдын ала төлемді енгізді [5, 69-б.].

Еуропалық Одақ (бұдан әрі – ЕО) директивасы (2012/19/EU)¹³ Еуропадағы электрондық қалдықтарды басқаруды реттейді, мүше елдерде жан-жақты реттеуді қамтамасыз етеді. Бұл директива электрондық қалдықтарды басқаруды, жинауды, қайта өңдеуді және ресурстарды қалпына келтіруді реттейді. Ереже қайта өңделген электрондық қалдықтарды есепке алуды және ұлттық реттеуші органға хабарлауды талап етеді.

А. Нукушева Қазақстан мен ЕО арасындағы қалдықтарды басқару ережелеріндегі мынадай айырмашылықтарды атап өтеді: қалдықтардың бірыңғай номенклатурасының жоқтығы, заңнаманың жеткіліксіз интеграциялануы, қалдықтарды басқарудың кешенді бағдарламаларының жоқтығы, экологиялық сауаттылықтың жеткіліксіздігі, нормативтік құқықтық базаның жоқтығы және полигондарды ұйымдастыруға жауапкершіліктің төмендігі. Қалдықтарды басқару тәжірибесін жақсарту және экологиялық тұрақтылықты ілгерілету үшін авторлар кешенді тәсілді пайдалануды, ақпараттық және білім беру науқандарын, мемлекеттік органдар, ғылыми мекемелер

¹⁰ The Sustainable Development Goals 2021 / United Nations [Electronic resource] – Access mode: <https://www.un.org/en/desa/sustainable-development-goals-sdgs> (Access data: 26.03.2024).

¹¹ The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal [Electronic resource] – Access mode: <https://www.basel.int/TheConvention/Overview/tabid/1271/Default.aspx> (Access data: 26.03.2024).

¹² Еуразиялық экономикалық одақтың «Электротехника және радиоэлектроника бұйымдарында қауіпті заттарды қолдануды шектеу туралы» техникалық регламентінің (ЕАЭО ТР 037/2016) өтпелі ережелері туралы: Еуразиялық экономикалық комиссия Алқасының 2017 ж. 28 ақпандағы № 25 шешімі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/H17EK000025> (жүгінген күні: 26.03.2024).

¹³ Directive 2012/19/eu of the European parliament and of the council of 4 July 2012 On waste electrical and electronic equipment (WEEE) [Electronic resource] – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0019&from=EN> (Access data: 02.04.2024).

мен бизнес арасындағы үйлестірілген ынтымақтастықты, қайта өңделетін материалдар нарығын құруды және саясатты әзірлеуді ұсынады [6, 1049-б.].

Электрондық қалдықтар проблемасы халықаралық қоғамдастықтың барлық қатысушыларынан жаһандық көзқарас пен келісілген әрекетті талап етеді. Электрониканы қауіпсіз өндіру мен кәдеге жаратуды қамтамасыз ету және өнеркәсіптің қоршаған ортаға әсерін азайту үшін әртүрлі елдерде электрондық қалдықтарды басқаруды бақылайтын бірыңғай орган қажет. Халықаралық кеңес электрондық қалдықтарды тиімдірек басқаруға ықпал ете отырып, елдер мен қатысушылар арасында тәжірибе алмасуға ықпал ете алады. Электрондық қалдықтарды басқарудың бірыңғай стратегиясын әзірлеу өте маңызды. Р.А. Патил және С.А. Рамакришнаның пікірінше, электрондық бұйымдарды өндіру және қайта өңдеу үшін жалпы қабылданған бірыңғай стандарттардың жоқтығы көптеген елдер үшін қиындықтар туғызады, бүкіл әлем бойынша электрондық қалдықтарды басқаруды бақылау және үйлестіру үшін халықаралық кеңес қажет. Кеңес электроника өндірушілері мен электрондық қалдықтарды қайта өңдеушілер үшін үйлестірілген жаһандық стандарттарды қамтитын ұсыныстарды әзірлеуге көмектесе алады [3]. Өзінің зерттеулерінде А.П. Иванова қауіпті қалдықтарды заңсыз экспорттаумен тиімді күресу және дамушы елдерде оның жағымсыз салдарын жеңілдету үшін кешенді нормативтік құқықтық базаны әзірлеу және құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру қажеттігін негіздейді. Жаңа жұмыс орындарын құра алатын және қауіпті заттардың таралу қаупін азайта алатын сертификатталған кәсіби компанияларды қоса алғанда, қайта өңдеудің сенімді инфрақұрылымын құру маңызды. Ол тиімді реттеу тетіктерін дамытуға, қайта өңдеуге қажетті инфрақұрылымды құруға және қалдықтарды басқарудың халықаралық тәжірибесін енгізуге назар аударуды ұсынады [1, 143-144-б.].

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстан Республикасының жағдайында электрондық қалдықтардың

айналымын құқықтық қамтамасыз ету мәселесі тиісті деңгейде реттелмеген. Технологияның үнемі даму үрдісінде болатынын ескеретін болсақ, электрондық қалдықтардың үлесі артатыны сөзсіз. Осы орайда, құқықтық реттеусіз оларды ұтымды басқару мүмкін емес. Шет мемлекеттерінің тәжірибесіне жүгінетін болсақ, оларды реттеуді жүзеге асыратын тікелей нормативтік құқықтық актілер қолданысқа ие. Ал Қазақстан Республикасының жағдайында олар жанама түрде және бланкетті сипатта реттелінеді. Ол құқықтық нормалардың коллизиясына әкеп соқтыруы мүмкін. Осындай олқылықтар орын алмас үшін оның құқықтық теориясын қалыптастыруымыз қажет. Яғни, электрондық қалдықтар ұғымының заңи-құқықтық анықтамасын заңнамалық деңгейде бекітуіміз қажет. Зерттеу нәтижесінде электрондық қалдықтардың жалпы коммуналдық қалдықтар санатында реттелетінін байқадық, біздің ойымызша, электрондық қалдықтардың қоршаған ортаға келтіретін қауіптілігі жоғары екендігін және утилизациялау ерекшеліктерін ескере отырып, оған арнайы анықтама беру қажет. Жалпы, қолданыстағы Экологиялық Кодексте арнайы терминдерге анықтама берілмеген, біздің пікірімізше, Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексіне қолданылатын терминдерді анықтау туралы норманы енгізу орынды қадам болар еді. Бұл нақты кодексте қолданылатын негізгі терминдер мен ұғымдарды дәйекті түсінуге көмектеседі, бұл өз кезегінде заңнаманы түсіндірудегі анықтық пен дәлдікке ықпал етеді. Мұндай анықтамалар кодекстің мазмұнын және оның практикада қолдануда заң нормаларын нақтырақ түсінуге мүмкіндік береді. Өз кезегінде электрондық қалдықтарға экологиялық Кодексте төмендегіше анықтама берілуін ұсынамыз: «Электрондық қалдықтар дегеніміз – қоршаған ортаға және адам денсаулығына зиянын азайту мақсатында арнайы орындарға жинау және утилизациялау тәртібі белгіленген электронды құрылғылардың жарамсыз немесе ескірген бөліктері».

Екінші мәселе, электрондық қалдықтарға мониторинг жүргізу. Алдымен, мемлекет

үшін Қазақстан Республикасы аумағында электрондық қалдықтардың әлеуеті анықталуы тиіс. Содан кейін ғана, электрондық қалдықтардың экономикалық құндылықтары анықталады. Егер де экологиялық-құқықтық тұрғыдан келетін болсақ, бұл ең өзекті тақырып, себебі, өңделмеген электрондық қалдықтардың қоршаған ортаға теріс ықпалы әбден болуы мүмкін. Ол сәйкесінше халықтың денсаулығына немесе биологиялық әралуандылықтың зардап шегуіне әкеп соғады. Біздің пікірімізше электрондық қалдықтар айналымын құқықтық реттеген кезде бірден императивтік және диспозитивтік әдістер қолдануға болады дегенді білдіреді, яғни электрондық қалдықтар айналымын құқықтық реттеудегі ең басты мақсат оларды ұтымды пайдалану және пайдалы қасиеттерін, яғни экономикалық тиімділігін алу болуы тиіс.

Үшінші мәселе, электрондық қалдықтар айналымын құқықтық қамтамасыз ету үшін мемлекеттік құқықтық тетігін жетілдіру мәселесі. Яғни, кез келген құқық нормасын қатаң бақылаусыз және іске асуына жауапты болатын тұлғалардың шеңберін анықтамайынша заңдылықты орнату мүмкін емес. Осы орайда электрондық қалдықтар айналымын кәдеге жаратуды қадағалау мен үйлестіруді жүзеге асыратын арнайы мемлекеттік орган анықталып, олардың құқықтық мәртебесі бекітілуі тиіс. Себебі, электрондық қалдықтар шығаратын көбінесе жеке сектор субъектілері, ал олардың басты мақсаты кіріс келтіру болғандықтан, бұл субъектілер барынша заңды айналып өтуге тырысатыны сөзсіз. Біз Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі жанынан электрондық қалдықтарды утилизациялау мен кәдеге жарату саласындағы үйлестіруді де, қадағалауды да, сондай-ақ ғылыми-зерттеу қызметін де жүзеге асыратын ұлттық орталық құруды ұсынамыз. Бұл бастама электрондық қалдықтарды дұрыс утилизациялауды қадағалап, кәдеге жаратуды және қайта өңдеудің инновациялық әдістерін енгізуге ықпал ете алады.

Төртінші мәселе, электрондық қалдықтарды кәдеге жаратуға кедергі

келтіретін факторларды анықтап, соларды жою іс-шараларымен жұмыс жасалуы тиіс.

Қалдықтарды басқару жөніндегі зерттеу қазақстандық электрондық қалдықтарды басқару заңнамасын халықаралық стандарттар мен озық тәжірибеге сәйкестендірудің маңыздылығын көрсетеді. Базель конвенциясы мен Еуропалық Одақ директивасы сияқты қалыптасқан негіздерді салыстыра отырып, Қазақстан жақсартуға қажетті бағыттарды анықтай алады және өзінің реттеуші режимін жақсарту үшін қадамдар жасай алады.

Тұтастай алғанда, Қазақстандағы электрондық қалдықтарды басқаруды құқықтық реттеуді егжей-тегжейлі талдау саясаткерлерге, салалық мүдделі тараптарға және ақпараттық-насихат топтарына электрондық қалдықтарды басқару тәжірибесін жақсарту және елдегі экологиялық тұрақтылықты ілгерілету үшін құнды ақпарат береді.

Қазақстандағы қалдықтарды басқару тәжірибесін Еуропалық Одақ ережелерімен үйлестіру арқылы жақсартуға болады, бұл қалдықтарды қайта өңдеу деңгейін арттыруға және утилизациялау әдістерін жақсартуға әкеледі. Бұл қоршаған ортаға әсерді азайтады және ресурстарды үнемдеуге көмектеседі. Қалдықтарды басқаруға, ластануды бақылауға және полигондарды басқаруға қатысты қатаң ережелер экожүйелерді қорғай алады, топырақ пен судың ластануын болдырмайды және қалдықтарды дұрыс емес орналастырудың биоалуантүрлілікке және халықтың денсаулығына зиянды әсерін өтей алады. Еуропалық Одақ қалдықтарды басқару стандарттарын қабылдау Қазақстанға айналмалы экономикаға көшуге көмектесуі мүмкін. Қалдықтарды азайтуды, қайта пайдалануды және қайта өңдеуді ынталандыру арқылы Қазақстан қалдықтарды азайта алады, табиғи ресурстарды сақтай алады және тұрақты тұтыну мен өндіріс дағдыларын дамыта алады. Қалдықтарды басқару тәжірибесін Еуропалық Одақ стандарттарына сәйкес келтіру арқылы экологиялық тұрақтылық бойынша халықаралық ынтымақтастық пен серіктестікке қолдау көрсетуге болады.

Қазақстан бүкіл әлем бойынша беделін арттыра алады.

Зерттеу нәтижелері бойынша біз келесі ұсыныстарды жасаймыз:

- электрондық қалдықтарды жинаумен, утилизациялаумен және кәдеге жаратумен айналысатын мамандандырылған кәсіпорындарға салық заңнамасымен салықтық жеңілдіктерді енгізу бизнестің экологиялық жауапкершілігін ынталандыруға көмектеседі. Мұндай жеңілдіктер табыс салығынан босатуды, салық мөлшерлемелерін төмендетуді немесе экологиялық инвестициялардың шығындарын есептен шығару мүмкіндігін қамтуы мүмкін;

- электрондық қалдықтардың құрамындағы қауіпті заттарды басқарудың теріс салдарын болдырмауға бағытталған қаржылық тетіктерді дамыту экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызды қадам болып табылады. Бұл механизмдер қауіпті заттарды кәдеге жарату шығындарын жабатын қорларды немесе кепілдік схемаларын құруды қамтуы мүмкін;

- электрондық қалдықтарды жинау мен өңдеудің өз ішкі жүйесін құруға электрондық жабдықтарды өндірушілер мен импорттаушыларды тарту (мысалы,

өндіруші компания өз өнімінің электрондық қалдығын қабылдауы және клиенттеріне жаңа электрондық техника алуында жеңілдік беруі) қалдықтарды басқаруды реттеудің тиімді әдісі болып табылады. Бұл мұндай жүйені құру және жергілікті өңдеушілерді тарту шығындарын өтеу үшін субсидиялар немесе салық жеңілдіктері сияқты қаржылық ынталандырулар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін;

- қоршаған ортаны қорғау заңнамасының сақталуына бақылауды күшейту және электрондық қалдықтармен жұмыс істеу талаптарын бұзған тұлғаларды әкімшілік жауапкершілікке тарту ережелердің сақталуын қамтамасыз ету және қоршаған ортаның ластануына жол бермеу үшін қажет. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте электрондық қалдықтарды кәдеге жарату орталықтарына бермеу және қалдықтарды санаттар бойынша сұрыптау қағидаттарын сақтамау үшін жауапкершілікті қарастыруды ұсынамыз. Бұл бизнесті жүйелі түрде тексеруді, бұзушылықтар үшін айыппұлдар салуды және елеулі бұзушылықтар болған жағдайда кәсіпкерлік лицензияларды қайтарып алуды қамтуы мүмкін.

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған «Цифрлық трансформация жағдайындағы қазақстандық қоғам: перспективалар мен тәуекелдер» (BR21882302) гранттық жобасын іске асыру аясында дайындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Иванова, А.П. Правовое регулирование электронных отходов: теория и практика. (Обзор) / А.П. Иванова // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право: Реферативный журнал. – 2021. – С. 136-146.
2. Murthy, V. A Review on Global E-Waste Management: Urban Mining towards a Sustainable Future and Circular Economy / V. Murthy, S. Ramakrishna // Sustainability. – 2022. – Vol. 147. – Pp. 1-18.
3. Patil, R.A. A comprehensive analysis of e-waste legislation worldwide / R.A. Patil, S. Ramakrishna // Environ Sci Pollut Res Int. – 2020. – № 13 (27). – Pp. 14412-14431.
4. В. Новиков. Какие экологические проблемы решил нацпроект «Зеленый Казахстан», а какие – нет // Курсив [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/opinions/print1009-vdmn-jasyll/> (дата обращения: 16.03.2024).
5. C.P. Baldé. Global E-waste Monitor // Ruediger International Telecommunication Union (ITU) and United Nations Institute for Training and Research (UNITAR). – Geneva/Bonn, 2024. – 148 p.
6. Nukusheva, A. Regulatory Obstacles in Municipal Solid Waste Management in Kazakhstan in Comparison with the EU / A. Nukusheva, et al. // Sustainability. – 2023. – Vol. 15. –

Pp. 1034-1049.

References:

1. Ivanova, A.P. Pravovoe regulirovanie jelektronnyh othodov: teorija i praktika. (Obzor) / A.P. Ivanova // Social'nye i humanitarnye nauki. Otechestvennaja i zarubezhnaja literatura. Ser. 4. Gosudarstvo i pravo: Referativnyj zhurnal. – 2021. – S. 136-146.
2. Murthy, V. A Review on Global E-Waste Management: Urban Mining towards a Sustainable Future and Circular Economy / V. Murthy, S. Ramakrishna // Sustainability. – 2022. – Vol. 147. – Pp. 1-18.
3. Patil, R.A. A comprehensive analysis of e-waste legislation worldwide / R.A. Patil, S. Ramakrishna // Environ Sci Pollut Res Int. – 2020. – № 13(27). – Pp. 14412-14431.
4. V. Novikov. Kakie jekologicheskie problemy reshil nacproekt «Zelenyj Kazahstan», a kakie – net // Kursiv [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kz.kursiv.media/opinions/print1009-vdmn-jasyil/> (data obrashhenija: 16.03.2024).
5. C.P. Baldé. Global E-waste Monitor // Ruediger International Telecommunication Union (ITU) and United Nations Institute for Training and Research (UNITAR). – Geneva/Bonn, 2024. – 148 p.
6. Nukusheva, A. Regulatory Obstacles in Municipal Solid Waste Management in Kazakhstan in Comparison with the EU / A. Nukusheva, et al. // Sustainability. – 2023. – Vol. 15. – Pp. 1034-1049.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гүлнұр Қойшынқызы Рашева – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Рашева Гүлнұр Койшыновна – старший преподаватель кафедры таможенного, финансового и экологического права юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби, доктор философии (PhD), e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Rasheva Gulnur Koishynovna – Senior Lecturer of the Department of Customs, Financial and Environmental Law of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, PhD, e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Ғалым Байғазыұлы Телеуев – халықаралық білім беру корпорациясындағы Қазақстан-Америка университеті факультетінің деканы, философия докторы (PhD), e-mail: galim200385@mail.ru.

Телеуев Ғалым Байғазыевич – декан факультета Казахстанско-Американского университета при международной образовательной корпорации, доктор философии (PhD), e-mail: galim200385@mail.ru.

Teleuyev Galym Baigazyevich – Dean of the Faculty of Kazakhstan-American University in International Educational Corporation, PhD, e-mail: galim200385@mail.ru.

**ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
САЛАЛАРЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР / ИССЛЕДОВАНИЯ В СФЕРЕ ПЕДАГОГИКИ,
ПСИХОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК / RESEARCH IN THE FIELD
OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIO-ECONOMIC SCIENCES**

**УДК 378; 378.02:37.016; 34.08
МРНТИ 14.35.07; 14.35.09; 10.01.79**

К.К. Сейтенов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ АКАДЕМИЕЙ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПРИ ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЕ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: РЕАЛИИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы развития юридического образования в Республике Казахстан. На основе опыта образовательной деятельности Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан определены наиболее важные проблемы подготовки юридических кадров, как в гражданских, так и в ведомственных организациях высшего и послевузовского образования, а именно – отсутствие социально востребованной и последовательной стратегии развития казахстанского юридического образования, преобладание в образовательных программах по направлениям подготовки юристов теоретических курсов, профессиональный уровень профессорско-преподавательского состава, повышение эффективности послевузовского образования и т.д. По результатам проведенного анализа разработаны конкретные предложения по решению проблемных вопросов, в т.ч. организационного и законодательного характера. Отдельно обозначены проблемы послевузовского образования специальных учебных заведений и вузов.

Ключевые слова: высшее образование; качество юридического образования; наука; юриспруденция; послевузовское образование; высшее учебное заведение (ВУЗ); высшее специальное учебное заведение (ВСУЗ); правоохранительный орган; подготовка юристов.

Қ.Қ. Сейтенов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ ЖАНЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ЗАҢ БІЛІМІНІҢ РЕАЛИЯЛАРЫ**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында заң білімін дамытудың өзекті мәселелері қарастырылады. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының білім беру қызметінің тәжірибесі негізінде азаматтық, сондай-ақ жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің ведомстволық ұйымдарында заң кадрларын даярлаудың аса маңызды мәселелері айқындалды, атап айтқанда қазақстандық заң білімін дамытудың әлеуметтік сұранысқа ие және дәйекті стратегиясының болмауы, заңгерлерді даярлау бағыттары бойынша білім беру бағдарламаларында теориялық курстардың басым болуы, профессорлық-оқытушылық құрамның кәсіби деңгейі, жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің тиімділігін арттыру және т.б. Жүргізілген талдау нәтижелері бойынша проблемалық мәселелерді, оның ішінде ұйымдастырушылық және заңнамалық сипаттағы мәселелерді шешу бойынша нақты ұсыныстар әзірленді. Арнайы оқу орындары мен жоғары оқу орындарының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру мәселелері жеке белгіленді.

Түйінді сөздер: жоғары білім; құқықтық білім беру сапасы; ғылым; құқықтану; жоғары оқу орнынан кейінгі білім; жоғары оқу орны (ЖОО); жоғары арнаулы оқу орны (ЖАОО); құқық қорғау органы; заңгерлерді

даярлау.

K.K. Seitenov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES BY THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY UNDER THE PROSECUTOR GENERAL'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: THE REALITIES OF LEGAL EDUCATION

Abstract. The article deals with topical issues of the development of legal education in the Republic of Kazakhstan. Based on the experience of educational activities of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, the most important problems of training legal personnel, both in civil and departmental organizations of higher and postgraduate education, namely the lack of a socially demanded and consistent strategy for the development of Kazakhstani legal education, the predominance of theoretical courses in educational programs in the areas of training lawyers, the professional level of professorial-teaching staff, improving the effectiveness of postgraduate education, etc. Based on the results of the analysis, specific proposals have been developed to address problematic issues, including organizational and legislative issues. The problems of postgraduate education in special educational institutions and universities are highlighted separately.

Keywords: higher education; quality of legal education; science; jurisprudence; postgraduate education; higher education institution (HEI); military and special education institution (MSEI); law enforcement; training of lawyers.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_241

Введение. Качественное юридическое образование имеет фундаментальное значение для становления правового государства и гражданского общества. От уровня знаний и профессиональных умений юридических кадров зависят законотворческая и правоприменительная деятельность, правовое воспитание и правовая культура.

С момента создания в 2015 году Академией правоохранительных органов (далее – Академия) осуществляется целенаправленная, систематическая работа по подготовке правоохранительных кадров и проведению межведомственных научных исследований в интересах государственных и правоохранительных органов.

Материалы и методы. Материалами исследования явились работы ученых Казахстана и зарубежных государств, направленные на изучение проблем в сфере юридического образования.

Основными методами исследования являлись качественное наблюдение, сравнительно-правовой анализ и обзор

литературы.

Обсуждение. Наша деятельность осуществляется по 4 направлениям.

Во-первых, это первоначальная профессиональная подготовка лиц, впервые поступающих на правоохранительную службу в органы прокуратуры, антикоррупционной службы, службы экономических расследований.

С 2020 года и по сегодняшний день завершили подготовку и работают 956 слушателей. На обучение – 240 (прокуратура – 150, АФМ – 40, АПК – 50), на стажировке – 149 (прокуратура).

Данный вид обучения направлен на получение выпускниками бакалавриата юридических ВУЗов умений и навыков, необходимых для практической правоохранительной деятельности.

Образовательный процесс построен по принципу 30% теории и 70% практики. Учебный контент формируется по материалам надзорной работы, уголовным делам и процессуальным документам. Практические занятия проводятся в форме симуляционных

тренингов и кейсовых задач на учебных полигонах. Для закрепления полученных знаний предусмотрена стажировка в правоохранительном органе.

Лица, прошедшие обучение и сдавшие экзамен гарантированно трудоустраиваются в правоохранительные органы.

Во-вторых, это повышение профессионального уровня действующих сотрудников правоохранительных органов.

Основной акцент направлен на изучение проблемных вопросов правоприменительной практики и выработку путей их решений. К обучающим курсам привлекаются опытные судьи, следователи, сотрудники центральных аппаратов прокуратуры и других правоохранительных органов, а также ученые-правоведы.

За 2023 год обучено 478 сотрудников правоохранительных органов (прокуратура – 228, антикоррупционная служба – 111, АФМ – 80, МВД – 58, КНБ – 1). Всего с 2015 года прошли обучение и повышение квалификации свыше 12 тыс. сотрудников.

В рамках данного направления на Академию также возложено повышение квалификации руководителей, состоящих в *Президентском резерве*.

В 2023 году курсы Президентского резерва прошли 14 сотрудников (прокуратура – 3, АПК – 4, АФМ – 2, МВД – 4, КНБ – 1).

Всего с 2016 года прошли 122 сотрудника (прокуратура – 29, МВД – 57, АПК – 25, АФМ – 10, КНБ – 1, из них 29 назначены на вышестоящие должности или 23%).

Это будущие прокуроры областей, первые руководители Департаментов антикоррупционной службы, национальной безопасности, полиции и экономических исследований.

Их обучение нацелено на развитие стратегического мышления, оперативного и качественного анализа ситуации, эффективного планирования и руководства коллективом (HR-менеджмент) в обычных и нестандартных ситуациях, а также коммуникативных качеств.

Важным направлением повышения квалификации является *международное обучение*.

Начиная с 2017 года, по согласованию с Управлением ООН по наркотикам и преступности, Академия является Региональным Хабом по противодействию глобальным угрозам по Центрально-Азиатскому региону.

Хаб обучает сотрудников правоохранительных органов Азербайджана, Армении, Беларуси, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана.

Среди основных направлений – борьба с киберпреступлениями, торговлей людьми, финансовыми преступлениями и коррупцией, торговлей наркотиками и оружием, терроризмом и экстремизмом.

С 2018 года Академии присвоен статус *базовой организацией СНГ* по повышению квалификации сотрудников финансовых расследований, а с 2020 года – прокурорско-следственных работников.

В рамках международного сотрудничества обеспечено тесное взаимодействие с такими международными организациями, как ООН, ОБСЕ и Европейский Союз, а также научно-образовательными учреждениями стран Центральной Азии, СНГ и Турции.

Заклучены меморандумы с 34 зарубежными организациями (УНП ООН, Азербайджан, Беларусь, Китай, Кыргызстан, Молдова, Россия, Таджикистан, Украина, Узбекистан и др.).

В-третьих, это научная деятельность.

Ежегодно Академией координируются и проводятся *межведомственные научные исследования* по актуальным вопросам правоохранительной деятельности и противодействия преступности.

За последние 5 лет проведено более 120 исследований по запросам правоохранительных и иных государственных органов, Администрации Президента и Совета Безопасности.

К примеру, в настоящее время Академией по поручению Координационного совета Генеральных Прокуроров государств-участников СНГ проводится межгосударственное исследование по вопросам применения *искусственного интеллекта* в деятельности органов прокуратуры СНГ.

Результаты исследований внедряются в практику, нормотворчество и учебный процесс.

К примеру, по итогам научного исследования по вопросам неприкосновенности частной жизни Администрацией Президента поручено Министерству юстиции проведение ряда мероприятий, направленных на обеспечение права неприкосновенности частной жизни.

По результатам исследования по противодействию попыткам внесены корректировки в приказ МВД.

Результаты прикладного исследования по вопросам защиты персональных данных направлены Генеральной прокуратурой Республики Казахстан (далее – РК) для устранения выявленных недостатков (незаконное распространение личных данных граждан) в Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности.

В-четвертых, это послевузовское образование.

В Академии по программам послевузовского образования обучаются действующие сотрудники органов прокуратуры, внутренних дел, государственной противопожарной службы, а также антикоррупционной службы и службы экономических расследований.

С 2015 года завершили обучение 393 сотрудника правоохранительных органов, в т.ч. в магистратуре – 341 (научно-педагогическая – 265, профильная – 76, в том числе по дистанционному обучению – 24), в докторантуре – 52.

На сегодня в Академии по программам послевузовского образования обучаются 139 сотрудников правоохранительных органов, в том числе 104 магистранта (по научно-педагогическому направлению – 95, профильному – 9) и 35 докторантов (по научно-педагогическому направлению – 24, по профилю – 6, по профилю с дистанционным обучением – 5).

Обучение направлено на обеспечение тесного взаимодействия правовой науки и правоохранительной деятельности, совмещение научной теории и практического

опыта обучающихся, развитие и совершенствование их педагогических, управленческих, профессиональных компетенций.

Темы диссертационных работ выбираются исходя из актуальных вопросов правоохранительной деятельности, а также с учетом проблемных вопросов, с которыми обучающиеся сталкивались в период службы.

Кроме того, учитывая, что в Академии обучаются представители пяти правоохранительных органов, имеющих продолжительный стаж службы, обучающиеся совместно с профессорско-преподавательским составом (далее – ППС) в ходе занятий и научной работы могут обсудить с разных точек зрения проблемы служебной деятельности для выработки единого решения.

Опыт образовательной деятельности Академии позволяет выделить следующие проблемы юридического образования Казахстана.

1. Качество подготовки юридических кадров.

Одна из постоянных проблем юридического образования – существенный разрыв между уровнем подготовки выпускников юридических факультетов и реалиями практической деятельности.

Дипломированных юристов, устраивающихся в правоохранительные органы, приходилось на месте обучать практическим навыкам, прежде чем их деятельность начинала соответствовать требованиям правоохранительной службы.

Для устранения такого разрыва в 2020 году на базе Академии вводится новый институт первоначальной профессиональной подготовки для лиц, впервые поступающих на службу в правоохранительные органы (специалитет).

Однако уже после подведения итогов первого набора (декабрь 2020 г.) стало очевидно, что уровень даже базовых юридических знаний выпускников многих ВУЗов оставляет желать лучшего. Так, из 463 кандидатов, окончивших 61 ВУЗ республики, поступили 170 (36,7%) из 40 ВУЗов, т.е. выпускники трети ВУЗов не смогли пройти

конкурс.

По результатам вступительного экзамена в ноябре 2023 года из 552 кандидатов сдали экзамен 313 (57%), 239 (43%) получили оценку «неудовлетворительно». В июне 23 года получили удовлетворительные оценки 202 из 329 кандидатов, в ноябре – 313 из 552. «Неудовлетворительно» – 127 и 239 соответственно.

Как показали ответы кандидатов, многие из них не могут назвать предмет той или иной отрасли права, разобрать состав преступления, не говоря уже о современных тенденциях развития юридической отрасли.

При этом вопросы вступительных экзаменов (по уголовному, уголовно-процессуальному, административному праву) подготовлены исключительно по программе бакалавриата.

Высокие оценки получают, как правило, выпускники КазНУ имени Аль-Фараби (г. Алматы), Maqsut Narikbayev University (г. Астана).

Но основная масса приходит с низким уровнем подготовки.

В результате преподаватели вынуждены тратить на их обучение базовым юридическим знаниям время, предназначенное для освоения специальных навыков работы в правоохранительных органах.

Причины сложившейся ситуации видим в следующем.

Первое. Отсутствует социально востребованная и последовательная стратегия развития казахстанского юридического образования.

Взросший социальный интерес к профессии юриста привел к существенному увеличению количества ВУЗов, осуществляющих подготовку юридических кадров.

Обучением юристов занимаются ВУЗы технического, сельскохозяйственного, педагогического, торгового профиля и иных направлений, не всегда имеющие квалифицированные кадры, необходимую учебно-методическую и материально-

техническую базу.

Как правило, юридическое образование для таких ВУЗов является дополнительным видом деятельности, поэтому их основная цель видится не в подготовке квалифицированных кадров, а в извлечении прибыли.

Отсюда и возникают причины некачественной подготовки юристов многими гражданскими ВУЗами.

Все это негативно сказывается и на правоохранительной системе, особенно остро – в части обеспечения профессиональными кадрами в рамках проводимых реформ.

В прошлом году, по результатам проведенной Министерством науки и высшего образования (далее – МНиВО) работы по профилизации ВУЗов из 71-го ВУЗа, осуществляющего подготовку юристов, осталось 59¹.

Но даже такое количество ВУЗов для нашей страны избыточно.

К примеру, в Республике Узбекистан при численности населения 36 млн человек юристов готовят всего 50 ВУЗов, в Германии на 84 млн населения – 44 юридических ВУЗа².

При этом в развитых государствах юридической практикой могут заниматься только выпускники ВУЗов аккредитованных соответствующими профессиональными сообществами юристов.

К примеру, в США при наличии 1,2 млн профессиональных юристов и около 5 тыс. ВУЗов, только 203 американские школы права аккредитованы Американской ассоциацией адвокатов (American Bar Association (ABA))³.

Согласно официальным данным Бюро национальной статистики РК в 2023-2024 учебном году по специальностям, связанным с правом (6В04 «Бизнес, управление и право» – 82847; 6В042 «Право» – 34526), обучаются 117 373 студента.

В целом за последние пять лет ВУЗами Казахстана выпущено 82 тыс. юристов. В

¹ Количество юридических вузов сокращают в Казахстане. – 2022 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/kolichestvo-yuridicheskikh-vuzov-sokraschayut-v-kazahstane_a3930691 (дата обращения: 02.04.2024).

² Список университетов и институтов Узбекистана [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.goldenpages.uz/abiturient/institut-list/> (дата обращения: 31.03.2024).

³ Lawyer Statistics for Success in 2024 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.clio.com/blog/lawyer-statistics> (Access date: 29.03.2024).

среднем за год – более 16-ти тыс.⁴.

К сожалению, можно констатировать, что количество не переросло в качество.

При этом еще одним значимым фактором, влияющим на качество обучения, является незначительное количество государственных образовательных грантов, выделяемых на подготовку юристов. К примеру, в 2023 году из общего количества 72 842 грантов, по образовательной программе бакалавриата «Право» выделено всего 100 грантов (0,1%)⁵.

Таким образом, подавляющее число студентов-юристов обучаются на платной основе.

Такое положение дел, на наш взгляд, приводит к чрезмерной коммерциализации юридического образования, когда многие выпускники школ (имеющие хорошие показатели по результатам обучения) из-за высокой конкуренции не выбирают юридические образовательные программы, а на обучение поступают те, кто в состоянии за него заплатить.

Кроме того, большинство коммерческих ВУЗов, не исключают студентов за неуспеваемость, т.к. образование является платным, а соответственно, и доходным.

Все это приводит к снижению качества юридического образования, что подтверждается результатами вступительных экзаменов в специалитет Академии.

В этой связи, предлагается:

1) Определить перечень ВУЗов по подготовке юридических кадров и усилить требования при выдаче лицензии для подготовки юристов с учетом основного направления ВУЗа.

2) Увеличить государственный образовательный заказ для подготовки кадров по направлению «Право».

Второе. В образовательных программах по направлениям подготовки юристов преобладают теоретические курсы.

Одним из ключевых условий качественного

юридического образования является тесная взаимосвязь теоретических знаний и практических умений и навыков выпускников.

Опыт обучения в Академии по программам специалитета показывает, что многие выпускники ВУЗов не знают процессуального порядка проведения основных следственных действий (осмотр места происшествия, обыск, выемка, допрос и др.), роли и функции участников процесса, и даже где они должны сидеть в зале судебных заседаний.

Считаем, что стратегии развития казахстанского юридического образования должна исходить из потребностей конкретных отраслей, в т.ч. правоохранительного блока.

Целесообразно отказаться от практики подготовки юристов «широкого профиля» и от сложившегося в обществе подхода «главное получить диплом юриста, работать научиться на практике».

У каждого студента начиная со 2-го курса должна быть специализация, он должен обучаться именно определенной отрасли юриспруденции.

При этом студенты юридических ВУЗов должны иметь возможность получать практические навыки и умения уже с начальных этапов, иметь возможность непосредственно увидеть, как осуществляется осмотр места происшествия, проводятся допросы и другие следственные действия с разрешения органа, ведущего уголовный процесс по очевидным преступлениям (по существующей практике для студентов медицинских ВУЗов).

К примеру, в таких странах как Австралия, Германия, Великобритания и США ВУЗы предоставляют студентам широкую возможность выбора узких юридических специализаций (финансовое право, торговое, банковское, международное и др.)⁶.

При этом обучение проходит в два этапа.

На первом этапе изучаются основные направления права, определяется

⁴ Высшее образование в Республике Казахстан // Бюро национальной статистики Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/upload/iblock/bfe/lucsj6363mpsoo0ze7ngocwgu3dh4o/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B7%20%D1%80%D0%BA%D1%81.pdf> (дата обращения: 30.03.2024).

⁵ О распределении государственного образовательного заказа на подготовку кадров с высшим и послевузовским образованием в разрезе групп образовательных программ на 2021-2022, 2022-2023, 2023-2024 учебные годы: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 2 июля 2021 г. № 316 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023268> (дата обращения: 02.04.2024).

⁶ Legal education abroad [Electronic resource] – Access mode: https://www.unipage.net/en/education_law?ysclid=lui3q0p5d3703629553 (Access date: 27.03.2024).

специализация. Второй этап направлен на приобретение практических навыков в конкретных областях юридической деятельности и включает в себя сначала работу в судейской канцелярии, в окружной прокуратуре и в муниципальных органах и уже потом, работу в качестве юриста в коммерческой организации.

Считаем, что такой же подход должен быть внедрен и в юридическом образовании Казахстана.

Кроме того, необходимо пересмотреть содержание образовательных программ с учетом приоритетных направлений юридической и правоохранительной деятельности.

К примеру, развитие цифровых технологий, нейросетей и искусственного интеллекта, фактически сформировавшие новую отрасль цифрового права, наряду с новыми возможностями породило новые угрозы и риски, требующие своевременного реагирования со стороны государства и общества.

Процесс модернизации правоохранительной системы сопровождается цифровизацией уголовного судопроизводства, сейчас свыше 80% уголовных дел расследуется и рассматривается судом в электронном виде.

Следовательно, выпускники-юристы должны иметь основные базовые знания, умения и навыки по работе с информационными системами правоохранительных органов, поиску, закреплению и оценке цифровых доказательств (как по уголовным, так и по гражданским кейсам), защите данных и цифровой безопасности, иметь представление об этических и юридических аспектах использования искусственного интеллекта.

В этой связи актуальным видится углубленная специализация подготовки юристов по указанным направлениям в казахстанских ВУЗах.

Необходимость реагирования на массовые акции, протестные настроения, требует навыков ведения переговоров и управления кризисными ситуациями. Для этого необходимо ввести в юридических ВУЗах

междисциплинарный предмет по подготовке переговорщиков, поскольку повышенная потребность в таких специалистах наблюдается в правоохранительных органах.

Кроме того, не во всех юридических вузах учебные программы включают специальный курс по развитию письменных навыков. В результате молодые сотрудники правоохранительных органов вынуждены осваивать навыки юридического письма лишь на практике, с большим или меньшим успехом. Между тем, письменная речь является основой правоведения. Следует отметить, что в Казахстане не существует единого правового акта, положения, которое бы устанавливало требования к юридическому письму, к его стилю в соответствии с его разновидностями.

Также в юридических ВУЗах не прививаются навыки публичного выступления, что является важной составляющей практической деятельности юриста (поддержание государственного обвинения и защита в уголовном процессе, выражение интересов истца и ответчика их представителями в гражданских процессах, беседа адвоката с подзащитным, следственные действия: допрос, очная ставка и т.д.). Следовательно, необходимо совершенствование учебных программ и по риторике.

Остается актуальным вопрос обучения будущих юристов этике на протяжении всего цикла обучения с акцентом на практические ситуации. При этом акцент в учебных программах по этике необходимо сделать на защиту прав человека и гражданина, учитывать особенности работы в многонациональном обществе.

Третье. Профессиональный уровень ППС.

Принципиальным условием приобретения студентом практических умений и навыков является наличие профессионального практического опыта у самого преподавателя.

В соответствии с квалификационными требованиями МНиВО в бакалавриате по направлению подготовки кадров «Право» доля преподавателей профильных

дисциплин с опытом практической работы не менее 3 лет за последние 10 лет в сфере юриспруденции по профилю преподаваемых дисциплин должна составлять не менее 60%.

Однако даже при соблюдении этого требования 40% преподавателей могут не иметь опыта практической работы, при этом правовыми актами МНиВО не регламентируется перечень дисциплин, для преподавания которых наличие такого опыта обязательно.

Получается, что занятия по узкоспециализированным дисциплинам (криминалистика, судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность и т.д.) могут проводиться преподавателями, не имеющими практического опыта работы в данной сфере.

При этом действующая система повышения квалификации ППС ВУЗов в основном ориентирована на обучение педагогическому или научному мастерству, обмену опытом, работа по привитию преподавателям практического опыта не проводится.

В этой связи необходимо установить в качестве обязательного квалификационного требования для преподавателей юридических ВУЗов, не имеющих практического опыта по профилю преподаваемых дисциплин, прохождение стажировки в судебных, правоохранительных и иных государственных органах, а также на базе ведомственных учебных заведений.

Как уже отмечалось ранее, наша Академия имеет большой опыт организации повышения квалификации для сотрудников правоохранительных органов, который может быть использован и для обучения преподавателей гражданских вузов.

Кроме того, по опыту зарубежных стран (например, Германии) для проведения занятий необходимо активно привлекать специалистов-практиков [1]. На сегодняшний день практика проведения бинарных занятий с привлечением по узкоспециализированным темам ведущих отечественных и зарубежных ученых и специалистов-практиков

широко применяется в учебном процессе специалитета и послевузовского образования Академии.

При этом для привлечения к учебному процессу ученых, специалистов, экспертов из сторонних организаций на системной основе необходимо решить проблему оплаты их деятельности.

Вопросы оплаты труда сторонних работников, привлекаемых к проведению учебных занятий в государственных учреждениях образования, регламентированы постановлением Правительства «О системе оплаты труда гражданских служащих, работников организаций, содержащихся за счет средств государственного бюджета, работников казенных предприятий» от 31 декабря 2015 года № 1193 (далее – Постановление)⁷.

Однако Постановление не предусматривает оплату для сторонних специалистов, привлекаемых в рамках послевузовского образования. Кроме того, сумма оплаты составляет всего 1,5 тыс. тенге за каждый час.

Гражданские ВУЗы могут оплачивать работу таких лиц за счет внебюджетных средств. К примеру, в гражданских вузах Казахстана размер почасовой оплаты составляет в среднем от 10 до 15 тыс. тенге за 1 час. Государственные учреждения образования на сегодняшний день такой возможности не имеют.

В этой связи предлагается внести поправки в Постановление:

1) установление почасовой оплаты труда ученым и специалистам, привлекаемым для проведения (по экономическим, педагогическим, правовым вопросам, а также по дисциплинам психологии по интенсивному изучению иностранных языков) научных исследований и занятий в магистратуре и докторантуре военных, специальных учебных заведений;

2) установление почасовой оплаты труда за руководство профессиональной практикой и стажировкой магистрантов и докторантов, преподавателями и

⁷ О системе оплаты труда гражданских служащих, работников организаций, содержащихся за счет средств государственного бюджета, работников казенных предприятий: постановление Правительства от 31 дек. 2015 г. № 1193 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500001193> (дата обращения: 02.04.2024).

научными сотрудниками, привлекаемыми из других ВУЗов и научных организаций, а также специалистами, привлекаемыми с производства;

3) увеличение размеров коэффициента почасовой оплаты труда специалистов, привлекаемых к проведению учебных занятий.

Четвертое. Повышение эффективности послевузовского образования.

Концепцией развития высшего образования и науки в РК на 2023-2029 годы планируется увеличение стоимости грантов на подготовку магистрантов и PhD докторантов. При этом государственный образовательный заказ на подготовку научных кадров в докторантуре (докторов PhD) будет увеличен до 5 тыс. грантов⁸.

Однако развитие послевузовского образования путем увеличения стоимости и количества грантов не решает проблему утраты докторантами мотивации к завершению научного исследования и выходу на защиту докторских диссертаций.

Согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК в 2022 году выпуск докторантов составил 1 536 человек, из них защитили диссертацию 15,2%⁹.

На сегодня из 52 сотрудников правоохранительных органов, завершивших обучение в докторантуре Академии, защитили диссертацию 9 или 17%.

Основная причина – отсутствие опубликованной научной статьи в международных рецензируемых научных журналах, имеющих ненулевой импакт-фактор (приказ Министерства образования и науки от 31 марта 2011 года № 127 «Об утверждении Правил присуждения степеней»). Так, на момент окончания докторантуры Академии только около 30%

выпускников имеют такие научные статьи.

У международных изданий нет интереса к вопросам развития правовой науки Казахстана. Право – это не медицина, химия или физика. Тут не может быть прорывных открытий, которые важны для спасения жизни людей или технологического прогресса.

Поэтому для опубликования научных статей казахстанские докторанты прибегают к услугам сторонних организаций, оказывающих помощь на платной основе (цена услуги составляет 1-1,5 тыс. долларов США), но даже в этом случае срок ожидания может составлять от 1 года и более. При этом данные организации не дают никаких гарантий, что на момент опубликования статьи журнал не будет исключен из международной базы рецензирования.

Через несколько лет после окончания обучения у докторантов зачастую отсутствует стимул для завершения диссертации (нет времени, т.к. вернулись в практическую деятельность, потеря актуальности темы и т.д.).

Неоднократное поднятие этой проблемы перед МНиВО не нашло своего понимания.

К примеру, среди стран СНГ, которые отказались от этой системы, Российская Федерация¹⁰. А в Узбекистане такие требования даже и не вводились¹¹. В Германии вообще не требуется наличие публикаций для защиты докторского диссертационного исследования¹².

В этой связи предлагается:

1) В целях создания условий для равномерного творческого развития молодых ученых исключить по направлениям подготовки «Право», «Национальная безопасность и военное дело» требования об обязательном опубликовании докторантом научной статьи в международном рецензируемом журнале (по аналогии с

⁸ Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023-2029 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 г. № 248 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248> (дата обращения: 02.04.2024).

⁹ Организации высшего и послевузовского образования в Республике Казахстан на начало 2022-2023 учебного года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/476731?lang=ru> (дата обращения: 27.03.2024).

¹⁰ О порядке присуждения ученых степеней: постановление Правительства РФ от 24 сент. 2013 г. № 842 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_152458/ (дата обращения: 02.04.2024).

¹¹ Положение о порядке присуждения ученых степеней: постановление Президиума Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 31 мая 2017 г. № 239/4 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://oak.uz/pages/49> (дата обращения: 02.04.2024).

¹² Аспирантура в Федеративной Республике Германии для россиян – поиск места и самостоятельное поступление // PhD в Германии — Doktorat in Deutschland [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://phdru.com/abroad/phdgermany> (дата обращения: 02.04.2024).

образовательными программами казахского языка и литературы, казахской филологии, истории Казахстана, казахской философии (приказ и.о. МНиВО Республики Казахстан от 9 января 2023 г. № 7)).

2) В целях повышения востребованности научного потенциала, практических работников, имеющих ученые и академические степени (докторов PhD и по профилю), деятельность, связанную с осуществлением научного руководства (консультирования), руководства профессиональной практикой (стажировкой), рецензирования научных работ, а также участия в приемных и выпускных экзаменах, засчитывать в стаж научно-педагогической работы.

Наряду с этим, предлагается засчитывать периоды времени обучения в магистратуре и докторантуре (для лиц, имеющих ученое звание или ученую степень) в стаж научно-педагогической работы без учета непосредственно предшествовала этим периодам, либо за ними непосредственно следовала научно-педагогическая деятельность.

Для этого необходимо *внести изменения и дополнения* в приказы Министра образования и науки РК «Об утверждении Правил присуждения степеней» от 31 марта 2011 года № 127, а также «Об утверждении Правил исчисления стажа работы по специальности работникам организаций образования и научных организаций» от 14 июня 2010 года № 302.

Заключение. Отдельно хотелось бы обозначить проблемы *послевузовского образования специальных учебных заведений и ВУЗов.*

Первое. *Организация зарубежной стажировки высших специальных учебных заведений (далее – ВСУЗ).*

Немаловажным фактором, сказывающимся на эффективности подготовки кадров для правоохранительных органов, является обязательное требование по организации зарубежных стажировок в ведущих зарубежных научных организациях

и организациях высшего и (или) послевузовского образования (далее – ОПВО), занимающих первые 1 000 позиций в международных рейтингах или первые 200 позиций по соответствующему направлению (by Subject (бай сабджект)) (пункты 22 и 73 ГОСО).

В соответствии с Государственным общеобязательным стандартом послевузовского образования целью прохождения стажировки является ознакомление с инновационными технологиями и новыми видами производств¹³.

Как правило, сфера оказываемых услуг и научно-технологическая база зарубежных научных организаций и ОПВО, вошедших в международный рейтинг, не связаны с правоохранительной деятельностью и вопросами национальной безопасности и военного дела.

К примеру, в Германии подготовку полицейских кадров по программам послевузовского образования осуществляет Немецкий полицейский университет. Для назначения на должности старшего начальствующего состава полиции в Германии необходимо пройти 2-годичное обучение в магистратуре данного университета. С учетом направления деятельности данный ведомственный ВУЗ мог бы стать базой стажировки докторантов Академии. Однако он не входит в международный рейтинг.

В этой связи предлагаем указанные требования, исключить из ГОСО касательно ВСУЗов.

Данные предложения найдут поддержку и со стороны учебных заведений Комитета национальной безопасности, министерств обороны и внутренних дел.

Второе. *Онлайн-обучение во ВСУЗах.*

Согласно статье 27 Закона РК «Об образовании» в зависимости от содержания образовательных программ с учетом потребностей и возможностей личности, создания условий доступности получения каждого уровня образования, обучение осуществляется в форме очного, вечернего,

¹³ Об утверждении государственных общеобязательных стандартов высшего и послевузовского образования: приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 20 июля 2022 г. № 2 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028916> (дата обращения: 02.04.2024).

заочного обучения, онлайн-обучения и экстерната¹⁴.

Однако, в соответствии с приказом Министра образования и науки РК от 2 октября 2018 года № 530 получение онлайн-обучения по направлениям подготовки кадров магистратуры и докторантуры «7M123» и «8D123» (Национальная безопасность и военное дело) запрещено¹⁵.

Тем самым ограничивается право сотрудников правоохранительных органов в получении послевузовского образования в форме онлайн-обучения по образовательной программе «Правоохранительная деятельность».

Учитывая потребность правоохранительных органов в квалифицированных специалистах, предлагаем исключить «направления подготовки кадров магистратуры и докторантуры «7M123» и «8D123» из Перечня направлений подготовки кадров с высшим образованием и послевузовским образованием, обучение по которым в форме экстерната и онлайн-обучения, не допускается.

Третье. Критерии оценки ВСУЗов, реализующих образовательные программы высшего и (или) послевузовского образования.

Согласно Критериям оценки военных, специальных учебных заведений, реализующих образовательные программы высшего и (или) послевузовского образования при проведении МНиВО государственной аттестации одним из способов оценивания результатов обучения, является проведение комплексного тестирования среди обучающихся выпускных курсов магистратуры¹⁶.

При этом не учитывается, что

обучение в магистратуре направлено на подготовку управленческих, научных и педагогических кадров, обладающих углубленной профессиональной или научно-педагогической подготовкой, а также, что в магистратуре военных, специальных учебных заведений обучаются действующие сотрудники, имеющие определенный опыт работы в правоохранительных органах.

Кроме того, в настоящее время перечень тестовых заданий комплексного тестирования в магистратуре наряду с базовыми и профилирующими дисциплинами вузовского компонента предусматривает блоки вопросов по Современной истории Казахстана и русскому или казахскому языку.

Однако дисциплины «Современная история Казахстана», русский или казахский язык изучаются в рамках образовательных программ бакалавриата. Следовательно, уровень знаний обучающихся по указанным дисциплинам не может являться показателем качества подготовки в магистратуре, учитывая, что магистранты Академии изучали их несколько лет назад в других ВУЗах.

В этой связи предлагается внести изменения в приказ Министра образования и науки РК от 2 февраля 2016 года № 124, исключив проведение комплексного тестирования среди обучающихся выпускных курсов магистратуры по вышеуказанным дисциплинам.

Уверены, что реализация указанных предложений будет способствовать повышению качества и модернизации системы юридического образования в свете развития правовой системы Казахстана, диктуемой Концепцией правовой политики РК до 2030 года¹⁷.

¹⁴ Об образовании: закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 г. № 319-III [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_ (дата обращения: 02.04.2024).

¹⁵ Об утверждении Перечня направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием, обучение по которым в форме экстерната и онлайн-обучения не допускается: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 2 окт. 2018 г. № 530 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017513> (дата обращения: 02.04.2024).

¹⁶ Об утверждении критериев оценки военных, специальных учебных заведений, реализующих образовательные программы высшего и (или) послевузовского образования: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 2 фев. 2016 г. № 124 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013364> (дата обращения: 02.04.2024).

¹⁷ Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: указ Президента Республики Казахстан от 15 окт. 2021 г. № 674 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 02.04.2024).

Список использованной литературы:

1. Wenzler, H. Educating the global lawyer: the German experience / H. Wenzler, K. Kwietniewska // Journal of Legal Education. – 2012. – № 3 (16). – Pp. 462-467.

References:

1. Wenzler, H. Educating the global lawyer: the German experience / H. Wenzler, K. Kwietniewska // Journal of Legal Education. – 2012. – № 3 (16). – Pp. 462-467.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Қалиолла Қабайұлы Сейтенов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының бірінші проректоры, заң ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: ise.astana@yandex.kz.

Сейтенов Калиолла Кабаевич – Первый проректор Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор юридических наук, профессор, e-mail: ise.astana@yandex.kz.

Seitenov Kaliolla Kabayevich – First Vice-Rector of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Law, Professor, e-mail: ise.astana@yandex.kz.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТАНУ / МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ / INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

УДК 341.2;341.231.14
МРНТИ 10.87.27

А.М. Амиров

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

О НЕКОТОРЫХ ПОДХОДАХ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ К ВОПРОСУ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ

Аннотация. В статье рассматриваются законодательные особенности, нововведения и опыт отдельных государств в области регулирования процессов сбора и обработки персональных данных. При этом автором сделан основной упор на подход европейских государств, поскольку их опыт в сфере защиты данных, обеспечения конфиденциальности и недопущения необоснованного вмешательства в частную жизнь считается передовым в мире. Также в статье затрагивается вопрос и приводятся различные научные подходы касательно соотношения понятий «неприкосновенность частной жизни» и «защита персональных данных». Кроме того, уделено внимание практике Европейского суда по правам человека, на основании которой разработаны критерии для правомерного ограничения прав на персональные данные. Целью данной работы является изучение передового зарубежного опыта защиты персональных данных для определения целесообразности и возможности его имплементации в Республике Казахстан.

Ключевые слова: защита персональных данных; сбор и обработка персональных данных; утечка персональных данных; неприкосновенность частной жизни; практика Европейского суда по правам человека; конфиденциальность; General Data Protection Regulation; искусственный интеллект.

А.М. Әміров

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ЖЕКЕ ДЕРЕКТЕРДІ ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ КЕЙБІР ТӘСІЛДЕРІ ТУРАЛЫ

Аннотация. Мақалада жеке деректерді жинау және өңдеу процестерін реттеу саласындағы жекелеген елдердің заңнамалық ерекшеліктері, инновациялары мен тәжірибесі талқыланады. Бұл ретте автор Еуропа елдерінің көзқарастарына назар аударады, өйткені олардың деректерді қорғау, құпиялылықты қамтамасыз ету және жеке өмірге негізсіз араласуды болдырмау саласындағы тәжірибесі әлемде озық деп саналады. Мақалада бұл мәселе де қозғалып, «құпиялылық» және «жеке деректерді қорғау» ұғымдарының арақатынасына қатысты басқа ғылыми көзқарас қарастырылған. Сонымен қатар Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың (АҚЕС) тәжірибесіне назар аударылады, оның негізінде жеке деректерге құқықтарды заңды түрде шектеу критерийлері әзірленді. Бұл жұмыстың мақсаты Қазақстан Республикасында оны жүзеге асырудың орындылығы мен мүмкіндігін анықтау үшін дербес деректерді қорғау саласындағы озық шетелдік тәжірибені зерделеу болып табылады.

Түйінді сөздер: жеке деректерді қорғау; жеке деректерді жинау және өңдеу; жеке деректердің ағып кетуі; жеке өмірге қол сұғылмаушылық; Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың тәжірибесі; құпиялылық; General Data Protection Regulation; жасанды интеллект.

A.M. Amirov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

ON SOME APPROACHES OF FOREIGN COUNTRIES TO THE ISSUE OF PROTECTION PERSONAL DATA

Abstract. The article discusses the legislative features, innovations and experience of individual countries in the field of regulating the processes of collecting and processing personal data. At the same time, the author focuses on the approach of European countries, since their experience in the field of data protection, ensuring confidentiality and preventing unreasonable interference in private life is considered advanced in the world. The article also touches on the issue and provides a different scientific approach regarding the relationship between the concepts of «privacy» and «personal data protection». In addition, attention is paid to the practice of the European Court of Human Rights (ECtHR), on the basis of which criteria have been developed for the lawful restriction of rights to personal data. The purpose of this work is to study advanced foreign experience in the protection of personal data to determine the feasibility and possibility of its implementation in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: protection of personal data; collection and processing of personal data; personal data leak; privacy; European court of human rights practice; confidentiality; General Data Protection Regulation; artificial intelligence.

DOI: 10.52425/25187252_2024_32_253

Введение. Во Всеобщей декларации прав человека¹, Европейской конвенции о защите прав и основных свобод², Международном пакте о гражданских и политических правах³ закреплено право каждого на уважение личной и семейной жизни. Таким образом, право на неприкосновенность частной жизни встало в один ряд с основными «классическими» правами человека, что повлекло за собой попытки правового регламентирования.

Начиная с 1970 года, в Германии, а затем и в других европейских государствах были приняты национальные законы, касающиеся защиты данных (Франция, Швеция)⁴. В 1978 году в Австрии право на защиту данных закреплено в качестве конституционного положения⁵. В дальнейшем таким же путем

пошли Венгрия, Словакия, Чехия, Норвегия и другие европейские государства.

Первым международным документом по защите данных стала принятая Советом Европы в 1981 году Конвенция о защите физических лиц при обработке персональных данных, которая регулировала вопросы автоматизированной обработки данных⁶. В 1995 году Европейский Парламент совместно с Советом Европейского Союза разработали и приняли совместную директиву. Она касалась защиты и свободного обращения персональных данных физических лиц⁷.

В 2000 году права на уважение частной и семейной жизни, а также на защиту персональных данных нашли свое отражение в Хартии Европейского Союза об основных правах [1]. В 2016 году Советом Европейского

¹ Всеобщая декларация прав человека: Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (дата обращения: 02.05.2024).

² Европейская конвенция по правам человека. – 63 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RUS (дата обращения: 03.05.2024).

³ Международный пакт о гражданских и политических правах: Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml (дата обращения: 03.05.2024).

⁴ Privacy, Data Protection and Cybersecurity: Germany – Lexology [Electronic resource] – Access mode: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-privacy-data-protection-and-cybersecurity-law-review/germany> (Access data: 02.04.2024).

⁵ Data Protection in Austria – GDPRhub [Electronic resource] – Access mode: https://gdprhub.eu/Data_Protection_in_Austria (Access data: 04.04.2024).

⁶ Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data [Electronic resource] – Access mode: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=108> (Access data: 24.03.2024).

⁷ Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза от 24 октября 1995 года № 95/46/ЕС «О защите физических лиц при обработке персональных данных и о свободном обращении таких данных» [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31067635 (дата обращения: 04.04.2024).

Союза и Европейским парламентом принят Генеральный регламент о защите персональных данных (General Data Protection Regulation) (далее – GDPR)⁸.

Данные правовые акты зачастую выступают основой и ориентиром при разработке различными государствами национального законодательства.

Материалы и методы. В процессе данного исследования применялся метод анализа зарубежного законодательства, практики Европейского суда по правам человека (далее – ЕСПЧ), научных трудов ученых в сфере неприкосновенности частной жизни и защиты данных.

Результаты/обсуждение. Согласно отчету ООН относительно электронного правительства по состоянию на 2021 год в 145 государствах были приняты законы о конфиденциальности данных. В отдельных случаях особенности использования персональных данных нередко являются достаточно кардинальными.

К примеру, в 2018 году Бразилия внедрила законодательные изменения, направленные на обеспечение безопасности и целостности информации, принадлежащей владельцу. Эти нововведения были представлены в форме нового закона, который создает основу для защиты персональных данных и регулирования их обработки в стране. Закон обеспечивает обязательное соблюдение определенных стандартов и мер безопасности, которые направлены на защиту прав и интересов владельцев данных. Он предусматривает строгие требования к организациям и учреждениям, осуществляющим сбор и обработку персональных данных, и предусматривает санкции за нарушение этих правил.

С 2020 года граждане Бразилии стали владельцами своих персональных данных и обладают правами на эту информацию, имея возможность требовать прозрачности со стороны компаний относительно сбора, хранения и использования данных. Также законодательно закреплено обязательство об информировании относительно случаев утечки персональных данных, чтобы вызвать

осознание важности обеспечения интересов интернет-пользователей и преимуществ для всего бразильского общества.

В то же время, другие государства обычно проявляют большую снисходительность, предоставляя компаниям и ассоциациям значительную степень саморегулирования, как, например, в случае с США. Однако стоит отметить, что позднее США вынуждены были ужесточить некоторые аспекты своего регулирования [2].

Международное и европейское право предусматривают значимые превентивные меры в рамках регулятивных отношений для предотвращения нарушений прав субъектов персональных данных в будущем. В связи с широким сбором и увеличивающейся угрозой безопасности персональных данных в некоторых государствах принимаются законы, предоставляющие контрольные функции определенным лицам в отношении сбора, обработки и передачи персональных данных государственным и частным организациям.

Существует мнение, что в Европе более 40 лет назад введен новый отдельный от неприкосновенности частной жизни институт защиты персональных данных. В этом контексте нельзя не затронуть соотношение понятий «неприкосновенность частной жизни» и «защита персональных данных».

М.А. Важорова описывает три подхода ученых к этому вопросу. Первый подход (Э.А. Цадыкова, Н.И. Петрыкина) заключается в том, что понятие «частная жизнь» является общим и более широким, а «персональные данные» частное и более узкое понятие, поскольку персональные данные – это лишь информация, которая дает возможность идентифицировать личность. Второй подход (Е.В. Климович, Д.М. Ветров) основан на мнении, что понятие «персональные данные» является более широким, а сведения о частной жизни являются одной из составных частей персональных данных. Это обосновывается тем, что информацию о частной жизни составляют сведения, связанные с неофициальным и неформальным

⁸ General Data Protection Regulation [Electronic resource] – Access mode: <https://ogdpr.eu/ru> (Access data: 18.05.2024).

межличностным общением с семьей, родственниками, коллегами и др. Согласно третьему подходу (С.Г. Пилипенко, С.А. Федосин) рассматриваемые понятия не являются идентичными, не включаются одно в другое, их содержание пересекается лишь в некоторых случаях, они не одинаковы по объему. Вся информация о частной жизни может персонализировать личность и являться частью персональных данных, но в то же время имеется большой объем персональных данных, которые не содержат сведений о частной жизни [3].

Т.Д. Оганесян отмечает, что среди европейских ученых также существует оживленная дискуссия относительно целесообразности отделения права на защиту персональных данных от права на уважение частной жизни. Во внимание берется тот факт, что в Хартии Европейского Союза об основных правах, защита данных закреплена в качестве основополагающего права наряду с правом на уважение частной жизни и, соответственно, данные права рассматриваются как отдельные. При этом европейские ученые расходятся во мнении: одни считают, что защита данных является частью неприкосновенности частной жизни, а другие, что становление отдельного права на защиту данных уже произошло. Между данными правами существуют отличия. Право на уважение частной жизни первоначально являлось лишь негативным обязательством по недопущению необоснованного вмешательства в частную жизнь. В свою очередь право на защиту данных разработано в прецедентной практике европейских судов в большей степени как позитивное обязательство государств, обязывающие их принимать меры по защите данных [4].

В этой связи целесообразно затронуть практику ЕСПЧ, поскольку, в том числе, на основании нее формировались требования по защите персональных данных.

Практика ЕСПЧ разработала критерии для правомерного ограничения прав

на персональные данные, которые соответствуют общим принципам законного вмешательства в частную жизнь. Эти критерии включают следующее: вмешательство должно соответствовать закону, быть обусловленным легитимной целью и необходимым в демократическом обществе.

Принцип законности обработки персональных данных получает дополнительное разъяснение благодаря практике ЕСПЧ. В этой практике понятие «согласно закону» трактуется не только как требование, чтобы соответствующие меры имели определенное основание в законе, но и как требование к качеству этого закона. Это означает, что закон должен быть доступен лицам, касающимся персональных данных, и должен предсказуемо влиять на последствия его применения. Доступность закона подразумевает, что нормативно-правовой акт должен быть обнародован. Предсказуемость означает, что норма должна быть ясной, чтобы лицо могло при необходимости регулировать свое поведение с помощью соответствующей поддержки⁹.

Легитимность преследуемой цели будет определена, а вмешательство будет необходимым в демократическом обществе, если они отвечают насущным общественным потребностям и пропорционально преследуемой законной цели. Например, при проверке кандидата на важную должность, значимую с точки зрения национальной безопасности, интересы национальной безопасности могут превалировать над частными интересами субъекта персональных данных¹⁰.

Таким образом, практика ЕСПЧ определяет критерии и ограничения, которые должны соблюдаться для правомерной обработки персональных данных и защиты прав и свобод граждан.

Понятие «персональные данные», по мнению ЕСПЧ, включает не только информацию о «частной жизни», которая не должна трактоваться узко, поскольку

⁹ Case of Amann v. Switzerland, App. No.27798/95 (1992, march) [Electronic resource] – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497> (Access data: 21.11.2023).

¹⁰ Case of Leander v. Sweden, App. No.9248/81 (1987, march) [Electronic resource] – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519> (Access data: 28.11.2023).

уважение частной жизни включает право устанавливать и развивать отношения с другими людьми, а также и информацию о профессиональной и деловой деятельности. Кроме того, публичная информация может рассматриваться как «частная жизнь», если она систематически собирается и хранится в базах данных, принадлежащих публичным органам власти¹¹.

ЕСПЧ устанавливает широкий спектр персональных данных, на которые распространяются его решения и примеры, что иллюстрирует разнообразие ситуаций, в рамках которых происходит обработка персональных данных. Это помогает определить границы и защиту прав субъектов данных в соответствии с национальным законодательством.

Среди прав субъекта персональных данных, выделенных в практике ЕСПЧ, можно отметить следующие:

1. Право на доступ к своим персональным данным, которое включает обязанность государства не вмешиваться произвольно в частную жизнь, ограничивая возможность лица получить доступ к информации о себе, которая собирается, хранится, используется и передается государственными органами.

2. Обеспечение защиты персональных данных предполагает положительную обязанность государства по обеспечению уважения к частной жизни путем введения системы правил и гарантий, направленных на защиту данных. Это включает практический и эффективный механизм защиты, который исключает возможность несанкционированного доступа к персональным данным.

3. Право на изменение или уничтожение своих персональных данных является одним из прав, признанных ЕСПЧ.

Согласно судебной практике, отказ в предоставлении возможности опровергнуть неправильные персональные данные является нарушением права на уважение частной жизни. Кроме того, положительная обязанность государства в обеспечении уважения к частной жизни

включает создание процедур, позволяющих вносить изменения в персональные данные, включая информацию об этническом происхождении. ЕСПЧ также признает так называемое право на забвение, которое предусматривает, что длительное хранение персональных данных без достаточных оснований может составлять несоразмерное вмешательство в право на уважение частной жизни.

Таким образом, практика ЕСПЧ сформулировала критерии, определяющие правомерное ограничение прав на персональные данные, в соответствии с общими принципами правомерного вмешательства в частную жизнь. Согласно этим критериям, вмешательство должно соответствовать закону. Это означает, что меры, предпринятые для ограничения прав на персональные данные, должны иметь законное основание и быть предусмотренными соответствующими нормативно-правовыми актами.

В последние годы проводились обширные исследования касательно защиты персональных личных данных, в результате которых получены значимые теоретические выводы.

Д. Мангку, Н. Юлиартини, И. Суастика, И. Вираван отмечено, что с ростом числа пользователей мобильных телефонов и Интернета важность защиты персональных данных усиливается. В связи с этим требуется наличие конкретного и всеобъемлющего законодательства, регулирующего защиту личных данных [5].

Исследование Н. Фибрианти, А. Холиш показало, что в отношении защиты персональных данных потребителей существует правовой вакуум в нескольких применимых стандартных правилах. Это связано с отсутствием конкретных и всеобъемлющих норм, которые бы обеспечивали юридическую защиту персональных данных потребителей [6].

По мнению Г. Татару и С. Татару внедрение новых правил защиты данных оказывает существенное влияние на общество и

¹¹ Case of Rotaru v. Romania, App. No.28341/95 (1995, february) [Electronic resource] – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58586> (Access data: 11.11.2023).

ресурсы. В текущем контексте правила, установленные GDPR, напоминают операторам о том, что люди, включая человеческие ресурсы, а также данные, не являются просто объектами для эксплуатации, а требуют ответственности, прозрачности и уважения прав человека [7].

В исследовании, проведенном Б. Миттельштадт, отмечается, что в настоящее время внедряются системы всеобщего сбора конфиденциальных персональных данных. Однако, сомнительно, что пользователи полностью осознают потенциальные последствия нарушения конфиденциальности и интеллектуального анализа данных [8].

По мнению В. Юстицис роль балансировки имеет огромное значение в защите персональных данных. Этот принцип широко применяется европейскими судами для разрешения споров, возникающих при применении права на защиту данных. Он также служит основой для гармонизации европейского и национального законодательства, а также используется для установления правильного соотношения интересов между Европейским Союзом и государствами, признающими его решения [9]. Балансировка играет решающую роль в повседневной практике защиты данных.

Исследователи обращают внимание на необходимость осознанного подхода к защите персональных данных, учета балансировки интересов и создания прозрачных правил, чтобы обеспечить эффективную защиту данных и соблюдение принципов приватности. И хотя есть общее признание значимости защиты персональных данных, нужно понимать о возможных негативных последствиях излишней регуляции и ограничениях, которые могут возникнуть при разработке слишком строгого законодательства в этой области. Баланс между защитой данных и стимулированием инноваций является сложной задачей, требующей дальнейшего изучения и обсуждения.

Согласно мнению В. Обиагву GDPR значительно повысил осведомленность и контроль граждан над их персональными

данными и существенно повлиял на политику безопасности данных во всем мире. Регуляция также повысила стандарты защиты данных, заставив технологических гигантов пересмотреть свои методы работы с персональными данными и уделять большее внимание конфиденциальности. Однако, для эффективной реализации GDPR необходимо больше использовать инструменты, предоставленные GDPR для облегчения применения правил [10].

Э. Озкан, М. Шахинол, А. Айдыноглу и Ю. Сон считают, что новый турецкий закон о защите персональных данных вызывает проблемы, поскольку широко собирается разнообразная информация, а исключения являются многочисленными. Важность согласия субъекта данных игнорируется даже в отношении конфиденциальной информации. Собираются такие многообразные данные о сексуальной жизни, что практически все может быть включено. Постановление было опубликовано после того, как закон о защите персональных данных получил много негативных отзывов от заинтересованных сторон. В законе нет ограничений на сбор данных, поэтому все виды данных могут быть собраны [11].

С. Куач, П. Тайчон, К. Мартин, С. Уивен и Р. Палматье подчеркивают, что необходимы исследования, направленные на понимание того, как новые цифровые технологии, включая искусственный интеллект, могут представлять угрозу для конфиденциальности информации потребителей, индивидуальные риски и риски конфиденциальности во время взаимодействия с данными. Такие исследования могут изучать вопросы восприятия потребителями стратегий использования данных фирмами (такими как сбор данных, информирование, поддержка и экспертиза), реальные практики по обеспечению конфиденциальности данных и уровень регулирования, что в итоге может способствовать созданию долгосрочных, основанных на технологиях результатов для всех заинтересованных сторон [12]. Критическим вопросом является определение сегментов потребителей и

достижение компромиссов в отношении обработки данных, которые будут более приемлемыми для них. Потребители применяют различные формы защиты от рисков конфиденциальности, как реактивные, так и проактивные.

Значительное расширение применения искусственного интеллекта, в том числе в противоправных целях способствовало тому, что различные государства начали предпринимать попытки правового урегулирования применения данной технологии. К примеру, 13 марта 2024 года Европейским Парламентом одобрен Закон «Об искусственном интеллекте», сфера действия которого охватывает все виды искусственного интеллекта, запрещает его применение в некоторых случаях, обязывает маркировать файлы, сгенерированные нейросетями без участия демонстрируемого человека, а также предусматривает другие нововведения. В настоящее время во всем мире это первый законодательный акт такого уровня, прямо регламентирующий применение именно данной технологии.

Безусловно, искусственный интеллект затрагивается во многих правовых актах различных государств, но все же изучение вопроса показывает, что основным правовым ориентиром является вышеуказанный закон Европейского Парламента, который в полном объеме начнет действовать только в 2026 году.

Отдельные государства можно назвать более активными в данном направлении. Например, в Китае, начиная с 2023 года, законодательными органами разработан ряд правовых актов, затрагивающих область управления генеративным искусственным интеллектом, отдельные нормы которых касаются обработки персональных данных. Между тем, китайское законодательство не содержит конкретных или полных положений по классифицированию и оцениванию услуг или технологий искусственного интеллекта [13].

Большинство государств находится на начальном этапе разработки законодательства в области применения искусственного интеллекта. В Российской

Федерации принята Стратегия развития искусственного интеллекта до 2030 года, в рамках которой будет разрабатываться законодательство. Схожая ситуация и в Республике Казахстан. В феврале 2024 года Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности представлен и размещен на портале «Открытых НПА» проект Концепции развития искусственного интеллекта на 2024-2029 годы. Отдельные вопросы касательно защиты персональных данных и искусственного интеллекта включены в проекты разрабатываемых в Казахстане Цифрового кодекса и Закона «Об искусственном интеллекте».

Закключение. 1. Зарубежными государствами значительное время проводится работа по разработке законодательства в сфере защиты персональных данных. Эта работа не прекращается. В свою очередь, законодательство, регламентирующее порядок применения технологий искусственного интеллекта, находится на начальной стадии своего развития.

2. На основании практики ЕСПЧ формировались требования по защите персональных данных, а также права субъекта персональных данных.

3. Исследования ученых подтверждают значимость проблемы защиты персональных данных и искусственного интеллекта, а также необходимость разработки соответствующего законодательства для обеспечения юридической защиты и учета прав и интересов пользователей и потребителей. В то же время, нужно понимать, что слишком строгое и подробное законодательство в области защиты персональных данных может негативно сказаться на развитии инноваций и цифровой экономики. Излишняя регуляция может ограничить свободу действий компаний и ограничить доступ к данным, что в свою очередь будет препятствовать разработке новых технологий и прогрессу. Также можно привести аргумент о том, что обеспечение полной защиты персональных данных может быть практически невозможным в

связи с быстро меняющейся технологической средой и постоянно возникающими новыми угрозами. Кроме того, индивидуальная ответственность пользователей в области безопасности данных также играет важную роль и не должна полностью перекладываться на государственные органы и законодательство.

4. Для повышения уровня безопасности необходимо, чтобы все участники процессов защиты данных хорошо

знали принципы и могли эффективно их применять. Их глубокое понимание необходимо не только для оценки нарушений в обработке данных, но и для определения факта нарушения прав физического лица. Принципы защиты персональных данных устанавливают рамки применения законодательной базы, регулируя сбор и обработку персональных данных, а также служат основой для разрешения споров между конкурирующими правами.

Список использованной литературы:

1. А.О. Четвериков. Хартия Европейского союза об Основных правах [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://eulaw.ru/treaties/charter/> (дата обращения: 24.03.2024).
2. Souza, J. The General Law Principles for Protection the Personal Data and their Importance / J. Souza, et al. // In Computer Science & Information Technology (CS & IT). – 2020. – № 11 (10). – Pp. 109-20.
3. Важорова, М.А. Соотношение понятий «Информация о частной жизни» и «Персональные данные» / М.А. Важорова // Вестник СГЮА. – 2012. – № 4 (87). – С. 55-59.
4. Оганесян, Т.Д. Право на защиту персональных данных: исторический аспект и современная концептуализация в эпоху Big Data / Т.Д. Оганесян // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2020. – № 2. – С. 48-63.
5. Mangku, D. The personal data protection of internet users in Indonesia / D. Mangku, et al. // Journal of Southwest Jiatong University. – 2020. – № 1. – Pp. 202-209.
6. Fibrianti, N., Holish, A. Consumer Personal Data Protection: Between Expectations and Reality: Proceedings of the 4th International Conference on Indonesian Legal Studies, 2021.
7. Tataru, G. Human resources and personal data protection: an indissoluble relationship / G. Tataru, S. Tataru, // Journal of Public Administration, Finance and Law. – 2021. – № 9 (18). – Pp. 303-311.
8. Mittelstadt, B. Personal Data Protection [Electronic resource] – Access mode: https://www.academia.edu/3749876/Personal_Data_Protection (Access data: 11.01.2024).
9. Justickis, V. Balancing Personal Data Protection with Other Human Rights and Public Interest: Between Theory and Practice / V. Justickis // Baltic Journal of Law & Politics. – 2020. № 13. – Pp. 140-162.
10. Obiagwu, W. How the GDPR protects personal data in the digital age / W. Obiagwu // ELSA Austria Law Review. – 2022. – VII. – Pp. 25-31.
11. Özkan, Ö. Reflections on Turkish Personal Data Protection Law and Genetic Data in Focus Group Discussions / Ö. Özkan, M. Şahinol // NanoEthics. – 2023. – № 16. – Pp. 297-312.
12. Quach, S. Digital technologies: tensions in privacy and data / S. Quach // Journal of the Academy of Marketing Science. – 2022. – № 50. – Pp. 1299-1323.
13. Цзя, Ш. Обзор правового регулирования сервисов генеративного искусственного интеллекта в Китае / Ш. Цзя // Юридическая наука и практика. – 2023. – № 19 (4). – С. 53-62.

References:

1. A.O. Chetverikov. Hartija Evropejskogo sojuza ob Osnovnyh pravah [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://eulaw.ru/treaties/charter/> (data obrashhenija: 24.03.2024).
2. Souza, J. The General Law Principles for Protection the Personal Data and their Importance / J. Souza, et al. // In Computer Science & Information Technology (CS & IT). – 2020. – № 11 (10).

– Pp. 109-20.

3. Vazhorova, M.A. Cootnoshenie ponjatij «Informacija o chastnoj zhizni» i «Personal'nye dannye» / M.A. Vazhorova // Vestnik SGJuA. – 2012. – № 4 (87). – S. 55-59.

4. Ogenesjan, T.D. Pravo na zashhitu personal'nyh dannyh: istoricheskij aspekt i sovremennaja konceptualizacija v jepohu Big Data / T.D. Ogenesjan // Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedenija. – 2020. – № 2. – S. 48-63.

5. Mangku, D. The personal data protection of internet users in Indonesia / D. Mangku, et al. // Journal of Southwest Jiatong University. – 2020. – № 1. – Pp. 202-209.

6. Fibrianti, N., Holish, A. Consumer Personal Data Protection: Between Expectations and Reality: Proceedings of the 4th International Conference on Indonesian Legal Studies, 2021.

7. Tataru, G. Human resources and personal data protection: an indissoluble relationship / G. Tataru, S. Tataru, // Journal of Public Administration, Finance and Law. – 2021. – № 9 (18). – Pp. 303-311.

8. Mittelstadt, B. Personal Data Protection [Electronic resource] – Access mode: https://www.academia.edu/3749876/Personal_Data_Protection (Access data: 11.01.2024).

9. Justickis, V. Balancing Personal Data Protection with Other Human Rights and Public Interest: Between Theory and Practice / V. Justickis // Baltic Journal of Law & Politics. – 2020. – № 13. – Pp. 140-162.

10. Obiagwu, W. How the GDPR protects personal data in the digital age / W. Obiagwu // ELSA Austria Law Review. – 2022. – VII. – Pp. 25-31.

11. Özkan, Ö. Reflections on Turkish Personal Data Protection Law and Genetic Data in Focus Group Discussions / Ö. Özkan, M. Şahinol // NanoEthics. – 2023. – № 16. – Pp. 297-312.

12. Quach, S. Digital technologies: tensions in privacy and data / S. Quach // Journal of the Academy of Marketing Science. – 2022. – № 50. – Pp. 1299-1323.

13. Czja, Sh. Obzor pravovogo regulirovanija servisov generativnogo iskusstvennogo intellekta v Kitae / Sh. Czja // Juridicheskaja nauka i praktika. – 2023. – № 19 (4). – S. 53-62.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Алмас Мұратұлы Әміров – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: han1k1986@mail.ru.

Амиров Алмас Муратович – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юридических наук, e-mail: han1k1986@mail.ru.

Amirov Almas Muratovich – Doctoral Student of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: han1k1986@mail.ru.

АВТОРЛАР ҮШІН АҚПАРАТ

Журналдың айдарлары: Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы; Конституциялық және әкімшілік құқық; Азаматтық және азаматтық-процестік құқық; Қылмыстық құқық және криминология, қылмыстық-атқарушылық құқық; Қылмыстық процесс, криминалистика, сот-сараптама қызметі, жедел-ізвестіру қызметі; Прокурорлық қадағалау теориясы және тәжірибесі; Құқық қорғау және басқа мемлекеттік органдар қызметі; Педагогика, психология және әлеуметтік-экономикалық ғылымдар салаларындағы зерттеулер; Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану. Журналдың тақырыптық бөлімдері авторлардың жариялауына тақырыбын таңдауына шектеу қоймайды, өйткені маңызды материалдар болса, айдарды кеңейтуге болады.

Журналға жариялануға: а) басқа басылымдарда бұрын жарияланған авторлық материалдар; б) ертеде жарияланған нәтижелермен салыстырғанда жаңа ақпараты жоқ мақалалар немесе нақты, тарихи немесе басқа да қателіктер, сонымен қатар келтіретін ғылыми фактілерге тура қарсылық келтіретін бекітулер және гипотезалар бар мақалалар; в) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамалар және ведомстволық нормативтік актілеріне, шарттарға және т.б. сәйкес мемлекеттік құпиялар, қызметтік немесе коммерциялық құпияларға жататын мәліметтері бар материалдар; г) Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес жариялануға тыйым салынған материалдар қабылданбайды.

Берілген материалдардың мазмұны мен оның шынайылығы автордың жауапкершілігінде. Автордың көзқарасы Редкеңестің және редакцияның көзқарастарына сай келмеуі мүмкін. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға құқылы. Материалдар қайтарылмайды. Жариялау бойынша мерзімдерді баспагер өз жауапкершілігіне алмайды. Егер де материал авторға (авторларға) қайта өңдеуге жіберілетін болса, автордың (авторлардың) қайта өңдеп, қайтарған күні материал түскен күні болып есептеледі. Әр автор (авторлар) бір нөмірде екі материал жариялай алады.

Материалдарды қабылдау және Журнал нөмірін құру келесі мерзімде жасалады: 1) тоқсанның бірінші айының 30 дейін – материалдарды жариялауға қабылдау; 2) тоқсанның екінші айының 30 дейін – журнал нөмірін құру бойынша Редакциялық алқаның және Редакцияның жұмыстары; 3) тоқсанның үшінші айының 30 дейін – журнал нөмірінің жобасын баспаханаға беру, журналды жариялау. Жаршыға мақалаларды рәсімдеу бойынша талаптар: 1) жариялауға арналған мақалаларда ғылыми зерттеулердің түпнұсқалар нәтижелері болуы қажет; 2) мақала мәтіні doc (Microsoft Word) A4 парағындағы форматта рәсімделеді, кітап бағытында, негізгі мәтіннің көлемі 8 бетке дейін, Times New Roman қарпінде, 14 pt, интервалы – 1,0; жолақтар арасы – біреу; форматтау – ені бойынша, абзацтық шегіну – 1,25 см, барлық жағынан өрістері – 20 мм, нөмірлеу міндетті түрде беттің төменгі жағындағы ортада; 3) мақала электронды түрде беріледі, рәсімделген келесі мәліметтердің көрсетілуімен беріледі: сол жақ бұрышында ӘОЖ (Әмбебап ондық жіктеу), MFTAP (Мемлекетаралық ғылыми-техникалық ақпараттар рубрикаторы) (<http://grnti.ru>); автордың (авторлардың) аты-жөні (2 автордан аспау қажет), ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, академиялық дәрежесі, жұмыс орны, қаласы, мемлекеті, мақаланың аты (жартылай боялған басты әріптермен), аннотациясы (сөздердің саны 100-ден 150-ге дейін), түйінді сөздері (8-10 сөз) қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде. Ұйымның толық аты, қаласы, мемлекеті (егер де авторлар басқа ұйымдарда жұмыс жасайтын болса, автор тегінің және тиісті ұйымның қасына бірдей белгі қойылуы қажет).

Аннотацияда мазмұны бойынша мақаланың атауын қайталамауы, формулалардың, библиографиялық сілтемелердің болмауы, мақаланың құрылымын сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұнын көрсетуі тиіс.

Түйінді сөздер мақаланың негізгі мазмұнын көрсетуі, мүмкіндігінше тақырып аты мен түйіндегі сөздер қайталанбауы тиіс, терминдерді мақала мәтінінен пайдаланған жөн, сонымен қатар мақаланы ақпаратты жүйелерден табуды кеңейтетін және оны жеңілдетуге мүмкіндік

беретін, басқа да маңызды ұғымдар мен мәнінің саласын анықтайтын терминдердің болуы қажет; мақала мәтінінде кіріспе, зерттеу материалы мен әдістері, нәтиже/талқылау, қорытынды/шешімнің болуы; қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса); пайдаланылған әдебиеттер, ақпарат көздері мақаланы дайындау барысында (әдебиеттер тізімі) оның соңына орналасады (соның ішінде 1/3 кем емес шет тіліндегі шетелдік сілтемелер көздерінің болуы). Редакциялық алқа әдебиеттер тізімінде (Scopus, Web of Science) журналдарының жаһан бойынша индекстер сілтемелері бар мақалаларына сілтеме жасауды ұсынады. Мақалада сілтемелер аталу тәртібі бойынша нөмірленуі қажет. Мақаладағы сілтемелер нөмірі квадратты жақшалармен рәсімделеді. Мақаладағы әдебиеттерге бірінші сілтеме [1] нөмірлі болуы қажет, екінші – [2] және с.с. Материалдың авторы көрсетілмеген электрондық ресурстар, статистикалық жинақтар, нормативтік құқықтық актілер әр беттік сілтемелерде көрсетіледі және пайдаланылған әдебиеттер тізімі енгізілмейді. Мақаланың негізгі мәтініндегі кітапқа сілтеме пайдаланылған беттерді көрсетуі қажет (мысалы, [2, 545 б.]). Әдебиеттер тізімі MEMCT 7.1.-2003 «Библиографиялық жазба. Жалпы талаптар және толтыру ережесіне» сәйкес рәсімделеді. Қайта сілтеме жасалған кезде алдыңғы қолданған сілтеме нөмірі беріледі. Интернет-ресурстарға сілтеме жасалғанда автор, мақала мәтіні көрсетіледі, көздері, электрондық толық мекенжайы, оған кірген күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді. Мақаладағы әдебиеттер тізімі роман әліпбиімен (References) рәсімделеді (<http://translit.ru> сайтында орыс әліпбиінен латыншаға транслитерация жасайтын бағдарлама бар. Автордың өзіне-өзі сілтеме жасауы әдебиеттер тізіміндегі сілтемелердің жалпы санымен салыстырғанда 20% аспауы қажет. Сапалы рәсімделген және аударылған аннотация, түйінді сөздер, әдебиеттер тізімі мақалаға деген ынтаны, сонымен қатар шетелдік әріптестердің сілтеме жасауын арттырады. 4) формула теру үшін формулалар редакторы Microsoft Equation 3.0. пайдаланылады. Формулалар латын әліпбиімен теріледі, шрифттің көлемі 11. Мақалада сілтеме бар формулалар ғана нөмірленеді. Кестелер, суреттер (графикалық материалдар) айтылғаннан кейін орналастырылуы қажет. Әрбір иллюстрациядан кейін жазу болуы қажет. Суреттер анық, барлық детальдарды жеткізе алатындай күйде орындалуы қажет, нөмірленген, қол қойылған және электронды түрде берілуі тиіс. Кестенің атауы бас әріптермен, ал оның астындағылар жолақтағы әріптермен жазылса да болады, егер де олар бір сөйлемді құраса.

Көпшілікке белгілілерден басқа барлық аббревиатуралар және қысқартулар мәтінде бірінші рет қолданғаннан бастап ашылып жазылуы қажет.

Материалдар ақысыз жарияланады. Материалдар 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz электрондық поштасына жіберіледі. Пошталық мекен-жайы: Қазақстан Республикасы, 010078, Ақмола облысы, Қосшы қ., Республика көшесі, 94-құрылыс, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы.

Журналдың электрондық мұрағаты Журналдың ресми сайтында (vestnikacademy.kz) ашық қолжетілімділікте орналастырылады.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Рубрики журнала: Теория и история государства и права; Конституционное и административное право; Гражданское и гражданско-процессуальное право; Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право; Уголовный процесс, криминалистика, судебно-экспертная деятельность, оперативно-розыскная деятельность; Теория и практика прокурорского надзора; Деятельность правоохранительных и иных государственных органов; Исследования в сфере педагогики, психологии и социально-экономических наук; Международное право и сравнительное правоведение. Заявленные тематические разделы Журнала не ограничивают авторов в выборе темы публикации, так как при наличии актуального материала рубрикация может быть расширена.

К публикации в Журнал не принимаются: а) авторские материалы, ранее опубликованные в других изданиях; б) статьи, не содержащие новой информации, по сравнению с ранее опубликованными результатами, либо содержащие фактические, исторические или иные ошибки, а также статьи, содержащие утверждения и гипотезы, прямо противоречащие установленным научным фактам; в) материалы, содержащие сведения, которые составляют государственные секреты, служебную или коммерческую тайну в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан и ведомственными нормативными актами, договорами и т.д.; г) материалы, запрещенные к опубликованию в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

За достоверность и содержание предоставленных материалов ответственность несет автор. Мнения авторов могут не совпадать с точкой зрения Редсовета и редакции. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения. Материалы не возвращаются. Издатель не берет на себя обязательства по срокам публикации. Если материал направляется автору (авторам) на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором (авторами) переработанного материала. Каждый автор (авторы) может опубликовать в одном выпуске не более двух материалов.

Прием материалов и формирование номера Журнала осуществляется в следующие сроки: 1) до 30 числа первого месяца квартала – прием материалов для публикации; 2) до 30 числа второго месяца квартала – работа Редакции по формированию номера Журнала; 3) до 30 числа третьего месяца квартала – передача проекта номера Журнала в типографию, опубликование Журнала. Требования по оформлению статей в Журнал: 1) статья для публикации должна содержать результаты оригинальных научных исследований; 2) текст статьи оформляется в формате doc (Microsoft Word) страница – A4, книжная ориентация, объем основного текста до 8 страниц, шрифт Times New Roman, кегль 14 пт, интервал – 1,0; межстрочный интервал – одинарный, форматирование – по ширине, абзацный отступ – 1,25 см, поля – 20 мм со всех сторон, нумерация обязательная внизу по центру страницы; 3) статья представляется в электронном виде, оформленная с указанием следующих сведений: в левом верхнем углу индекс УДК (универсальный десятичный классификатор), МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации) (<http://grnti.ru>); фамилия, имя, отчество автора (ов) (не более 2-х авторов), ученая степень, ученое звание, академическая степень (при наличии), информация о месте работы автора, город, страна, название статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), аннотация (количество слов – от 100 до 150), ключевые слова (8-10 слов) на казахском, русском и английском языках. Полное наименование организации, города, страны (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации).

Аннотация не должна по содержанию повторять название статьи, содержать формулы, содержать библиографические ссылки, должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи.

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, по возможности не повторять термины заглавия и аннотации, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационной системы; текст статьи, содержащий введение, материалы и методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы; информацию о финансировании (при наличии); список использованных при подготовке статьи информационных источников (список литературы) располагается в конце статьи (в том числе не менее 1/3 иностранных источников на иностранном языке от общего количества). Редакционная коллегия рекомендует в списке литературы ссылаться на статьи из журналов по глобальным индексам цитирования (Scopus, Web of Science). Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая – [2] и т.д. Электронные ресурсы, в которых не указан автор материала, статистические сборники, нормативно-правовые акты указываются в постраничных сносках и в список использованной литературы не вносятся. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например [2, 545 стр.]). Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1.-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При повторном цитировании источника ему присваивается номер первоначального цитирования. При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его посещения. Не разрешается ссылка на частные сообщения, отчеты, не защищенные диссертации и другие неопубликованные материалы. Пристатейные списки литературы оформляются также в романском алфавите (References). На сайте <http://translit.ru> имеется программа транслитерации русского языка в латиницу. Самоцитирование автора допускается не более 20% от количества источников в списке литературы. Качественно оформленные и переведенные аннотация, ключевые слова, список литературы повышают интерес к статье, а также вероятность цитирования статьи зарубежными коллегами; 4) для набора формул следует использовать встроенный редактор формул Microsoft Equation 3.0. Формулы набираются латинским алфавитом, размер шрифта 11. Нумеруются только те формулы, на которые есть ссылки в тексте. Таблицы, рисунки (графический материал) должны располагаться после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе. Заголовки граф таблицы начинаются с прописных букв, а подзаголовки могут начинаться со строчных букв, если они составляют одно предложение с заголовком.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте. Статьи публикуются на безвозмездной основе. Материалы направляются на e-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz. Почтовый адрес: Республика Казахстан, 010078, Акмолинская область, г. Косшы, улица Республика, строение 94, Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

Электронный архив Журнала выкладывается в открытом доступе на официальном сайте Журнала: vestnikacademy.kz.

INFORMATION FOR AUTHORS

Headings of the Journal: Theory and history of state and law; Constitutional and Administrative Law; Civil and Civil Procedure Law; Criminal Law and Criminology, Penal Law; Criminal procedure, Criminalistics, Forensic Expertise, Operational Investigative Activities; Theory and Practice of Prosecutorial Oversight; The Activities of Law Enforcement and Other Government Agencies; Research in the Field of Pedagogy, Psychology and Socio-Economic Sciences; International Law and Comparative Law. The thematic sections of the Journal do not limit the authors in choosing the topic of publication, since if there is interesting, relevant material, the rubrication can be expanded.

The following are not accepted for publication in the Journal: a) copyrighted materials previously published in other publications; b) articles that do not contain new information, compared with previously published results, or contain actual, historical or other errors, as well as articles containing statements and hypotheses that directly contradict established scientific facts; c) materials containing information that constitutes state secrets, official or commercial secrets in accordance with the current legislation of the Republic of Kazakhstan and departmental regulations, agreements, etc.; d) materials prohibited for publication in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan.

An author is responsible for the accuracy and content of the materials provided. The opinions of the authors may not coincide with the point of view of the Editorial Council and the editors. The editors have the right to make the necessary revisions and reductions. Materials are not returned. The publisher does not undertake obligations on the timing of publication. If the material is sent to the author(s) for revision, the date of receipt is the date of return by the author(s) of the revised material. Each author(s) can publish in one issue no more than two materials.

Reception of materials and the formation of the Journal number is carried out in the following terms: 1) until the 30th day of the first month of the quarter – acceptance of materials for publication; 2) until the 30th day of the second month of the quarter – the work of the Editorial Board on the formation of the Journal number; 3) until the 30th day of the third month of the quarter – transfer of the draft number of the Journal to the printing house, publication of the Journal. Requirements for articles to be accepted in the Journal: 1) article for publication must contain the results of original scientific research; 2) text of the article is in the format of doc (Microsoft Word) page – A4, portrait orientation, the volume of the main text up to 8 pages, font Times New Roman, size 14 pt, spacing – 1,0; single line spacing, formatting – in width, paragraph indent – 1,25 cm, margins – 20 mm on all sides, numbering is obligatory at the bottom in the center of the page; 3) article is submitted in electronic form, issued with the following information: in the upper left corner, the UDC index (universal decimal classifier, IRSTI (Interstate rubricator of scientific and technical information) (<http://grnti.ru>); surname, name, patronymic of the author(s) (no more than 2 authors), academic title, academic degree (if available), information about the place of work of the author, city, country, article title (in capital letters, bold), abstract (number of words – from 100 to 150) keywords (8-10 words) in Kazakh, Russian and English. Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you must put the same icon next to the author's name and the corresponding organization).

The abstract should not repeat the title of the article, contain formulas, contain bibliographic references, should reflect the summary of the article, keeping the structure of the article.

Keywords should reflect the main content of the article, if possible not repeat the terms of the title and annotations, use the terms from the text of the article, as well as terms defining the subject area and include other important concepts that make it possible to facilitate and expand the possibilities of finding the article by means of an information system; text of the article containing the introduction, materials and methods of research results/discussion, conclusion/summary; information on funding (if applicable); list of information sources used in the preparation of an article (references) is located at the end of the article (including at least 1/3 of foreign sources in a foreign language of the total). The editorial board recommends in the list of references to refer to articles from magazines on global

citation indices (Scopus, Web of Science). References should be numbered strictly in the order of mention in the text. The reference number in the text of the article is in square brackets. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second – [2], etc. Electronic resources that do not specify the author of the sources, statistical data, normative legal acts are indicated in page-by-page footnotes and not included in the references list.

The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [2, 545 p.]). References are made in accordance with GOST 7.1.-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drafting». When re-quoting a source, it is assigned an initial citation number. When linking to the Internet resources, the author, the name of the text, the source, the full electronic address of the material, the date of its visit are indicated. Reference to private messages, reports, dissertation and other unpublished materials is not permitted. Work references are also drawn up in the Roman alphabet (References). On the site <http://translit.ru> there is a program for transliteration of the Russian language into Latin. The author's self-citation is allowed no more than 20% of the number of sources in the list of references. Qualitatively executed and translated abstract, keywords, bibliography increase interest in the article, as well as the likelihood of citing the article by foreign colleagues; 4) for the set of formulas, use the built-in formula editor Microsoft Equation 3.0. Formulas are typed in the Latin alphabet, font size 11. Only those formulas that are referenced in the text are numbered. Tables, figures (graphic material) should be located after the mention. Each illustration should follow the inscription. Figures should be made clearly, in a format that ensures the clarity of the transfer of all the details, numbered, signed and presented on electronic media. The headings of the table columns begin with capital letters, and subheadings can begin with lowercase letters if they constitute one sentence with a heading.

All abbreviations, with the exception of obviously well-known, should be deciphered when first used in the text. Articles are published free of charge. Materials are sent to e-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz. Mailing address: Republic of Kazakhstan, 010078, Akmola region, Kosshy c., building 94, Law enforcement Academy under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

The electronic archive of the Journal is put out in the public domain on the official website of the Journal: vestnikacademy.kz.

Құрылтайшы:
Құқық қорғау органдары академиясы
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс
Тел.\факс: 8 (71651) 68-100
e-mail: academy-gp.kz, vestnikacademy.kz

Басуға 2024 жылдың 29 маусымында қол қойылған
Пішімі 84х60^{1/8}. Көлемі-267 бет.
Журналды басып шығарған
«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының
жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы» ММ баспасы.
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс